

GEBRUIKERSPERSPEKTIEF IN DIE AFRIKAANSE LEKSIKOGRAFIE

Michele Fouché- Van der Merwe

Proefskrif ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad Doktor in die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte aan die Universiteit van Stellenbosch.

Promotor: Prof.R.H.Gouws

Februarie 1999

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie proefskrif vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'H. J. J. J.', written over a dotted line.

9.2.1999

Handtekening

Datum

OPSOMMING

Die doel van die studie is om die gebruikersperspektief in die Afrikaanse leksikografie na te vors. In die studie word die gebruiker en sy behoeftes sentraal gestel en daar word nagevors in watter mate Afrikaanse woordeboeke hul gebruikers ter wille is. Vir so 'n studie moet gebruikersgroepe geïdentifiseer word en dit op sigself is problematies, aangesien daar feitlik geen navorsing oor Afrikaanse woordeboekgebruikers tot op hede onderneem is nie. 'n Oorsig oor navorsing oor die gebruikersperspektief in die Afrikaanse leksikografie word in die eerste hoofstuk verskaf.

'n Wesenlike deel van die gebruikersperspektief is 'n studie van die stand van woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole. Die noodsaaklikheid van woordeboekonderrig in skole word beklemtoon en die huidige stand van sake word ondersoek. Etlike voorstelle word gemaak om woordeboekonderrig in skole te verbeter.

Die gebruikersvriendelikheid van verskeie Afrikaanse woordeboeke, te wete Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (HAT) en Verklarende Afrikaanse Woordeboek (VAW), Basiswoordeboek van Afrikaans (BA), Reader's Digest Afrikaans-Engelse Woordeboek/English-Afrikaans Dictionary (RD), Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT) en Groot Tesourus van Afrikaans (GT) word getoets aan die hand van hul funksies, tekstuele segmente en ontsluiting van inligtingstipes. Verder word gebruikersvriendeliker modelle van woordeboeke voorgestel.

Hierdie studie is gerig op die metaleksikograaf, aangesien dit vanuit 'n teoretiese perspektief onderneem is, maar ook op die praktiese leksikograaf, aangesien die praktiese gebruik van woordeboeke bestudeer is. Die oogmerk van die studie is om 'n bydrae te lewer tot die skep van meer gebruikersgerigte woordeboeke waarin die gebruiker en sy behoeftes sentraal gestel word.

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the User Perspective in Afrikaans Lexicography. Placing the user and his needs first, research was done to determine the user- friendliness of Afrikaans dictionaries. In order to conduct such research user target groups had to be identified. This was problematic, since until now, almost no research on Afrikaans dictionary users had been done. An overview of the research on the User Perspective is given in the first chapter.

Since the teaching of dictionary use in schools forms a substantial part of the User Perspective, the present state was investigated. As a result the necessity of teaching of dictionary use in schools has been emphasized and some improvements in this regard have been suggested.

The following Afrikaans dictionaries were studied to determine their user- friendliness: Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (HAT) and Verklarende Afrikaanse Woordeboek (VAW), Basiswoordeboek van Afrikaans (BA), Reader's Digest Afrikaans-Engelse Woordeboek/English-Afrikaans Dictionary (RD) and Groot Tesourus van Afrikaans (GT). These dictionaries were investigated with regard to their functions, textual segments and transfer of information. Some more user-friendly models for dictionaries have been suggested.

The study is aimed at the metalexicographer, since it has been approached from a theoretical point of view, but also at the practical lexicographer because practical dictionary use has been investigated. Ultimately, it is hoped that this study will contribute towards more user-friendly dictionaries that put the user first.

DANKBETUIGING

My opregte dank aan:

Prof. R.H. Gouws, my promotor, vir inspirerende leiding.

Prof. L.G. de Stadler, mede-eksaminator, vir kundige kritiek.

Dr. F.S. Hendricks, mede-eksaminator, vir kundige kritiek.

Me. O. Loubser, vir noukeurige tikwerk.

Albert, vir volgehoue aanmoediging, motivering en ondersteuning.

My ouers, vir liefdevolle ondersteuning.

My familie, vriende en kollegas, vir belangstelling.

My Skepper.

INHOUDSOPGAWE

Bladsy

INLEIDING	1
-----------------	---

HOOFSTUK 1

DIE GEBRUIKERSPERSPEKTIEF IN DIE AFRIKAANSE LEKSIKOGRAFIE

1.1	'n Oorsig van navorsing oor die Gebruikersperspektief in die leksikografie .	7
1.1.1	Faktore wat die gebruikersomgewing beïnvloed	12
1.1.1.1	Houding en voorkeure van die gebruiker	12
1.1.1.2	Behoeftes van 'n gebruiker	14
1.1.1.3	Vaardighede van 'n gebruiker	16
1.2	Woordeboekonderrig in skole	19
1.2.1	Die noodsaaklikheid van woordeboekonderrig	19
1.2.2	Die stand van woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole	20
1.2.2.1	Voorstelle om die woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole te verbeter	21
1.2.2.2	Voorbeeld van 'n werkskaart om woordeboekvaardighede te onderrig	25
1.3	Die beeld van die Afrikaanse leksikografie	27
1.3.1	Die beeld van die Afrikaanse woordeboek soos in die media gereflekteer	28
1.3.2	Die beeld wat deur Afrikaanse woordeboeke se voorblaaie geprojekteer word ...	34
1.3.3	Die beeld wat deur Afrikaanse woordeboeke se agterblaaie gevestig word	34

HOOFSTUK 2

GEBRUIKERSVRIENDELIKE STANDAARD VERKLARENDE HANDWOORDEBOEK VIR AFRIKAANS

2.1	Funksie van die standaard verklarende handwoordeboek	37
2.2	Gebruikers van 'n handwoordeboek	41
2.2.1	Moedertaalsprekers as tipiese teikengebruikers	41
2.2.2	Ander gebruikers	42
2.2.3	Behoeftes van die teikengebruiker	43
2.3	Tekstuele elemente van 'n verklarende eentalige woordeboek	46
2.3.1	Toeliggende aantekeninge as hulpmiddel vir die gebruiker	47
2.3.1.1	'n Vergelyking tussen die toeliggende aantekeninge van VAW en HAT	49
2.3.2	'n Voorgestelde model vir toeligting in 'n handwoordeboek	52
2.4	Kriteria vir lemma-opname in die handwoordeboek	55
2.4.1	Die handwoordeboek se normatiewe funksie	55
2.4.1.1	Hantering van Engelse invloede	55
2.4.1.2	Hantering van invloed van ander inheemse tale	57
2.4.1.3	Die gevestigde preskriptiewe benadering teenoor die innoverende deskriptiewe benadering	57
2.4.2	Die handwoordeboek se sinchroniese funksie	60
2.4.3	Opname van streeksvariante in die handwoordeboek	62
2.5	Ontsluiting van inligtingstipes in 'n handwoordeboek deur die gebruiker	62
2.5.1	Uitspraak-inligting	66
2.5.2	Etimologiese inligting	67
2.5.3	Spelling as inligtingstipe	68
2.5.4	Sintaktiese inligting	68

2.5.4.1	Woordsoortaanduiding	68
2.5.4.1.1	Die hantering van setsels	71
2.5.4.2	Sintaktiese leiding met behulp van voorbeeldsinne	75
2.5.5	Morfologiese inligting	78
2.5.5.1	Morfologiese inligting by selfstandige naamwoorde	78
2.5.5.1.1	Alfabetiese uiteenplasing	80
2.5.5.2	Morfologiese inligting by werkwoorde	82
2.5.6	Semantiese inligting	84
2.5.6.1	Definiëring in 'n handwoordeboek	84
2.5.6.1.1	Genus-differentia-definisie	85
2.5.6.1.2	Sirkeldefinisies	89
2.5.6.1.3	Sinoniemdefinisies	90
2.5.6.2	Polisemiese onderskeidings	92
2.5.6.3	Homonimiese vorme	94
2.5.7	Voorbeeldmateriaal	97
2.5.8	Etikette as hulpmiddel vir die gebruiker	98
2.6	'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike handwoordeboek	100

HOOFSTUK 3

'N GEBRUIKERSVRIENDELIKE AANLEERDERWOORDEBOEK IN AFRIKAANS

3.1	Profiel van 'n aanleerder	102
3.1.1	Houding en voorkeure van 'n aanleerder	102
3.1.2	Leksikografiese vaardighede van 'n aanleerder	104
3.1.2.1	Uitslag van 'n naslaanvaardigheidstoets	107
3.1.3	Aspekte van die wyse waarop 'n aanleerder taal aanleer	108
3.1.4	Gebruikersnavorsing oor aanleerders	110
3.2	Tekstuele segmente van 'n aanleerderwoordeboek	113
3.2.1	Die voorwerk van BA	113
3.2.1.1	Die voorwoord van BA	114

3.2.1.2	Sleutel vir gebruikers	115
3.2.1.3	Wenke vir die gebruiker	116
3.2.1.4	Toegangstrukture van BA (interne en eksterne)	117
3.2.1.5	Visuele aanbieding van inligtingstipes	122
3.2.1.5.1	Visuele inligting in BA	124
3.3	Gebruikersgerigte inligtingsoordrag in BA	125
3.3.1	Gebruikersvriendelike definiëring in 'n aanleerderwoordeboek	125
3.3.1.1	Definiëring in BA	126
3.3.1.2	Hantering van semantiese betrekkings in BA	129
3.3.2	Die uitskakel van tipiese gebruikersfoute	134
3.3.2.1	Tipiese probleemgevalle in Afrikaans	136
3.4	'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike aanleerderwoordeboek	138

HOOFSTUK 4

'N GEBRUIKERSVRIENDELIKE VERTALENDE WOORDEBOEK IN AFRIKAANS

4.1	'n Tipologiese klassifikasie van 'n vertalende woordeboek	140
4.2	Die gebruikersfunksie van RD	142
4.2.1	'n Moontlike groep teikengebruikers van RD	143
4.3	Gebruikersperspektief in vertalende leksikografie	145
4.3.1	RD as 'n aktiewe-passiewe woordeboek	147
4.4	Tekstuele segmente van RD	148
4.4.1	'n Primêre en sekondêre voorwerk	148
4.4.2	Voorwerk van RD	149
4.4.2.1	Toeligting	149

4.4.2.2	Ander funksionele elemente van die voorwerk	154
4.4.3	Agterwerk van RD	155
4.5	Gebruikersleiding in RD	156
4.5.1	Toegangstruktuur van RD	156
4.5.1.1	Sekondêre toegangstruktuur van RD	157
4.5.1.1.1	Interne toegangstruktuur van RD	167
4.5.2	Mediostruktuur in woordeboeke	169
4.5.2.1	Mediostruktuur van RD	170
4.5.3	Struktuurmerkers en tipografiese konvensies in RD	175
4.6	'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike tweetalige woordeboek	177

HOOFSTUK 5

'N GEBRUIKERSVRIENDELIKE OMVATTENDE VERKLARENDE WOORDEBOEK IN AFRIKAANS

5.1	'n Tradisionele tipologiese klassifikasie van 'n omvattende verklarende woordeboek	179
5.1.1	Moontlike teikengebruiker	181
5.1.2	Gebruikersbehoefte	182
5.1.3	Gebruiker se naslaanvaardighede	184
5.2	Tekstuele segmente van die WAT	186
5.2.1	Voorwerk van die WAT	186
5.2.1.1	Titel	187
5.2.2	Inhoudsopgawe	188
5.2.3	Inleiding	188
5.2.4	Toeliggende aantekeninge	189
5.2.5	Agterwerk van die WAT	191

5.3	Ontsluiting van inligtingstipes	191
5.3.1	Gebruikersgerigte kriteria vir lemma-opname	191
5.3.1.1	Opname van streeksvariante	192
5.3.1.2	Opname van historiese vorme	196
5.3.1.2.1	Etikettering van historiese vorme	197
5.3.1.3	Ordering van voorbeeldmateriaal en betekenisonderskeidinge	199
5.3.1.4	WAT se hantering van meerwoordige leksikale items	201
5.3.1.5	'n Gebruikersgerigte inligtingsoordrag	205
5.3.1.5.1	Uitspraakinligting	205
5.3.1.5.2	Semantiese inligting	207
5.3.1.5.3	Historiese inligting	211
5.3.1.5.4	Grammatiese inligting	214
5.3.1.5.5	Ensiklopediese inligting	216
5.4	Gebruikersleiding deur WAT verskaf	218
5.4.1	Toegangstruktuur en seekroete	219
5.4.2	Kitsontsluiting van inligting	223
5.4.3	Evaluering van gebruikersleiding deur WAT 9 verskaf	224
5.5	'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike omvattende woordeboek	225

HOOFSTUK 6

'N GEBRUIKERSVRIENDELIKE TESOURUS IN AFRIKAANS

6.1	Profiel van 'n tesourusgebruiker	227
6.1.1	Moontlike teikengebruikers	227
6.1.2	Die funksie van 'n tesourus	229
6.2	Gebruikersleiding in GT	231
6.2.1	Die voorwerk van GT	231

6.2.2	Die agterwerk van GT	240
6.3	Gebruikersgerigte inligtingsoordrag	244
6.3.1	GT se toegangstrukture	244
6.3.2	Kontekstuele leiding in GT	248
6.4	'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike tesourus	254
SLOT	.....	256
BIBLIOGRAFIE	.....	258

INLEIDING

In die huidige eeu vind groot ontwikkeling op leksikografiese gebied plaas en daar kan tereg na die Goue Eeu in leksikografie verwys word. Tydens dié ontwikkeling het daar 'n definitiewe klemverskuiwing plaasgevind. In die vroeë stadium van die eeu is die woordeboek as middelpunt van die ontwikkeling beskou, terwyl die gebruiker in die latere stadium van die eeu belangriker begin word het. Tans staan die gebruiker en gebruikersbehoefte sentraal in leksikografiese navorsing. In die afgelope 20 jaar word die gebruikersbehoefte meer prominent in navorsing aan die orde gestel en woordeboeke word saamgestel met 'n spesifieke teikengebruiker in gedagte. Die ideaal is dat woordeboeke moet poog om so gebruikersvriendelik as moontlik te wees.

Wiegand (1984 : 14) plaas navorsing oor woordeboekgebruik midde-in die metaleksikografie deur dit as deel van 'n algemene teorie van leksikografie te beskou. 'n Algemene teorie van leksikografie moet volgens Wiegand (1984 : 15) op 'n sistematiese wyse redes prosesseer en verduidelik waarom sekere kennis deur leksikograwe benodig word om hulle werk deeglik uit te voer. Die metaleksikografiese model wat deur Wiegand voorgestel word, bevat vier komponente, naamlik: geskiedenis van die leksikografie, algemene teorie van leksikografie, navorsing oor woordeboekgebruik en kritiek op woordeboeke. Navorsing oor woordeboekgebruik en woordeboekgebruikers word dus as wetenskaplik gebaseerd en as 'n funksionele komponent van die metaleksikografiese model beskou.

In die Suid-Afrikaanse leksikografie het daar 'n klemverskuiwing plaasgevind en word meer prominensie aan die gebruiker en sy behoeftes verleen. Dit kan onder meer geïllustreer word deur die werksaamhede van die organisasie "African Association for Lexicography" (AFRILEX). Die eerste internasionale konferensie van AFRILEX is op 1 en 2 Julie 1996 in Johannesburg gehou en daar is van die gebruiker en sy behoeftes melding gemaak. Tydens die tweede internasionale konferensie wat vanaf 14 tot 15 Julie 1997 in Durban gehou is, is die gebruiker en sy behoeftes weer eens sentraal gestel. Hierdie navorsing vind neerslag in die tydskrif *Lexikos* en veral in die 1996- en 1997-uitgawes is die gebruiker en gebruikersbehoefte in die leksikografie beklemtoon. Op 'n streekskonferensie op 14 Maart 1997 is daar spesifiek op die behoeftes van IsiNdebele gefokus.

In April 1996 is 'n byeenkoms deur die Buro van die WAT op Stellenbosch gehou om die verskillende gebruikersbehoefte van die 11 amptelike tale in Suid-Afrika te bepaal. Tydens die konferensie is daar aandag gegee aan die verskillende woordeboeke wat nodig is om in die leksikografiese behoeftes van 'n multitalige land te voorsien, die leksikografiese behoeftes van die verskillende amptelike tale in Suid-Afrika se sprekers, hoe om in die leksikografiese behoeftes te voorsien, die rol van die uitgewers in die vervulling van die leksikografiese behoeftes en woordeboekprojekte. Daar is tot die slotsom gekom dat dit slegs Afrikaans en Engels is wat oor groot woordeboekprojekte in die land beskik. By die res van die inheemse tale bestaan daar 'n groot leemte wat woordeboekprojekte betref. Sommige van hierdie tale beskik glad nie oor woordeboeke nie.

In hierdie proefskrif word die gebruiker en sy leksikografiese behoeftes sentraal geplaas. Die gebruikersperspektief word in die praktiese en teoretiese leksikografie nagevors. Dit behels die bestudering van die geskiedenis van die gebruikersperspektief, naamlik die ontwikkeling en verandering vanaf die oorspronklike benadering tot die benadering(s) wat tans gevolg word. Spesifieke aandag word aan die behoeftes van die woordeboekgebruiker gegee. Die geskiedenis van die teoretiese en praktiese leksikografie word nagegaan, met spesifieke verwysing na die verandering van die teoretiese leksikografie se posisie ten opsigte van die gebruiker en die invloed van 'n gebruikersgerigte leksikografieteorie op die praktiese leksikografie.

Aandag word aan die Afrikaanse leksikografie gegee, met verwysing na spesifieke Afrikaanse woordeboeke. Die gebruikersperspektief word in die Afrikaanse leksikografie geëvalueer, met verwysing na die wisselwerking tussen die metaleksikografie en die leksikografiese praktyk. Voorstelle vir verbetering, vanuit die teorie gemotiveer, word gemaak en kan in die praktyk van toepassing gemaak word. Kriteria word gestel vir gebruikersvriendelike woordeboeke; tegnieke word voorgestel om die gebruiker meer ter wille te wees en voorstelle word gemaak vir leksikografieonderrig in skole. Die doel van die navorsing is om die gaping tussen die metaleksikografie en die praktiese leksikografie betreffende die gebruikersperspektief te vernou. Implementering van die teoretiese voorstelle in die praktiese leksikografie kan tot 'n verhoging in die standaard van Afrikaanse woordeboeke lei, met goeie gevolge vir beide die gebruiker en die leksikograaf.

Sekere terme word deurgaans in die studie gebruik en dit is noodsaaklik om hulle te definieer.

Die term "gebruikersperspektief" is 'n allesomvattende begrip waarin die klem op die gebruiker val. Dit kan verwys na die betrekking waarin die gebruiker tot die woordeboek staan, met spesifieke verwysing na die gebruiksomgewing, gebruikersbehoefte en die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek. Dit impliseer ook 'n sekere houding van die leksikograaf teenoor die gebruiker; 'n woordeboek word opgestel met 'n spesifieke gebruiker in gedagte. Die begrippe "gebruiksomgewing", "gebruikersbehoefte" en "gebruikersvriendelikheid" tree in wisselwerking met mekaar op om die begrip "gebruiker" sentraal te stel.

Die term "gebruiksomgewing" verwys na ontsluiting en oordrag van inligting al dan nie deur die gebruiker wanneer die tekste van die woordeboek gelees word. Daar word verwys na die fisiese omgewing en die omstandighede wat die gebruiker tydens die naslaan van tekste beïnvloed. Bepaalde gebruikers het bepaalde behoeftes onder bepaalde omstandighede. Dieselfde gebruiker kan byvoorbeeld dieselfde woordeboek gebruik, maar met verskillende doelwitte, aangesien sy leksikografiese behoeftes kan wissel. Dan word bepaalde woordeboeke gebruik om bepaalde behoeftes te bevredig en andersyds het bepaalde woordeboeke bepaalde gebruikers as teikengebruikers.

'n "Gebruiker" kan gedefinieer word as 'n persoon wat 'n woordeboek gebruik met die doelwit om spesifieke inligting op 'n doelgerigte of ondoelmatige wyse in te win. Die ideaal is dat 'n oordrag van teksinligting tydens die naslaanproses plaasvind. Die gebruiker kan verskillende doelwitte tydens die naslaanproses hê, naamlik lees, begrip, spelling en uitspraak van 'n leksikale item. Daar bestaan 'n heterogene groep gebruikers met heterogene behoeftes en dit is bykans onmoontlik om 'n tipiese gebruikersprofiel saam te stel. Gebruikers se behoeftes wissel en is nie staties nie. Vir verskillende soorte behoeftes word verskillende soorte woordeboeke deur bepaalde gebruikers gebruik. Gebruikersbehoefte word pertinent deur die gebruiker se houding, agtergrond, akademiese kwalifikasies en naslaanvaardighede beïnvloed.

Die term "gebruikersvriendelik" verwys in die geval van leksikografie spesifiek na die wyse waarop 'n woordeboek beplan, saamgestel en inligting deur dié woordeboek oorgedra word om die vindbaarheid van die inligting so effektief as moontlik vir die

gebruiker te maak. Wanneer 'n gebruiker inligting in 'n woordeboek naslaan, is die vraag wat in die meerderheid gevalle gevra word: "Wat is die betekenis van?" of: "Wat is leksikale item X in taal Y?" In 'n gebruikersvriendelike woordeboek maak 'n leksikograaf van tegnieke gebruik om te verseker dat 'n gebruiker die inligting wat hy soek, so vinnig, maklik en korrek as moontlik te vind.

Hausmann (1989 : 12) wys daarop dat die term "gebruikersvriendelikheid" teenoor "woordeboekkultuur" staan. Volgens hierdie siening dui "gebruikersvriendelikheid" op die aanpassing van die leksikografie by die gemeenskap se behoeftes en "woordeboekkultuur" op die aanpassing van die gemeenskap se behoeftes by die leksikografie. Wanneer 'n woordeboekkultuur by 'n gemeenskap gekweek word, sluit dit die verskaffing van 'n spesifieke leksikografiese opvoeding in. Persone word byvoorbeeld op skool leksikografies geletterd deurdat hulle woordeboekonderrig ontvang. Twee belangrike vrae kan op grond van bogenoemde standpunte gestel word: Hoe kan die woordeboekkultuur van 'n spraakgemeenskap verbeter word? Watter rol kan navorsing in samehang met die leksikografie en die spraakgemeenskap speel?

Indien daar van die standpunt uitgegaan word dat die houding van die taalgemeenskap ten opsigte van die leksikografie 'n voortsetting is van die opleiding wat in taalstudie in skole verskaf word, moet die opleiding uitgebrei word. Vreemdetaal- en moedertaalleerkragte moet voldoende opgelei word om woordeboekonderrig te verskaf. Die woordeboekkultuur van 'n gemeenskap kan ook beïnvloed word deur berigte in die media, byvoorbeeld resensies of verklarings van woordeboekartikels. Met behulp van beter woordeboeke kan die gemeenskap hulself opvoed om die vlak van die betrokke woordeboeke te bereik. Hausmann (1989 : 14) beklemtoon die sleutelrol wat tersiêre leksikografienavorsing kan speel om woordeboeke toeganklik en gebruikersvriendelik vir die gemeenskap te maak. Dit sou tot 'n gewenste situasie lei indien daar 'n balans tussen die skep van 'n woordeboekkultuur en gebruikersvriendelikheid gevind kon word. Sodoende word sekere leksikografiese aanpassings gemaak om aan die gemeenskap se behoeftes te voldoen, maar die gemeenskap ontvang ook woordeboekonderrig ten einde byvoorbeeld hul naslaanvaardighede te verbeter. Dit kan lei tot beter woordeboekgebruik sowel as beter woordeboekopstelling.

HOOFSTUK 1

DIE GEBRUIKERSPERSPEKTIEF IN DIE AFRIKAANSE LEKSIKOGRAFIE

Wêreldwyd word daar in die leksikografie navorsing oor die gebruiker onderneem. Hierdie belangstelling in die gebruiker word geïllustreer deur die groot aantal artikels wat in die laaste 20 jaar oor die gebruiker en spesifiek gebruikersbehoefte handel. Die meerderheid artikels kom telkens tot die gevolgtrekking dat meer navorsing nodig is om gebruikers se behoeftes te bepaal.

Volgens Wiegand (1984 : 561) is die belangrikste aanname in leksikografie die feit dat woordeboekgebruikers bestaan en dat hulle woordeboeke gebruik om inligting oor linguistiese uitdrukkings te verkry. Hy beskou dit as die hoofdoel van linguistiese woordeboeke. Vir deeglike navorsing vra hy om 'n empiries-gebaseerde sosiologie van gebruikers (Wiegand, 1985 : 21). Hy glo dat indien daar empiries-gefundeerde kennis oor gebruikers en woordeboekgebruik bestaan, toekomstige woordeboeke van meer nut vir gebruikers kan wees. Naas die sosiologie van gebruikers stel Wiegand (1981 : 231) voor dat 'n tipologie van situasies van woordeboekgebruik opgestel word, aangesien konkrete woordeboekdoelwitte dan gestel kan word. 'n Pragmatiek van woordeboekgebruik moet opgestel word, aangesien dan vasgestel kan word wat gebeur wanneer woordeboekartikels "funksionele tekste" (Texte-in-Funktion") word wanneer hulle gelees word. Hy (Wiegand, 1981 : 231) herformuleer sy "pragmatiek van woordeboeke" na "pragmaties-geïoriënteerde didaktiek van woordeboeke". Wanneer woordeboekartikels funksionele tekste is, tree die tekste as stelle linguistiese tekens op wat sosio-kommunikatief funksioneer. Tekste tree volgens hierdie siening as kommunikasie tussen sprekers op. Wiegand stel (gebaseer op sy ondervinding van woordeboeke) 'n tipologie van probleme of vrae op wat gebruikers kan hê wanneer hulle woordeboeke gebruik. Smit (1996 : 10) klassifiseer hierdie probleme as verskillende situasies van woordeboekgebruik. Hierdie situasies sluit in: probleme wat gebruikers ervaar wanneer hulle tekste moet produseer en ander probleme wat nie as gevolg van kommunikasiekonflikte ontstaan nie, maar eerder as gevolg van 'n didaktiese situasie waar studente byvoorbeeld woordeboeke in 'n onderrigsituasie gebruik of tydens 'n linguistiese situasie waar linguïste woordeboeke gebruik om leksikale items van 'n taal te bestudeer.

Tydens die bestudering van die gebruikersperspektief in die Afrikaanse leksikografie in hierdie proefskrif word daar na die metaleksikografie en die praktiese leksikografie verwys. Met behulp van die evaluering van Afrikaanse woordeboeke gaan navorsing in die metaleksikografie op die praktiese leksikografie van toepassing gemaak word. Voorstelle vir die praktiese verbetering van woordeboeke gaan vanuit die teorie gemotiveer word.

In gebruikersgerigte navorsing kan daar meer klem gelê word op die toets van woordeboeke se gebruikersvriendelikheid en wenke kan verskaf word om woordeboeke meer gebruikersvriendelik te maak. In plaas daarvan om 'n "ideale gebruiker" te probeer bepaal deur opnames van die behoeftes van die gebruiker te maak, kan daar eerder klem gelê word op die feit dat bepaalde behoeftes deur groepe gebruikers van verskillende woordeboeke gedeel word. So het tesourusgebruikers bepaalde behoeftes wat hemelsbreed verskil van die behoeftes van aanleerderwoordeboekgebruikers. Dit is moeilik om die ware behoeftes van gebruikers te bepaal en die gesofistikeerdheid van die navorsingsmetodes wat gebruik word, speel 'n deurslaggewende rol. Wanneer gebruikers byvoorbeeld gevra word om 'n vraelys in te vul, kan die navorser nooit weet of die respondent invul wat hy wil of invul wat hy dink hy behoort in te vul nie.

Die navorsing oor die gebruikersperspektief in die leksikografie kan ook verreikende gevolge vir die tradisionele woordeboektipologie hê. Daar kan geredeneer word dat die bestaande woordeboektipologie verander moet word om sodoende die gebruiker se behoeftes in ag te neem en woordeboeke eerder volgens gebruikersbehoefte te klassifiseer. 'n Woordeboek word opgestel met inagneming van 'n spesifieke gebruiker en sy behoeftes. Daar bestaan 'n kontinuum van gesofistikeerdheid by gebruikers, aangesien hulle nie oor dieselfde naslaanvaardighede beskik nie. Die gebruiker het sekere verwagtinge van 'n woordeboek en verwag dat die woordeboek aan daardie verwagtinge moet voldoen. Wanneer 'n gesofistikeerde gebruiker 'n woordeboek gebruik, weet hy/sy wat om van die woordeboek te verwag en byvoorbeeld watter inligtingstipes om daar te vind en hoe om dit te ontsluit. Aangesien dié gebruiker oor goeie naslaanvaardighede beskik, weet hy/sy hoe om die woordeboek ten volle te benut.

Spesifieke naslaanvaardighede word vir die suksesvolle gebruik van spesifieke woordeboeke vereis. Elke woordeboeksoort is tipe-spesifiek en voorveronderstel

bepaalde naslaanvaardighede. Dieselfde gebruiker kan wisselende leksikografiese behoeftes ervaar. Dit kan byvoorbeeld vir hom nodig wees om op 'n sekere tydstip 'n vertalende en dan weer 'n verklarende woordeboek te gebruik en dan moet hy van verskillende naslaanvaardighede gebruik maak. Gebruikers word bemagtig deur woordeboeke, maar goeie naslaanvaardighede is dan 'n voorvereiste. Hierdie naslaanvaardighede moet reeds op skoolvlak aangeleer word.

Daarteenoor kan die ongesofistikeerde gebruiker die eerste beskikbare woordeboek gebruik. So 'n gebruiker beskik nie oor die kennis van woordeboektipologie of oor goeie naslaanvaardighede nie. Die gevolg is dat so 'n gebruiker dikwels bedroë daarvan afkom en dalk as gevolg van die negatiewe ervaring nie weer 'n woordeboek gaan raadpleeg nie.

By die navorsing oor die gebruikersperspektief in leksikografie behoort empiriese navorsing beklemtoon te word, veral ten opsigte van die gebruiker se behoeftes en naslaanvaardighede. Navorsers kan met behulp van verfynde navorsingsmetodes goeie resultate behaal. Terselfdertyd moet woordeboeke bestudeer word en praktiese voorstelle moet aan leksikograwe gemaak word om woordeboeke meer gebruikersgerig en gebruikersvriendelik te maak. Praktiese voorstelle moet vanuit die metaleksikografie gemotiveer word.

1.1 'n Oorsig van navorsing oor die gebruikersperspektief in die leksikografie

Van die eerste navorsing oor die woordeboekgebruiker het in 1955 verskyn, te wete M.M. Mathews se artikel "The Freshman and His Dictionary". Vanaf die sewentigerjare het artikels oor die gebruiker toegeneem en in 1987 het Hartmann (1987 : 11) 'n kritiese oorsig oor navorsingsmetodes ten opsigte van die gebruikersperspektief gepubliseer.

Hartmann in (1987) wys daarop dat navorsing ten opsigte van die gebruikersperspektief in vier afdelings verdeel kan word, naamlik navorsing oor woordeboektipologie, gebruikerstipologie, behoeftetipologie en vaardigheidstipologie. Hy kom tot die gevolgtrekking dat daar geen kriteria bestaan waarvolgens navorsers soos Barnhart (1962), Quirk (1973), Tomaszcyk (1979), Béjoint (1981), Mitchell (1983), Galisson (1983), Greenbaum et al (1984), Rasmussen (1985), Wiegand (1985), Benbow (1986), Tono (1984) en Krings (1986) se tegnieke en bevindinge behoorlik geëvalueer en

vergelyk kan word nie, aangesien hulle navorsing oor verskillende soorte woordeboeke onderneem het en hul van verskillende navorsingsmetodes gebruik gemaak het, byvoorbeeld die invul van vraelyste deur respondente en onderhoude met respondente oor hul woordeboekgebruik. Barnhart het in 1955 108 vraelyste aan Amerikaanse kollegedosente gestuur om uit te vind hoe inligtingstipes in woordeboeke geprioritiseer kan word. Daarvolgens is die inligtingstipes wat die meeste nageslaan kan word, in volgorde van belangrikheid: betekenis (belangrikste), spelling, uitspraak, sinonieme, gebruik en etimologie. Barnhart het kwelvrae beklemtoon soos hoe om tussen die verskillende betekenisonderskeidings van leksikale items te onderskei en hoe om hul te rangskik, asook watter soort fonetiese transkripsie gepas vir sekere gebruikers is.

Quirk het in 1973 gedragsspatrone van woordeboekgebruik nagevors deur 220 vraelyste aan Britse universiteitstudente te stuur. Daarvolgens het hy bevind dat die meeste respondente oor woordeboeke beskik en dit gereeld gebruik. Die studente het betekenis en spelling as die belangrikste inligtingstipes beskou en uitspraak en etimologie as die minste belangrik.

Tomaszcyk het in 1979 probeer om die behoeftes van die taalaanleerder vas te stel deur 449 vraelyste aan verskeie vreemdetaal-aanleerders en -sprekers (onderwysers en tegniese vertalers) in Amerika en Pole te stuur. Woordeboekgebruik is klaarblyklik afhanklik van die naslaanvaardighede en taalvaardighede van die aanleerder. Betekenis en spelling word die meeste deur die aanleerders nageslaan.

In 1980 het Béjoint die gebruik van die aanleerderwoordeboek nagevors deur 122 vraelyste aan Franse studente wat Engels aan 'n universiteit studeer, te stuur. Hy het nie net die komplekse interaksie tussen enkoderende aktiwiteite (byvoorbeeld aktiewe produksie soos die skryf van opstelle) en dekoderende aktiwiteite (byvoorbeeld passiewe verstaan by die lees van begripstoetse) ontsluit nie, maar ook die dominansie van laasgenoemde bo eersgenoemde opgemerk.

Béjoint (1980: 207) het ook bevind dat aanleerders nie die magdom inligting in 'n aanleerderwoordeboek waardeur en gebruik nie. Hy het opsetlik nie kommentaar gelewer op die punt wanneer die taalaanleerder ontmoedig moet word om die tweetalige woordeboek te gebruik en aangemoedig moet word om die eentalige woordeboek van die doeltaal te gebruik nie. Daar is min empiriese

navorsing op hierdie gebied gedoen en James Baxter (1980) interpreteer die data as volg: die gebruik van die eentalige woordeboek moet aangemoedig word, aangesien dit vlotheid in die doeltaal aanmoedig, want definisies word in die konteks verskaf in teenstelling met tweetalige woordeboeke wat geneig is om aanleerders na enkelwoordekwivalente te lei wat dalk nie in 'n spesifieke konteks gaan pas nie. Daar word ook beklemtoon dat meer onderrig in naslaanvaardighede deur die studente benodig word.

Mitchell (1983) het leesstrategieë bestudeer deur vyf toetseenhede aan 94 Skotse leerlinge te gee. Volgens sy studie word bevind dat die taak om 'n leksikale item in die brontaal te vind, 'n essensiële deel van woordeboekgebruik is en dat dit 'n baie komplekse proses is. Daar moet byvoorbeeld na die lemma gesoek word, die struktuur van die artikel moet verstaan word, die relevante deel van die definisie moet geïdentifiseer word, die konteks van die leksikale item moet verstaan word en suksesvol deel gemaak word van die doeltaalkonteks.

In 1980 het Bensoussan, Sim en Weiss toetse op 700 Israeli universiteitstudente (aanleerders van Engels) gedoen om hul leesbegrip te toets. Daarvolgens verkies studente tweetalige woordeboeke en het die gebruik van woordeboeke nie 'n noemenswaardige uitwerking op toetsuitslae nie. Op grond van Mitchell en Bensoussan se navorsing kan die volgende hipoteses volgens Hartmann (1989 : 109) bewys word: verskillende gebruikers het verskillende behoeftes; hierdie behoeftes word bepaal deur die aktiwiteite waaruit hulle voorspruit. Naslaanvaardighede is kompleks, maar kan aangeleer word.

Wiegand het in 1984 woordeboekgebruik tydens vertalingsaktiwiteite van Duits vreemdetaaluniversiteitstudente bestudeer. Daarvolgens voldoen eentalige doeltaalwoordeboeke nie aan al die behoeftes van grammatikale gepastheid nie. Wiegand lewer 'n groot bydrae tot vaardighedsanalise deur die voorwaardes van suksesvolle naslaan te spesifiseer. Hy ontwerp 'n taksonomie en terminologie van "naslaansituasies". Wanneer daar 'n gebrek aan kennis in 'n gebruiker se taalvaardigheid is, moet 'n leksikale item in die korrekte naslaanbron gevind word. Die korrekte naslaanprosedure moet gevolg word en dan kan die spesifieke leksikale item gevind word. Indien gebruikers die verkeerde woordeboek gebruik, verkeerde naslaanprosedures volg of daar 'n fout in die woordeboek is, gaan hulle nie by die

korrekte antwoord uitkom nie. In die meeste gevalle gaan gebruikers by die korrekte antwoord uitkom, maar volgens Wiegand se bevindinge kon gebruikers selfs in 20% van die gevalle nie die korrekte antwoord kry by die naslaan van grammatikale geslag in Duits nie. Die rede hiervoor is dat woordeboeke soms onvolledige, nie-konstante of foutiewe informasie verskaf.

Tono (1984) het 402 studente tydens hul vertaling van tekste getoets. Die paragrafe wat 'n paar goedgekeurde onnatuurlike leksikale items bevat wat in miniwoordeboeke gedefinieer is met sorgvuldig gekontroleerde definisies en ordening van voorbeelde. Statistiese analise van data het bewys dat gebruikers (van tweetalige Engels-Japannees woordeboeke) die eerste vertaalekwivalent kies en ander vertaalekwivalente ignoreer behalwe as daar 'n duidelike leidraad is wat die eerste vertaalekwivalent onmoontlik maak. Hierdie soort navorsing het belangrike implikasies vir woordeboekontwerp en die onderrig van naslaanvaardighede.

Die psigolinguistiese kompleksiteit van die vertalingsproses is in 1986 deur Krings (Hartmann 1989 : 108) ondersoek toe gevorderde vreemdetalsprekers hardop moes dink tydens vertaling van tekste. Sodoende is naslaanvaardighede direk waargeneem. Meer gekontroleerde toetse en groter proefgroepe sal nodig wees om objektiewe kennis in te win oor die manier waarop woordeboeke gebruik word.

Wanneer al die genoemde navorsing in aanmerking geneem word, kom Hartmann tot dié slotsom: die enigste tentatiewe gevolgtrekkings (Hartmann in Cowie, 1987 : 20) wat gemaak kan word, is dat woordeboekgebruikers een inligtingskategorie op 'n keer probeer oplos wanneer hulle 'n probleem teëkom; dat verskillende woordeboekgebruikers woordeboeke op verskillende maniere kan benader; dat naslaanvaardighede kan wissel na gelang van land van afkoms, ouderdom, opvoeding en dat gebruikers nie genoeg onderrig ontvang om die algehele voordeel van hul woordeboeke te gebruik nie. Daar bestaan nog nie 'n waterdigte gebruikerstipologie nie, aangesien daar te 'n groot diversiteit gebruikers bestaan. Dit is onvoldoende om 'n digotomie soos jonk/oud, gekwalifiseerd/ongekwalifiseerd, beginner/gevorderd, moedertaal/vreemdetaal op te stel, aangesien die genoemde nie soseer opposisiebetrekkinge is nie, maar wel glyskale voorstel.

Volgens Malkiel (1980 : 55) is die behoeftes van gebruikers min en eenvoudig: om

woorde se betekenis te verstaan, om woorde korrek uit te spreek, om tussen naby-sinonieme te onderskei en om soms die herkoms van 'n woord na te slaan. Dit kan volgens Malkiel eenvoudige behoeftes wees, maar die meeste woordeboeke is onsuksesvol om hierdie inligting op 'n maklike, gebruikersvriendelike wyse aan die gebruiker te verskaf. Aan die ander kant van die skaal is Whitcut (1986 : 111-112) se siening dat leksikograwe 'n magdom leksikografiese inligting wil oordra aan 'n publiek wat nie daarin belangstel nie. Volgens Whitcut (1986 : 111-112) doen kommersiële leksikograwe in Brittanje en die VSA navorsing oor die behoeftes van hul voornemende gebruikers en pogings word aangewend om woordeboekgebruikers op te voed om die korrekte keuse te maak wanneer hulle woordeboeke koop. Dit is nog nie die geval in Suid-Afrika nie en dit sal deurgans in die proefskrif bewys word.

Nie net vraelysverwerkings nie, maar ook die resultate van metaleksikografiese gespreke lewer 'n bydrae tot leksikografiese navorsing oor die gebruikersperspektief. Wiegand (1987 : 179) ontwerp 'n teoretiese raamwerk vir empiriese studie oor metodes van woordeboekgebruik en maak dan voorstelle vir gestruktureerde navorsing oor woordeboekgebruik. Empiriese navorsing is nodig, aangesien dit volgens Wiegand die enigste metode is waarvolgens woordeboeke meer effektief kan word. Die effektiwiteit van 'n woordeboek kan gemeet word aan die voorkoms van suksesvolle gebruik deur woordeboekgebruikers. Dit is belangrik (Wiegand 1987 : 179) dat die aannames oor woordeboekgebruik verband moet hou met die soort woordeboek wat saamgestel word.

Persone wat navorsing oor woordeboekgebruik wil onderneem, moet oor praktiese ondervinding in woordeboekgebruik, asook oor teoretiese kennis beskik. 'n Teoretiese beeld van die eienskappe van menslike handeling (tydens woordeboekgebruik word naslaanhandelings uitgevoer) moet saamgestel word. Wiegand identifiseer vier navorsingsgebiede wat ondersoek moet word tydens die saamstel van 'n teoretiese raamwerk van woordeboekgebruik: woordeboekgebruik deur nie-vakkundiges; woordeboekgebruik deur vakkundiges; woordeboekgebruik tydens die werk aan 'n woordeboek en woordeboekgebruik deur resensente.

Zöfgen (1994 : 29-61) beskryf die behoeftes van taalaanleerders in aanleerderwoordeboeke. Hy noem 35 studies wat tot op datum onderneem is oor gebruikersbehoeftes. Sy doelstelling is om met behulp van empiriese ondersoeke teoretiese hipoteses te formuleer ten einde "objektiewe" gebruikersbehoeftes vas te

stel. Situasies waarin gebruikers foute begaan en ook woordeboekonderrig ontvang, moet nagevors word, hipoteses oor tipiese woordeboekgebruiksituasies moet dan opgestel word ten einde 'n objektiewe beskrywing van gebruikersbehoefte te verkry. In die woordeboekdidaktiek moet woordeboeke as instrumente in die empiriese navorsing gebruik word. Sulke navorsing sal 'n bydrae lewer tot die formulering van verskillende hipoteses, eksperimentele ondersoeke na die kwaliteit van woordeboeke en tot die ontwikkeling van gebruikersvriendelike woordeboeke.

Smit (1996 : 259) wys daarop dat daar min navorsing in Suid-Afrika gedoen is oor woordeboekgebruik. Otto (1989) bespreek die behoeftes van taalaanleerders, Lombard (1990) die gebruik van skoolwoordeboeke, Gouws (1993) die behoeftes van die mees tipiese teikengebruiker van aanleerderwoordeboeke, Trautmann (1993) die probleme wat gebruikers met ekwivalensieverhoudinge in vertalende woordeboeke het en Carstens (1995) 'n pedagogie vir woordeboekgebruik in taalonderwys. Alberts (1992) ontwerp 'n vraelys rakende Afrikaanse terminologie. Te min navorsing is nog in Afrikaans gedoen oor die gebruiker en sy behoeftes. Dit is nodig dat gebruikersgerigte navorsing onderneem word ten einde 'n tipologie van gebruikerssituasies in Afrikaans te ontwerp. Slegs dan sal samestellers van woordeboeke doelwitte van woordeboeke kan vasstel op die basis van empiriese navorsing, soos deur Wiegand (1987 : 179 e.v.) voorgestel.

1.1.1 Faktore wat die gebruiksomgewing beïnvloed

1.1.1.1 Houding en voorkeure van die gebruiker

Die term "gebruiksomgewing" verwys onder meer na die fisiese omgewing en omstandighede wat die gebruiker tydens die naslaan van woordeboektekste beïnvloed. Leksikografe en woordeboekuitgewers moet 'n baie belangrike feit in gedagte hou, naamlik dat woordeboeke opgestel word vir die gebruik van persone met sekere doelwitte en sekere behoeftes. Wanneer 'n persoon byvoorbeeld 'n woord se betekenis in 'n woordeboek naslaan, is dit as gevolg van 'n spesifieke behoefte om die betekenis van die woord op te spoor. Daar kan van die veronderstelling uitgegaan word dat 'n persoon wat 'n positiewe houding teenoor die gebruik van 'n woordeboek het, dit meer dikwels as 'n naslaanbron sal gebruik in teenstelling met 'n persoon met 'n negatiewe houding daaroor. In 'n onderrigsituasie vind gedwonge gebruik van woordeboeke

dikwels plaas wanneer 'n leerling/student 'n leksikale item in opdrag van 'n onderwyser moet naslaan.

Die manier waarop 'n gebruiker teenoor woordeboekgebruik reageer, word onder andere sterk beïnvloed deur die woordeboekonderrig wat die persoon tuis en op skool ontvang het, maar ook grotendeels deur die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek. Wanneer daar na die gebruikersvriendelikheid van 'n woordeboek verwys word, is die vorige naslaanervarings wat die gebruiker ten opsigte van die woordeboek gehad het, baie belangrik. Faktore soos die hoë vindbaarheid van 'n leksikale item, die hoë vindbaarheid van die betekenis van 'n leksikale item, maklik verstaanbare definiese, voldoende uitspraakinligting, goeie leksikografiese geleiding, konsekwente etikettering, verstaanbare voorbeeldmateriaal, maklik interpreteerbare sintaktiese en morfologiese geleiding bepaal in hoe 'n mate 'n gebruiker 'n woordeboek as gebruikersvriendelik gaan ervaar. Ook vorige naslaanervarings in ander woordeboeke kan die gebruiker positief of negatief teenoor die gebruik van 'n woordeboek laat voel. 'n Bepaalde persepsie word van 'n woordeboek geskep op grond van vorige ervaring en die gebruiker gaan hom daardeur laat beïnvloed.

Die gebruiker se houding teenoor die naslaanproses kan verder beïnvloed word deur sy kennis van die betrokke woordeboek. Indien die gebruiker weet hoe om die woordeboek te gebruik, gaan hy/sy vol selfvertroue wees vir die naslaanproses en dus 'n positiewe houding teenoor die woordeboek toon. Leksikograwe moet poog om hul gebruikers met soveel kennis oor die werking van die woordeboek as moontlik toe te rus. Die gebruiker moet ook bewus gemaak word van die verskillende tipes inligting wat in 'n woordeboek nageslaan kan word.

Woordeboeke se status in die leksikografiese gemeenskap beïnvloed die gebruiker se houding teenoor 'n woordeboek. Indien gebruikers reeds op skool met woordeboeke kennis maak en bemagtig word deur die aanleer van naslaanvaardighede om woordeboeke doeltreffend te gebruik, kan 'n woordeboekkultuur binne 'n gemeenskap geskep word. Indien 'n gebruiker bewus is van die feit dat 'n betrokke woordeboek 'n ware weerspieëling van taalgebruik verskaf, gaan daar 'n positiewe houding teenoor die woordeboek wees. Dikwels word die woordeboek as gesaghebbend ten opsigte van taalkwessies beskou en die woordeboek word dan gebruik as 'n gesaghebbende norm om die "korrekte antwoord" aan die gebruiker te verskaf.

1.1.1.2 Behoeftes van 'n gebruiker

Indien 'n leksikograaf die behoeftes van 'n woordeboekgebruiker kan bepaal, kan die kwessie van behoeftevervulling in die leksikografie aangespreek word. Volgens Alberts (1992 : 5) is motivering een van die belangrikste gedragsfaktore wat 'n invloed op taakverrigting uitoefen. Ferrell en Pride (1982 : 102-103) wys daarop dat motief 'n interne energieke krag is wat rigting gee aan 'n individu se gedrag om 'n doelwit te bereik. Die gedragsielkunde toon dat behoeftes gedrag motiveer. Ten einde 'n woordeboekgebruiker se motiveringsvlak te verstaan en te voorspel, is dit belangrik dat die navorser kennis dra van die woordeboekgebruiker se behoeftes. 'n Onbevredigde behoefte gee aanleiding tot spanning, wat sekere dryfvere in die individu laat ontstaan. 'n Gemotiveerde individu verkeer onder spanning en raak aktief ten einde die spanning te verlig. Volgens Alberts (1990 : 163-170) kan behoeftes nie bepaal word deur die woordeboekgebruiker daarna te vra nie, aangesien die behoeftes dikwels nie bekend is nie, of indien bekend, dit nie verwoord kan word nie. Volgens Householder en Saporta (1967 : 279) moet woordeboeke by die gebruikers daarvan aangepas word. Dit is dus makliker vir die leksikograaf om by die behoeftes van die gebruiker aan te pas as omgekeerd. Lombard (1990 : 22) wys daarop dat die leksikograaf by die aanbieder van elke stukkie inligting moet besin of sy gebruikers dit gaan verstaan en of dit werklik relevant is. Dit is egter nie maklik om teikengebruikers se behoeftes te bepaal nie. In die literatuur word melding gemaak van verskeie metodes wat al deur navorsers gebruik is om behoeftebepalings te maak, naamlik vraelyste, onderhoude, toetse en observasie. Nie een van die genoemde metodes was tot dusver voldoende om 'n volledige en doeltreffende behoeftebepaling te doen nie. Vraelyste en onderhoude is onbetroubare metodes, aangesien daar nie met sekerheid vasgestel kan word of respondente antwoord soos hulle voel of hulle antwoord soos hulle dink hulle behoort te antwoord nie. Tydens toetse en observasie word klein groepe getoets en hulle kan nie as verteenwoordigend van 'n hele groep teikengebruikers beskou word nie.

Tot op hede was woordeboektipologie en gebruikersbehoeftes interafhanklik van mekaar op grond van die feit dat gebruikersbehoeftes wat deur navorsers bepaal is, gegrond is op aangebode inligting in woordeboeke. So is leksikale betekenis een van woordeboekgebruikers se behoeftes, en die verskaf van semantiese inligting een van die funksies van 'n tipiese eentalige verklarende woordeboek. Ander behoeftes van

gebruikers kan as volg gelys word: die vasstel of 'n leksikale item wel deel van die standaardvariëteit vorm, uitspraak van 'n leksikale item, morfologie van leksikale items, herkoms van leksikale items en die korrekte spelling daarvan. Leksikograwe kan hulself die vraag afvra watter ander tipes taalkundige inligting nog in woordeboeke hoort en dit dan ook in hulle woordeboeke opneem. Teikengebruikers behoort uitgesonder te word en woordeboeke behoort opgestel te word met inagneming van hul spesifieke behoeftes. Dit is belangrik om daarop te let dat 'n spesifieke gebruiker se behoeftes nie altyd dieselfde is nie en dat dit kan wissel na gelang van omstandighede. Leksikograwe en woordeboekuitgewers moet van empiriese navorsing gebruik maak om woordeboekgebruikers se behoeftes te bepaal sodat dit kan neerslag vind in hul woordeboeke en nie slegs inligting opneem wat hul dink hul gebruikers benodig of behoort te benodig nie. Dit gaan oor die aard en die omvang van die inligting, maar ook veral ook oor die manier van aanbieding.

Alberts (1990 : 4-5) het 'n behoeftebepalingsmetode vir die leksikografiepraktyk saamgestel. Dit bestaan uit die volgende stappe:

- 1) Identifiseer die probleemgebied waar behoeftes bestaan / kan ontstaan;
- 2) Bepaal of dit 'n interne of eksterne ondersoek is;
- 3) Bepaal wat die vereistes vir die oplossing van die probleemgebied is;
- 4) Kies oplossingstrategieë en besluit watter navorsingstegniek gebruik gaan word om die behoeftebepalingsondersoek uit te voer. Bepaal die effektiwiteit en uitvoerbaarheid van die navorsingstegniek. Hersien of verbeter die navorsingstegniek indien nodig;
- 5) Bepaal watter omgewingsfaktore 'n invloed op die ondersoek kan uitoefen. Bepaal die gebruikersprofiel.
- 6) Implementeer die navorsingstegniek deur 'n empiriese ondersoek uit te voer;
- 7) Bepaal watter behoeftes daar aan leksikografiese inligting ontstaan;
- 8) Bepaal watter tipe taakverrigting uitgevoer word;
- 9) Bepaal watter wyses van raadpleging uitgevoer word;
- 10) Gee terugvoer oor die resultate van die ondersoeke aan die taal- en leksikografiebedryf.

Die empiriese ondersoek volgens dié model berus op óf 'n gestruktureerde onderhoud óf op posvraelyste. Alberts se model is teoreties lewensvatbaar, maar in die praktyk

toon dit definitiewe gebreke, veral betreffende punte 5 tot 9. Daar word nie gespesifiseer hoe omgewingsfaktore wat 'n invloed op die ondersoek kan uitoefen, bepaal word nie en ook nie hoe 'n verteenwoordigende gebruikersprofiel bepaal kan word nie. Dit sal uiters moeilik wees om 'n empiriese ondersoek uit te voer en geen leiding word verskaf oor hoe om die ondersoek uit te voer nie. Aangesien dit baie moeilik sal wees om 'n verteenwoordigende toetsgroep van teikengebruikers uit te kies, gaan dit onmoontlik wees om spesifieke behoeftes sekuur te bepaal, om te bepaal watter tipe taakverrigting uitgevoer word en om te bepaal watter wyses van raadpleging uitgevoer word.

Hartmann (1989 : 106-109) beskryf verskillende metodes waarvolgens empiriese ondersoeke na woordeboekgebruik onderneem is. Dit sluit in: persoonlike en openbare mening, indirekte waarneming, teksdekking in woordeboeke, verfynde vraelyste, direkte waarneming en gekontroleerde eksperimente. Daar is verskillende voor- en nadele aan die genoemde metodes verbonde en elke navorser moet self besluit watter metode die geskikste vir sy navorsingsdoelwit is.

1.1.1.3 Vaardighede van 'n gebruiker

Verskillende voorstelle (Hartmann, 1989 : 105) is gemaak oor hoe om goeie woordeboekgewoontes en naslaanvaardighede aan te leer. Spesifieke raad oor hoe om 'n woordeboek te gebruik, is al deur uitgewers en onderwysersgroepe gepubliseer (byvoorbeeld die Oxford Learner's Dictionary se gebruikersgids). Woordeboeksamestellers, kritici en woordeboekgebruikers het altyd geweet dat die aanbieding van inligting onder meer geskied deur die gebruik van afkortings, kodes en leksikografiese konvensies, maar min navorsing is nog gedoen oor die komplekse samestelling van die naslaanaktiwiteit in 'n woordeboek. Haas se studie in 1962 oor die onmiddellike verkryging van inligting is gevolg deur studies wat die voorwaardes van suksesvolle naslaan nagevors het. Te min navorsing is egter nog gedoen om vas te stel hoe gebruikersgroepe optree wanneer hulle hulle naslaanvaardighede gebruik.

Scholfield (1982) het die volgende strategieë vir naslaan geïdentifiseer, soos skematies voorgestel. Vier strategieë het betrekking op die makrostruktuur en drie op die mikrostruktuur.

in	1. kies toepaslike naslaanbron	2. bepaal probleemwoord	3. stel kanonieke vorm vas	4. soek toepaslike lemma
	makrostruktuur			
uit	mikrostruktuur			
	nee ja sukses	7. gaan terug na oorspronklike teks	6. haal relevante inligting uit	5. stel toepaslike subinskrywings vas

Carstens (1995 : 113) spesifiseer dat dit die onderwyser is wat besluit hoe en wanneer leerlinge met woordeboeke kennis maak. Béjoint (1989 : 211) stel voor dat woordeboekopleiding in twee fases geskied. Eerstens moet die doel wees om studente te help om antwoorde te vind op vrae tydens formele leeraktiwiteite. Dit kan die "gekontroleerde fase" genoem word. Die tweede doel sal wees om studente te help om antwoorde te vind op hul eie vrae (vrye gebruik), byvoorbeeld gedurende lees en kreatiewe skryfwerk.

Op die vraag wanneer woordeboeke aan studente bekendgestel moet word, is daar nie 'n eenvoudige antwoord nie. Lombard (1990 : 206), Béjoint en Moulin (1987 : 114) beskou die ideale woordeboekgebruiker as die gebruiker wat basiese woordeboekkonvensies en naslaanvaardighede betreffende die eerste-taal eentalige woordeboek aangeleer is tydens primêre opleiding. Ondervinding het geleer dat woordeboeke slegs deel word van onderwys hulpmiddele wanneer daar met die formele onderrig van 'n tweede taal of 'n vreemde taal begin word. Sommige navorsers waarsku teen die te vroeë gebruik van woordeboeke in die tweede- of vreemde taalklas. Volgens Snell-Hornby (1987 : 160) moet die eerste fase van taalaanleer fokus op tekste en tipiese situasies, terwyl woordeskat slegs in konteks geleer behoort te word. Wanneer die student die sisteem van die nuwe taal suksesvol aangeleer het, kan woordeboeke gebruik word.

Volgens Carstens (1995 : 113) moet die onderwyser teen ongekontroleerde woordegebruik waak, aangesien dit tot woord-vir-woordvertaling lei. Gereelde woordeboekgebruik (Bogaards, 1994 : 269) gedurende luisteraktiwiteite kan daartoe lei dat die luisteraar die betrekking van die leksikale item tot die konteks verloor.

Onderbreking van produserende aktiwiteite (soos skryfwerk) kan kreatiewe denke negatief beïnvloed of die fokus vanaf die narratiewe struktuur tot die kodestruktuur verskuif. Daarom is woordeboekgebruik tydens produserende aktiwiteite beter aan die einde wanneer die aanleerder die taak voltooi het en die teks krities proeflees. Dieselfde prosedure kan by die produserende aktiwiteit in die moedertaal gevolg word. Die student skryf eers die teks en gebruik dan 'n eentalige woordeboek of tesourus om sy werk te verbeter.

Om 'n woordeboek se inligting suksesvol te kan ontsluit, moet die gebruiker oor sekere naslaanvaardighede beskik. Hierdie naslaanvaardighede gaan bepaal hoe suksesvol 'n gebruiker inligting gaan ontsluit al dan nie. Verskillende tipes naslaanvaardighede word deur verskillende woordeboeksoorte vereis. Dit is byvoorbeeld verskillende naslaanvaardighede wat deur die gebruiker van 'n tesourus gebruik word as deur 'n gebruiker van 'n aanleerderwoordeboek. Daar is egter basiese vaardighede wat deur alle woordeboekgebruikers van alfabetiesgeordende woordeboeke gebruik word, byvoorbeeld die naslaan van 'n leksikale item op sy alfabetiese plek in die woordeboek.

Woordeboekgebruikers moet verkieslik in woordeboekvaardighede onderrig word, maar die vaardighede kan ook suksesvol deur die persoon self aangeleer word. Daar moet 'n definitiewe poging van die gebruiker wees om naslaanvaardighede aan te leer en te verbeter. Dit is moeilik om die naslaanvaardighede waaroor 'n persoon beskik, te toets aangesien dit nie die vaardighede self is wat meetbaar is nie, maar die produkte van die vaardighede, byvoorbeeld die korrekte vertaling van 'n leksikale item. Tydens 'n vaardigheidstoets wat deur die navorser opgestel is, word slegs die uitkomstegabaseerde produkte vasgestel en nie die vaardighede wat gebruik is nie. Daar kan bespiegel word oor watter vaardighede gebruik is met die verskaffing van 'n spesifieke antwoord. Daar is ander faktore wat ook 'n bydraende rol speel tydens die aflê van 'n naslaanvaardigheidstoets, naamlik die persoon se ingesteldheid teenoor die toets, die persoon se emosionele toestand, die persoon se taalvaardigheid en die persoon se intelligensie. Dit alles is bydraende faktore wat die naslaanproses beïnvloed en dit is moeilik om hulle suksesvol van mekaar te onderskei deur slegs op die naslaanvaardighede te konsentreer. Weer eens is dit duidelik dat verskillende teikengebruikers oor verskillende grade van naslaanvaardighede beskik en dit bemoeilik die taak van die leksikograaf aangesien daar nie van die standpunt uitgegaan kan word dat 'n groep gebruikers oor X-aantal vaardighede beskik nie.

1.2 Woordeboekonderrig in skole

Daar is tot dusver min navorsing oor woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole onderneem. Carstens (1995) verwys na navorsing wat in Europa onderneem is en vergelyk dit met die situasie in Suid-Afrika. Dit blyk uit die literatuur dat die situasie in Europese en in Suid-Afrikaanse skole betreffende woordeboekonderrig min of meer dieselfde is. Daar word in die sillabusse gemeld dat leerlinge in staat moet wees om algemene naslaanwerke te kan gebruik, maar daar word geen melding van woordeboekonderrig of die onderrig van naslaanvaardighede gemaak nie. Sien Carstens (1995 : 106) in hierdie verband. Béjoint (1989 : 208) wys daarop dat talle skrywers in verskillende lande en tale die behoefte aan woordeboekonderrig beklemtoon: Flaherty (1923), Mathews (1964), Beattie (1973), Croft (1973), Barone (1979), Tono (1984), Hartmann (1986), Hausmann (1986), Kühn (1987). In die afgelope paar jaar (Béjoint, 1989: 212) is daar 'n aantal brosjures of handleidings gepubliseer wat oefeninge vir die opleiding van woordeboekgebruikers bevat. Dit het in die volgende tale verskyn: Engels, Frans, Duits, Italiaans en Japannees. Ongelukkig is die meeste van die oefeninge gemik op spesifieke woordeboeke of woordeboeke van spesifieke uitgewers en kan dus nie oor die algemeen vir woordeboekonderrig gebruik word nie. Daar bestaan nêrens in die Europese lande formele sillabusse vir formele woordeboekonderrig nie en dit word dus ook nie formeel in die skole gedoseer nie.

1.2.1 Die noodsaaklikheid van woordeboekonderrig

Volgens Herbst en Stein (1987 : 115-123) is woordeboeke naslaanwerke en soos in die geval van enige naslaansisteme, moet gebruikers sekere naslaanvaardighede kan toepas. Naslaanvaardighede kan met volgehoue oefening aangeleer word en op skool met direkte leer deur onderwysers ingedril word. Gebruikers moet oor naslaanvaardighede beskik ten einde hul woordeboeke tot die volle potensiaal te kan gebruik.

Béjoint (1989 : 208) wys op die noodsaaklikheid van woordeboekonderrig, aangesien:

- a) sekere inligting telkens misverstaan word deur gebruikers;
- b) sekere inligting baie minder deur gebruikers benut word as wat deur leksikograwe

verwag word;

- c) baie woordeboekgebruikers 'n blindelinge geloof in woordeboeke het en nie kan glo dat daar foute voorkom nie;
- d) baie gebruikers nie verskillende soorte woordeboeke en hul onderskeie funksies ken nie.

1.2.2 Die stand van woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole

Tans word daar geen voorsiening gemaak vir woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole nie. In die verlede is daar ook nie daarvoor voorsiening gemaak nie. Volgens Carstens (1995 : 107) word daar slegs in sillabusse gemeld dat leerders algemene naslaanbronne moet kan gebruik. Daar word dus geen melding gemaak van woordeboekgebruik of woordeboeknaslaanvaardighede nie. Dit is 'n rede waarom handboeke geen inligting of oefeninge bied oor woordeboekgebruik of enige strategieë om woordeboekgebruik met taalaanleeraktiwiteite te integreer nie. Hierdie ongewenste situasie lei daartoe dat baie opvoeders woordeboekgebruik as minder belangrik as die taalaanleerproses en die taalonderrigprogram beskou. Op die oomblik word 'n nuwe onderwysbenadering, die sogenaamde uitkomsgebaseerde onderrig wat deel van Kurrikulum 2005 uitmaak, in die vooruitsig gestel vir skole, en dáár word ook nie melding gemaak van enige woordeboekonderrig aan leerders nie. Van die uitkomst wat met woordeboekonderrig bereik kan word, is selfstandige en onafhanklike leeraktiwiteite. In 'n multitalige land soos Suid-Afrika moet taal as inligtingsbron tussen gemeenskappe beklemtoon word en met die korrekte gebruik van veral vertalende woordeboeke kan hierdie uitkomst bereik word.

Woordeboeke is waardevolle instrumente in taalonderrig wat met vrug in die klaskamer gebruik kan word. Studente kan hul taalvaardighede verbeter deur woordeboeke te ken en te gebruik. Opvoeders behoort 'n positiewe houding teenoor die gebruik van woordeboeke te kweek en leerlinge aan te moedig om woordeboeke aan te skaf en te gebruik. Woordeboeke kan ook as instrument vir leerders dien om hul eie vordering en selfstandigheid te meet. Sodra 'n student 'n woordeboek onafhanklik kan gebruik en die korrekte inligting vind, weet die student en opvoeder dat daar reeds 'n mate van vordering is. Indien 'n student byvoorbeeld in 'n redelike mate 'n tweede taal baasgeraak het, is dit vir hom makliker om 'n woordeboek oor die taal te raadpleeg as in die begin toe die taal aangeleer is.

Volgens die voorgeskrewe skoolsillabusse word daar nie voorsiening gemaak vir die aanleer van woordeboekvaardighede in die skool nie en daar is dus ook nie tyd om daaraan te bestee nie. Die leer van woordeboekvaardighede hang tans heeltemal van die opvoeder se gesindheid af en of daar tyd daarvoor gemaak kan word. Opvoeders het self tydens hul skoolopleiding en onderwysopleiding nie onderrig in woordeboekvaardighede ontvang nie en besef dus dikwels nie die belangrikheid en noodsaaklikheid daarvan nie. Béjoint (1989 : 208) wys daarop dat 'n hele aantal navorsingsartikels daarop dui dat die meeste opvoeders apaties staan teenoor woordeboeke en woordeboekgebruik. Hierdie apatie spruit uit hul persoonlike gebrek aan kennis en woordeboeknaslaanvaardighede.

In die Suid-Afrikaanse situasie van veeltaligheid is taalonderrig baie belangrik. Indien 'n kind goed in sy moedertaal onderrig is, word 'n goeie basis vir woordeboekgebruik gelê. Goeie woordeboekgebruik skep dan weer 'n goeie oriëntasie vir die aanleer van 'n nuwe taal. Indien woordeboekgebruik in die klas onderrig word, word 'n goeie basis vir die aanleer van 'n nuwe taal geskep.

Studente en opvoeders moet bewus gemaak word van die magdom nuttige inligting in woordeboeke. Woordeboekgebruik moet aangemoedig word en daar moet gepoog word dat elke student oor 'n woordeboek beskik. Sodoende kan 'n woordeboekkultuur gevestig word. Vanaf die primêre fase moet leerders bewus gemaak word van die probleemoplossende potensiaal van woordeboeke sodat woordeboeke lewenslank gebruik sal word. Sodoende kan 'n woordeboekkultuur en ook die ideaal van lewenslange leer gevestig word. Studente moet aangemoedig word om woordeboeke op hul eie te gebruik sodat hulle onafhanklik van 'n opvoeder naslaanwerk kan verrig. Hul moet dus geleer word om op hul eie te leer.

1.2.2.1 Voorstelle om die woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole te verbeter

AFRILEX kan aanbevelings opstel met die doel om woordeboekonderrig in Suid-Afrika en in Afrika te bevorder en dit as een van die basiese komponente van taalonderrig te hê. Studiemateriaal kan ontwikkel word en aan skole bekendgestel word. Die Pan Suid-Afrikaanse Taalraad is ook betrokke by leksikografie-ontwikkeling in Suid-Afrika deur die stig van woordeboekeenhede vir die verskillende amptelike tale en sodoende

kan daar ook 'n bydrae gelewer word tot die ontwikkeling van woordeboekonderrig in Suid-Afrika.

Opvoeders kan via die Onderwysdepartement en onderwysersopleidingskolleges van die leer van woordeboekgebruik bewus gemaak word. Dit kan as 'n belangrike komponent van Kurrikulum 2005 ontwikkel word, met die samewerking van die Onderwysdepartement.

'n Spesiale woordeboek kan opgestel word met leerders in verskillende standers as teikengebruikers, byvoorbeeld 'n woordeboek vir die primêre en vir die sekondêre fase. Die woordeboek kan opgestel word in oorleg met die spesifieke taalsillabusse en met verwysing na ander vakke wat in die skool onderrig word. Dan kan die spesifieke behoeftes van leerders in ag geneem word.

Woordeboekgebruik moet op 'n interessante en kreatiewe wyse onderrig word en deel vorm van 'n uitkomsgebaseerde sillabus. Daar moet na die taalgemeenskap gegaan word en vasgestel word wat hulle behoeftes vir woordeboekonderrig is. Dit kan gedoen word deur met skoolrade, skoolhoofde, opvoeders en leerders te konsulteer. Reeds vanaf die primêre fase moet leerlinge met woordeboeke kennis maak en naslaanvaardighede aanleer. Kennis van naslaanvaardighede bemagtig woordeboekgebruikers en kan lei tot die skep van 'n woordeboekkultuur, wat die ideaal van lewenslange leer insluit.

Reeds op 'n vroeë ouderdom moet leerders met woordeboeke kennis maak sodat hulle bewus kan word van die magdom taalkundige inligting wat in woordeboeke opgesluit lê. Eerstens moet leerders woordeboektipologie onderrig word. Dit kan op 'n eenvoudige vlak aan hulle verduidelik word. Leerders moet bewus wees van die feit dat daar byvoorbeeld vertalende en verklarende woordeboeke bestaan en dat hulle verskillende funksies verrig. Spesifieke woordeboeksoorte en hul kenmerke moet tydens leerders se hoërskoolfase onder die loep kom. Daar kan ook op die verskille tussen woordeboeksoorte gelet word, byvoorbeeld die verskil tussen omvattende verklarende, skool- en aanleerderwoordeboeke. Van elke woordeboeksoort moet spesifieke woordeboeke behandel word. Die werking van elke woordeboek moet verduidelik word en leerders kan werkskaarte met woordeboekoefeninge invul om praktiese naslaanvaardighede in die woordeboekgebruik te oefen. Leerders kan in die

primêre fase van die laerskool met prentwoordeboeke (woordeboeke wat prente sowel as benoeming van voorwerpe bevat) kennis maak en in die sekondêre fase met skoolwoordeboeke.

Leerders in die hoërskool moet sover moontlik met die korrekte terminologie bemagtig word, byvoorbeeld: lemma, woordeboekartikel, voorbeeldmateriaal, woordeboekdefinisie, vertaalekwivalent, homonimiese vorm en polisemiese onderskeiding. Die terme kan stelselmatig aan die leerder bekend gestel word sodat hy/sy daarmee vertrouwd kan raak en dit met selfvertroue kan gebruik. Soos die leerder vorder, kan hulle meer gevorderde onderrig ontvang.

Met behulp van werkskaarte ('n voorbeeld volg) kan 'n enkele bladsy uit 'n woordeboek geneem word en deur leerders bestudeer word. Sodoende kan die werking van spesifieke woordeboeke aangeleer word. Die naslaan van inligtingstipes, byvoorbeeld fonetiese, morfologiese, sintaktiese, semantiese en etimologiese inligting moet behandel word. Die kruisverwysingstelsels en leksikografiese konvensies van verskillende woordeboeke moet bestudeer word. Dit is ook belangrik dat leerders geleer word om die toeliggende aantekeninge van woordeboeke te lees en visuele sleutels om die werking van spesifieke woordeboeke te illustreer, te kan interpreteer.

In die genoemde werkskaart word verskillende doelwitte beklemtoon wat die leerling moet kan bemeester en dan volg 'n aktiwiteit wat deur die leerder uitgevoer kan word. Die werkskaart dien slegs as voorbeeld en die opvoeder kan self nog sulke kaarte uitwerk om spesifieke aktiwiteite aan te bied en vaardighede te toets. Sien Scholfield (1982 : 186), Hartmann (1989 : 105) en Béjoint (1989 : 210-211) vir naslaanvaardigheidsmodelle en 'n kontrolelys om naslaanvaardighede na te gaan.

In die sekondêre fase kan leerders met ander woordeboeksoorte, bv. tesouri, kennis maak. Hulle kan die tipologiese kenmerke van tesouri leer en ook die werking van 'n spesifieke tesourus. Dit maak deel uit van gevorderde woordeboekonderrig en leerders moet dan reeds die stof waarna in die voorafgaande paragrawe verwys is, bemeester het. Leerders moet kennis neem van die feit dat nie alle woordeboeke alfabeties georden word nie, maar ook tematies georden kan wees. By die gebruik van tesouri gaan dit nie primêr om die verskaffing van betekenisinligting nie, maar wel om die weergee van tematiese verbande tussen leksikale items. Veral in

taalonderrigprogramme kan tesouri met vrug deur leerders gebruik word, byvoorbeeld met die skryf van stelwerk.

Woordeboekonderrig en taalonderrig kan ook suksesvol geïntegreer word, soos in Making the most of dictionaries in the classroom - A guide for teachers of English geïllustreer word. Nuwe woordeskat, korrekte woordkeuse, oefen van korrekte uitspraak en uitbreiding van woordeskat kan met behulp van woordeboeke aan leerders geleer word. Oefeninge gebaseer op die genoemde doelwitte kan met behulp van woordeboeke in die klaskamer gedoen word. Die volgende aktiwiteite kan byvoorbeeld uitgevoer word, met die doelwit telkens tussen hakies verskaf:

Raai en verduidelik van onbekende woorde deur leerders, versamel van woorde oor 'n bepaalde tema, groepering van woorde en die neerskryf van nuwe woorde (nuwe woordeskat);

Woordkeuse in verskillende situasies, keuse van korrekte register en vlak van formaliteit (korrekte woordeskat);

Besluit of klanke dieselfde of verskillend uitgespreek word, rym van klanke, lees van nuusberigte en beklemtoon van sillabes (oefen van korrekte uitspraak) en;

Naslaan van teenoorgesteldes, figuurlike betekenis en afleidings van gegewe woorde (uitbreiding van woordeskat).

Met die verskyning van HAT op rekenarskyf (EIHAT) kan 'n nuwe dimensie aan woordeboekonderrig verleen word, veral vir die leerders wat toegang tot 'n rekenaar het. Naslaanvaardighede kan op die rekenaar geoefen word en leerders kan geleer word om inligting uit die program te onttrek. Leerders moet aangemoedig word om dit tydens hul woordverwerking op die rekenaar te gebruik.

Woordeboekgebruik en die aanleer van naslaanvaardighede moet voortdurend in die klas gedoen word met die uitsluitlike doel om die gebruiker te bemagtig. Leerders moet bewus gemaak word van die probleemoplossende krag van woordeboeke. 'n Woordeboek moet as 'n onontbeerlike hulpmiddel in die klaskamer, maar ook later in die werksituasie beskou word. Met behulp van deeglike onderrig van naslaanvaardighede kan gebruikers positiewe ervarings met woordeboeke hê en daar kan 'n woordeboekkultuur in Suid-Afrika geskep word. Deeglike woordeboekonderrig kan slegs plaasvind indien behoorlike onderwysersopleiding plaasvind en dit is 'n saak

wat dringende aandag van die onderwysowerhede moet geniet.

1.2.2.2 Voorbeeld van 'n werkskaart om woordeboekvaardighede te onderrig

	<u>DOELWIT (vaardighede)</u>		<u>AKTIWITEIT</u>
1	Om studente bewus te maak van verskillende soorte woordeboeke.	1.	Wat is die naam van die woordeboek wat jy gebruik?
2	Om 'n leksikale item in 'n alfabeties-geordende woordeboek na te slaan.	2.	Verskaf nog twee titels van ander woordeboeke.
3	Om 'n leksikale item in 'n tematies-geordende woordeboek na te slaan.	3.	Lees die "gebruiksaanwysings" in die verskillende woordeboeke deur. Gebruik die HAT en sê telkens of jy die lemmas voor, in die middel of agter in die woordeboek sal vind: <i>breër, geneeskruid, waterwyser, hutkoffer, aalbessie.</i>
4	Om 'n eienaam op te soek.	4.	Gebruik die <u>Groot Tesourus van Afrikaans</u> en sê telkens of jy die lemmas bo genoem, voor, in die middel of agter in die woordeboek sal vind.
5	Om 'n subleksikale lemma op te soek.	5.	Gebruik HAT vir die res van die vrae: Wat of wie is 'n <i>Herkules</i> ?
6	Om afkortings na te slaan.	6.	Wat is die betekenis of definies van <u>sub</u> , <u>pre</u> , Waarvoor staan die volgende afkortings: TRUK, tv, L.W., asb., t.o.v., Sasol, J.D.
7	Om idiome na te slaan.	7.	Wat beteken <u>Jan Publiek</u> ? Skryf die idiome neer waarin die woorde <u>muis</u> en <u>groot</u> voorkom.
		8.	Wanneer sê 'n mens van persoon dat hy soos 'n koerant lieg?

	<u>DOELWIT (vaardighede)</u>		<u>AKTIWITEIT</u>
	<p>Om te kan onderskei tussen die polisemiese onderskeidinge van 'n leksikale item en om te besef dat woordsoortelike indelings ook in 'n woordeboek nageslaan kan word. Om meervoudsvorme na te slaan.</p> <p>Om verkleiningsvorme op te soek.</p> <p>Om trappe van vergelyking na te slaan.</p> <p>Om die uitspraak van leksikale items na te slaan.</p> <p>Om die gebruik van etikette na te slaan.</p> <p>Om die etimologie van leksikale items op te soek.</p>	<p>9.</p> <p>10.</p> <p>11.</p> <p>12.</p> <p>13.</p> <p>14.</p> <p>15.</p> <p>16.</p>	<p>Die woord <u>koes-koes</u> word op dieselfde wyse gespel, maar het verskillende betekenisse. Wat is die twee betekenisse?</p> <p>Op watter ander wyse kan 'n mens nog <u>koesnaatjie</u> spel?</p> <p>Skryf die verskillende betekenisse van die selfstandige naamwoord <u>koers</u> neer. Verskaf die meervoud van: minderheid, demokrasie, politikus, wysgeer.</p> <p>Verskaf die verkleining van: baba, foto, rivier, boom, as, graaf, vurk.</p> <p>Verskaf die trappe van vergelyking van: nuut, groot, pragtig, leeg, vol.</p> <p>Hoe spreek 'n mens die volgende uit? liaison, première.</p> <p>Kan 'n mens die volgende in formele geselskap gebruik? o.k., blikskottel, Hy is getrek, sommer, darem.</p> <p>Uit watter tale is die volgende afkomstig: soendaas, sokkie, intimideer, troebel, spelt.</p>
		17	Gee 'n antoniem vir: môreblad, aandster, beeldskoon.

Om betekenisbetrekkinge tussen leksikale items vas te stel.	18.	Verskaf 'n sinoniem vir: cul-de-sac, verkwister, motorhek, grot, raamsaag.
	19.	Soek die betekenis van: manghetti, lewisiet, koeskoes, russifiseer, afskaffer.
	20.	Verskaf sinne uit die woordeboek waarin die volgende voorkom: magnaat, koeksister, alkoholis, witheid.
	21.	Verskaf die voorbeeldsin wat in die artikel van <u>koepun</u> gebruik is.

1.3 Die beeld van die Afrikaanse leksikografie

Weens 'n gebrek aan formele woordeboekonderrig op skool, is die beeld wat die gemiddelde gebruiker van 'n Afrikaanse woordeboek gevorm het, in 'n hoë mate deur die Afrikaanse media beïnvloed. Gebruikers lees woordeboek aankondigings en woordeboekresensies in die pers en dit beïnvloed die siening wat hul van 'n spesifieke woordeboek het.

Die beeld wat die gemiddelde gebruiker van 'n Afrikaanse woordeboek het, word grotendeels deur die Afrikaanse media gevorm en daarin gereflekteer. Dit is 'n ongelukkige stand van sake, want eintlik behoort die beeld wat Afrikaanssprekendes van woordeboeke het, in die skool gevorm te word. Tydens 'n persoon se skooljare moet 'n positiewe ervaring met woordeboeke geskep word tydens woordeboekonderrig. Die persoon moet naslaanvaardighede geleer het wat hom/haar sal aanmoedig om woordeboeke vir die res van sy/haar lewe te gebruik en sodoende die ideaal van lewenslange leer nastreef.

Volgens Gouws (1989 : 13) staan die gesag van die woordeboek vir die gemiddelde gebruiker bo alle verdenking. Indien 'n woord in 'n Afrikaanse woordeboek verskyn, is dit "korrek" en deel van die Afrikaanse woordeskat. Branford (1981 : 17) wys daarop dat woordeboeke die gewone leser se idee van taalorganisasie bepaal. In baie huise

is dit die enigste bron oor taalsake wat ooit geraadpleeg word. Dis waarom woordeboeke as absolute gesag aanvaar word en die leksikograaf het dus 'n groot verantwoordelikheid teenoor die gebruiker.

Soos die meeste mense wêreldwyd, het Afrikaanssprekendes baie vertroue in "Die Woordeboek" as taalkundige handleiding. Daarom word daar ook nie na 'n spesifieke woordeboek se titel verwys nie, maar eerder na Die Woordeboek. Hierdie vertroue in die woordeboek as gesagdraer maak dit vir die gebruikers moeilik om tussen die verskillende soorte woordeboeke te onderskei. 'n Woordeboek soos WAT is bekend onder gebruikers, aangesien dit al so lank bestaan en baie gebruikers stuur selfs opgetekende woorde na die WAT-kantoor. Die HAT as verklarende woordeboek is ook geredelik onder gebruikers bekend. 'n Aanleerderwoordeboek is tans vir die meeste Afrikaanssprekendes 'n onbekende konsep, aangesien dit nog nie so lank op die mark bestaan nie en persone dus nie daarmee kennis gemaak het nie. Met beperkte ondervinding het die navorser agtergekom dat selfs persone wat in gekommersialiseerde boekwinkels werk, nie altyd bekend is met verskillende woordeboeke nie en veral nie met aanleerderwoordeboeke nie.

1.3.1 Die beeld van die Afrikaanse woordeboek soos in die media gereflekteer

Vir die doel van die bespreking word daar gekonsentreer op resensies en boekaankondigings wat in koerante verskyn, aangesien dit grootliks bydra tot die breë publiek se mening oor woordeboeke. (Daar word nie na resensies in vaktydskrifte verwys nie; alhoewel hulle ook 'n groot invloed kan uitoefen. Vergelyk byvoorbeeld Combrink e.a. se resensies oor WAT 6 se ensiklopedisiteit wat die woordeboek se beleid drasties beïnvloed het).

Resensente het 'n belangrike opvoedende taak, aangesien hul met resensies en boekaankondigings bepaalde persepsies oor woordeboeke kan vestig. Hulle kan help om 'n Afrikaanse woordeboekkultuur te skep en persone aan te moedig om woordeboeke te koop en te gebruik. Saam met die opvoedingstaak word daar ook van die resensent verwag om 'n waarde-oordeel oor die woordeboek te vel, aangesien die resensent vanuit 'n gesagsposisie praat. Om 'n waarde-oordeel te kan vel, moet die resensent dus oor 'n deeglike kennis van praktiese en teoretiese leksikografie beskik. Met die skryf van 'n resensie bestaan daar 'n wisselwerking tussen teorie en praktyk en

die resensent moet deeglik daarvan bewus wees. 'n Bevoegde resensent moet dus oor opleiding beskik om 'n goeie resensie te kan skryf. Wiegand (1987 : 182) illustreer die belangrikheid van woordeboekresensente deur woordeboekgebruik deur resensente 'n onderafdeling van sy teoretiese raamwerk vir navorsing oor woordeboekgebruik te maak.

Van die 20 resensies van Afrikaanse woordeboeke wat bestudeer is, het 90% 'n positiewe strekking en word Afrikaanse woordeboeke in 'n baie positiewe lig gestel. Van die positiewe persepsies wat geskep word, is die volgende:

1. Wanneer 'n mens 'n nuwe woordeboek in die hand neem, en veral 'n lywige een soos hierdie, word jy altyd met 'n gevoel van eerbiedige bewondering en dankbaarheid vervul ... Hierdie uitgawe is grondig hersien, het baie meer trefwoorde as vorige uitgawes en slaan maklik na omdat trefwoorde duidelik uitstaan en spesiale liggewigpapier gebruik is... Omdat die verklarings bondig en duidelik is, is dit 'n boek wat deur die hele gesin gebruik kan word. Aangesien bekende taalkundiges aan die roer van sake gestaan het, kan 'n mens ook seker wees dat dit 'n standaardwerk is (la van Zyl oor Verklarende Afrikaanse Woordeboek, 1993).
2. Of 'n mens nou 'n brief, verslag, opstel of wat ook al skryf of miskien net 'n blokkiesraaisel invul - trek beslis eers hierdie eerste volbloedtesourus van Afrikaans nader. (Annél Otto oor Groot Tesourus van Afrikaans, 1994).
3. Hoera vir dié groot tesourus ... Dis lekker, hoor ... Dis 'n wonderlike boek ... Dis 'n lekker boek ... Dis 'n wonderbaarlike boek. Iets dubbel en dwars verdien ; die arbeider is sy loon werd ... dis hoe 'n mens voel oor dié boek. (Joan Hambidge oor Groot Tesourus van Afrikaans, 1994).
4. Hierdie is die eerste Afrikaanse verklarende aanleerderwoordeboek - 'n móét vir sprekers van ander tale wat Afrikaans wil aanleer. Dit kan ook 'n nuttige naslaanbron vir moedertaalsprekers wees, aangesien dit byvoorbeeld meer gedetailleerde grammatiese inligting as die handwoordeboeke bevat ... Gewone natuurlike gesprekstaal word gebruik om die betekenisoordrag so duidelik as moontlik te help maak. (Annél Otto oor Basiswoordeboek van Afrikaans, 1994).

Soos reeds genoem, is een van die take van 'n resensent die vestiging van 'n woordeboekkultuur deur opvoeding en die verskaf van inligting aan die gebruiker. Die gebruikers word telkens aangemoedig om 'n woordeboek te gebruik. Hier volg voorbeelde daarvan:

Vir die taalkundige is dit fassinerend om die ingewikkelde netwerk van semantiese verhoudings soos sinonimie, antonimie, hiponimie en meronimie wat deur die tesourus blootgelê word, na te gaan. Die taalgebruiker wat nie daarin geïnteresseerd is nie, kan die boek gewoon gebruik as wonderlike hulpmiddel om woorde op te soek wat te make het met 'n bepaalde domein of konseptuele veld. Dit bied aan die gebruiker 'n omvattende skat van woorde wat met die domein geassosieer word en hy het maklik toegang daartoe deur die indeks ... Moet 'n mens dus 'n brief of 'n verslag skryf oor 'n onderwerp waarvan jy nie al die terme so paraat het nie, of 'n kind help met sy opstel, gryp dan die tesourus en jy het dadelik honderde woorde byderhand wat in verskillende kontekste die regte woorde is ... Hierdie tesourus is werklik 'n aanwinst vir taalkundiges, onderwysers, vertalers, taalversorgers, skoliere; ook ouers wat dikwels opstelle moet (help) skryf; notulehouers en ander verslagskrywers, maar ook vir alle ander liefhebbers van Afrikaans. (Jarries van Jaarsveld oor Groot Tesourus van Afrikaans, 1994).

Die Groot Tesourus van Afrikaans is 'n nuttige naslaanwerk, maar, onthou: dit werk aanvullend by ander soorte woordeboeke wat op elke stewige lessenaar moet pryk, sodat 'n mens nie net die juiste woord kan vind nie, maar ook die betekenis en gebruik daarvan kan vasstel. (L.C. Eksteen oor Groot Tesourus van Afrikaans, 1994).

Of 'n mens nou 'n brief, verslag, opstel of wat ook al skryf - of miskien net 'n blokkiesraaisel invul - trek beslis eers hierdie eerste volbloedtesourus van Afrikaans nader. (Annél Otto oor Groot Tesourus van Afrikaans, 1994).

So 'n deeglike, verklarende woordeboek is in talle opsigte noodsaaklik, nie net om die betekenis van die woord te verskaf nie, maar ook om idiomatiese uitdrukkings en taalgebruik te kan naslaan ... Die woordeboek is dus besonder prakties vir die gebruiker. Woorde kan maklik en vinnig nageslaan word ... Dit is daarom 'n boek wat maklik gehanteer kan word, wat nogal saak maak as 'n mens net gou iets wil opkyk.

Vir die liefhebbers van blokkiesraaisels sal dit dus ook besonder nuttig wees. (Daan Rossouw oor Verklarende Afrikaanse Woordeboek, 1993).

Soos dit 'n nuwe uitgawe van 'n woordeboek betaam, is dié goeie ou vriend beter, dikker en nuttiger as die vorige uitgawes. Mense wat met Afrikaans werk, móét eenvoudig 'n eksemplaar hê. (Gerhard Burger oor Verklarende Afrikaanse Woordeboek, 1993).

Van die resensente kwyt hul goed van hul opvoedingstaak, dit wil sê om die publiek in te lig oor woordeboeke en veral oor die gebruik van woordeboeke. Al die resensies wat oor die Groot Tesourus van Afrikaans handel, bevat byvoorbeeld volledige instruksies om 'n leksikale item in die tesourus op te soek. Die feit dat die tesourus se leksikale items nie alfabeties georden is nie, vra dat die werking daarvan aan die publiek verduidelik word. Otto verduidelik byvoorbeeld ook die ordening breedvoerig: "In 'n tesourus word die leksikale items egter tematies georden, dit wil sê met inagneming van hulle verhouding tot bepaalde konsepte of konsepkategorieë, en met inagneming van hul onderlinge betekenisverhoudings."

Resensente verwoord gebruikersbehoefte, aangesien hulle ook gebruikers is. Leksikografe en uitgewers behoort hulle deeglik van hierdie behoeftes te vergewis en ag te slaan op hierdie uitsprake. Van die volgende behoeftes is verwoord:

Hierdie uitgawe is grondig hersien, het baie meer trefwoorde as vorige uitgawes en slaan maklik na omdat trefwoorde duidelik uitstaan en spesiale liggewigpapier gebruik is, sodat die boek - ten spyte van sy omvang - oopbly waar dit oopgeslaan is. Omdat die verklarings bondig en duidelik is, is dit 'n boek wat deur die hele gesin gebruik kan word. (Ia van Zyl oor Verklarende Afrikaanse Woordeboek, 1993).

'n Mens kan net jou grenslose bewondering vir die samestellers uitspreek en 'n klein versoek(ie) - verskoon die toutologie - rig: asseblief 'n sagtebanduitgawe ook. In 'n reistas lê dié oorgewig-juffer die tas vol en skryf kan 'n mens nie skryf sonder só 'n boek nie. (Joan Hambidge oor Groot Tesourus van Afrikaans, 1994).

'n Mens vra jou egter af of hy nie vir gemaklike hantering te dik word nie, veral wanneer die bindwerk so styf is dat hy nie maklik ooplê nie. (Hertzog Venter oor HAT,

1981).

Baie resensente verwys na sekere leksikale items wat nie in die woordeboek opgeneem is nie. Dit is te betwyfel of dit die standaard van 'n woordeboek merkbaar affekteer. Dit gaan vir die resensient meer werd wees om op tendense te konsentreer wat in die woordeboek voorkom al dan nie of om sekere werkswyses, byvoorbeeld die hantering van meervoudige leksikale items te kritiseer en beter alternatiewe voor te stel.

Aangesien resensente (in die afwesigheid van woordeboekonderrig op skool) 'n groot invloed uitoefen op die persepsie wat die publiek van woordeboeke het, is dit noodsaaklik dat hulle oor die nodige vakkennis en kundigheid beskik om 'n grondige oordeel oor 'n woordeboek te vel. Dit vra vir 'n wisselwerking tussen teorie en praktyk. Resensente moet bevoeg wees sodat hulle vanuit 'n nodige gesagsposisie kan praat (iets wat hulle reeds besit, aangesien hul resensies in koerante verskyn) en hulle moet terselfdertyd 'n positiewe houding teenoor woordeboeke koester. Wiegand (1984 : 15) wys daarop dat woordeboekkritiek 'n funksionele komponent van 'n algemene teorie van leksikografie uitmaak en dit voorveronderstel 'n deeglike metaleksikografiese kennis by 'n resensient. Van die resensente se uitlatings waarna vervolgens verwys gaan word, getuig egter nie van sulke kennis nie.

Growwe foute soos: " ... want 'n mens kan aanneem dat by so 'n lank bestaande werk nou al vir die behoeftes van die groot publiek gesorg is. Wat is 'n goeie woordeboek? Dis, potensieel, een wat al lank bestaan en gereeld deur bevoegde mense nagesien word. Ek glo nie 'n nuwe woordeboek is ooit goed nie (al het hy sy goeie trekke), want daar is te veel wat hy moet gee. Alles kan eers daar wees as hy met die jare gegroei het, onder 'n vaste hand" (J. Spies in Beeld, April 1993). Ondeurdagte uitsprake mag nie gemaak word nie, want dit skep 'n totaal verkeerde indruk by 'n woordeboekgebruiker.

Wanneer 'n resensient 'n opmerking soos die volgende oor die gebruik van volsinne in Basiswoordeboek van Afrikaans maak, ontstaan daar twyfel oor sy teoretiese kennis van aanleerderwoordeboeke: "Dis 'n "vernuwing" waarsonder ons gerus kon klaarkom, aangesien die volgehoue herhaling van die woord of element wat gedefinieer moet word in die aanhef tot die betekenisverklaring of definisie, nie net ongelooflik vermoeiend vir die gebruiker kan wees nie, maar natuurlik - en dis uiters belangrik in

'n woordeboek - lei die verontagsaming van die ekonomiese uitgangspunt dat daar ver te veel ruimte ingeneem word, waardeur die woordeboek onnodig duur word" (L.C. Eksteen in Beeld, November 1994).

Hierdie siening staan in skrilte kontras met Otto (1989) se siening: "Die meeste definisies bestaan nie net uit telegramagtige beskrywing nie, maar uit volsinne. Gewone natuurlike gesprekstaal word gebruik om die betekenisoordrag so duidelik as moontlik te help maak."

Otto se weergawe is die korrekte een en getuig van leksikografiese kundigheid, aangesien die nut van volsin-definiëring in aanleerderwoordeboeke erken word. Dit is 'n praktyk wat deur oorsese aanleerderwoordeboeke toegepas word, soos in die geval van 'n woordeboek soos COBUILD.

Benewens resensies verskyn daar ook taalrubrieke, artikels en lesersbriewe oor woordeboeke en koerante en op so 'n wyse word ook 'n tipe woordeboekpersepsie gevorm.

Johan Combrink skryf in sy Taalrubriek in "Beeld" van 6 Junie 1996 dat die meeste taalgebruikers die aan- of afwesigheid van 'n woord of uitdrukking in 'n woordeboek as die finale oordeel daaroor beskou: "Is 'n woord of uitdrukking daar, is dit Afrikaans. Is dit nie daar nie, dan moet daar fout wees met die woord of uitdrukking. Ongelukkig is dít nie altyd die feit nie. 'n Woordeboek is so feilbaar soos sy maker(s). Daar het in allerlei woordeboeke al allerlei woorde, selfs baie gewone woorde, makeer. Daar is niks verkeerd met opgradeer en Oukersaand nie. Die handwoordeboekmakers het hulle nog net nie ráákgehoor en gekontroleer of dit in hul woordeboeke is nie."

Ook word die koerante gebruik om deur middel van lesersbriewe spesifieke gebruikersbehoefte te verwoord. Claire Bilbrough skryf in "Die Burger" van 25 November 1995: "Maar bestaan daar 'n lekker hanteerbare woordeboek wat die meeste van hierdie woorde bevat? Bestaan daar êrens 'n Afrikaanse woordeboek vir die man op straat? Ja, ons het die bekende HAT, maar die meerderheid van die Afrikaanssprekendes kan dit nie bekostig nie. Kyk net na die Engelse Oxford Dictionary. Hy is beskikbaar van die groot bielig tot die veergewiggie. Selfs die veergewig kan sy man staan. Ongelukkig kan dieselfde nie van die kleiner weergawes

van Afrikaanse woordeboeke gesê word nie. Van die algemeenste woorde verskyn nie daarin nie. Gee vir ons 'n handige, bruikbare woordeboek!"

Uitgewers móét kennis neem van so 'n brief wat 'n duidelike leemte in Afrikaanse leksikografie uitwys en 'n gebruikersbehoefte beklemtoon. Dit wys duidelik uit hoe gebruikers 'n sekere woordeboek ervaar.

1.3.2 Die beeld wat deur Afrikaanse woordeboeke se voorblaaie geprojekteer word

Met die jare het daar 'n verandering in die Afrikaanse woordeboek se voorkoms ingetree. Die WAT, wat sedert 1926 uitgegee word, het 'n tradisionele bruin omslag met goue letters. Om die vertroutheid en bekendheid van die woordeboek te behou, word die hele reeks in dieselfde kleur uitgegee. Kontinuïteit word dus behou.

Nuwer uitgawes van woordeboeke en nuwer woordeboeke word in helder kleure uitgegee om dadelik 'n gebruiker en 'n potensiële koper se aandag te trek. RD is 'n groot woordeboek wat 'n sagte blou omslag het. Op die voorblad pryk die titel in groot letters. HAT het 'n helder maroen omslag met goue letters wat 'n gevoel van styl, weelde en duursaamheid skep.

Met die keuse van die omslae van dié twee nuwe woordeboeke is 'n agressiewe bemarkingstyl gevolg. Die kleur van GT is amper dieselfde as dié van HAT en trek dadelik 'n leser se aandag. Op BA se omslag kom twee primêre kleure, naamlik blou en rooi voor. Moontlik is die kleure gekies om by die "basiesheid" van die woordeboek aan te pas. (Indien jy BA onder die knie het, ken jy die basiese woordeskat van Afrikaans, is dalk die boodskap van die uitgewers). Helder kleure is 'n kenmerk van die twee nuwe woordeboeke en dit dui daarop dat die uitgewers definitief hul teikengebruikers se aandag op die woordeboeke wil vestig.

1.3.3 Die beeld wat deur Afrikaanse woordeboeke se agterblaaie gevestig word

'n Nuwe tendens onder woordeboeke is dat daar ook inligting op die agterblad van die

woordeboek verskyn. Dit is hoofsaaklik vir bemarkingsdoeleindes en die gebruiker word sodoende ooreed om die woordeboek te koop. Op die agterblad word die woordeboek geadverteer deur die gebruiker bewus te maak van wat in die betrokke woordeboek verskyn.

Op die agterblad van BA word beklemtoon dat dit die beste aanleerderwoordeboek vir Afrikaans is. Vergelyk die stelling: "Dié aanleerderswoordeboek vir Afrikaans." Die feit word beklemtoon dat die woordeboek duidelike verklarings, praktiese voorbeeldsinne, verskillende betekenisse genommer, talryke idioome en uitdrukkings en grammatiese inligting verskaf, maar onderskei dit nie soseer van ander woordeboeke nie. Nuttige inligting wat in teksbokse verskyn, is wel 'n nuutjie in Afrikaanse eentalige woordeboeke en meer prominensie behoort daaraan verleen te word. Die gebruiker word op 'n eenvoudige en sistematiese aanbiedingswyse van inligting oortuig om die woordeboek te koop as gevolg van die goeie inhoud daarvan en die feit dat dit die beste aanleerderswoordeboek in Afrikaans is.

Op die agterblad van GT word die gebruiker op 'n "wetenskaplike wyse" oortuig om die tesourus te koop, aangesien daar ter aanduiding van die omvattendheid van die tesourus na die 150 000 inskrywings verwys word. Indien die gebruiker die tesourus koop, sou hy/sy daarvan verseker wees dat die tesourus nagenoeg die hele Afrikaanse woordeskat in bestek het (terwyl resensente sekere leksikale items opgenoem het wat nie in die tesourus verskyn nie).

Die skrywer noem verder die soorte inligtingstipes wat in die tesourus voorkom (wat 'n mens sou verwag tipies van 'n tesourus is en wel daarin moet voorkom). Verder word die tesourus geadverteer deur op sekere doelwitte van die gebruiker te wys, byvoorbeeld die soek na 'n regte woord om iets te kan sê, om 'n blokkiesraaisel in te vul of om woordeskat uit te brei. Die skrywer verseker die gebruiker dat bogenoemde met die hulp van die tesourus bereik gaan word. Indien die gebruiker dus die tesourus sou koop, sou daar in sy spesifieke taalbehoefte voorsien word.

Bemaking van woordeboeke raak ook meer professioneel, maar Afrikaanse woordeboeke is nog ver agter by hul Engelse eweknieë. So het die Oxford English Learner's Dictionary byvoorbeeld 'n landswye kompetisie waarby alle opvoedkundige inrigtings betrek word. Kleurvolle pamflette waarin die werking van die inhoud en

voorbeelde van woordeboekartikels voorkom, word gratis versprei.

HOOFSTUK 2

'n GEBRUIKERSVRIENDELIKE STANDAARD VERKLARENDE HANDWOORDEBOEK VIR AFRIKAANS

In hierdie hoofstuk word ondersoek ingestel na die funksie van 'n standaard verklarende woordeboek en die implikasies wat dit vir die gebruikersperspektief tot gevolg het. 'n Moontlike gebruikersgroep en hul behoeftes word geïdentifiseer. Tekstuele elemente van verklarende eentalige woordeboeke word onderskei en hulle gebruikersvriendelikheid word ondersoek. Onderzoek word ingestel na die ontsluiting van inligtingstipes in 'n handwoordeboek en in watter mate die woordeboek gebruikersvriendelik optree deur die gebruiker te help om inligting suksesvol na te slaan. Verskillende inligtingstipes word ondersoek, naamlik: uitspraak, etimologie, spelling, sintaksis, morfologie en semantiek. Die verskaffing van voorbeeldmateriaal en etikette as gebruikersvriendelike hulpmiddel word ook ondersoek. Ten slotte word 'n model vir 'n gebruikersvriendelike woordeboek voorgestel.

> 2.1 Funksie van 'n standaard verklarende handwoordeboek

Die woordeboeksoort standaard verklarend kan ook soms as 'n verklarende handwoordeboek bekend staan. So 'n handwoordeboek is daarop gerig om 'n weergawe van die standaardtaal te gee, in hierdie geval die Afrikaanse leksikon. 'n Standaard verklarende handwoordeboek word as 'n gesaghebbende norm beskou en gebruiksfrekwensie van 'n leksikale item geld as 'n belangrike kriterium vir lemma-opname.

Volgens MacFarquhar en Richards (1983 : 112) bevat 'n algemene eentalige woordeboek inligting oor spelling, semantiek, uitspraak, woordsoorte, etimologie, gebruik en sinonieme. 'n Verklarende handwoordeboek kan dus as 'n eentalige verklarende woordeboek met 'n algemene doel beskou word. Die belangrikste inligting wat in 'n verklarende handwoordeboek verskaf word, is semantiese inligting. Die gebruiker moet ook voorsien word van genoeg gebruiksinligting wat die gebruik van lemmas illustreer.

Tydens opname in 'n handwoordeboek word leksikale items uit hulle konteks geneem

en op 'n onnatuurlike wyse alfabeties in 'n woordeboek georden. Dit is dus een van die take van die leksikograaf om deur mikrostrukturele bewerking van die lemmas soveel moontlik inligting oor die leksikale velde waartoe die leksikale items behoort, beskikbaar te stel. 'n Leksikograaf kan dit onder meer doen deur soveel moontlik van semantiese insluitings, aansluitings en opposisie in die leksikale definisies gebruik te maak.

Die feit dat 'n handwoordeboek verslag lewer van veral die standaardvariëteit van 'n taal het verreikende implikasies vir die leksikograaf, die gebruiker en die woordeboek. Eerstens moet die term standaardtaal gedefinieer word en dit is op sigself problematies. Volgens Geeraerts (1989 : 289) kan die makrostrukturele keuse van leksikale items van 'n sosiolinguistiese aard wees. Volgens Geeraerts (1989 : 289) kan 'n handwoordeboek nie-standaardtaal in die makrostruktuur opneem presies om daardie feit te kontrasteer. Die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (voortaan HAT) het byvoorbeeld die lemma dubbeltjie (betekenis (i) een pennie) met die etiket "verouderd" opgeneem juis om aan te dui dat dié item nie meer deel vorm van Standaardafrikaans nie. Die Verklarende Afrikaanse Woordeboek (voortaan VAW) het die etiket "ongebruiklik" by pruderie (betekenis: preutsheid) gebruik om aan te toon dat dié lemma nie deel uitmaak van Standaardafrikaans nie.

Aangesien HAT en VAW sinchroniese handwoordeboeke is, moet daar gekonsentreer word op die Standaardafrikaans wat tans deur sprekers gebruik word. Gouws (1989 : 65) waarsku dat die term "sinchronies" nie as sinoniem met "eietyds" gesien moet word nie. In die gevalle van handwoordeboeke soos HAT en VAW kan die term "sinchronies" wel as sinoniem aan "eietyds" ervaar word, aangesien die woordeboeke Standaardafrikaans op 'n gegewe tydstip, nl. die huidige tyd beskryf. Zgusta (1971 : 202) wys daarop dat dit die doel van sinchroniese woordeboeke is om die leksikale voorraad van 'n taal tydens een stadium van die ontwikkeling te beskryf. Dit is volgens hom eintlik tegnies onmoontlik om 'n volledige weergawe van 'n taal in een dag te gee en die konsep "sinchronies" is dus relatief.

Die leksikograwe van woordeboeke soos HAT en VAW moet die eietydse Standaardafrikaans beskryf. Dit impliseer dat geen historiese vorme (behalwe die inligting waaraan gebruikers steeds behoefte het) opgeneem moet word nie. VAW maak van etikette soos "argais", "histories" en "verouderd" gebruik en die HAT van

"histories", "verouderd" en "verouderend". 'n Standaardwoordeboek beskryf wel die standaardvariëteit van 'n taal, maar nie noodwendig net die standaardvariëteit nie. Daar word ruimte gelaat vir 'n beperkte aantal items wat nie tot die standaardvariëteit behoort nie. Al die leksikale items wat op bogenoemde wyses geëtiketteer is, behoort dus nie in die handwoordeboeke opgeneem te word nie. As 'n item as lemma opgeneem is, moet die leksikograaf oortuig wees dat dit 'n funksionele waarde in die spesifieke woordeboek het. 'n Standaard- en handwoordeboek se funksies oorvleuel baie en in die afwesigheid van 'n Afrikaanse standaardwoordeboek, toon handwoordeboeke blyke van 'n standaardbewerkingswyse. 'n Algemeen omvattende woordeboek soos die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT) moet wel rekenskap gee van die historiese leksikale items.

Volgens MacFarquhar en Richards (1983 : 113) is semantiese inligting die belangrikste inligtingstipe wat deur 'n woordeboekgebruiker van 'n eentalige woordeboek nageslaan word. In handwoordeboeke word baie klem gelê op die verskaffing van semantiese inligting.

Leksikograwe van handwoordeboeke moet egter daarteen waak om ensiklopediese definisies van leksikale items te verskaf. Ensiklopediese elemente behoort nie deel te vorm van die definisies nie, maar dit kan wel deel uitmaak van die voorbeeldmateriaal wat gebruik word.

'n Handwoordeboek is ook normatief en moet as sodanig soms preskriptief optree. Foutiewe spelvorme en foutiewe taalkundige vorme mag nie in 'n handwoordeboek opgeneem word nie. Fargue (1979 : 129) is van mening dat leksikograwe taalkundige norme moet handhaaf en feite oor taal weergee. Die kwessie van "woordeboekkultuur" teenoor "gebruikersvriendelikheid" kom ter sprake. Die leksikograaf moet besin oor die feit of die leksikografie by die behoeftes van die gemeenskap aangepas behoort te word ("gebruikersvriendelikheid") en of die gemeenskap sodanige woordeboekonderrig moet ontvang ten einde 'n aanpassing van die gemeenskap se behoeftes by die leksikografie ("woordeboekkultuur") te maak. Dit is egter nie altyd so maklik om 'n weergawe van "die lewende taal" te verskaf nie, want woordeboeke is onderhewig aan die smaak van die publiek en die intelligentsia. (Dit is diegene wat die woordeboeke koop). Die woordeboek moet wel van taaldinamika verslag doen deur sy weergawe van die werklike taalgebruik. Die opnamebeleid mag nie deur kunsmatige norme beperk

word nie. 'n Elite-groep besluit op 'n taalbeleid en watter leksikale items deel van die standaardtaal uitmaak. Met die verskyning van Webster's Third New International Dictionary of the English Language het 'n ongekende storm in die media losgebars (Gouws, 1989 : 20). Die woordeboek is skerp gekritiseer aangesien die redakteur, Gove, hom deur die werklike taalgebruik van die Amerikaanse sprekers laat lei het en allerlei leksikale items opgeneem het wat nie die goedkeuring van die taal-elite weggedra het nie. Gove het in sy woordeboek 'n getroue weerspieëling van die ware taalgebruik van die taalgemeenskap gegee. Sy lemmakeuse het berus op gebruiksfrekwensie eerder as sosiale kriteria en dit het tot groot ontevredenheid gelei.

Dit is ook 'n elite-groep wat die norme vir Standaardafrikaans bepaal. In Suid-Afrika lê die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns deur middel van die Afrikaanse Woordelys en Spelreëls (AWS) spellingnorme vir Standaardafrikaans neer. In die voorwerk van HAT word dit duidelik gemeld dat die AWS as riglyn vir die opstel van die woordeboek gebruik is, maar dat daar soms 'n verskil tussen HAT en AWS is. HAT het byvoorbeeld die taalkundig-foutiewe vorm huidiglik as lemma opgeneem, met die opmerking dat die gebruik daarvan deur die meeste kundiges afgekeur word. Hierdeur brei HAT sy lemmaversameling uit om aan werklike taalgebruik erkenning te gee. Soms moet die leksikograaf téén die besluit van spellingkomitees ingaan.

Deur lemma-opname erken HAT die leksikale item en dat dit deur gebruikers van Afrikaans gebruik word, al word die gebruik daarvan afgekeur. Dié optrede is egter nie normerend en preskriptief genoeg van aard nie. Gebruikers van 'n handwoordeboek verlang sekerheid oor die korrektheid al dan nie van 'n leksikale item en 'n woordeboek moet dit aan hul verskaf. Die nut van empiries-vasgestelde korpora moet in bogenoemde gevalle beklemtoon word. Indien die leksikograaf van korpora gebruik maak, kan daar met vrug daarna in die woordeboek verwys word. Met behulp van etikette en ingevoegde tekste kan die leksikograaf bewys lewer van werklike taalgebruik deur die taalgemeenskap. Die taalgebruik mag dalk aanstootlik wees, byvoorbeeld die gebruik van bantoe, of dit mag dalk puristies nie korrek wees nie, byvoorbeeld die gebruik van huidiglik, maar die leksikograaf kan wel inligting aan die gebruiker verskaf oor werklike taalgebruik.

2.2 Gebruikers van 'n handwoordeboek

2.2.1 Moedertaalsprekers as tipiese teikengebruikers

Dit kan met sekerheid aangeneem word dat die tipiese teikengebruikers van verklarende handwoordeboeke moedertaalsprekers is en die ideaal is dat die leksikograaf die woordeboek primêr op moedertaalsprekers en hul behoeftes rig. Die HAT en VAW se teikengebruikers is dus moedertaalsprekers van Afrikaans. Dit is die leksikograaf se plig om hom te vergewis van die profiel van so 'n tipiese teikengebruiker en om te probeer om die spesifieke leksikografiese behoeftes deur die woordeboek te bevredig. Reeds op skool moet moedertaalsprekers van Afrikaans kennis maak met die werking van woordeboeke soos HAT en VAW sodat hulle woordeboekinligting suksesvol kan ontsluit.

Aangesien moedertaalsprekers daarvan bewus is dat handwoordeboeke 'n weergawe van die standaardtaal op 'n gegewe tydstip in die taal se geskiedenis bied, soek hulle inligting oor die standaardtaal in die handwoordeboek. Daar is al verskeie kere in die leksikografie na die gebruiker se blindelinge vertrouwe in woordeboeke verwys (vgl. Gouws 1989 : 49; Kirkpatrick 1985 : 7; Fergie 1979 : 129). Gebruikers onderskei nie tussen verskillende woordeboeksoorte nie; daar word slegs na **die** Woordeboek verwys.

Moedertaalsprekers raadpleeg handwoordeboeke veral om twee redes: vir die inwin van nuwe inligting oor leksikale items waaroor hulle nie beskik het nie en vir kontroletoetse. Die nuwe inligting wat ingewin kan word, kan die gebruik en semantiese waarde van leksikale items insluit, spelling, uitspraak, inligting oor die etimologie van leksikale items, semantiese waardes en betrekkinge van leksikale items en leiding oor die korrektheid al dan nie van sekere leksikale items.

Wanneer moedertaalsprekers 'n handwoordeboek gebruik om kontroletoetse uit te voer, gaan dit nie soseer oor die inwin van nuwe inligting nie, maar wel om vas te stel of die spreker se vermoede oor byvoorbeeld die betekenisgebruik van 'n item uit die leksikon korrek is. 'n Spreker wil dus seker maak of sy intuïsie oor 'n sekere leksikale item reg is. Voorbeelde van die kontrolering wat moedertaalsprekers uitvoer, is om seker te maak of 'n spesifieke leksikale item deel van die standaardtaal uitmaak, om seker te

maak van 'n leksikale item se spelling en semantiese inhoud, om 'n leksikale item se uitspraak of klem te kontroleer en om die gebruik van 'n spesifieke leksikale item, bv. die gebruik van 'n setstel in 'n setselgroep te kontroleer.

2.2.2 Ander gebruikers

Alhoewel 'n handwoordeboek nie sy bewerking en aanbod op die behoeftes van aanleerders en ander nie-moedertaalsprekers rig nie, maak hulle tog daarvan gebruik. Dit is deel van die leksikografiese werklikheid in Suid-Afrika. Dit is altyd vir aanleerders moeilik om 'n eentalige verklarende woordeboek van die taal wat hulle aanleer (die doeltaal) te gebruik, aangesien hulle nie oor die nodige taalvaardighede (en dikwels ook naslaanvaardighede) wat die gebruik van verklarende handwoordeboeke voorveronderstel, beskik nie. Die HAT en VAW is nie saamgestel volgens die behoeftes van aanleerders van Afrikaans nie en die leksikograaf het ook nie spesiale aanpassings vir aanleerders en ander nie-moedertaalsprekers gemaak nie. Dit kan ook nie van die leksikograaf van 'n verklarende handwoordeboek verwag word om in aanleerders van Afrikaans se leksikografiese behoeftes te voorsien nie, aangesien die woordeboeke in die eerste plek op moedertaalsprekers gerig is. Tydens die beginfase van die aanleerproses verkies aanleerders gewoonlik om vertalende woordeboeke te gebruik. Daarna, soos die aanleerproses vorder, beweeg hulle geleidelik, gewoonlik met die aanmoediging van 'n onderwyser of dosent, na die gebruik van eentalige verklarende woordeboeke.

Tot en met die verskyning van die eerste verklarende aanleerderwoordeboek in Afrikaans (Basiswoordeboek van Afrikaans, 1994) was aanleerders aangewese op die gebruik van handwoordeboeke wanneer hulle van 'n verklarende Afrikaanse woordeboek gebruik wou maak. Baie aanleerders vind die gebruik van 'n handwoordeboek moeilik en dit is gewoonlik aanleerders wat in 'n meer gevorderde stadium van taalverwerwing is, wat 'n handwoordeboek in die doeltaal suksesvol kan gebruik. Met behulp van die nodige woordeboekonderrig in skole behoort die bestaan van aanleerderwoordeboeke onder aanleerders se aandag gebring te word en die nodige leiding kan in hierdie verband verskaf word om te verseker dat die aanleerder die regte woordeboek wat in sy behoeftes kan voorsien, gebruik en aanskaf.

Volgens Otto (1989 : 28) voorveronderstel suksesvolle raadpleging van 'n alfabetiese

woordeboek vertrouwdheid met die strukturele rangskikking van die woordeboek, alfabetiese ordening en die funksie en werking van kruisverwysings. Gebruikers moet hulle kognitiewe vermoëns en onderskeidingsvaardighede gebruik om die items te soek waaroor hulle inligting verlang. Na aanleiding van 'n gebruikersonderzoek wys Wiegand (1984) daarop dat eentalige Engelse woordeboeke nie aan al die behoeftes van die Duitssprekende gebruiker voldoen nie. Otto (1989 : 191-198) verwys na talle probleme wat aanleerders met definisies in HAT ondervind, naamlik dubbelsinnigheid, moeilike woorde in definisies, sinoniemdefinisies en idiomatiese of figuurlike uitdrukkings in definisies. Dieselfde probleme geld Nasionale Woordeboek.

Waar 'n tweetalige woordeboek vinnig en direk vertaalekwivalente vir die aanleerder verskaf, gee 'n handwoordeboek breedvoerige inligting vir die aanleerder (Hausmann et al, 1989-91 : 132). Die herwinning van semantiese inligting van leksikale items staan sentraal vir die aanleerder. Ander inligting as betekenisinligting wat die aanleerder ook uit die handwoordeboek kan herwin, is onder meer uitspraak-inligting, woordsoortlike inligting en voorbeeldmateriaal.

2.2.3 Behoeftes van die teikengebruiker

Volgens Alberts (1992 : 11) is 'n behoefte 'n bewustheidstoestand van 'n gebrek aan iets - 'n vereiste of noodsaaklikheid waarsonder die individu nie kan klaarkom nie. Alberts sien die behoefte van 'n woordeboekgebruiker as 'n inligtingsbehoefte en spesifiek as 'n behoefte aan woordeskat-inligting. Dié stelling is problematies, aangesien 'n gebruiker nie noodwendig 'n woordeboek gebruik om woordeskat-inligting te bekom nie. Daar kan byvoorbeeld 'n behoefte bestaan aan óf spelling- óf gebruiksinligting, morfologiese en sintaktiese inligting rakende 'n leksikale item. Dié behoefte kan ook met behulp van 'n woordeboek vervul word. Volgens Blom (1980 : 25) word inligting kognitief verwerk om betekenisvol te raak en kan dit vir taakverrigting, byvoorbeeld vir probleemoplossing, besluitneming en opbou van kennis gebruik word. Inligtingsoordrag (Alberts, 1992: 13) is dus 'n doelbewuste aksie waarin kennis deur middel van kommunikasie oorgedra word, terwyl woordeboekgebruik 'n kommunikatiewe handeling is.

Volgens Jacobson se kommunikasiemodel (Jacobson, 1987 : 4) bestaan kommunikasie uit 'n tweerigtingproses met 'n sender en 'n ontvanger. Die sender vorm (enkodeer) 'n

boodskap en die ontvanger interpreteer (dekodeer) die boodskap. Naslaan van inligting in 'n woordeboek kan ook as 'n kommunikatiewe proses gesien word. Wanneer 'n woordeboekgebruiker inligting in 'n woordeboek naslaan, word die woordeboek die instrument, die leksikograaf die sender en die gebruiker die ontvanger van inligting. Die proses kan grafies as volg voorgestel word:

woordeboek	sender	boodskap	ontvang
(instrument)	(leksikograaf)	(woordeboektekste)	(gebruiker)

Die leksikograaf (sender) speel 'n belangrike rol in die kommunikasieproses, aangesien hy die inhoud (boodskap) van die woordeboek en die aanbieding daarvan kies en bepaal hoe geredelik die gebruiker die inligting daarin gaan dekodeer op grond van die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek. Om bogenoemde rol voldoende te vertolk, moet die leksikograaf op hoogte wees van sy woordeboekgebruikers se behoeftes en naslaanvaardighede, maar ook van die verskillende struktuurkenmerke van woordeboeke. Die inhoud van die woordeboek sluit die verskillende tekste van die woordeboek in, byvoorbeeld toeliggende aantekeninge, visuele gebruik sleutel, sentrale teks en toegangstrukture.

Behoeftebepaling in die leksikografie (vergelyk hoofstuk 1) is problematies en daar moet nog baie navorsing daarvoor gedoen word. Crystal (1986 : 77) merk tereg op dat die opmerking "vir die gerief van die gebruiker" baie deur leksikograwe en uitgewers gebruik word, maar dat dit "bitter selde of ooit getoets word". Zöfgen (1994) wys ook daarop dat die beloftes van die leksikograaf en uitgewer op die flapteks van 'n woordeboek dikwels omgekeerd eweredig is aan die werklike inhoud. Volgens Crystal (1986 : 78) word baie leksikografiese vraelyste opgestel met vooropgestelde idees van hoe 'n woordeboek daar moet uitsien en waarvan woordeboekgebruikers hou.

Om behoeftes van gebruikers van woordeboeke te bepaal, is dit wel nuttig om kennis te neem van die uitslae van vraelyste wat deur navorsers saamgestel is. Quirk (1973 : 80) het gevind dat betekenis- en spellinginligting die belangrikste behoeftes van 220 Engelssprekendes is wat verklarende Engelse woordeboeke gebruik. (Quirk het nie gespesifiseer of die eentalige woordeboeke handwoordeboeke was nie). Etimologie en ander historiese aspekte van leksikale items, asook uitspraak was vir die respondente van min belang. 'n Klein persentasie gebruikers het in woordsoortlike

inligting belang gestel en daar is bevind dat geen dialektiese en slengvorme in die verklarende woordeboek opgeneem moet word nie.

Greenbaum et al (1984) het in reaksie op Quirk (1973) se navorsing oor Engelssprekende studente se gebruik van Engelse verklarende woordeboeke ondersoek ingestel na Amerikaanse studente se gebruik van Engelse verklarende woordeboeke. Daar is 240 studente d.m.v. vraelyste ondervra. Soos Quirk, het Greenbaum et al (1984 : 35) bevind dat die hoofrede vir die gebruik van 'n woordeboek is om betekenis en spelling van leksikale items na te slaan. Weer eens is bevind (pp 38, 40) dat inligting oor etimologie, uitspraak en woordsoorte nie baie belangrik vir die respondente was nie.

Barnhart (1962) en MacFarquhar en Richardson (1983 : 113) het Amerikaanse dosente oor hul studente se gebruik van woordeboeke uitgevra en ook bevind dat betekenis- en spellinginligting vir hulle die belangrikste was.

Tomaszczyk (1979) en Béjoint (1980) het met behulp van vraelyste die behoefte van aanleerders (by die gebruik van eentalige woordeboeke) bestudeer en ook bevind dat die aanvraag na semantiese inligting sentraal geplaas word. Volgens Béjoint (1980 : 211) is een van die verskille tussen moedertaalgebruikers en aanleerders in die gebruik van eentalige woordeboeke dat moedertaalsprekers die woordeboek hoofsaaklik vir dekodering van inligting gebruik en aanleerders vir enkodering en dekodering. Béjoint (1980: 211) sê dat dekodering van ensiklopediese, kultuurspesifieke woorde, sleng, eiename, idiome en afkortings vir aanleerders problematies is. Vir enkodering is die opname van alledaagse gebruikswoorde nodig, asook inligting oor sintaksis en samestellings.

Otto (1989 : 34) beskryf die rol van die aanleerderwoordeboek by enkodering en dekodering as volg: "In 'n aanleerderwoordeboek kan 'n mens slegs vir dekodering suggereer dat "a" vervangbaar is met "b". Ten aansien van enkodering moet die gebruiker nie net weet dat $a=b$ nie, maar ook dat $a=b$ indien voorwaardes c, d en e nagekom word. Aanleerderwoordeboeke verskaf hierdie ekstra inligting op verskillende maniere, byvoorbeeld deur etikette, sintaktiese kodes, gebruiksnote en veral voorbeelde."

Die feit dat aanleerders en moedertaalsprekers gebruik maak van handwoordeboeke, maak die situasie vir die leksikograaf meer kompleks en moeiliker om in beide groepe se behoeftes te voorsien. 'n Uitspraak van Quirk (1973 : 82) dat gebruikers verwag dat 'n woordeboek "maklike woorde" ook in die woordeboek opneem, vergemaklik die leksikograaf se taak om in hierdie gevalle in die moedertaalspreker en aanleerder se behoeftes te voorsien.

2.3 Tekstuele segmente van 'n verklarende eentalige handwoordeboek

Hausmann en Wiegand (1989 : 328) onderskei tussen verskillende tekstuele segmente in 'n algemene eentalige woordeboek. Die woordeboek word as 'n draer van tekste beskou. Die leksikale item "woordeboek" kan verwys na onderskeidelik die hele boek en die woordelys. Die term "sentrale alfabetiese lys" sal in hierdie geval gebruik word, aangesien die leksikale item "woord" in "woordelys" die wanopvatting kan laat ontstaan dat woorde eerder as leksikale items in 'n woordeboek opgeneem word. Beide van hulle bestaan uit strukture, naamlik die tekstuele boekstruktuur en die tekstuele sentrale alfabetiese lysstruktuur. Die tekstuele boekstruktuur kan uit onder meer die voorwerk (titel, inhoudsopgawe, toeligting), sentrale alfabetiese teks en 'n agterwerk bestaan.

In 'n algemene eentalige woordeboek (Hausmann en Wiegand, 1989 : 328) is die belangrikste item die definisie en die belangrikste adres die lemma, aangesien die lemma tot die alfabetiese toegangstruktuur behoort. Die geordende stel van alle lemmas van die woordeboek vorm die makrostruktuur. 'n Woordeboekartikel bestaan uit 'n lemma en die hele stel inligting wat aan die lemma geadresseer word. Normaalweg is die sentrale adres van 'n woordeboekartikel die lemma. Indien alle items binne die artikel tot die lemma gerig is, is dit 'n voorbeeld van volledige lemmatiese adressering. Die toegangstruktuur van die mikrostruktuur word die interne toegangstruktuur genoem en alle ander toegangstrukture word eksterne toegangstrukture genoem.

Volgens Hausmann en Wiegand (1989 : 330) kan algemene eentalige woordeboeke in gedrukte vorm, veral in die vorm van boeke, as 'n sekere soort teks beskou word. Volgens tekstuele segmentasie (Wiegand, 1989) kan die tekste gesegmenteer word in funksionele elemente. Van hierdie funksionele elemente kan van 'n sekere tekssoort wees, byvoorbeeld voorwoorde. Ander kan funksionele elemente wees, maar nie

tekste nie, byvoorbeeld die titel. Alle funksionele elemente wat die sentrale alfabetiese lys voorafgaan, word gesamentlik die voorwerk van die woordeboek genoem. Gewoonlik vorm die voorwerk nie as geheel 'n funksionele deel van die woordeboek nie, maar eerder 'n arbitrêre stel funksionele teksdele. Alle funksionele tekselemente wat op die sentrale alfabetiese lys volg, vorm die agterwerk van die woordeboek. Die belangrikste en verpligte tekselement van die hele woordeboek is die sentrale alfabetiese lys. Tekssegmentasie het 'n besliste invloed op die gebruikersvriendelikheid van 'n woordeboek en vervolgens gaan die tekstuele tekssegmente se gebruikersgrigtheid ondersoek word.

2.3.1 Toeliggende aantekeninge as hulpmiddel vir die gebruiker

Die toeliggende aantekeninge behoort 'n baie belangrike deel van die woordeboek te vorm, aangesien dit 'n duidelike uiteensetting vir die gebruiker moet verskaf oor hoe om die woordeboek maksimaal te benut. Dit en die sentrale alfabetiese lys is verpligte komponente. Alhoewel Herberg (1989 : 754) beweer dat baie min gebruikers die toeligtig lees, bly dit nodig dat enige woordeboek 'n toeligtig het. Die toeliggende aantekeninge kan egter 'n ander vorm aanneem as die tradisionele vorm wat in die Afrikaanse leksikografie gebruik word.

Goeie toeliggende aantekeninge is een van die eerste hulpmiddels vir 'n woordeboek om gebruikersvriendelik te wees (en elke woordeboek behoort na optimale gebruikersvriendelik te streef). In die toeligtig moet die leksikograaf 'n duidelike uiteensetting gee van die wyses waarop die gebruiker al die inligtingstipes in die alfabetiese gedeelte kan ontsluit. Herberg (1989 : 749) sê dat die toeliggende aantekeninge alle inligting in die woordeboek moet verduidelik en sodoende sorg dat die gebruiker doelgerig na inligting kan soek.

Hierdie inligtingsoordrag geskied op eksplisiete en implisiete wyse. Die eksplisiete inligtingsoordrag omsluit uitspraak-inligting (verduideliking van sekere konvensies), en 'n verduideliking van die maniere waarop grammatiese inligting verskaf word, asook watter tipes grammatiese inligting. Grammatiese inligting wat in 'n woordeboek verskaf word, sluit byvoorbeeld die weergee van meervoudsvorme en diminutiewe by selfstandige naamwoorde of die weergee van verlede tydsvorme en deelwoorde by werkwoorde in. Dit moet presies aan die gebruiker verduidelik word op watter manier

en in watter artikelgleuf die inligting verskaf word. Indien simbole (Herberg, 1989 : 758) gebruik word vir byvoorbeeld werkwoordpatrone, moet dit aan die gebruiker verklaar word.

Waar etikette gebruik word om die gebruiksfleer van leksikale items aan te dui, moet hulle aan die gebruiker verduidelik word. Etikette soos "argaies", "histories", "verouderd" en "verouderend" kan verwarrend vir die verbruiker wees indien hul gebruik nie gedefinieer word nie. Terselfertyd is die verskil tussen "spreektaal" en "omgangstaal", "geselstaal" en "informeel", "gewestelik" en "dialekties" problematies.

Aangesien die hantering van multileksikale items in Afrikaanse handwoordeboeke verskil, is dit nodig dat die leksikograaf die betrokke stelsel wat in die woordeboek gevolg word aan die gebruiker verduidelik.

Vir die bedrewe moedertaalspreker is daar ook implisiete inligting wat in 'n handwoordeboek ontsluit kan word. Wanneer 'n leksikograaf nie 'n spesifieke leksikale item in die makrostruktuur van 'n handwoordeboek opneem nie, kan die gebruiker dit interpreteer dat dit nie standaardtaal (behalwe in die geval van deursigtige gelede woorde) is nie. Die ordeningswyses by polisemiese betekenisonderskeidings, homonimiese vorme en sinonieme moet verklaar word, byvoorbeeld historiese ordening of ordening volgens gebruiksfrekwensie. By 'n handwoordeboek is ordening volgens gebruiksfrekwensie verkieslik, aangesien die gebruiker van 'n handwoordeboek op soek is na sulke inligting.

Die toeligting bied aan die leksikograaf die geleentheid om homself teenoor die woordeboekgebruiker te verantwoord. Dit is die plek waar die leksikograaf die volgende inligting kan verskaf (Herberg, 1989 : 752): beskrywing van teikenmark; kriteria vir lemma-keuse; woordeboekbasis; leksikografiese data-insameling; data van woordeboekinformante; keuse van voorbeeldmateriaal. Hierdie deel van die voorwerk is gewoonlik kenmerkend van die spesifieke woordeboektipologie. Al lees min gebruikers die voorwerk, gee dit die leksikograaf die geleentheid om alle inligting moontlik oor die makrostruktuur van die woordeboek, asook byvoorbeeld die keuse van voorbeeldmateriaal te verskaf en homself sodoende te beveilig teen kritiek op byvoorbeeld sy lemma-keuse. Die stelsel van aanbidding, asook die aard en omvang van die leksikografiese bewerking gaan in die voorwerk aan bod kom. In verklarende

eentalige woordeboeke soos HAT en VAW sal byvoorbeeld gemeld word dat die leksikograaf hom toespits op die leksikografiese bewerking van Standaardafrikaans. Indien daar byvoorbeeld van korpora gebruik gemaak is vir die vasstelling van Standaardafrikaans, sal dit in die voorwoord gemeld word. Die gebruik van byvoorbeeld etikette en ingevoegde tekste om leiding te verskaf in verband met die gebruik van leksikale items, byvoorbeeld die voorkoms van 'n term wat aanstoot kan gee soos bantoe, maar wat wel in die standaardtaal voorkom, moet in die voorwerk aan die gebruiker gemeld word.

Volgens Herberg (1989 : 760) is daar nog nie 'n vasgestelde patroon vir die voorwerk van woordeboeke nie. Dit is egter nie die mening van Hausmann en Wiegand (1989 : 330-332) nie, want 'n duidelike uiteensetting van 'n voorwerk word verskaf. 'n Voorwerk bestaan onder meer uit 'n titel, inhoudsopgawe, gebruikersgids en 'n minigrammatika. Die meeste elemente van 'n voorwerk is opsioneel (Hausmann en Wiegand, 1989 : 331), maar die toeliggende aantekeninge waarin die werking van die woordeboek verduidelik word, is verpligtend en moet volgens 'n vasgestelde patroon saamgestel word.

* 2.3.1.1 'n Vergelyking tussen die toeliggende aantekeninge van VAW en HAT³

HAT³ benoem sy toeligting as "voorwoord", terwyl VAW s'n 'n toepaslike "gids vir die gebruiker" is. Die titel "gids vir die gebruiker" van VAW klink weliswaar baie gebruikersvriendelik, maar by nadere ondersoek blyk die teendeel. HAT³ daarenteen het 'n lywige toeligting waarin die leksikograaf verantwoording doen van sy doelstellings, woordeboekbasis, vasstelling van Standaardafrikaans, preskriptiewe benadering en opname van voorbeeldmateriaal. Dié toeliggende aantekeninge is 'n groot verbetering op die toeligting van HAT² (waar baie min gebruiksleiding verskaf is) en verskaf goeie leiding aan die gebruiker. 'n Vergelyking tussen die toeligting wat by die onderskeie woordeboeke verskaf word, word vervolgens getref. Die vergelyking fokus veral op die inhoud en aanbieding van toeligting deur die onderskeie woordeboeke.

Die voorwerk van HAT bestaan uit die titelblad, voorwoord by eerste, tweede en derde uitgawes en 'n lys van die gebruiklikste etikette en afkortings. Die voorwerk van VAW bestaan uit die titelblad, voorwoord by die agste uitgawe en gids vir die gebruiker. Hulp

aan die gebruiker insake die hantering van semantiese inligting word as volg in die voorwerke van VAW en HAT uiteengesit. In die gids vir die gebruiker van VAW word melding gemaak van die aandui van polisemiese onderskeidings van 'n lemma met behulp van arabiese syfers, maar daar word geensins aangedui watter ordeningsmetodes gebruik word nie. Ook word daar geen melding gemaak van die tipe ordeningsmetode wat by homonimiese vorme gebruik is nie. Dit verskaf geen leiding aan die gebruiker nie en maak die woordeboek nie gebruikersvriendelik nie. In die HAT maak die leksikograaf ook geen melding van die ordeningsbeginsel wat by polisemiese onderskeidings, homonimiese vorme en sinonieme gebruik is nie. Dit laat die gebruiker in die duister. Hy/sy weet nie of daar wel van 'n ordeningsbeginsel gebruik gemaak is en dit net nie verduidelik is nie en of die items lukraak georden is nie. Daar is ook geen verwysing na die funksionering van 'n kruisverwysingstelsel nie. Dit is inligting wat in die toelighting van 'n handwoordeboek moet verskyn, aangesien dit belangrike inligting vir die gebruiker is.

By die aandui van grammatiese inligting word goeie leksikografiese leiding in VAW verskaf. By werkwoorde word die verledetydsvorme, by selfstandige naamwoorde meervoude (ongelukkig nie verkleiningsvorme) en by byvoeglike naamwoorde trappe van vergelyking verskaf. Indien daar verandering in die stamme van die leksikale items plaasvind, word dit in die artikel verskaf. Die maniere waarop wisselvorme, etimologie en onverklaarde samestellings in HAT hanteer is, word aan die gebruiker verduidelik. Ook die verskaffing van grammatiese inligting (meervoude by selfstandige naamwoorde of voltooidde deelwoorde by werkwoorde) word verduidelik. HAT se toelightingstekse maak nie voorsiening vir die beskrywing van verkleiningsvorme, trappe van vergelyking en verledetydsvorme nie. Dit moet wel deel uitmaak van die toelightingstekse, aangesien dit inligting is wat in die sentrale teks voorkom en die gebruiker moet dit kan ontsluit. Die wisselwerking tussen toelighting en sentrale teks moet beklemtoon word, want die toelighting is 'n belangrike hulpmiddel vir die gebruiker om inligting in die sentrale teks te ontsluit. Die toelighting as belangrike hulpmiddel vir die gebruiker dien as instrument vir die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek, aangesien dit die gebruikersgerigte pluswaarde aan 'n woordeboek kan verskaf met gebruikersgerigte inligtingsoordrag.

By uitspraak-inligting in VAW word genoem dat slegs hoofklem-inligting in die sentrale lys verskaf word en die leksikograaf verduidelik nie waarom daar nie fonetiese inligting

of lettergreepinligting verskaf word nie. Uitspraakinligting in HAT word verskaf deurdat fonetiese inligting, lettergrepe en klemaanduiding by "vreemde woorde en Germaanse woorde" gegee word. Dit word goed in die toeliggende aantekeninge uiteengesit.

Die manier waarop wisselvorme hanteer word, word aan die gebruiker deur VAW en HAT verduidelik.

Die hantering van sinonieme deur VAW word hoogs onbevredigend in die toeliggende bespreek omdat die leksikograaf se uitgangspunt verkeerd is. Volgens 'n algemene leksikografiese konvensie word die sinonieme met die hoogste gebruiksfrekwensie van 'n definiesie voorsien en die ander sinonieme word in dié artikel na 'n kommapunt gelemmatiseer en gelys. Die ander (minder frekwente) sinonieme se artikels bevat in die semantiese gleuf slegs 'n kruisverwysing na die frekwentste sinoniem. VAW maak geensins van hierdie leksikografiese beginsel gebruik nie en meld dat kruisverwysings nie gebruik word nie en dat alle sinonieme definisies bevat. Hierdie leksikografiese bewerking is glad nie gebruikersvriendelik nie, aangesien die gebruiker geen inligting in verband met die frekwensie van 'n sinoniem ontvang nie. In HAT word melding gemaak van die gleuf waarin sinonieme verskyn, maar geen inligting word verskaf oor die manier waarop gebruiksfrekwensie hanteer word nie. Die gebruiker van 'n standaardwoordeboek kan verwag dat die frekwentste sinoniem van 'n sinoniempaar van 'n definiesie voorsien word, met kruisverwysings na die ander lede van die sinoniempaar. Die werkswyse wat gevolg word, moet duidelik in die toeliggende aantekeninge uiteengesit word.

Die verduideliking in verband met die bewerking van "idiomatiese uitdrukkings" verwar eerder die gebruiker van die VAW as om te help. Dit word slegs gemeld dat die "hoofwoord" in hoofletters gedruk is, maar geen verduideliking word verskaf hoe om die hoofwoord te bepaal nie. 'n Gebruiker verwag meer leiding as bogenoemde om idiome op te soek. HAT³ verskaf goeie leiding oor die naslaan van idiome deur dit stapsgewys aan die gebruiker te verduidelik.

VAW bevat geen definiering van die etikette wat gebruik is nie. Dit is problematies vir die gebruiker, want daar word geen kriteria gegee om die onderskeid tussen byvoorbeeld "argaïes", "histories" en "verouderd" of "spreektaal" en "omgangstaal" te tref nie. Daarteenoor is HAT³ se hantering van etikette goed, aangesien dit in die

toeligting omskryf word. Die gebruiker het dus geen probleme om tussen die etikette te onderskei nie en die toeligting in hierdie verband is baie gebruikersvriendelik.

Die leksikograaf van VAW verskaf nie genoeg inligting aan die gebruiker in die toeligting nie. Geen melding word gemaak van die kriteria vir lemma-opname, beskrywing van die teikenmark, doel van die woordeboek of keuse van voorbeeldmateriaal nie. Die toeliggende aantekeninge van VAW is nie gebruikersvriendelik genoeg vir volledige ontsluiting van al die inligtingstipes in die woordeboek nie.

Die toeligting in HAT³ word met 'n wisselende mate van sukses verskaf en daar is ruimte vir verbetering. Woordsoorte se aanduiding geniet ook aandag in die voorwerk van HAT³ en indien 'n lemma in meer as een woordsoortelike funksie gebruik kan word, word elke afsonderlike woordsoort voorafgegaan deur die teken ■. Dit is 'n innovering by HAT³ en is beslis gebruikersvriendelik.

2.3.2 'n Voorgestelde model vir toeligting in 'n handwoordeboek

'n Meer gebruikersvriendelike manier om die inligting in 'n toeligtingstekst weer te gee, is met behulp van 'n visuele sleutel. Die leksikograaf van die Cambridge International Dictionary of English (voortaan CIDE) het die metode gevolg en dit is baie maklik vir 'n gebruiker om hierdie kitsinligting te snap. Die bladsy waarop die toeligting verskaf word, is in twee kolomme verdeel: aan die regterkant word volledige artikels verskaf en aan die linkerkant kommentaar en verduidelikings oor die inligtingstipes in die artikels. Hierdie werkswyse verseker onmiddellike ontsluiting van inligting vir die woordeboekgebruiker. Dit is 'n werkswyse wat die toeliggende aantekeninge meer gebruikersvriendelik, meer toeganklik en meer leesbaar maak. Dit kan ook deur Afrikaanse handwoordeboeke gebruik word.

Die volgende is 'n voorbeeld van toeliggende aantekeninge uit CIDE:

How to use the dictionary

Parts of speech (verb, noun, adjective etc.) are given in *italics*. See the notes on grammar on the following pages.

gabardine, gaberdine /t'gab-ə-di:n, \$-ə-/ *n* a thick cloth which is esp. *used* for making coats, or a long coat made from this cloth • It says on the label it's made in gabardine. [U] • I was wearing my father's beige gabardine. [C]

Some words are given more than one part of speech. In these cases, a single definition explains all the parts of speech mentioned.

gaming /geim-ɪŋ/ *n* [U] *adj* [not gradable] (of) the risking of money in games of chance esp. at a casino • The **gaming tables** are places where you can go to gamble, esp. the tables on which people play cards or roulette.

obj after a verb shows that it always has an object (it is transitive).

generate *obj* /s'dʒen-ɪ-ɪt, \$-ə-/ *v* [T] *fm* or *specialized* to cause to exist, or to produce • Her latest film has generated a lot of **interest/excitement**. • I'm afraid I can't generate much **enthusiasm** for the idea. • There has been a lot of **publicity/controversy** generated by this event. • The new development will generate 1500 new jobs. • These measures will increase the club's ability to generate **revenue/income**. • The wind farm may be able to generate enough **electricity/power** for 2000 homes. • The equipment generates a **signal**.

(obj) after a verb shows that it sometimes has an object (it can be transitive or intransitive).

govern *(obj)* **RULE** /t'gʌv-ən, \$-ən/ *v* to control and direct the public business of (a country, city, group of people, etc.); to rule • Military leaders have overthrown the president and are now governing the country. [T] • They accused the government of being unfit to govern. [I]

Grammar information is explained using example sentences. Grammar codes are given in square brackets [ ]. See the list at the front of the dictionary.

- When grammar information is given *before* the definition, the grammar pattern is true for all uses of the word.
- When grammar information is given *after* an example, that grammar pattern is true only for particular uses of the word.

grouse **BIRD** /gru:z-/ *n* [C] *pt* **grouse** a small fat bird with feathered legs and feet, shot for sport and food • They went grouse shooting at the weekend.

grouse **COMPLAIN** /gru:z-/ *v* [I] *fm* to complain, esp. often • She's always **grouching** about her daughter's cooking.

grow *(obj)* **INCREASE** /grou-/ *v* past simple **grew** past part **grown** to increase in size or amount, or to become more advanced or developed • This plant grows best in the shade. [I] • She has grown two centimetres taller in the past couple of months. [I, only + adj] • Football's popularity continues to grow. [I] • The labour force is expected to grow by 2% next year. [I] • The male deer grows large branching horns called antlers. [T] • One aim of psychotherapy is to enable people to grow in all their relationships (= to develop stronger emotions within relationships). [I]

Irregular verb forms, plurals, comparatives and superlatives are shown.

ganglion /t'gæŋ-gli-ən, \$-ən, \$-ən/ *n* [C] *pt* **ganglions** or **ganglia** medical a painful swelling, often on the back of the hand, or a mass of nerve cells, esp. appearing outside the brain or spine (= row of bones down the centre of the back).

British (£) and American (\$) pronunciations are given using the international phonetic alphabet. The symbols are explained in the Pronunciation Table at the end of the dictionary.

glossary /t'glos-əri, \$'glu:z-əri/ *n* [C] an alphabetical list, with meanings, of the words or phrases in a text that are difficult to understand • The book would have been more useful if a glossary of technical terms and abbreviations had been included.

Labels in *italics* show differences between British, American and Australian English. Words and phrases, spellings and particular meanings are labelled. See the Language Portrait on **Varieties of English** at VARIETY.

gag **JOKE** /gæŋ/ *n* [C] *fm* a joke or story that is intended to amuse, esp. one told by a comedian • I did a few opening gags about the quality of the band that was on before me. • (Am and Aus) A gag is also a trick played on someone or an action performed to amuse other people.

UP tells you that there is a Language Portrait which gives interesting extra information about this word or words connected with it.

greatly /'great-li/ *adv* Greatly means very much and is used esp. to show how much you feel or experience something: I greatly regret not having told the truth. • She greatly admires her grandmother. • Her piano-playing has greatly improved/had improved greatly since I last heard her. • **UP** • Very, completely

Toeliggende aantekeninge moet so bondig en ondubbelsinnig as moontlik verskaf word. Gebruikers moet aangemoedig word om die toeligting te lees en te gebruik en daarom moet die leksikograaf dit visueel aantreklik maak. Met behulp van 'n visuele sleutel, verskillende lettertipes en lettergroottes kan die gebruiker se aandag getrek word en die nodige inligting beklemtoon word.

In die toeliggende aantekeninge moet tussen die eksterne en interne toegangstrukture onderskei word en die werking van beide moet aan die gebruiker verduidelik word. Verskillende soekgebiede moet onder die gebruiker se aandag gebring word, asook die feit dat indien hy die werking van die woordeboek verstaan, hy/sy kitsherwinning van inligting kan verkry deur byvoorbeeld direk na die toepaslike soekgebied te gaan. Dit moet met behulp van 'n visueelvoorgestelde voorbeeld verduidelik word.

Betreffende die eksterne toegangstruktuur moet verduidelik word dat leksikale items alfabeties georden is. Wanneer 'n woordeboek politoeganklik is, dit wil sê oor meer as een eksterne soekroete beskik, moet dit aan die gebruiker gemeld en verduidelik word. Woordeboeke maak dikwels van merkers op bladsye gebruik om die gebruiker in sy soektog te help. Die HAT druk byvoorbeeld die eerste en die laaste lemma op 'n bladsy aan die bokant van die betrokke bladsy. So 'n merker dien dan as aanduiding vir die gebruiker waar om 'n spesifieke lemma op te soek. Dié merkers maak deel uit van 'n woordeboek se eksterne soekroete.

Die werking van die interne toegangstruktuur moet sistematies aan die gebruiker verduidelik word en in die presiese volgorde soos dit in die woordeboekartikel voorkom. Daar gaan dus eers vormkommentaar (byvoorbeeld uitspraak-inligting, etimologiese inligting en morfologiese inligting) en dan semantiese kommentaar aangebied word. Die gebruik van struktuurmerkers en hulle funksies moet aan die gebruiker verduidelik word. Aandag moet ook gegee word aan die hantering van betrekkinge tussen leksikale items, byvoorbeeld polisemie, homonimie, sinonimie, hiponimie en teenoorgesteldheid. In die toeligting moet die toegangstrukture dus toeganklik vir die gebruiker gemaak word ten einde gebruikersvriendelik te wees.

2.4 Kriteria vir lemma-opname in die handwoordeboek

2.4.1 Die handwoordeboek se normatiewe funksie

Zgusta (1971 : 210) en Gouws (1989 : 70) wys daarop dat standaard- verklarende woordeboeke (en dit sluit handwoordeboeke soos HAT en VAW in) 'n sekere normatiewe karakter vertoon. Gebruikers gebruik handwoordeboeke om seker te maak of leksikale items waaroor hulle twyfel het, korrek is en wel in die woordeboek voorkom. Handwoordeboeke word dus ook deur gebruikers as kontrolemiddel van korrekte taalgebruik gebruik. Die leksikograaf se keuse van die standaardvorm word deur die gebruikers as korrek aanvaar. Gouws (1989 : 70) wys daarop dat die leksikograaf homself dikwels in 'n dilemma kan bevind wanneer die taalgemeenskap wel 'n leksikale item gebruik, maar dit nog nie in die AWS opgeneem is nie. In so 'n geval behoort die leksikograaf hom deur gebruik te laat lei, behalwe waar dit tot die vestiging van 'n taalkundige foutiewe vorm sou lei. Hierdie benadering impliseer dat die leksikograaf nie onnodig preskriptief optree nie, maar wel erkenning verleen aan werklike taalgebruik.

2.4.1.1 Hantering van Engelse invloed

Daar is reeds daarop gewys dat handwoordeboeke soos HAT en VAW 'n weergawe van Standaardafrikaans moet verskaf. Volgens Gouws (1993 : 53) verwring Afrikaanse handwoordeboeke Standaardafrikaans deur die sosiolinguistiese werklikheid te ignoreer as gevolg van die tradisionele siening dat Afrikaans teen die invloed van Engels beskerm moet word. Gevestigde leenwoorde word geëtiketteer sodat gebruikers dit as gestigmatiseerde items ervaar wat nie in goeie taalgebruik hoort nie.

Daar is egter 'n nuwe benadering ten opsigte van die opneem van Engelse leenwoorde in die Afrikaanse leksikografie te bespeur. In die voorwerk van HAT³ wys die leksikograaf daarop dat "nie alles wat maar na Engels lyk of ruik, is geban nie"; daar is trouens erkenning verleen aan talle woorde wat ander nog as verdoemingswaardig sal beskou. Die kuns is om die goue middeweg te probeer vind.

Die benadering word weerspieël deur die feit dat HAT³ nie 'n etiket "Anglisisties" gebruik nie. Daar is wel 'n etiket (E of < E) wat aandui dat 'n woord ontleen is aan

Engels in 'n min of meer verafrikaanse vorm of uitspraak, en wat as nuttig, algemeen, gebruiklik beskou word. Leksikale items soos steak, tjopper, tjap, tjek en tjop is opgeneem sonder verwysing na hulle herkoms. Dit is goeie leksikografie en 'n aanduiding dat HAT 'n weergawe van die werklike taalgebruik probeer verskaf deur 'n ruimer interpretasie van wat deel uitmaak van die standaardvariëteit van Afrikaans. 'n Mens wil egter sien dat leksikale items soos o.k., skirt en tjips ook opgeneem word, aangesien dit wel deel vorm van die Standaardafrikaans. Leksikale items van Engelse herkoms wat nie in die AWS opgeneem is nie, maar wel in HAT is onder meer gay en sitkom. Dit is goeie leksikografie, aangesien dit nie van 'n eng preskriptiewe benadering getuig nie. Indien daar van 'n databasis gebruik gemaak word, kan gebruiksfrekwensie vasgestel word en dan het die leksikograaf 'n empiries-gefundeerde basis vir lemma-opname. Met behulp van so 'n basis kan byvoorbeeld vasgestel word of leksikale items soos internet, viertrekvoertuig en suurreën deel van Standaardafrikaans is en of dit in die woordeboek opgeneem moet word. Daar kan ook besluit word watter vorme gestandaardiseer word: globale verhitting/verwarming, tuisblad/webblad/webtuiste/webwerf. Die noodsaaklikheid van 'n korpus kan nie genoeg beklemtoon word nie, aangesien dit baie nuttig vir die leksikograaf is en ook groot voordele vir die gebruiker inhou. Die gebruiker is dan verseker van 'n empiries-gefundeerde woordeboek.

VAW se voorwoord bevat geen inligting oor die preskriptiwiteit met betrekking tot Engelse invloed al dan nie van die woordeboek nie. Die etiket "Anglisisties" word nie in die woordeboek gebruik nie. Leksikale items soos tjap en tjop is sonder enige preskriptiewe etikette opgeneem. Die leksikale item steak het 'n etimologiese verwysing na Engels. By tjek en tjopper het die leksikograaf onnodig preskriptief opgetree. Beide is van etikette "ong." (ongewoon, ongebruiklik) voorsien. Dit is te betwyfel of beide leksikale items op dieselfde vlak van gebruik verkeer. Die leksikale item tjek het 'n hoë gebruiksfrekwensieregister in Afrikaans, aangesien dit 'n term is wat na 'n baie algemene saak verwys. Dit is 'n standaardvariëteitvorm teenoor tjopper wat as 'n omgangsvariëteit beskou kan word. Daar kan geredeneer word dat tjopper baie minder as tjek gebruik word, aangesien sprekers ook die leksikale item helikopter gebruik om na dieselfde saak te verwys. Sulke preskriptiewe optrede is onwenslik, want sodoende word 'n verdraaide beeld van Standaardafrikaans verskaf. Die leksikale items vorm wel deel van die standaardtaal.

2.4.1.2 Hantering van die invloed van ander inheemse tale

Afrikaanssprekendes leef in 'n multitalige land en dit is onvermydelik dat taalkontak en beïnvloeding met ook die ander inheemse tale plaasvind. Handwoordeboeke moet ook daarvan rekenskap gee. HAT³ het byvoorbeeld leksikale items soos aikona, indaba, toi-toi en tokkelos in die makrostruktuur opgeneem. Daar is nie van etikette gebruik gemaak nie ; slegs aanduidings van die etimologie is by elke lemma verskaf. Die leksikograaf het nie preskriptief opgetree nie en dit getuig van goeie leksikografie, aangesien 'n weergawe van die korrekte taalwerklikheid verskaf word.

VAW het aikona en indaba opgeneem, maar nie toi-toi en tokkelos nie. Laasgenoemde woorde is wel deel van die Afrikaanse leksikon en die leksikograaf moet deeglik daarvan rekenskap gee. Die lemma indaba het betekenisverbreding in Afrikaans ondergaan - dit beteken nie net meer "raadsvergadering van swart stamleiers ; koukus" nie, maar ook "bespreking, vergadering, raadpleging, moles". Die eerste polisemiese onderskeiding, naamlik "raadsvergadering van swart stamleiers ; koukus" kan dus uitgebrei word om 'n ware beeld van die leksikon te verskaf. 'n Volgende polisemiese onderskeiding kan "beraadslagings, bespreking" wees. Beide handwoordeboeke moet rekenskap gee van die taalkontak tussen Afrikaans en ander inheemse tale in Suid-Afrika.

2.4.1.3 Die gevestigde preskriptiewe benadering teenoor die innoverende deskriptiewe benadering

Volgens Gouws (1993a : 53) word woordeboeke as taalkundige gesagsbronne beskou. 'n Preskriptiewe benadering het 'n tipiese funksie van handwoordeboeke in Afrikaans geword. Zgusta (1989 : 70) sê dat daar onderskeid tussen woordeboeke getref kan word as gevolg van die leksikograaf se houding ten opsigte van die linguistiese verandering. Hy onderskei tussen die volgende benaderings ten opsigte van die beïnvloeding van die standaardtaal:

- (a) woordeboeke wat daarop gemik is om 'n standaardtaal te skep ;
- (b) woordeboeke wat die standaardtaal probeer moderniseer ;
- (c) woordeboeke wat verandering teëwerk deur verouderde vorme en betekenis op te neem ;

(d) woordeboeke wat probeer om die bestaande standaardtaal te beskryf.

Wanneer die geskiedenis van die Afrikaanse leksikografie bestudeer word, kan daar geargumenteer word dat dit vir Afrikaanse woordeboeke nodig was om preskriptief te wees. Aanvanklik was dit hulle taak om 'n standaardtaal te help vestig en dit is ook die rede vir die sterk preskriptiewe benadering teen Engelse invloed.

Tans het die taalsituasie in Suid-Afrika verander. Standaardafrikaans is gevestig en handwoordeboeke kan die taalwerklikheid weerspieël deur 'n meer deskriptiewe benadering te volg. Gouws (1993a : 55) beskryf die innoverende benadering wat deur Ponelis in Die Korrekte Woord (ironies is die titel baie preskriptief) gevolg word. Ponelis het 'n liberale houding teenoor die sosiolinguistiese werklikheid en beklemtoon die maniere waarvolgens Afrikaans kan baat vind by die taalkontaksituasie. Gouws (1993a : 55) verwelkom die innoverende benadering en wys daarop dat Standaardafrikaans uitgebrei is deur DKW.

In HAT³ se voorwerk stel die leksikograaf dit duidelik dat die woordeboekgebruiker "op soek is na die korrekte gebruik van 'n woord, dat die gebruiker se behoefte vooropgestel is en dat dit onomwonde aangedui word wanneer 'n sekere woord, vorm of betekenisonderskeiding onaanvaarbaar is".

Vergelyk die HAT³ en DKW se hantering van huidiglik. Deur die vorm as deel van die woordeboeke se makrostruktuur op te neem, word daar deskriptief opgetree aangesien lemma-opname standaardtaalstatus impliseer (behalwe waar 'n etiket of opmerking ander inligting gee). Woordeboekgebruikers slaan die leksikale item in die woordeboek na en aanvaar dat dit deel van die standaardtaal is. Dit sluit aan by die woordeboekgebruiker se siening van die woordeboek as taalkundige gesag. Enige woordeboekgebruiker aanvaar dat "as die woord in die woordeboek staan, is die woord reg".

HAT³   **huidiglik** Nieuvorming waarvan die gebruik deur die meeste kundiges afgekeur word ; tans, nou, op hierdie oomblik, teenswoordig, in hierdie tyd

DKW **huidiglik** : 'n Deftige vorm ; kyk *huidig*.

huidig : Naas die substantiewiese : die *huidige* en die adjektiewiese gebruik : die *huidige* tendense, het daar ook 'n bywoordelike gebruik opgekom : *Huidig* gaan alles goed. Hier het *huidig* ook die wisselvorm *huidiglik* (waarin die -lik waarskynlik onder Engelse invloed staan). Hierdie bywoordelike gebruik van *huidig/huidiglik* is nie verkeerd nie, hoewel dit bra deftig en boeikerig klink. Die gewone vorme is *nou*, *deesdae*, *op die oomblik*, *hedendaagse*.

HAT³ tree objektief - preskriptief op deur te meld dat die gebruik van huidiglik "deur die meeste kundiges afgekeur word". Sodoende verskuif die onus vanaf die leksikograaf na ander persone. Die leksikograaf is nie of gee nie voor om die "regter" te wees nie; hy lewer slegs verslag van iemand anders se reaksie. Zgusta (1989 : 76) noem hierdie onusverskuiwing ook as een van die maniere waarop die woordeboek die gebruiker kan beïnvloed.

DKW tree nie preskriptief op nie ; trouens die leksikograaf is van mening dat die gebruik van huidiglik nie ontmoedig hoef te word nie. Die leksikograaf ontwyk die kwessie deur te sê dat die vorm "nie verkeerd is nie", maar stel dit nie pertinent dat die vorm "korrek" is nie.

VAW tree in die geval van huidiglik preskriptief op deur dit nie as deel van die woordeboek se makrostruktuur op te neem nie. Slegs huidig vorm deel van die makrostruktuur. In hierdie geval het die leksikograaf 'n ander metode volgens Zgusta (1989 : 75) gebruik om die gebruiker te beïnvloed, naamlik deur die opsetlike weglating van 'n item uit die makrostruktuur.

Handwoordeboeke moet wel preskriptief optree, aangesien die gebruiker taalkundige inligting in 'n woordeboek soek. Daar kan egter (en het ook al) 'n klemverskuiwing in die Afrikaanse leksikografie plaasvind deurdat leksikograwe 'n meer liberale siening van Standaardafrikaans handhaaf. Woordeboeke moet die sosiolinguistiese werklikheid weerspieël en moenie probeer om 'n kunsmatige standaardvariëteit daar te stel nie. Met behulp van 'n korpus kan 'n woordeboek inligting versamel oor werklike taalgebruik in 'n spraakgemeenskap en sodoende kan verslag gelewer word van die

werklike stand van sake. Die gebruiker en sy/haar behoeftes moet telkens vooropgestel word en met behulp van 'n korpus kan 'n woordeboek gebruikersvriendelik optree deur in die gebruiker se behoeftes te voorsien.

2.4.2 Die handwoordeboek se sinchroniese funksie

Volgens Gouws (1989 : 70) gee 'n standaard- verklarende woordeboek (handwoordeboek) inligting van hoe die taal in die hede gebruik word, asook hoe dit na verwagting nog vir 'n tyd gebruik gaan word. 'n Handwoordeboek kan ook as 'n sinchroniese woordeboek beskou word, maar Gouws (1989 : 65) wys tereg daarop dat sinchronies nie noodwendig as sinoniem aan eietydse beskou moet word nie. 'n Sinchroniese teiken is die beskrywing van 'n gegewe taal se woordeskat in 'n gegewe stadium van daardie taal se ontwikkeling. Gegewe die datum van verskyning van HAT³ en VAW, verwag die gebruiker 'n beskrywing van Standaardafrikaans soos dit tans gebruik word.

Die HAT se sinchroniese benadering impliseer dat historiese vorme gewoonlik nie sonder meer deel vorm van die makrostruktuur van 'n handwoordeboek nie. 'n Handwoordeboek word normaalweg nie gebruik vir die verkryging van diachroniese inligting nie. 'n Handwoordeboek moet leiding aan die gebruiker verskaf oor die eietydse standaardtaalvorm. Wanneer historiese vorme in handwoordeboeke opgeneem word, moet dit van etikette voorsien word.

HAT³ gebruik en verduidelik drie etikette rakende historiese vorme, naamlik "histories", "verouderd" en "verouderend". Dit is goeie leksikografie om 'n onderskeid tussen etikette te tref en aan die gebruiker te verduidelik. VAW gebruik die etikette "argaïes", "histories" en "verouderd" sonder om onderskeid te tref en sonder om dit aan die verbruiker te verduidelik.

HAT³ het leksikale items soos boerin (veroud), kreits (veroud.), verkeersdode (w.g.), verkeersagent (.g.) en verkeke (verouderd) opgeneem, maar hulle vorm nie meer deel van eietydse Afrikaans nie. VAW het seminarie (vero.), Ab-jab (sonder etiket) en lewerkie (vero.) opgeneem in die woordeboek, maar dit is te betwyfel of die vorme deel vorm van eietydse Afrikaans.

Deel van die handwoordeboek se sinchroniese funksie is om deeglik verslag te lewer van nuwe terme wat op tegnologiese gebied geskep word en wat algemeen deur moedertaalsprekers gebruik word. 'n Voorbeeld van sulke terminologie is rekenaarterminologie. Gegee die woordeboek se funksie as gesaghebbende taalbron, is dit belangrik dat leksikografiese definiese korrek moet wees. Dit is goed dat HAT³ die lemma disket opgeneem het, want dit is 'n aanduiding dat die woordeboek in voeling met eietydse Afrikaans is. Ongelukkig is die kernbetekenis van disket, naamlik dat dit gebruik word om inligting te stoor, nie as deel van die definies opgeneem nie. Dit doen afbreuk aan die taalkundige gesag van die woordeboek.

disket (-te) Buigbare, maklik vervoerbare skyf; slapskyf.

Die sinoniem slapskyf waarna verwys word, is nie as lemma in dié woordeboek opgeneem nie.

Dit is belangrik dat rekenaarterme in Afrikaans gestandaardiseer word en dat handwoordeboeke voorsiening daarvoor maak. Die lemma sleutelbord en netwerk is in HAT³ en VAW opgeneem, maar daar is geen verwysing na hulle optrede as rekenaarterme nie. Ongelukkig is stiffie en skerm in beide woordeboeke nie opgeneem nie. Die volgende inskrywing van HAT³ getuig van goeie leksikografie:

muis (-e) 4. (rekenaar) Apparaat wat in die hand gehou word en die plekaanduiding op 'n rekenaar kontroleer. (artikel verkort)

Hier is deeglik rekening gehou met die gebruik van muis as rekenaarterm en die leksikograaf lewer verslag daarvan.

Deel van woordeboeke se sinchroniese benadering is dat hulle die gebruiker op hoogte hou van nuwe woorde in Afrikaans wat o.g.v. gebruiksfrekwensie tot Standaardafrikaans verhef is. Op hierdie gebied het HAT³ goeie leksikografiese werk gedoen deur 'n etiket "modewoord" by leksikale items soos insette en scenario te gebruik. Dit dui daarop dat die leksikograaf in voeling met Standaardafrikaans is. Die etiket "modewoord" dien as beveiligingsmeganisme, aangesien die leksikograaf nie die frekwensie van die leksikale item in die toekoms kan voorspel nie. Die opname van gay, koppeluitsending, sitkom, straathof, veldore, en voetsoolvlak in HAT³ getuig van

goeie leksikografie.

2.4.3 Opname van streeksvariante in die handwoordeboek

Volgens Geeraerts (1989 : 289) kan die makrostruktuurseleksie o.g.v. verskillende kriteria gedoen word, naamlik sosiolinguistiese, geografiese en semantiese kriteria. Addisionele kriteria (Geeraerts 1989 : 289) kan tot 'n uitbreiding of beperking van die woordeskat lei. Aan die een kant kan 'n handwoordeboek leksikale items bevat wat nie tot die standaardtaal behoort nie, maar juis o.g.v. daardie feit as deel van die makrostruktuur opgeneem is. Leksikale items wat in 'n taamlik wye geografiese streek voorkom, kan van 'n etiket "streekstaal" voorsien word om as waarskuwing te dien dat dit juis nie deel van die standaardtaal vorm nie.

HAT³ gebruik etikette soos "dialekties" en "gewestelik", terwyl VAW "gewestelik" gebruik. Die volgende onderskeid word deur HAT³ tussen "dialekties" en "gewestelik" gemaak: eersgenoemde dui aan dat 'n betekenis nie wyd verspreid is nie, maar nie tot 'n bepaalde streek vasgepen kan word nie, terwyl laasgenoemde aandui dat 'n woord veral in 'n bepaalde gebied gebruik word.

HAT³ en VAW het asbek (donkie) onderskeidelik as "dialekties" en "gewestelik" geëtiketteer. VAW en HAT³ het ertappel tot standaardtaal verhef deur dit as deel van die makrostruktuur op te neem en dit nie van 'n etiket wat aandui dat dit streeksverwant is, te voorsien nie.

2.5 Ontsluiting van inligtingstipes in 'n handwoordeboek deur die gebruiker

Wanneer 'n gebruiker 'n woordeboek aankoop en dit gebruik, geskied dit met sekere behoeftes in gedagte. 'n Woordeboek word gebruik aangesien daar 'n spesifieke behoefte by 'n gebruiker ontstaan en die gebruiker verwag dat die woordeboek daardie behoefte sal vervul. 'n Groot aantal inligtingstipes, te wete spelling- en uitspraak-inligting, etimologiese, sintaktiese, woordsoortlike, morfologiese en semantiese inligting kan in 'n eentalige verklarende woordeboek verskaf word. Onderskeid kan tussen vormkommentaar en semantiese kommentaar in 'n artikel

gemaak word. Vormkommentaar verwys na byvoorbeeld morfologiese, etimologiese of uitspraak-inligting wat oor 'n lemma verskaf word. Dit word in 'n spesifieke artikelgleuf verskaf. Semantiese kommentaar verwys na alle semantiese inligting aangaande die lemma wat verskaf word. Informasie moet op 'n gebruikersvriendelike wyse aan die gebruiker verskaf word ten einde suksesvolle inligtingsoordrag te verseker.

Wanneer 'n gebruiker inligting naslaan, word die toegangstruktuur (Hausmann et al, 1989 : 338) van die woordeboek gebruik. Beide HAT en VAW is monotoeganklik, (Hausmann, et al, 1989 : 338) aangesien hulle eksterne toegangstrukture en makrostrukture ooreenstem. Hulle beskik beide oor slegs een eksterne toegangstruktuur en een soekroete. Hul eksterne soekroetes loop van bo na onder op elke woordeboekbladsy. 'n Soekroete word deur die gebruiker gevolg en die plaas van onderskeidelik die eerste lemma en die laaste lemma aan die bokant van die bladsy vergemaklik die soektog. Sodra die gebruiker 'n lemma gevind het, begin die interne soekroete. Die interne soekroete begin by die lemma en lei deur die betrokke woordeboekartikel. Indien die gebruiker met die interne toegangstruktuur bekend is, kan die soektog sistematies uitgevoer word. Beide die interne en eksterne toegangstrukture moet in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik word.

Vervolgens word 'n struktuuranalise van 'n tipiese artikel in HAT³ gedoen. Vir dié doeleindes word die artikel van die lemma kind bespreek.

'n Afskrif van die artikel van kind in HAT word ook verskaf:

kind (kinders. (veroud.; deſtig kindere: -jie)
 1 Jong, onvolwasse menslike wese: veralt: 1(a) Nog ongebore mens: 'n Kind afdrywe, verwek. (b) Baba: Die kind huil. Kinders oppas, bad, aantrek, soog, voed. Die kindjie Jesus. 'n Kind se gestalte is soepel en teer (Elisabeth Eybers). Sag soos 'n soentjie op kindjiese wangetjie (C.J. Langenhoven). (c) Jong mens: onryp menslike wese: Kinders op skool hê. Die kind word nou groot. 'n Soet, stout, dom, slim, dierhare kind. Die kinders van vandag. 'n Ek wens dat kindjies groter was, om al die diertjies op te pas (D.J. Opperman). 2 Volwassene wat aan 'n kind herinner: Hy sal altyd kind bly. Vergeleke met my is hy 'n kind. Hy is nog 'n kind in hierdie dinge, onervare. 'n Jy bly in jou volwassenheid tog maar 'n kind (D.J. Opperman). 3 Iemand teenoor wie die spreker geneentheid voel: aanspreekvorm, ook teenoor 'n volwassene: Sy is regtig 'n liewe kind. Hy trou met 'n pragtige kind. My liewe kind, hoe het dit gebeur? Kind, leen tog vir my jou resepteboek. 4 Afstammeling: iemand se seun of dogter afgesien van ouderdom: Ouers en kinders. Kinders by haar eerste man. Jou kind opvoed, lei, leer, tugtig. In jou kinders se behoeftes voor sien. Jou kinders onterf. Haar kinders is al almal uit die huis. My kinders is ook al ouers. Vroeë kind, buite-egtelik. Kinders van Israel. Gam, Adam. Hy is 'n egte kind van sy ras. Kleinkind. 5(a) Persoon afkomstig van 'n bepaalde gebied of uit 'n bepaalde klas: 'n Egte kind van die berge, die vlaktes, die Boland, Vrystaat, Transvaal: Die kindere Israels (veroud.). 'n Kind van die agterbuurte. (b) Persoon wat blyke gee van verbondenheid met iets wat tipies is vir 'n geestesstroming, denkrigting, e.d.: 'n Kind van sy tyd, van die Renaissance. 'n Kind van die Here, van God. 'n Kind van die duiwel, die hel. 6 Voortbrengsel van die gees: Boeke is kinders van 'n vrugbare brein. 7 Voortgegaan deur 'n naam plusse - aanduiding van bewondering e.d.: Boer se kind weet altyd raad. Sprinkaan se kind verwoes

alles waar hy kom. Kyk hoe druk Tjot se kind vandag weer sy drie agter die palei!
 UITDR.: Die kind met die badwater uitgooi, die goeie tegelyk met die slegte verwerp. weer. Kinders bly kinders, daar moet rekening gehou word met hulle eienaardighede, daar moet nie te veel van hulle verwag word nie. Hy is 'n kind des doods, hy moet sterwe - skertsend of as dreigement gebruik, bv. as jy dit doen, is jy 'n kind des doods. 'n Kind vir die galg grootmaak, hom sleg grootmaak sodat hy 'n ramspoedige einde tegemoetgaan. Kinders moet gesien, maar nie gehoor word nie, in die geselskap van grootmense moet kinders stil wees. Hy is (sommers) 'n groot kind - gesê van 'n grootmens wat kinderagtig handel. 'n Kind onder die hart dra, swanger wees. Hy is soos 'n kind in die huis, word behandel soos een van die gesin. Hy het kind nog kraai, hy is alleen in die wêreld, sonder familiebetrekkings: het niemand om voor te sorg of vir hom te sorg nie. 'n Kind kry, die lewe skenk aan 'n kind: hom baar. So die kind, so die man, die volwassene behou die deugde en gebreke wat hy as kind gehad het. Kinders is die arm man se rykdom - skertsend gesê van arm mense wat baie kinders het. Uit die mond van kinders hoor jy die waarheid. 'n kind se wat gebeur het en verbergniks. Die kind by sy (ware) naam noem. 'n ding beskrywe soos dit werklik is, onverbloemd se hoe dit daarmee staan. Die kind van die rekening wees (w.g.), alleen moet boet vir wat ander gedaan het, die gelag betaal, die onderspit deif. Klein kinders, klein sorge, groot kinders, groot sorge, groot kinders veroorsaak vir hulle ouers meer bekommernis en verdriet as die moeite van die grootmaak van kleintjies. As jy met kinders uitgaan, dan kom jy met kinders tuis, as jy met kinders omgaan, word jy deur hulle as gelyke behandel (kry hulle jou in die sak): as 'n grootmens op kinders staatmaak, raak hy gekul. Eers kindjie sien, dan vader staan, eers sien hoe die saak inmeekaarsit, voordat jy dit ondersteun. Nie vandag se kind wees nie. (a) nie meer jonk en onervare wees nie, nie vir jou sommerenigiets laat wysmaak nie; (b) reeds bejaard wees. **kinder:** ~bad, ~bediende, ~begrip, ~biblioteek, ~broek, ~drank, ~droom, ~fantasie, ~gehuil, ~gelag, ~geluk, ~hospitaal, ~kliniek, ~kwaal, ~lawaa, ~leed, ~lektuur, ~leiding(s)kliniek, ~liedjie, ~luier, ~misdaad, ~natuur, ~opvoeding, ~pret, ~roman, ~roof, ~siel, ~skool, ~smart, ~speelgoed, ~sport, ~tal, ~rehuis, ~rug, ~verdriet, ~wieg.

- kind**   lemmateken wat die ortografiese vorm aandui
- ( )   nie-tipografiese merker om verskaffing van morfologiese inligting aan te dui
- kinders   - meervoudsvorm
- ( )   nie-tipografiese merker om verskaffing van 'n etiket aan te dui
- verouderd   - etiket om meervoudsvorm kindere te omskryf
- ;   nie-tipologiese merker om verdere etikettering aan te dui
- deftig   - etiket om meervoudsvorm kindere te omskryf
- kindere   - meervoudsvorm
- ;   nie-tipografiese merker om meervoudsinligting van verkleiningsvorm te onderskei
- jie   - verkleiningsuitgang
- I**   - Arabiese syfer wat as poliseemmerker dien
- Jong, onvolwasse menslike wese; veral - definiens
- :
- nie-tipografiese merker wat einde van soekgebied na definiens aandui
- I (a)**   - Arabiese syfer en alfabetletter wat 'n fyner polisemiese onderskeiding aandui
- Nog ongebore mens - definiens
- 'n Kind afdrywe, verwek*
- kursiefdruk om voorbeeldmateriaal aan te dui
- ▼   - nie-tipografiese merker om aan te dui dat 'n sitaat volg
- 'n Kind se gestalte is soepel en teer*
- kursiefdruk om voorbeeldmateriaal te onderskei
- ( )   - nie-tipografiese merker om bronverwysing aan te dui
- Elizabeth Eybers - bronverwysing van aangehaalde sitaat
- kinder-**   - lemmadeel as lemma-eksterne nisingangsposisie
- :
- nie-tipografiese merker om lemmadeel te merk
- ~   plekhoudersimbool
- bad   - tweede komponent waarmee lemmadeel kan verbind om 'n kompositum te vorm
- ,
- nie-tipografiese merker wat aandui dat ander komponente van komposita volg

2.5.1 Uitspraakinligting

Gouws (1989 : 254) onderskei tussen drie tipes uitspraakinligting as mikrostrukturele inskrywings in 'n woordeboekartikel, naamlik 'n transkripsie van die lemma, 'n aanduiding van die lemma se klempatroon en van sy sillabeverdeling. Volgens Gouws (1989 : 268) beklemtoon die doeltreffende leksikografiese hantering van uitspraakinligting die waarde van die woordeboek as 'n gesaghebbende houer van taalkundige inligting. Woordeboektipologie en die behoeftes en vaardighede van die teikengebruiker speel hier 'n belangrike rol.

Quirk (1973 : 80 - 81) en Greenbaum et al (1984 : 39) se vraelyste onder gebruikers van handwoordeboeke toon dat uitspraakinligting laag op die prioriteitslys van die gebruiker is. In die vraelyste is nie onderskeid gemaak tussen 'n transkripsie van die lemma, klemaanduiding of sillabeverdeling nie en dit het daartoe gelei dat die gebruiker se behoeftes moontlik nie korrek vasgestel is nie. Sekere gebruikers van handwoordeboeke kan wel geïnteresseerd wees in uitspraakinligting en dit bly 'n belangrike inligtingstipe waaraan aandag gegee moet word in 'n woordeboek.

Uitspraakinligting kry baie min aandag in Afrikaanse handwoordeboeke. Die enigste uitspraakinligting wat in VAW aangebied word, is die aanduiding van hoofklem in meersillabige woorde. In die toeligting verwys die leksikograaf daarna deur te meld dat "n klein strepie bo ná die beklemtoonde sillabe hoofklem aandui." Dit word konsekwent in die woordeboek aangedui en is 'n leksikografiese konvensie wat algemeen gevolg word, maar 'n woordeboekgebruiker wat nie spesifiek die inligting soek nie of nie van die konvensie bewus is nie, gaan nie hierdie inligting kan ontsluit nie. Dit kan slegs via die toeligting ontsluit word. Die naslaanvaardighede van die moedertaalsprekerteikengebruiker speel dus hier 'n rol. Slegs 'n ingeligte gebruiker sal in staat wees om die inligting suksesvol te kan ontsluit.

In vergelyking met VAW hanteer HAT³ uitspraakinligting beter. In die toeligting meld die leksikograaf : "Uitspraak word slegs by wyse van uitsondering, veral by vreemde woorde en soms as voorskrif by Germaanse woorde verskaf. Klem word met 'n aksentteken na die beklemtoonde sillabe aangedui." Voorbeelde van uitspraakleiding by vreemde woorde is die volgende: catawba (uitspr. ka-tô'-ba), chanson (uitspr. sjan-son'), chauffeur (uitspr. sjoo-feur'), chiffon (uitspr. sjif-fon'), chauvinis (uitspr. sjoo-wi-son').

nis') en chileen (uitspr. sji-leen'). Goeie leiding word aan die gebruiker verskaf en dit getuig van gebruikersvriendelikheid.

Die ideaal sou wees dat beide HAT en VAW 'n fonetiese transkripsie van elke lemma bevat, asook aanduiding van hoofklem en sillabegrense. Dit is internasionaal aanvaarbaar dat woordeboeke van fonetiese transkripsie gebruik maak om uitspraak-inligting aan te dui, aangesien dit verseker dat uitspraak-inligting korrek weergegee word. Ten einde hulp te verleen aan gebruikers wat nie fonetiese transkripsies kan lees nie, kan die fonetiese alfabet as deel van die toeliggende aantekeninge of as afsonderlike teks in die voorwerk verskaf word. Die aandui van hoofklem en sillabegrense kan verseker dat die gebruiker spesifieke en korrekte uitspraak-leiding in handwoordeboeke kan vind. Dit sal die taalkundige gehalte en die gebruikersvriendelikheid van die woordeboeke verhoog. Dit is nodig dat leksikograwe van Afrikaanse handwoordeboeke deeglik besin oor die verskaffing van uitspraak-inligting.

2.5.2 Etimologiese inligting

Volgens Greenbaum et al (1984 : 138) het 58% van hul respondente in 'n vraelys gesê dat hulle selde of ooit etimologiese inligting in 'n woordeboek naslaan. Quirk (1973 : 81) het ook bevind dat 'n minderheidsgroepie gebruikers in etimologiese inligting belangstel. Die leksikograaf van HAT³ noem in die voorwerk dat gebruikers van HAT nie belangstel in uitbreiding van etimologieë in die woordeboek nie. Dit is te betwyfel of dit op 'n empiriese wyse vasgestel is, want daar word nie melding gemaak van empiriese studies wat onderneem is nie. Daar word nie van die hantering van etimologiese inligting in die voorwerk van VAW melding gemaak nie.

In beide HAT en VAW word etimologiese inligting in 'n beperkte mate aangebied. Gegronsd op die gebruikerstudies wat gedoen is en die feit dat semantiese inligting vir die gebruiker van 'n handwoordeboek die hoofrede vir woordeboekgebruik is, hoef etimologiese inligting nie in Afrikaanse handwoordeboeke voor te kom nie. Dit is inligting wat veral in 'n etimologiese woordeboek en in 'n omvattende verklarende woordeboek hoort. Vir Afrikaans wat nie 'n gesaghebbende etimologiese woordeboek het nie, behoort empiriese navorsing gedoen te word, ten einde vas te stel of die werklike gebruikers van bv. HAT en VAW 'n behoefte het aan etimologiese inligting.

2.5.3 Spelling as inligtingstipe

Die verskaffing van spelling as inligtingstipe sluit aan by die normatiewe karakter van handwoordeboeke. Afrikaanse handwoordeboeke is grootliks gebaseer op die spelreëls soos aangegee in die AWS, aangesien die amptelike spellingbeleid van Afrikaans daarin vergestalt word. Die leksikograwe volg wel die spellingreëling van die AWS, maar handwoordeboeke dek 'n veel wyer terrein van die leksikon as die AWS se woordelys. As dit by spelling kom, is die onderskeid lemma en lemmateken belangrik. Teken is die inskrywing wat die spelling vergestalt. Spelling van leksikale items word ook in woordeboeke opgesoek. Gepaardgaande met dié gegewe is ook die geloof van die gebruiker in "die Woordeboek" se gesag. Indien gebruikers twyfel oor 'n leksikale item se spelling of min of meer 'n idee het hoe 'n leksikale item gespel word, is 'n woordeboek die bron wat die meeste daarvoor gebruik word, aangesien baie gebruikers nie 'n AWS besit nie.

Nieteenstaande die feit dat gay, sitkom, straathof, toi-toi, veldore en voetsoolvlak nie in die AWS voorkom nie, is dit in HAT³ opgeneem. Die leksikograaf het sy eie diskresie by die spelling van toi-toi gebruik en dit verafrikaans. Indien die leksikograaf van 'n korpus gebruik maak, kan dit nuttige leiding verskaf oor ook die spelling van 'n leksikale item. Die opname van dié lemmas getuig van goeie leksikografie en bewys dat die leksikograaf in voeling is met die vitaliteit van Afrikaans.

2.5.4 Sintaktiese inligting

2.5.4.1 Woordsoortaanduiding

Woordsoortlike inligting kom algemeen in Afrikaanse handwoordeboeke voor en ook op 'n baie prominente plek in die woordeboekartikel. In HAT³ word 'n gebruikersvriendelike stelsel gevolg deurdat verskillende woordsoortoptredes van een lemma met die teken □ gemerk word. Dit is 'n nie-tipografiese struktuurmerker wat die meerfunksionaliteit van 'n leksikale item aandui. Dit verskaf goeie leiding vir die woordeboekgebruiker.

Gouws (1989 : 213-222) kritiseer Afrikaanse woordeboeke se woordgebaseerde

benadering tereg deurdat dit die bestek van 'n doeltreffende klassifikasiestelsel beperk. Alle leksikale items (insluitende multileksikale en subleksikale leksikale items) kan nie in terme van die bestaande woordsoortlike klasse benoem word nie. In HAT³ se voorwerk erken die leksikograaf dat "moderne indelings en terminologie nie tot hul reg kom nie, aangesien die tradisionele indeling en benamings gebruik word." As regverdiging vir dié gebruik noem die leksikograaf dat "die gewone gebruiker makliker die inligting sal vind wat hy soek." Die vraag ontstaan of die leksikograaf wel die "gewone gebruiker" geraadpleeg het en op watter manier dit getoets is dat die gebruiker die inligting makliker so sal vind.

Gouws (1989 : 214) stel voor dat terme soos "werkwoordstuk", "naamwoordstuk" en "adjektiefstuk" waar nodig vir meerwoordige leksikale items gebruik word. Multileksikale leksikale items wat nie woordsoortlik benoem kan word nie, kan deur die leksikograaf op grond van hulle sintaktiese struktuur benoem word. Vergelyk Gouws (1989 : 214) vir 'n volledige bespreking. Tans word meerwoordige leksikale items nie as multileksikale lemmas opgeneem nie en die korrekte leksikoninligting word nie in Afrikaanse woordeboeke weerspieël nie.

Volgens Gouws (1989 : 218) moet subleksikale lemmas wat nie stamme is nie eerstens as affikse (byvoorbeeld prefiks of suffiks) benoem word en daarna in terme van hulle woordvormingsfunksie (byvoorbeeld verbaliseerder of adjektiveerder).

In VAW word die subleksikale lemma ont- en ook ander subleksikale lemmas se woordvormingsfunksie nie benoem nie. Die subleksikale lemma ont- word as "voorvoegsel" benoem, maar nie as "affiks" (die terme wat deur Gouws voorgestel word) nie.

Subleksikale lemmas word in woordeboeke gemerk. VAW hanteer die subleksikale lemma ont- as volg:

ont- Voorvoegsel met die betekeniswaarde: 1. Verwydering, wegneming, byvoorbeeld *-aard, -bas, -been, -eer, -gaan, -kom, -masker*, 2. Begin, byvoorbeeld *-brand, -plof, -plooi, -steek*.

VAW bevat baie min streeplemmas en verskaf dus nie 'n verteenwoordigende weergawe van die leksikon nie. Vir die gebruiker se produktiewe woordvorming is dit

dus belangrik dat die woordeboek se dekodeerende funksie vervul word en is dit belangrik dat alle woordvormingselemente verskaf word. VAW het byvoorbeeld nie subleksikale items soos be-, ge-, her-, on-, -aan, -iaan, -ing opgeneem nie.

Subleksikale items soos -skap en oer- is wel in VAW opgeneem.

-skap Agtervoegsel wat 'n toestand, gebied, gesagsposisie, ensovoorts aandui byvoorbeeld *blydschap*, *graafskap*, *kapteinskap*, ensovoorts.

oer-² Woorddeel met die betekenis van (1) primitief, baie oud; (2) besonder, uitermate; oorspronklik; **-bevolking**.

In beide gevalle word die grammatiese omskrywing as deel van die lemma se definieus verskaf. HAT³ het nie -skap opgeneem nie en hanteer oer- as volg:

oer-² Woordelement (a) met die bet. "oorspronklik, primitief, baie oud", soos in oermens, oertyd; (b) as versterking by byvoeglike naamwoorde en bywoorde soos in *oerdom*, *oeroud*, *oergrappig*, *baie*, *erg dom*, ensovoorts.

In bogenoemde voorbeelde vind ook vermenging van grammatiese en semantiese inligting plaas, maar die hantering van die subleksikale lemma is beter as dié van VAW. By die b-definieus word daar ook gebruiksinligting gegee deur te meld dat die subleksikale lemma met byvoeglike naamwoorde en bywoorde kan verbind. Die gebruik van die (a) en (b) in die definieus is problematies vir die gebruiker. Per konvensie, vergelyk byvoorbeeld WAT, word die (a) en (b) gebruik vir fyner semantiese onderskeidings binne een polisemiese waarde. By die gebruik van die HAT word die gebruiker egter in die duister gelaat oor die funksie van (a) en (b). Suksesvolle inligtingsoordrag kan nie plaasvind nie en die woordeboek faal dus in sy doel.

HAT³ hanteer her- foutiewelik deur dieselfde fout as HAT² te begaan. Op affigale vlak word grammatiese inligting nie per klassifikasie nie, maar per omskrywing aangebied, en waar so 'n omskrywing as mikrostruktuurelement in 'n artikel verskyn, word die artikelgleuf wat vir grammatiese inligting gereserveer is, onbenut gelaat. So 'n grammatiese omskrywing word dikwels ten onregte as deel van die definieus aangebied. Sien Gouws (1989 : 217) vir 'n volledige bespreking.

Die subleksikale lemma her- word as volg deur HAT² en HAT³ hanteer:

her-³ 1 Voorvoegsel by 'n aantal werkwoorde, met die betekenis (a) "weer, nog 'n keer", bv. in *herkies*, *herlees*, *ens*; (b) "terug, wederom", bv. in *herroep*, *herwin*; (c) "weer, in 'n gewysigde vorm", bv. in *heradresseer*, *herskep*.

2 Voorvoegsel by 'n aantal selfstandige naamwoorde en byvoeglike naamwoorde afgelei van werkwoorde, met die betekenis "weer, nog 'n keer", bv. in *herkiesing*, *herkose*, *herhaaldelik*, *herhaling*. **3** Voorvoegsel by enkele selfstandige naamwoorde met die betekenis "nuwe, ander," bv. in *hereksamen*, *hergeboorte*

Dié artikel kon as volg lui:

her- setsel **1** Aanduiding van die betekenis "weer, nog 'n keer": *herkies*, *herlees*, *herkiesing*, *herkose*, *herhaaldelik*, *herhaling* **2** Aanduiding van die betekenis "terug, wederom": *herroep*, *herwin* **3** Aanduiding van die betekenis "weer, in gewysigde vorm": *heradresseer*, *herskep* **4** Aanduiding van die betekenis "nuwe, ander": *hereksamen*, *hergeboorte*.

2.5.4.1.1 Die hantering van setsels

Die manier waarop woordeboeke woordsoortlike klassifikasie hanteer, raak die taalkundige gesag van 'n woordeboek. Dikwels word byvoorbeeld groepsetsels se meerwoordige leksikale itemstatus misken, aangesien woordeboeke hulle nie as multileksikale lemmas hanteer nie. Vervolgens gaan die HAT se hantering van setsels ondersoek word. Voldoende leiding oor setsels se woordsoortlike klassifikasie moet aan die gebruiker verskaf word.

Ponelis (1979 : 170) wys daarop dat die klas "setsel" verskillende subtypes insluit, naamlik voorsetsels, agtersetsels, groepsetsels en sirkumposisie (voorsetsel-agtersetsel). Gouws (1989a : 60) beskou die verskillende setsels as leksikale items en dus as potensiële woordeboeklemmas. Hy wys daarop dat die leksikografiese hantering van Afrikaanse setsels nie aan woordboekgebruikers 'n aanduiding gee van die diversiteit binne die klas nie, aangesien setsels feitlik uitsluitlik as leksikale lemmas in Afrikaanse woordeboeke aangebied word.

In Afrikaans (Gouws, 1989a : 64) word die term "voorsetsel" nog baie algemeen gebruik en dit is ook die enigste term waarmee dié leksikonitems in woordeboeke geklassifiseer word. Die kategorie "setsel" is egter baie groter en woordeboeke kan 'n belangrike bydrae lewer tot die vestiging van dié taalkundige inligting onder taalgebruikers. Sodoende word die gebruiker ingelig en word verseker dat die gebruiker oor korrekte inligting beskik. Gouws (1989a : 64) wys daarop dat "voorsetsel" 'n beperkter optrede as "setsel" impliseer en daarom moet setsels as makrostruktuurelemente woordsoortlik as "setsel" geklassifiseer word. Daarnaas moet daar per subklassifikasie vir die onderskeie voor- en/of agtersetseloptredes voorsiening gemaak word. Afrikaans is 'n oorwegend preposisionele taal. Per leksikografiese konvensie word die patroonmatige dikwels as ongemerkte inskrywing in woordeboeke aangebied. Vanuit 'n grammatiese oogpunt kan voorsetseloptrede as die ongemerkte optrede van 'n setsel beskou word. Waar 'n setsel slegs voorsetseloptrede het, hoef dit nie deur die leksikograaf genoem te word nie (Gouws, 1989a : 64). Dit moet breedvoerig aan die gebruiker in die toeligting verduidelik word.

'n Ander manier om dit te hanteer, is om die setsel woordsoortlik te benoem as setsel in die grammatiese gleuf en dan as deel van die voorbeeldmateriaal of per ingevoegde teks voorsiening te maak vir die onderskeie voor- en/of agtersetseloptrede. Dit is 'n stelsel wat in die toeligting aan die gebruiker verduidelik behoort te word ten einde volledige en korrekte inligtingsoordrag te verseker.

Beide HAT³ en VAW hanteer agtersetsels op 'n onbevredigende wyse, aangesien daar in die meeste gevalle nie voorsiening gemaak word vir agtersetseloptrede nie. HAT³ en VAW maak slegs vir voorsetseloptrede voorsiening by agtersetsels soos deur en oor. VAW gebruik die terme verhoudingswoord (voorsetsel) om setsels aan te dui. HAT³ het nie voorsiening gemaak vir agtersetseloptrede by heen nie en VAW het slegs die sirkumposisionele optrede verskaf. Hier volg 'n voorbeeld uit VAW:

heen Weg; êrens na toe; DEUR~, onder alle omstandighede (artikel verkort)

Beide woordeboeke gebruik nie die korrekte terminologie nie en verwys na leksikale items wat agtersetseloptrede het, as voorsetsels. Dit is nie korrekte inligtingsoordrag nie en strek die gebruiker tot nadeel.

Gouws (1989a : 65) wys daarop dat die gebruik van die term "setsel" as woordsoortaanduiding verdere voordele vir die taalkundige inligtingsoordrag in woordeboeke het, aangesien meerwoordige setsellemmas (groepsetsels en sirkumposisie) ook as setsels gemerk moet word. Goeie leksikografiese en veral taalkundige leiding kan sodoende aan die gebruiker verskaf word. 'n Vraag ontstaan egter oor die gebruikersvriendelikheid van so 'n stelsel, aangesien woordeboekgebruikers nie pertinent op skool geleer word dat meerwoordige setsellemmas ook deel uitmaak van die groep setsels nie. Wanneer 'n woordeboekgebruiker met dié inligting in 'n woordeboek gekonfronteer word, gaan hy dit dalk nie verstaan nie, aangesien hy nie op hoogte is met die gebruik van die terminologie nie. Hier speel die vestiging van die korrekte taalkundige terminologie en die aanleer van 'n woordeboekkultuur op skool dus 'n belangrike rol.

Groepsetsels word soms in HAT³ as uitdrukkings gemerk. Vergelyk byvoorbeeld die hantering van met behulp van deur HAT³. 'n Leksikale lemma behelp is opgeneem en in die artikel word genoem dat dit deel vorm van die uitdrukking met behulp van. 'n Soortgelyke werkswyse word by ten behoewe van en in weerwil van gevolg.

behelp In die uitdrukking met behulp van, met die hulp van, bv. met behulp van sy vriende, van goeie instrumente.

behoewe In die uitdrukking ten behoewe van, tot voordeel van, ten bate van.

weerwil In die uitdrukking in weerwil van, ondanks, ten spyte van, niteenstaande, bv. in weerwil van sy inspanning het hy gefaal.

Die hantering van meerwoordige setsellemmas deur HAT³ geskied nie op 'n konstante wyse nie en dit lei tot 'n onbevredigende leksikografiese situasie. Die gebruiker kan nie 'n spesifieke leksikografiese patroon herken nie en die woordeboek tree dus nie gebruikersvriendelik op nie. Sommige meerwoordige setsels word as deel van die voorbeeldmateriaal aangebied, maar op 'n baie gebruikersonvriendelike wyse. Dit is nie altyd vir die gebruiker maklik om die meerwoordige setsels na te slaan nie, aangesien die lemmas wat nageslaan moet word (in watter artikel die meerwoordige setsel verskyn), dikwels nie in die meerwoordige setsels herhaal word nie. Die

meerwoordige setsel ten spyte van word in die artikel van die lemma spyt verskaf, ten tyde van in die artikel van die lemma tyd, ten bate van in die artikel van die lemma baat. Al die gevalle word as deel van die voorbeeldmateriaal verskaf en ten word telkens in vetdruk verskaf. Dié werkswyse word nie aan die gebruiker verduidelik nie en dit is nie duidelik of die leksikograaf die meerwoordige setsel op so 'n wyse wou merk nie. Die meerwoordige setsels in antwoord op en by wyse van word bloot as deel van die voorbeeldmateriaal by die onderskeie artikels van antwoord en wyse verskaf. Hierdie inkonsekwente werkswyse is nie gebruikersgerig nie en verhoog nie die vindbaarheid van meerwoordige setsels vir die gebruiker nie. 'n Meerwoordige setsel soos in terme van is nie in die woordboek opgeneem nie en sodoende word sy setselstatus ontken.

VAW hanteer meerwoordige setsels op dieselfde onbevredigende wyse as HAT³ en ontken hulle setselstatus. 'n Gedeelte van die meerwoordige setsel word soms as lemma opgeneem en in die artikel word genoem dat dit deel van 'n uitdrukking vorm. Die volgende voorbeelde kom in VAW voor:

behulp Bystand; *met ~ van*, as helper, as hulp.

behoewe '(s): *ten ~ van*, ten bate of ten dienste van, tot voordeel van

weerwil : *in ~ van*, Ten spyte van, niteenstaande, ondanks, ongeag, trots.

Soos HAT³, ontken VAW ook meerwoordige setsels se groepsetselstatus deur meerwoordige setsels as deel van 'n artikel op te neem. Die meerwoordige setsels ten bate van, in terme van, ten tyde van en in weerwil van maak deel uit van die artikels van die onderskeie lemmas bate, terme, tyd(e) en weerwil. Dit is weliswaar 'n gebruikersvriendeliker stelsel as dié deur HAT gevolg, aangesien die onderskeie lemmas wel deel uitmaak van die meerwoordige setsels. Meerwoordige setsels moet as multileksikale lemmas in handwoordeboeke hanteer word en leksikografies so gemerk word.

Beide woordeboeke se hantering van setsels is leksikografies onbevredigend, aangesien meer as een stelsel soms gebruik word en die gebruiker nie volgens 'n leksikografiese patroon kan naslaan nie. Die hantering van setsels moet op 'n konsekwente en gebruikersvriendelike wyse in woordeboeke plaasvind. Dit moet ook

aan die gebruiker in die toeliggende aantekeninge verduidelik word.

Die streeplemma -aan in HAT is heeltemal korrek hanteer, aangesien die grammatiese en semantiese inligting in die artikel van mekaar geskei is. Gebruiksinligting vir produktiewe woordvorming is ook verskaf.

-aan², ook **-iaan** agtervoegsel 1. Aanduiding van herkoms indien aan 'n pleknaam gevoeg: *Pretoriaan, Indiaan, Europeaan*. 2. Aanduiding van volgeling, aanhanger, e.d. indien aan 'n persoonsnaam gevoeg: *Lutheraan, Mohammedaan*.

Ongelukkig het HAT³ nie subleksikale items soos be-, ge- en -skap opgeneem nie. Die woordeboek bied nie voldoende taalkundige leiding aan die gebruiker nie, aangesien daar nie 'n volle beeld van die leksikon verskaf word nie. 'n Ware beeld word ook nie verskaf nie, aangesien van die taalkundige inligting wat oorgedra word, minder korrek is.

2.5.4.2 Sintaktiese leiding met behulp van voorbeeldsinne

Voorbeeldsinne tree as komplement by die definies van 'n lemma op en dit is die plek waar die sintaktiese omgewing van die lemma geïllustreer word. Die tipiese sinsoptrede en verbindingsmoontlikhede moet in die voorbeeldsin verskaf word. Dikwels tree voorbeeldsinne as opgaarplek van ensiklopediese en oortollige inligting op, maar dit is verkeerd. Voorbeeldsinne moet ter verheldering en ondersteuning van die definisie optree. Wanneer voorbeeldmateriaal ter sprake is, moet tussen sitate, poëme en kollokasies onderskei word. Sitate (Rademeyer, 1992 : 6, 8) is aanhalings uit stukke werklike taalgebruik - geskrewe of gesproke, terwyl poëme voorbeelde is wat deur leksikografe uitgedink is. Sulke voorbeelde wat deur die leksikograaf uitgedink word, is 'n nuttige instrument vir handwoordeboeke wat dit nie kan bekostig om 'n databasis saam te stel nie. Die leksikograaf kan 'n poëem saamstel ooreenkomstig die behoeftes van die woordeboekgebruiker. Sodoende kan die leksikograaf sorg dat daar nie leksikale items in die voorbeeldsinne voorkom wat problematies vir die woordeboekgebruiker sal wees nie. Kollokasies (Rademeyer, 1992 : 10) kan beskryf word as 'n kombinasie van leksikale items wat dikwels saam gebruik word, byvoorbeeld 'n hegte vriendskap.

In die voorbeeldsinne kan die tipiese en grammatiese patrone waarin leksikale items optree, aangedui word. By werkwoorde kan aangedui word of hulle oorganklik of onoorganklik of as beide gebruik kan word. Dit behoort as eksplisiete benoeming te geskied. Gebruik van deeltjiewerkwoorde en hul optrede kan in voorbeeldsinne illustreer word en moet duidelik vir die gebruiker gemerk word. By adjektiewe kan die predikatiewe en/of attributiewe gebruik daarvan illustreer word. Inligting moet op 'n gebruikersvriendelike wyse eenduidig aan die gebruiker oorgedra word.

VAW maak glad nie van voorbeeldmateriaal gebruik nie en dit is tot groot nadeel van die gebruiker. Dit verarm die woordeboek deurdat geen leiding oor die tipiese gebruik en optrede van 'n lemma verskaf word nie. Die funksie van voorbeeldmateriaal kan nie genoeg beklemtoon word nie en dit is onontbeerlik vir elke goeie woordeboek.

In die toeligting van HAT meld die leksikograaf dat daar in die meeste gevalle van poëme gebruik gemaak is. Heelwat sate is ook gebruik en wel uit die werke van Afrikaanse skrywers om te illustreer dat gewone en ongewone taal in die letterkunde voorkom. Tans is daar 'n ongebalanseerde aanbod van sate onder meer omdat daar so baie uit die Bybel is. Die gebruik van 'n korpus kan hier vir die leksikograaf tot groot voordeel strek, aangesien hy dan op 'n empiries-gefundeerde wyse ware taalgebruik aan die gebruiker kan weerspieël. Voorbeelde van taalgebruik soos dit in die taalgemeenskap voorkom, kan sodoende verskaf word. Aan die ander kant kan die vraag gevra word of die gebruik van letterkundige werke wel 'n realistiese beeld van die taalwerklikheid aan die gebruiker van HAT bied. Die HAT dui baie duidelik aan wanneer sate gebruik is deur die skrywer se naam by te voeg en deur die teken "♦" voor die aanhaling te gebruik. Die strukturele merker "♦" is 'n belangrike hulpmiddel vir die gebruiker wat op soek is na aanhalings uit die werke van skrywers. Die goedingelike gebruiker kan die interne seekroete in die artikel aansienlik verkort deur op die struktuurmerker te konsentreer en dit na te slaan. Sodoende is die kitsherwinning van inligting moontlik.

HAT³ het verbeter deur meer voorbeeldmateriaal op te neem. Met die hantering van die deeltjiewerkwoord aandring word goeie leksikografiese leiding gegee deurdat die sintaktiese gebruik daarvan in die voorbeeldsinne geïllustreer word: "Pa dring daarop aan dat ek verder moet leer." "Ek wou nie gaan nie, maar my maats het daarop aangedring." "Die opgewonde skare het op die generaal aangedring." Dieselfde geld

vir aangaan: "My kinders gaan goed aan op skool."

By die werkwoord slaap word die onoorganklikheid daarvan duidelik met behulp van etlike voorbeeldsinne geïllustreer:

"Hy lê en slaap"; "Ons gaan bed toe om te slaap"; "Hy slaap agt uur elke dag"; "Onrustig, vas slaap."

Die werkwoord slaan se oorganklike en onoorganklike gebruik word in etlike voorbeeldsinne verduidelik en dit getuig van goeie leksikografiese leiding: "'n Mens moet stout kinders slaan"; "Hy slaan met 'n sambok, sweep, plak, lat"; "Iemand met die vuus slaan"; "'n Kind pimpel en pers slaan"; "Sommer met die oop hand slaan". Tans word dié inligting implisiet aan die gebruiker weergegee. Dit sal die woordeboek meer gebruikerstoeganklik maak indien daar na elke optrede van die werkwoord spesifiek gemeld word of die gebruik oorganklik en onoorganklik is. Groepering is ook belangrik. Voorbeelde van oorganklike gebruik kan bymekaar gegroepeer word en dan voorbeelde van onoorganklike gebruik.

Dit is nie nodig dat oorganklike en onoorganklike gebruik van werkwoorde slegs in voorbeeldmateriaal geïllustreer word nie. CIDE, byvoorbeeld, dui na elke werkwoordlemma aan of die betrokke lemma met 'n voorwerp (dit wil sê oorganklik) gebruik word. Dié inligting verskyn voor die uitspraak-inligting en dus op 'n baie prominente plek in die artikel. Indien 'n werkwoord oorganklik en onoorganklik kan optree, word beide optredes in die voorbeeldmateriaal gebruik en daarna gemerk as "oorganklik" en "onoorganklik." Dit is goeie leksikografiese leiding.

HAT³ verskaf by mondig slegs 'n predikatiewe gebruik van die lemma in die voorbeeldmateriaal: "Mondig word"; "As jy mondig is, kan jy sonder toestemming trou."; "Die volk het mondig geword"; "Haar besluite toon dat sy nou mondig is." Dit verleen nie goeie leiding aan die gebruiker nie, aangesien nie voorsiening gemaak word vir attributiewe optrede van die adjektief nie. 'n Gebruiker sal dan dink dat 'n sin soos: "Slegs mondige persone mag die flik sien" ongrammatikaal is. 'n Woordeboek moet altyd goeie leiding aan 'n gebruiker verskaf.

2.5.5 Morfologiese inligting

Volgens Gouws (1989 : 235) moet die volgende morfologiese inligting in die mikrostruktuur van die artikel verskaf word: meervoud- en verkleiningsvorme en aanduiding van geslag by selfstandige naamwoorde; tempus en deelwoordvorme by werkwoorde; gradering en verboë vorme by adjektiewe. Morfologiese inligting is belangrik vir die gebruiker en daarom moet dit op 'n effektiewe, korrekte manier oorgedra word.

2.5.5.1 Morfologiese inligting by selfstandige naamwoorde

Morfologiese inligting wat by selfstandige naamwoorde in die mikrostruktuur verskaf kan word, sluit meervoud- en verkleiningsvorme, asook aanduiding van geslag in.

In die voorwerk van HAT³ verduidelik die leksikograaf dat meervoudsvorme in hakies aangedui word en dat verkleiningsvorme verskaf word indien dit spellingprobleme kan verskaf. Met dié hantering van meervoudsvorme kan nie fout gevind word nie, maar wel met die hantering van die verkleiningsvorme. Daar bestaan geen rede waarom die verkleiningsvorme nie ook verskaf kan word nie en dit is 'n uiters subjektiewe besluit van die leksikograaf om te bepaal wanneer die gebruiker spellingprobleme gaan ondervind. Meervoudsvorme word ook nie by samestellings verskaf nie, tensy daar 'n besondere rede bestaan. Sulke besluite is nie regverdigbaar nie en die leksikograaf maak dan 'n gebruikersonvriendelike woordeboek wat nie voldoende leiding aan gebruikers verskaf nie.

Wanneer daar twee meervoudsvorme by 'n spesifieke lemma gebruik kan word, is dit wenslik dat die frekwentste, mees algemene vorm eerste verskaf word. Die toeligting lei nie tot volledige ontsluiting van inligting in die sentrale lys nie en die aangawe van inskrywings en hulle ordening is dikwels arbitrêr. Onderliggend hieraan is die probleem van 'n onnoukeurige vasstelling van die struktuur van die woordeboek. 'n Lemma soos manie is van twee meervoudsuitgange voorsien, naamlik (-ë, -s), maar hulle is in 'n foutiewe volgorde verskaf. Die vorm manies is meer gebruiklik as manieë en dit is belangrik dat die gebruiker die korrekte morfologiese inligting ontvang. Indien die frekwentste vorm eerste verskaf word, moet dit in die voorwerk verduidelik word, aangesien dit implisiete inligting is wat in die artikel verskaf word.

Indien daar geen spellingprobleme ('n subjektiewe besluit van die leksikograaf) kan voorkom nie, word die tersaaklike meervoudsmorfeem in hakies na die lemma verskaf, byvoorbeeld: **outokrasie** (-ë) (HAT³). HAT³ verskaf die volle meervoudsvorm indien daar spellingprobleme (bv. outomate) kan voorkom, ortografiese verskille ontstaan (bv. diëte) en Romaanse vorme (botanici) gebruik kan word. Dit getuig van goeie leksikografiese leiding en help die gebruiker om die meervoudsvorm korrek te gebruik.

In die voorwerk van VAW word die werkswyse by meervoudsvorme van selfstandige naamwoorde volledig verduidelik en dit getuig van gebruikersvriendelikheid. Byvoeging van meervoudsmerkers, stamwysiging en ongewysigde stamme word volledig aan die gebruiker verduidelik. Ook samestellings word van meervoudsvorme voorsien. Dit is 'n stelsel wat ook deur HAT³ geïmplementeer kan word, aangesien dit baie gebruikersvriendelik is. 'n Verdere voorbeeld van VAW se meervoudsaanduiding is dat die meervoudsvorme ook, soos die lemma, in vetgedrukte letters verskaf word. Meervoudsvorme in VAW maak dus deel uit van die vormkommentaar wat in die artikel verskaf word. Dit vergemaklik die taak vir die gebruiker. Die volgende voorbeelde kom in VAW voor:

ka'sie, -s	Klein kaas.
kas'sie', -s	Vkw. van <u>kas</u> , klein kas (artikel verkort)
pap'pie', -s	Vadertjie
pap'pot, -te	Pot waarin pap gemaak word (artikel verkort)
paradig'ma, -s, ..ta, (taalk.)	1. Modelwoord met die buigingsuiteenkomste; voorbeeld (artikel verkort)
paradoks', -e	1 Wonderspreuk (artikel verkort)

Ten einde die gebruiker in staat te stel om kitsinligting in die woordeboekartikel te herwin, kan daar van struktuurmerkers gebruik gemaak word. Dit is die geval by VAW. Wanneer die gebruiker van die interne toegangstruktuur binne die artikel gebruik maak, word daar liniêr gesoek en die gebruiker kom dan af op 'n tipografiese struktuurmerker, die meervoudsvorm in vetgedruk. Die soekroete word vir die ingeligte gebruiker vergemaklik en kitsherwinning van inligting vind dus plaas.

Beide woordeboeke verskaf eerstens Germaanse meervoudsmerkers en dan Romaanse meervoudsvorme (vgl. **botanikus - se - botanici**), maar verduidelik nie in die

voorwerk om watter rede dit in hierdie volgorde verskaf word nie. Dit is inligting wat aan die gebruiker in die toeligting verduidelik moet word, aangesien dit sonder verklaring in die artikel verskaf word.

Morfologiese inligting sluit ook verkleiningsvorme in en Afrikaanse woordeboeke moet deeglik daarvan rekenskap gee. Naas meervoudsvorme en -uitgange moet die selfstandige naamwoorde se verkleiningsvorm ook in die morfologiese gleuf verskaf word. Dit moet in alle gevalle verskaf word en nie net wanneer daar van die sisteem afgewyk word nie, ten einde 'n gebruikersvriendelike stelsel daar te stel.

Beide HAT en VAW fouteer deur nie die verkleiningsvorm by bv. toegewing te verskaf nie. Die gebruiker kan dit op twee maniere interpreteer: eerstens, dat die lemma nie 'n verkleiningsvorm het nie of tweedens, dat die gebruiklike verkleiningsuitgang -tjie gebruik word. In beide gevalle lei dit tot 'n foutiewe inligtingsoordrag en gaan die gebruiker nie by toegewinkie uitkom nie.

2.5.5.1.1 Alfabetiese uiteenplasing

Gouws (1989 : 239) stel voor dat sekere meervoudsvorme as afsonderlike inskrywings opgeneem moet word. Dit verseker die opname van onreëlmatige meervoudsvorme soos stede, lede, skepe, blaai en gebooi, asook onreëlmatige verkleiningsvorme soos koninkie en woninkie. Die neutrale vorm ondergaan gewone leksikografiese hantering en die morfologies gemerkte vorm word van 'n definiesie voorsien wat primêr op die semantiese pluswaarde gerig is deur spesifiek na die meervoudsvorm of verkleiningsvorm te verwys. Die definiesie dien as kruisverwysing na die neutrale vorm.

VAW tree korrek op deur kettinkie as makrostruktuurelement op te neem en van die volgende definisie te voorsien, maar die definiesie impliseer nie noodwendig dat die lemma in die verkleiningsvorm is nie.

kettinkie, -s Klein ketting.

HAT³ hanteer koninkie baie goed, aangesien pertinent genoem word dat dit die verkleinwoordvorm is. Beter gebruiksheid as in die geval van VAW word verskaf.

koninkie (-s) Vkw. van *koning*.

VAW tree foutief op deur van alfabetiese uiteenplasing by aar en aartjie gebruik te maak. Die verkleiningsuitgang kan bloot in die morfologiese gleuf na aar verskyn. Herhaling van definiense werk nie woordekonomie in die hand nie.

aar 1, are 1. Vliesige buis in die liggaam wat die bloed na die hart lei. 2. Nou gang in die aarde waardeur water stroom. 3. Smal, lang streep in die aardkors wat delfstowwe bevat. 4. Vaatbundels wat soos ribbes van die blaarsteel uitgaan en deur die blaar loop; -agtig; -bloed; -bloeding; -verdikking; -vernouing; -verstopping.

aar 2, are Bloeiwyse van sekere plante (koring); in die -kom.

aartjie 1, -s. Klein bloedvat.

aartjie 2, -s. Klein saadpunt van sekere grane of grassoorte.

Geslagsmarkering kan op dieselfde wyse met behulp van alfabetiese uiteenplasing hanteer word. Die manlike vorm word as die morfologies neutrale vorm beskou en die vroulike as die morfologies gemerkte vorm. Die neutrale vorm ondergaan gewone leksikografiese bewerking en die gemerkte vorm kry 'n definiens wat as kruisverwysing na die neutrale vorm dien.

VAW hanteer geslagsmarkering deur dié vorme slegs as onverklaarde lemmas te hanteer. Dit lei tot 'n beperkter inligtingsoordrag.

kunstenaar, -s. Iem. wat die skone kunste beoefen, arties, of iem. wat in sy vak uitmunt; ...nares; **-stemperament.**

HAT³ hanteer skryfster heeltemal korrek deur slegs 'n kruisverwysing na die neutrale vorm skrywer te verskaf.

skryfster (-s) Vr. vorm van skrywer.

Indien addisionele semantiese inligting wel by die gemerkte vorm nodig is, moet dit as deel van die definiens aangebied word. Die hantering van sekretaresse deur HAT³ is

leksikografies goed, want die relevante semantiese inligting is opgeneem. Daar bestaan weliswaar 'n semantiese verskil tussen sekretaresse en sekretaris en die leksikograaf het daarvan rekenskap gegee.

sekretaresse (-s) Vr. vorm van sekretaris; meer bep., vroulike persoon wat (benewens tikwerk) die kantoorroetine e.d. van iemand reël: *Sonder my sekretaresse is ek verlore.*

sekretaris (-se) 1 Persoon belas met die briefwisseling en administrasie van 'n kantoor of inrigting, die hou van notule, reëling van onderhoude, ens. : *Die minister se private sekretaris.* 2. Notulehouer van 'n vereniging of vergadering. Vgl. SEKRETARESSE. [L. se apart + cenere skei] **sekretarisskap.**

Die manier waarop geslagsmarkering in die woordeboek hanteer word, moet in die toeligting verduidelik en konsekwent in die woordeboek toegepas word. Beyer (1995 : 123) wys daarop dat die semantiese betrekking van geslagsopposisie nie volgens vaste riglyne in HAT hanteer word nie. Slegs twee hanteringswyses van die vyf verskillendes wat voorkom, kan leksikografies gemotiveer word en dit word ook nie konsekwent toegepas nie. Die gebruik van die teenstellingsdefinisie is 'n effektiewe middel in die hantering van morfologies gemerkte geslagsopposisie en dien ook as draer van taalkundige inligting, op die voorwaarde dat die aanwending daarvan konsekwent en gemotiveerd plaasvind.

*2.5.5.2 Morfologiese inligting by werkwoorde

Volgens Gouws (1989 : 245) moet woordeboeke verslag lewer van deelwoorde en tempusmerkers by werkwoorde. Dit kan in die morfologiese gleuf van die artikel gedoen word.

Volgens die voorwerk van HAT³ word die volledige vorm van die voltooide deelwoord gegee en indien die werkwoord nie 'n morfologiese verandering ondergaan nie, word dit met die gebruik van (-) aangedui. 'n Voorbeeld van goeie leksikografie deur HAT³ is die alfabetiese uiteenplasing van die voltooide deelwoorde gegewe, gebroke,

genome en verworpe. Dit is vir die gebruiker moeilik om 'n konsekwente patroon in die hantering van deelwoorde vas te stel aangesien 'n deelwoord soos geskrewe in die morfologiese gleuf van skryf geplaas is, terwyl ingelegde en gekruiste nie in die artikels van inlê en kruis opgeneem is nie.

VAW verduidelik nie die hantering van deelwoorde in die voorwerk nie en die gebruiker word in die duister gelaat oor die werkwyse van die woordeboek. By nadere ondersoek blyk dit dat VAW ook van alfabetiese uiteenplasing gebruik maak en voltooide deelwoorde soos gebroke, gegewe, en genome opgeneem het. Deelwoorde soos gekruiste en gekrulde is ook volgens alfabetiese uiteenplasing opgeneem. Dit is 'n goeie leksikografiese beginsel wat toegepas word, maar dit moet in die voorwerk uiteengesit word.

Woordeboeke moet, as deel van hul morfologiese aanbieding, rekenskap gee van werkwoorde wat verledetydsmorfologie neem. Volgens Gouws (1989 : 246) word 'n onderskeid tussen morfologiese en leksikale markering gemaak. Leksikale markering kom voor as onreëlmatige vorme en hulle moet as afsonderlike lemmas opgeneem word. Hierdie werkswyse moet in die voorwerk aan die gebruiker verduidelik word.

VAW en HAT³ het onreëlmatige vorme soos wou, sou en kon (nie HAT³) as afsonderlike lemmas met verwysing na die vorme wil, sal en kan opgeneem. Dit getuig van goeie leksikografie en dié stelsel moet in die voorwerk uiteengesit word.

Beide woordeboeke verskaf die fleksiemorfeem ge- by werkwoorde wat dit in die verlede tyd neem en dui werkwoorde wat nie met ge- verbind nie met (-) in die morfologiese gleuf aan. Hierdie werkswyse moet ook in die voorwerk aan die gebruiker verduidelik word. Dit is belangrik vir die gebruiker dat die status van "(-)" verklaar moet word, naamlik dat dit 'n struktuurmerker is wat dui op die weglating van ge- by die werkwoord in die verlede tyd. Dit moet eenduidig onderskei word van die plekhoudersimbool "(~)" wat die herhaling van 'n betrokke item se optrede in 'n artikel aandui. So 'n onderskeid kan korrekte en eenduidige inligtingsoordrag tot gevolg hê en verseker dat die woordeboek die gebruiker ter wille is.

2.5.6 Semantiese inligting

Die standpunt dat aanvraag na semantiese inligting die primêre behoefte by die woordeboekgebruiker is, word bewys deur Quirk (1973), Greenbaum et al (1984) en Mac Farquhar en Richards (1983). 'n Meerderheid respondente het aangetoon dat dit die hoofdoel van hul woordeboekgebruik is om betekenis te vind. Indien daar na die titels van Afrikaanse handwoordeboeke gekyk word (Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal en Verklarende Afrikaanse Woordeboek) blyk dit duidelik dat die oordra van semantiese inligting ook vir die leksikograaf sentraal staan.

2.5.6.1. Definiëring in 'n handwoordeboek

Volgens Hanks (1979 : 38) is 'n woordeboek een van die instrumente wat deur lede van 'n spraakgemeenskap gebruik word om eenvormige betekenis en gebruik op die gemeenskap af te druk. 'n Goeie sinchroniese eentalige woordeboek word 'n spieëlbeeld van die samelewing aangesien dit die gebruik en betekenis van woorde soos in die gemeenskap gebruik, reflekteer. Woordeboeke het 'n sosiaal-integrerende funksie en dien as samebindende faktor vir 'n spraakgemeenskap.

Die hoofdoel van taal is kommunikasie en definiëring in woordeboeke moet van so 'n aard wees dat goeie kommunikasie kan plaasvind. Definiëring in woordeboeke gee tipiese gebruik en tipiese betekenis van woorde in die spraakgemeenskap weer. Hier het die leksikograaf 'n belangrike funksie, aangesien leksikograwe se werk uit die voortdurende maak van keuses bestaan. Definisies kan te ensiklopedies wees en te veel buite-talige inligting verskaf, maar definisies kan ook te kripties wees, en dan vind goeie kommunikasieoordrag nie plaas nie.

'n Leksikografiese definisie (Gouws, 1989 : 39) sluit 'n definiens en die definiendum in. Volgens Copi (1970 : 97) definieer definisies altyd simbole, aangesien slegs simbole betekenis het wat definisies kan verduidelik. Die simbool wat gedefinieer word, word volgens Copi (1970 : 97) die "definiendum" genoem, terwyl die simbool of groep simbole wat gebruik word om die betekenis van die definiendum te verduidelik, die "definiens" genoem word.

Wanneer 'n leksikograaf 'n woordeboek opstel, word 'n teikenmark reeds vooraf

bepaal. In die geval van VAW en HAT is die teikenmark moedertaalsprekers van Afrikaans wat die taal reeds bemeester het. Vir die gewone gebruiker van 'n handwoordeboek is goeie taalkundige inligting en leiding oor Afrikaans belangrik. Vir die woordeboek om gebruikersvriendelik te wees en in die behoefte van die gebruiker te voorsien, is dit nodig om bruikbare en verstaanbare definisies te verskaf. Vir die doel van hierdie bespreking gaan slegs op die algemeenste definisiesoorte gekonsentreer word.

2.5.6.1.1 Genus-differentia-definisie

'n Genus-differentia-definisie dui 'n betrekking, naamlik dié van hiponimie tussen leksikale items aan. Volgens Ayto (1983 : 89) word 'n leksikale item gevind wat as genus optree en 'n superordinaat beskryf en daarna word gedifferensieer om 'n spesifieke term te onderskei van ander lede van dieselfde klas. Volgens Copi (1970 : 112) word 'n reeks leksikale items gesoek wat dieselfde semantiese eienskap, dit wil sê 'n gemeenskaplike kenmerk het en dan word die item uitgesonder op grond van sy kontras met die ander.

'n Genus-differentia-definisie is 'n goeie definisiesoort vir 'n woordeboek, aangesien dit 'n beduidende bydrae lewer tot betekenisoordrag. Dit dra ook by tot 'n groter eksplisietheid wat die gebruiker meer ter wille is. Met behulp van so 'n definisie word die leksikale betekenis van 'n lemma verklaar en terselfdertyd word dit binne 'n breë semantiese veld geplaas. 'n Betekenisbetrekking word weergegee waar die lemma dan as hiponiem optree en die genuswoord as superordinaat.

HAT³ en VAW maak deeglik van genus-differentia-definisies gebruik. Vergelyk die definisie van martavaan uit HAT³:

martavaan (martavane) Groot, groen glasuurkruik of -pot, oorspronklik in Birma gemaak om water, kos, ens. in te hou. [Martiban in Birma]

Die hoofklas of genus is kruik en [+ kruik] tree as gemeenskaplike komponent op, aangesien dit martavaan plaas in die semantiese veld waartoe dit behoort. Dan moet dit egter verder van ander kruike onderskei word en [+ glasuur], [+ groot], [+ groen] tree onder andere as diagnostiese komponente op.

Dié genus-differentia-definisie kom in VAW voor:

limfklier Boontjievormige klier waarin die witbloedliggaampies vir die limf gevorm word.

Die genus in hierdie definisie is klier en boontjievormig tree onder andere as diagnostiese komponent op. Die definisie is geslaag, aangesien suksesvolle semantiese oordrag plaasvind.

VAW verskaf dikwels kriptiese definisies en onvoldoende semantiese oordrag vind plaas. Dit is dan vir die gebruiker moeilik om een lid van 'n hoofklas van 'n ander lid van dieselfde hoofklas te onderskei. Te min semantiese inligting word in dié genus-differentia-definisies in VAW verskaf.

angelier,-e Kleurryke en welriekende tuinblom. (*Dianthus*)

andyvie,-s Soort blaargroente (*Cichorium endivia*)

angiosperm Bedeksadige plant

bergnooientjie,-s Treffende skoelapperspesie v.d. hoë berge in Suid-Afrika
(*Meneria tulbachia*)

galjoen, e 1. Soort Spaanse seilskip v.d. 17e eeu. 2. Soort seevis (*Dipterodon capensis*, *Coracins capensis*)

Raphael (1979 : 45) wys daarop dat die leksikograaf op opvallende, onderskeidende kenmerke moet konsentreer wanneer veral plante- en dierename gedefinieer word. 'n Definisie soos "soort seevis" van galjoen slaag nie, aangesien onderskeidende kenmerke nie genoem word nie. In hierdie opsig is HAT³ se definisie van galjoen meer aanvaarbaar: "Eetbare seevis, *Coracinus capensis*, wat aan die Suid-Afrikaanse kus voorkom en van 1 tot sowat 5 kg. weeg". (Ongelukkig fouteer beide woordeboeke deur die twee betekeniswaardes (seilskip en Coracinus capensis) as polisemiese onderskeidings en nie as homonimiese vorme te hanteer nie. Daar bestaan geen sinchroniese semantiese verband tussen die seilskip en Coracinus capensis nie).

VAW hanteer wel die definiëring van bangoed en banjo op 'n bevredigende wyse en voldoende semantiese oordrag vind plaas.

bangoed Persone en besittings wat weens afgodery vernietig moes word.

banjo,-'s Snaarinstrument wat met die vingers of 'n krappertjie bespeel word; -snaar; -speler.

In HAT kom ook onvoldoende definisies voor:

enkelbeentjie Kort hekelsteek.

knalrooi Fel rooi.

kriedoring Groterige Karoostruik.

'n Metode om kriptiese definisies te verbeter en om voldoende semantiese inligting te verskaf, is om ensiklopediese inligting by te voeg. Die leksikograaf moet steeds waak teen ensiklopedisiteit en van die standpunt uitgaan dat ensiklopediese inligting in voorbeeldmateriaal tuishoort. Met die definiëring van minnieminnie het HAT³ meer ensiklopediese inligting in die definisies gebruik ter versekering van goeie semantiese oordrag. Die verskaf van ensiklopediese inligting mag nie sonder meer afgekeur word nie, want in baie gevalle (soos ook in bogenoemde) kan ensiklopediese inligting verseker dat daar beter betekenisoordrag plaasvind en dat daar dus beter aan die gebruiker se behoeftes voldoen word.

minnieminnie Oos Indiese rankplant, *Abrus precatorius*, wat ook wild groei en rooi-swart sade dra wat vir halssnoere geryg word en waarvan die wortels as soethout dien.

So 'n definisie is voldoende vir die gebruiker wat nie 'n plantspesialis is nie, maar wel 'n goeie idee wil hê wat 'n minnieminnie is.

Hanks (1979 : 32) waarsku teen ensiklopedisiteit en verskaf 'n voorbeeld van die definiërs van door uit Webster's Third New International Dictionary of the English Language : "...a movable piece of firm material or a structure supported usu. along one side and swinging on pivots or hinges, sliding along a groove, rolling up and down, revolving as one of four leaves, or folding like an accordion by means of which an opening may be closed or kept open for passage into or out of a building, room or other

covered enclosure or a car, airplane, elevator or other vehicle..." Hy kritiseer die definieus op grond van die feite wat verskaf word. Geen verduideliking van die betekenis word aan die gebruiker verskaf nie, maar wel 'n lomp konstruksie.

Hanks (1979 : 33) stel voor dat 'n definieus nie as 'n volledige analise van 'n leksikale item beskou word nie, maar as 'n tipifikasie daarvan. 'n Definieus moet leesbaar, maar ook volledig wees sodat die gebruiker dit kan begryp sonder om in te veel detail in te gaan. Die definieus uit HAT³ en VAW onderskeidelik kan as tipifikasies beskou word. 'n Sekere hoeveelheid ensiklopedisiteit is onvermydelik. Daar moet egter net genoeg inligting verskaf word sodat die teikengebruiker 'n ondubbelsinnige interpretasie van die betekenis het.

deur (-e,-tjie) 1. Skarnierbare voorwerp wat toegang verleen tot 'n gebou, kamer, kas, ens. 2. Opening wat met 'n deur gesluit kan word. (artikel uit HAT³ verkort)

deur, (s),-e Sluitstuk aan skarniere voor die ingang van 'n huis, vertrek, kas, ens. (artikel uit VAW verkort)

Bogenoemde definieus is bondig, sinvol en kan tot voordeel van die gebruiker strek. Suksesvolle semantiese oordrag vind plaas. Met behulp van 'n genus-differentia-definisie vind eksplisiete betekenis-oordrag plaas, aangesien die leksikale betekenis van die lemma verklaar word en die lemma ook in 'n breë semantiese veld geplaas word. Dit gaan nie net om die item in isolasie nie, maar ook om die wyer semantiese konteks. Die gebruiker raak bewus van die breër semantiese veld waarin 'n item optree en beter semantiese oordrag vind plaas. Aangesien 'n alfabeties-geordende woordeboek vanweë sy ordening nie gebruikershulp verleen deur met behulp van sy ordening tematiese verbande tussen leksikale items te lê nie, moet dit op ander wyses gedoen word, byvoorbeeld met behulp van 'n genus-differentia-definisie. Die gebruik van hierdie definisiesoort is gebruikersvriendelik, aangesien dit van meer betekenis en waarde vir die gebruiker is. Leksikografe moet kan onderskeid maak tussen woorde wat gebruikers waarskynlik ken, soos deur, teenoor woorde wat hulle waarskynlik nie ken nie. In laasgenoemde geval is 'n hoër graad van ensiklopedisiteit moontlik meer gebruikersvriendelik.

2.5.6.1.2 Sirkeldefinisies

Sirkeldefiniëring vind plaas wanneer die definiens 'n deel van die lemma of 'n afleiding van die lemma bevat. Tydens sirkeldefiniëring word geen semantiese betrekkings soos hiponimie, sinonimie en antonimie aan die gebruiker verskaf nie. Geen wyer semantiese konteks word dus aan die gebruiker verskaf nie. Volgens Gouws (1989 : 117) is sirkeldefiniëring in die leksikografie aanvaarbaar, aangesien dit op 'n ekonomieser inligtingsaanbod gerig is. Die relevante sirkelemente moet wel elders verklaar word. Hy wys tereg daarop dat dit leksikografies foutief is om 'n herdedefiniëring van simplekse te gee in die definiens van 'n kompositumlemma waarvan die afsonderlike stamme as simplekse verskyn en gedefinieer word. Die leksikografiese waarde van dié definisiesoort lê daarin dat kruisverwysings na ander leksikale items in die definiens voorkom en die gebruiker kan die betekenis van die onbekende item in die gepaste lemma se artikel naslaan. Dit is volgens Gouws (1989 : 117) veral by die definiëring van komposita en afleidings dat leksikograwe gereeld van sirkeldefinisies gebruik maak. Wanneer die gebruiker se perspektief in ag geneem word, blyk dit duidelik dat so 'n inligtingsaanbod nie die gebruiker sentraal stel nie en sirkeldefinisies moet liefers in 'n woordeboek vermy word, behalwe in gevalle wat die gebruiker nie as problematies sal ervaar nie.

Die volgende volledige sirkeldefinisies kom in VAW voor:

angssweet Sweet weens angs.

oewereienaar, -s Eienaar van grond aan die oewer.

voortkruie, -ge- 1. Vorentoe, verder kruie. 2. Wegkruie. 3. Alkruierende voortbeweeg, baie stadig en moeisaam voortgaan.

Die volgende sirkeldefinisies kom in HAT voor:

inkoper Iemand wat inkoop.

moerasgas Gas wat uit 'n moeras opstyg; metaan.

oester 2 Iemand wat die oes inbring.

offeraar Persoon, priester wat offer.

Naas die besware wat teen die gebruik van die sirkelemente in die definisies geopper kan word, ontstaan die vraag of inkoper, oester en offeraar leksikale items is

wat algemeen deur Afrikaanssprekendes gebruik word en of hulle in 'n handwoordeboek opgeneem kan word sonder etikettering (indien hulle wel opgeneem moet word).

Indien daar na 'n deel van 'n kompositum in die definiens verwys word en dié deel na verskeie homonimiese vorme of polisemiese onderskeidings kan verwys, kan die gebruiker probleme met korrekte inligtingsoordrag ondervind. In sulke gevalle moet die gebruiker met behulp van duidelike verwysings na die tersaaklik homonimiese vorm of polisemiese onderskeidings hulp ontvang. By die sirkeldefiniens in deurknie (in VAW) word daar nie van 'n kruisverwysing gebruik gemaak om die korrekte homonimiese vorm van knie en die korrekte polisemiese onderskeiding van knie te spesifiseer nie. Die gebruiker behoort nie probleme by die bepaling van die korrekte homonimiese vorm van knie te hê nie, maar wel by die polisemiese onderskeiding.

deurknie -ge- 1. Goed deurmekaar knie. 2. Aanhou knie

knie², ge- 1. Met die hande, voete of iets anders indrukwekkend deurwerk (deeg of klei). 2. Taal goed hanteer.

Dit is belangrik dat sirkeldefinisies korrek hanteer word in die woordeboek ten einde korrekte betekenisleiding aan die gebruiker te verskaf. Sirkeldefiniëring is nie 'n gebruikersvriendelike definiëeringsmetode nie, aangesien die gebruiker telkens kruisverwysings na reeds verklaarde lemmas moet opspoor. Dit neem tyd in beslag en foutiewe (of geen) leiding kan gebrekkige betekenisoorlog tot gevolg hê.

2.5.6.1.3 Sinoniemdefinisies

'n Sinoniemdefiniens verklaar nie die betekenis van die definiendum uitvoerig nie, maar verskaf slegs 'n sinoniem daarvan. Die definiens bestaan dus uit 'n enkele leksikale item wat dan 'n leksikale betrekking aandui. Sinoniemdefiniense vorm 'n belangrike afdeling in die verskaffing van die hele netwerk van betekenis in die leksikon.

Die hantering van sinonimie as inligtingstipe moet breedvoerig in die voorwerk van die woordeboek aan die gebruiker verduidelik word. 'n Sinoniemdefiniens dien as 'n kruisverwysing na 'n ander lid van die sinoniemparadigma. Aangesien 'n handwoordeboek ook 'n aanduiding van gebruiksfrekwensie moet verskaf, word die lid

van die sinoniempaar met die hoogste gebruiksfrekwensie van 'n volledige deskriptiewe of genus-differentia definiens voorsien. Alle ander lede van die sinoniemparadigma bevat dan kruisverwysings na die frekwentste sinoniem. Die frekwentste sinoniem se behandeling bevat ook kruisverwysings na die ander lede van die sinoniemparadigma. Al hierdie inligting is belangrik vir die gebruiker en moet in die voorwerk van die woordeboek verduidelik word.

VAW hanteer sinonieme onbevredigend deur glad nie van bogenoemde stelsel gebruik te maak nie. In die voorwerk word gemeld dat daar nie altyd kruisverwysings tussen lede van 'n sinoniemparadigma verskaf word nie en dat alle lede van die paradigma deskriptiewe definisies kan hê. Dit is 'n hoogs onbevredigende stelsel aangesien dit vir die gebruiker geen leiding in verband met die onderlinge verhoudings in die sinoniemparadigma verskaf nie.

By die hantering van swamkunde en mikologie begaan HAT³ dieselfde fout as die VAW, aangesien beide definiendums van deskriptiewe definisies voorsien is. Daar is wel verwysings na die sinonimiese vorme, maar geen aanduiding van gebruiksfrekwensie word verskaf nie deurdát deskriptiewe definisies by beide lemmas gebruik is.

swamkunde Wetenskap wat hom besig hou met die studie van swamme; mikologie.
mikologie Afdeling van die plantkunde wat hom besig hou met swamme;
 swamkunde [*G. mukes paddastoef*]

Ook lekstokkie, stokkielekker en suigstokkie is van deskriptiewe definisies voorsien en die gebruiker ontvang geen gebruiksheidsleiding in verband met die frekwensie van die lede van die sinoniemparadigma nie.

Die sinoniemparadigma van afstand(s)meter, hodometer, meetwiel en odometer word met 'n wisselende mate van sukses hanteer.

afstand(s)meter 1. Instrument om afstand volgens driehoeksmeting te bepaal 2.
 (fotogr) Toestand om die juiste afstand vir 'n foto te vind; telemeter
 3. Toestel aan 'n voertuig om die afstand wat afgelê word, aan te
 dui; hodometer

hodometer	Meetwiel; afstandmeter (bet.3) [G. <i>hodos</i> pad + meter]
meetwiel	Instrument om die afstand te meet wat deur 'n voertuig afgelê is.
odometer	Afstandmeter [G. <i>hodos</i> pad]

Slegs die lemma afstandmeter moet van 'n deskriptiewe definiesie voorsien wees, met verwysing na die ander lede van die sinoniemparadigma. Die ander lede (hodometer, meetwiel, odometer) kan van 'n sinoniemdefiniesie "afstandmeter (bet.3)" voorsien word ten einde korrekte betekenisoordrag te verseker.

Ook HAT³ verwys nie na die hantering van sinonieme in die voorwerk nie, behalwe dat "sinonieme aan die einde van 'n definisie gegee word en deur 'n kommapunt voorafgegaan word". Die hibriediese karakter van bogenoemde voorbeelde toon 'n gebrekkige stelsel wat deur die woordeboek gevolg word. Gebrekkige stelsels veroorsaak gebrekkige leiding. 'n Gebruiker wil van goeie semantiese leiding verseker wees wanneer 'n woordeboek geraadpleeg word. Afrikaanse handwoordeboeke se hantering van sinonimiese betrekkings kan baie verbeter.

2.5.6.2 Polisemiese onderskeidings

De Villiers (1975 : 69) beskryf polisemie as die verskynsel dat dieselfde leksikale item verskillende fasette van een betekenis het. Volgens Antal en Droste (De Villiers, 1975 : 72) verwar taalkundiges die betekenis met die toepassing van die betekenis, dit wil sê die referensiële waardes, wanneer polisemie ter sprake kom. Vergelyk ook Lyons (1968), Panman (1982) en Geeraerts (1986) in hierdie verband.

Volgens Gouws (1989 : 121) bestaan daar altyd 'n bepaalde betekenisverband tussen die betekenisonderskeidings van 'n polisemiese leksikale item. De Stadler (1989 : 66) wys daarop dat die semantiese verband bevestig kan word deur die bestaan van etimologiese kennis, maar 'n etimologiese verband waarborg nie 'n polisemiese verband nie en is ook nie 'n absolute vereiste vir die bestaan van 'n polisemiese verband nie. Die term wat voortaan vir verskillende waardes van een leksikale item gebruik gaan word, is "polisemiese onderskeidings".

Dit is aanvaarde leksikografiese praktyk om verskillende polisemiese onderskeidings in die artikel van een lemma te verklaar en hulle te nommer. Die werkswyse wat deur

HAT³ en VAW gevolg word, word nie in die voorwerk aan die gebruiker verduidelik nie. 'n Woordeboek se hantering van polisemiese onderskeidinge raak die taalkundige gesag daarvan en dit is nodig dat goeie leiding in die voorwerk van die woordeboek verskaf word. Die ordeningsmetode waarvolgens die polisemiese onderskeidinge gerangskik word, moet genoem en konsekwent toegepas word. Aangesien die woordeboekgebruiker wel informasie oor die frekwensie van leksikale items verlang, is die empiriese ordeningsmetode waar die gebruiklikste betekenisonderskeiding eerste geplaas word, die geskikste metode wat deur 'n handwoordeboek gevolg kan word. Sien Mostert (1984 : 83-93) vir verdere inligting.

VAW en HAT³ se hantering van snuiter is onder verdenking. Beide woordeboeke verskaf 'n historiese onderskeiding wat nie belangrik is vir die gebruiker van 'n handwoordeboek nie. VAW se ordening weerspreek ook sy sinchroniese opdrag.

- snuiter, -s** 1. Skêrvormige toestel om die pit van 'n vetkers mee af te knip. 2. lem. wat snuit. 3. Klein bog, ventjie, knapie. (VAW)
- snuiter** 1. Onbenullige, onnosele vent 2. Jong seun; japsnoet 3. 'n Skêr met 'n bakkie daarop om die pit van 'n vetkers te knip; kerssnuiter. (HAT³)

Dieselfde geld vir die woordeboeke se hantering van aangryp, kreits, omnibus en prikkel. Telkens word historiese onderskeidinge ook verskaf. Indien die historiese onderskeidinge nog in gebruik is, moet die leksikograaf hulle opneem, maar hulle mag nie voor hoëfrekwensiewaardes geplaas word nie.

VAW en HAT³ se hantering van leerkrag is korrek, aangesien die frekwenste betekenisonderskeiding eerste geplaas is.

- leerkrag** 1. Personeellid wat ander kan onderrig, onderwyser. 2. Aanleg om kennis op te doen. (VAW)
- leerkrag** 1. Onderwyser 2. Vermoë om kennis op te doen. (artikel verkort - HAT³)

Polisemiese onderskeidinge moet volgens 'n sinchroniese maatstaf op 'n konstante wyse georden word ten einde korrekte semantiese oordrag te verseker. Daar kan van handwoordeboeke verwag word om rekenskap te gee van die gebruiksfrekwensie van polisemiese onderskeidinge. Die mees frekwente polisemiese onderskeiding behoort

eerste aangedui te word. Hierdie werkswyse behoort volledig in die toeligting verduidelik te word ten einde die gebruiker deeglik in te lig oor die beleid wat in die woordeboek gevolg te word. Die werkswyse moet konstant in die woordeboek toegepas word ten einde 'n gebruikersvriendeliker woordeboek te verseker. Wanneer die gebruiker volledig ingelig word oor die betrokke werkswyse wat gevolg word, word hy/sy met kennis bemagtig om die woordeboek suksesvol te gebruik.

2.5.6.3 Homonimiese vorme

De Villiers (1975 : 67) definieer homonimie as verskillende leksikale items wat toevallig dieselfde vorme het. Daar is volgens De Stadler (1989 : 61) geen betekenisverband tussen die betekenisse nie.

Volgens aanvaarbare leksikografiese praktyk word homonieme as aparte lemmas opgeneem en van verhewe syfers voorsien. Soos in die geval van polisemie, word daar geen melding van die hantering van homonimie in die voorwerk van HAT³ gemaak nie. In paragraaf 8.5 van die voorwerk word daar foutiewelik na "homofone" verwys. Dit moet inderdaad "homonieme" wees. (Vergelyk De Villiers, 1975 wat daarop wys dat wanneer die leksikale items se klankvorme ooreenstem, maar die spelling verskil, hulle homofone genoem word). *"8.5 Verhewe syfers na 'n trefwoord, bv. **steur**¹ en **steur**² is 'n aanduiding daarvan dat, alhoewel die twee (of meer) woorde tans eners klink en geskryf word, hul in feite homofone is en oorspronklik nie dieselfde herkoms het nie, sodat hulle ten opsigte van betekenis en betekenisonderskeidinge nie bymekaar uit te bring is nie."*

VAW noem in die voorwerk dat homonieme met behulp van verhewe syfers van mekaar onderskei word, maar meld nie watter ordeningsmetode gebruik word nie. Dit is belangrik vir die gebruiker dat hierdie inligting verskaf word en dat die ordeningsmetode deurgaans konsekwent toegepas word. In handwoordeboeke sou 'n empiriese ordeningsmetode waarvolgens die frekwentste homoniemvorm eerste geplaas word, toepaslik wees, mits 'n soortgelyke ordening by polisemiese onderskeidinge geld.

HAT³ hanteer die homonimiese ordeningsmetode met 'n wisselende mate van sukses. By sekere homonimiese vorme is die frekwentste vorm korrek eerste geplaas; vergelyk skeel, skool, strik, spys en tol. In ander gevalle, soos rok, skade, skei, staak, tog en

pupil, is 'n verouderde of minder frekwente vorm eerste geplaas. Dit verwar die gebruiker, aangesien 'n spesifieke ordeningsmetode nie konsekwent toegepas word nie.

VAW hanteer dieselfde voorbeelde ook met 'n wisselende mate van sukses. Korrekte ordeningsmetodes is by pupil, rok, skool, strik en tol toegepas, maar die ouer vorme is eerste by skade, skei, skeel, staak en spys geplaas.

VAW maak van 'n aanduiding van grammatiese homonieme gebruik. De Villiers (1975 : 70) sê dat verskillende woordsoortlike vorme van 'n leksikale item as homonieme beskou kan word. Indien aanvaar word dat woordeboeke lekseme beskryf, moet verskillende woordsoortlike vorme van 'n leksikale item as homonimiese vorme hanteer word. Volgens De Stadler (1989 : 70) gaan dit nie hier om verskillende leksikale items nie, maar wel om 'n vorm van nulaflleiding. Dit gaan om een leksikale item en is dus 'n geval van polisemie. Gouws (1989 : 128) wys daarop dat meerkunksionaliteit impliseer dat 'n leksikale item in meer as een woordsoortlike funksie gebruik kan word. Vergelyk die leksikale item kuip wat na 'n vat (selfstandige naamwoord) kan verwys of na die maak (werkwoord) van 'n vat. Woordeboeke soos HAT en WAT hanteer die meerkunksionele variante as polisemiese waardes van een lemma. Die Nasionale Woordeboek en VAW hanteer dit as homonieme. Die meerkunksionele optrede word deur De Villiers (1975 : 70) as verskillende lekseme beskryf en wanneer hierdie variante dan as homonimiese vorme in die woordeboek hanteer word, ontstaan die implikasie dat 'n woordeboek lekseme beskryf. Hierdie werkswyse is problematies, aangesien woordeboeke (Gouws, 1989 : 128) leksikale items en nie lekseme nie beskryf.

Die verskillende woordsoortlike funksies behoort as verskillende polisemiese waardes in die artikel van een leksikale item aangebied te word. So 'n besluit kan semanties gemotiveer word en nie ten onregte volgens 'n grammatiese kriterium (wat dan 'n begrip soos "grammatiese homonieme" impliseer) nie. Wanneer die verskillende woordsoortlike funksies as verskillende polisemiese waardes in 'n artikel aangebied word, sal die gebruiker dit as verskillende polisemiese waardes van 'n leksikale item kan onderskei en nie die foutiewe afleiding maak dat hulle afsonderlike homonimiese vorme van 'n leksikale item verteenwoordig nie. Sodoende kan korrekte inligtingsoordrag aan die gebruiker dus verseker word.

VAW hanteer byvoorbeeld kuip, droëlewer en presbioop as grammatiese homonieme. 'n Onderskeid word dus volgens 'n grammatiese kriterium gemaak en nie volgens 'n semantiese kriterium nie.

kuip¹, (s) -e Vat van hout, klip, metaal of leer 2. By motorwedrenne die vulstasie met die nodige onderdele (verkort)

kuip² (w) ge- Vate maak

droëlewer, (s) -s 1. Iemand wat baie water drink. 2. Iem. wat graag sterk drank drink 3. Iem. wat nie aan geselskap meedoen nie; droogstoppel

droëlewer² (b) Ongesellig, droog.

presbioop (s),...biope Iem. wat versierende is.

presbioop² (b),...biope Versierende (deur ouderdom)

HAT³ maak 'n onderskeid tussen homonimie en polisemie vanuit die semantiek en hanteer bogenoemde lemmas nie as grammatiese homonieme nie. Hierdie werkswyse is verkieslik bo dié van VAW.

Die eietydse benadering van die handwoordeboeke moet in die moontlike homonimiese verwantskap tussen leksikale items weerspieël word. Daar bestaan tans geen verwantskap tussen die onderskeidinge van alabama nie en hulle moet liefers as homonieme hanteer word.

alabama 1. Iets wat baie groot is; knewel 2. Soort serp wat om 'n hoed gewikkel word; ook die hoed self. (HAT)

Die volgende lemmas is in VAW en HAT³ as artikels met verskillende betekenisonderskeidinge hanteer en nie as homonimiese vorme nie: alabama, beer, fondant en stroper. 'n Kontemporêre maatstaf moet gebruik word om tussen homonimie en polisemie te onderskei. Dit moet in die toeligting aan die gebruiker verduidelik word ten einde suksesvolle inligtingsoordrag te verseker en by te dra tot 'n meer gebruikersvriendelike woordeboek.

2.5.7 Voorbeeldmateriaal

Gouws (1989 : 228-233) beklemtoon die sintaktiese funksie van voorbeeldmateriaal, maar noem ook etlike ander funksies, naamlik om korrekte leestekengebruik te illustreer, verskillende inligtingstipes te illustreer, gepaste stylvlakke of registers aan te dui en polisemiese onderskeidings aan te dui.

VAW maak nie van voorbeeldmateriaal gebruik nie. Dit verarm die aanbod van inligting en strek tot die woordeboek en die gebruiker se nadeel. Definiens word op 'n kriptiese wyse verskaf en die gebruiker kry nie 'n illustrasie van die definiendum se gebruik in natuurlike taal nie. Die afwesigheid van voorbeeldmateriaal is 'n ernstige tekortkoming in VAW.

HAT³ maak ryklik van voorbeeldmateriaal gebruik. Dit word in die woordeboek se voorwerk gemeld en die feit dat baie sitate uit Afrikaanse skrywers se werke gebruik is, word beklemtoon. Die feit dat bekende Afrikaanse skrywers in die voorbeeldmateriaal aangehaal word, maak die voorbeelde meer geloofwaardig, aangesien die gebruiker bewus gemaak word van die feit dat 'n leksikale item wel in so 'n voorbeeld gebruik is. Vanuit 'n gebruikersperspektief kan geredeneer word dat te veel poëtiese en Bybelse taal gebruik word en dat dit nie verteenwoordigend is van algemene Gebruiksafrikaans nie. Die gebruiker van 'n handwoordeboek stel belang in inligting oor algemene taalgebruik en nie in letterkundige gebruik nie, aangesien leksikale items dikwels op ongewone gebruikswyses in die literatuur voorkom.

Rademeyer (1992 : 208) wys tereg daarop dat voorbeeldmateriaal nie gebruik moet word om vir gebrekkige definiëring te vergoed nie. Dit behoort nie vir die gebruiker nodig te wees om betekenisinligting in die voorbeeldmateriaal te gaan soek nie. Aan die ander kant kan voorbeeldmateriaal as verhelderend saam met die definiens gebruik word. Vergelyk die sitaat uit Boerneef by inkokkewiet. Die leksikale item inkokkewiet mag aan sekere gebruikers onbekend wees, maar die sitaat dien as verheldering van die gebruik daarvan (veral gesien in die lig van die feit dat daar van 'n sinoniemdefiniens gebruik gemaak is) deurdat 'n bepaalde gebruiksatmosfeer oorgedra word.

inkokkewiet   Inkoejawel: *Sy tong en taal.../ bly toingrig en inkokkewiet* (Boerneef).

Met behulp van die sitaat word die gepaste stylvlak en taalatmosfera aan die gebruiker oorgedra. Die sitaat vervul 'n ondersteunende funksie in die artikel en weerspieël die werklikheid van taalgebruik.

2.5.8 Etikette as hulpmiddel vir die gebruiker

Volgens Osselton (1979 : 120) word leksikografiese etikette gebruik om die gebruiker te help met die "soomkant van die leksikon", dit wil sê die onreëlmatige, problematiese, grys gedeelte. Leksikografiese etikette kan vir die gebruiker van groot nut wees met die bepaling van styl- en gebruiksfere. Dit dui telkens die beperking van 'n lemma se optrede aan.

Osselton (1979 : 120) wys daarop dat die getal en tipe leksikografiese etikette wat in 'n woordeboek gebruik word, direk saamhang met die teikenmark van die woordeboek. Leksikografiese etikette kan dus die woordeboek meer gebruikersvriendelik maak. Voorwaardes vir die gebruik van leksikografiese etikette is dat dit breedvoerig in die voorwerk van die woordeboek verduidelik en konsekwent toegepas moet word. Volgens Gouws (1989 : 201) bied etikette 'n eksplisiete en onmiddellike inligtingsoordrag. Die regte aanwending van etikette verhoog die leksikografiese hantering van pragmatiese inligting.

Die aantal etikette wat in 'n woordeboek gebruik word, word bepaal deur die tipe woordeboek. Gouws (1989 : 69) wys daarop dat etikette baie minder in handwoordeboeke voorkom, aangesien 'n etiket optree as indikator van die een of ander afwyking of gemerkte onderafdeling van die standaardtaal, en die vorme 'n beperkte optrede in standaardwoordeboeke het. Daarteenoor moet daarop gewys word dat die gebruik van leksikografiese etikette die gebruikersvriendelikheid van 'n woordeboek verhoog, aangesien die leksikograaf op so 'n wyse meer leiding aan die gebruiker verskaf.

VAW noem in die voorwerk dat sekere afkortings vir etikette gebruik word en verskaf die afkortings en hul betekenisse. Dit is egter nie genoeg inligting vir die gebruiker nie. Sekere onderskeidings, bv. dié tussen "argaies", "histories", "verouderd" en "informeel", "omgangstaalgebruik" en "spreektaal" is moeilik om te maak en skep verwarring vir die gebruiker. Hier verskaf die woordeboek nie genoeg leiding aan die gebruiker nie en

tree dus nie gebruikersvriendelik op nie.

HAT³ daarenteen tree leksikografies korrek en baie gebruikersvriendelik op. Dié hantering van leksikografiese etikette is beslis 'n verbetering op die vorige uitgawes en 'n voorbeeld vir ander handwoordeboeke om na te volg. 'n Lys van etikette en afkortings is gemaak en kortliks gedefinieer. Dit is goeie inligting vir die gebruiker. Die vraag ontstaan of die etiketkeuse voldoende is om byvoorbeeld tussen verskillende grade van taboe te onderskei. Daar word byvoorbeeld tussen "onfyn" en "plat" onderskei, maar daar kan ook met vrug gebruik gemaak word van etikette soos "kwetsend" of "neerhalend" om aan te dui dat 'n leksikale item se gebruik aanstoot kan gee. By die onderskeiding van plat woorde kan 'n verdere onderskeidingsetiket, byvoorbeeld vulgêr geïmplementeer word.

Tans word daar nie genoeg leiding aan die HAT-gebruiker verskaf nie, aangesien die huidige stelsel nie voorsiening maak vir 'n taboehiërargie nie. Die volgende items word almal as plat geëtiketteer, terwyl hul taboewaardes aansienlik verskil: hol, kak, poep, poephol en poes. 'n Gebruiker sou 'n sin soos: "Jou klein poephol" kon formuleer en dit in 'n sekere kommunikatiewe omgewing gebruik. Na aanleiding van die gebruik van dieselfde etiket plat by poephol en poes kon hy ook in 'n sin soos: "Jou klein poes" in dieselfde kommunikatiewe omgewing uiter, wat tot 'n verleentheid kan lei, aangesien die leksikale items se taboewaardes verskil. Onvoldoende leiding word tans aan die gebruiker verskaf en die woordeboek is nie die gebruiker ter wille nie. 'n Fyner etiketstelsel om voorsiening te maak vir 'n taboehiërargie moet ingestel word ten einde die gebruiker 'n kommunikatiewe verleentheid te spaar.

Beide woordeboeke se hantering van "argaïese" en "verouderde" lemmas verdien aandag. Dit is nie nodig vir 'n handwoordeboek om rekenskap van sulke items te gee nie; dit is die funksie van 'n omvattende woordeboek. Hierdie etikette word telkens gebruik in handwoordeboeke en dit is onbevredigende leksikografie. Leksikale items soos Voortrekkers wat om geskiedkundige redes opgeneem behoort te word, moet 'n toepaslike etiket kry waarvan die waarde elders verduidelik is.

VAW gebruik Ab-jab en bloukoos sonder 'n etiket; dit kan wel met "argaïes" geëtiketteer word. HAT³ neem warmpan op sonder om dit te etiketteer. Die lemma keuken word van twee etikette, naamlik "Nederlands" en "deftig" voorsien, maar dit vorm nie deel van

Standaardafrikaans nie.

Leksikografiese etikette se funksie is om die woordeboekgebruiker te help om 'n leksikale item binne 'n bepaalde gebruiks-, betekenis- of stylsfeer te plaas. Wanneer VAW die lemma Kaaskop opneem sonder 'n etiket wat 'n stilistiese beperking daarop plaas, ontvang die gebruiker geen hulp om te beseef dat hierdie 'n neerhalende of spottende term vir 'n Hollander is nie.

Die hantering van knormoer deur VAW toon dat die leksikograaf nie in voeling met Standaardafrikaans is nie. Dit is van 'n etiket "omgangstaal" voorsien, terwyl knormoer 'n term is wat nie inslag gevind het in Gebruiksafrikaans nie.

HAT³ se hantering van jeans en jannas getuig van goeie leksikografie. Die lemma jeans is nie as Anglisisme geëtiketteer nie, maar slegs as afkomstig uit Engels. Die lemma jannas kon van 'n etiket "weinig gebruik" voorsien word.

jeans (< E.) Broek gemaak van gekeperde katoen of denim; gewoonlik as informele drag gedra.

jannas Term voorgestel vir *jeans*, maar nie deur die sprekers aanvaar en gebruik nie.

Leksikografiese etikette is 'n hulpmiddel wat met groot vrug deur die leksikograaf gebruik kan word ten einde goeie leiding aan die gebruiker te verskaf. HAT³ se hantering van etikette is goed en dien as 'n navolgingswaardige voorbeeld vir ander Afrikaanse woordeboeke. Die bestaande etiketstelsel kan uitgebrei word ten einde meer geleidsleiding aan die gebruiker te verskaf en meer gebruikersvriendelik te wees.

2.6 'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike handwoordeboek

'n Voorvereiste vir 'n gebruikersvriendelike woordeboek is dat dit oor gebruikersgerigte toegangstrukture beskik. Die eksterne toegangstruktuur is alfabeties en moet van sekere meganismes voorsien word om die gebruiker te help om 'n leksikale item vinnig en akkuraat na te slaan. Beide HAT en VAW verwys na die eerste en laaste lemma op die bladsy aan die bokant van die bladsy, maar hulle eksterne toegangstrukture kan verbeter word net behulp van 'n duimindeks waarin tot drie letters aangedui kan word.

In die middel aan die regterkant van elke bladsy kan ook die spesifieke letter van die alfabet aangedui word sodat die gebruiker onmiddellik kan weet met watter afdeling hy besig is. Dit is soms tydrowend om na die leksikale items aan die bokant van die bladsy te kyk.

'n Visueel meer aantreklike en 'n meer toeganklike interne toegangstruktuur moet in handwoordeboeke geskep word. Verskillende soekgebiede moet met behulp van simbole van mekaar onderskei word sodat die goedingeligte gebruiker kitsherwinning van inligting kan verkry. Soekgebiede verwys in hierdie geval na verskillende inligtingstipes wat in die artikel voorkom. Maklike soekroetes moet aan die gebruiker verskaf word. Dit is belangrik om daarop te let dat simbole slegs die soekgebiede van mekaar moet skei en nie nuwe tipografiese konvensies skep wat die artikel se inligtingsdigtheid en dus sy moeilikheidsgraad verhoog nie. So kan ● byvoorbeeld woordsoorte aandui, □ dat morfologiese inligting volg, en ☐ □ dat etimologiese inligting volg. Ook kan die gebruik van ingevoegde tekste die gebruiker help om sekere probleemareas in die taal te ontsyfer, aangesien die leksikograaf spesifieke inligting op 'n pertinente wyse onder die gebruiker se aandag bring. Die leksikograaf moet deurentyd 'n doelbewuste poging aanwend om die woordeboek so toeganklik moontlik vir die gebruiker te maak.

Handwoordeboeke kan op 'n konsekwente wyse meer pragmatiese inligting aan gebruikers verskaf, ten einde gebruikers in staat te stel om suksesvol te kommunikeer. Etikettegebruik en spesifiek die verfyning daarvan wat ook voorsiening maak vir 'n taboehiërargie van leksikale items, kan aandag geniet. Tans kan die gebruiker in 'n kommunikatiewe verleentheid beland as gevolg van 'n onverfynde etiketstelsel wat taboewoorde betref. Pragmatiese inligting in woordeboeke verteenwoordig die soort pluswaarde-inligting wat 'n gebruiker verlang en wat 'n woordeboek meer gebruikersvriendelik maak.

HOOFSTUK 3

'n GEBRUIKERSVRIENDELIKE AANLEERDERWOORDEBOEK IN AFRIKAANS

In hierdie hoofstuk word gepoog om 'n profiel van 'n aanleerder saam te stel op grond van die houding, voorkeure en leksikografiese vaardighede van 'n aanleerder, soos blyk uit die literatuur. Die leksikografiese vaardighede van aanleerders is ook ondersoek na aanleiding van 'n naslaanvaardigheidstoets wat deur 'n groep aanleerders geskryf is. Aspekte van die wyse waarop 'n aanleerder taal aanleer en gebruikersnavorsing oor aanleerders is ook nagevors.

Basiswoordeboek van Afrikaans word vanuit 'n gebruikersperspektief geëvalueer op grond van die waarde van die tekstuele elemente vir die gebruiker en die wyse waarop inligtingsoordrag aan die gebruiker plaasvind. Aandag word gegee aan definiëring, die aandui van semantiese betrekkings en hulp aan die gebruiker ten opsigte van die uitskakel van tipiese gebruikersfoute. 'n Model vir 'n gebruikersvriendelike aanleerderwoordeboek word voorgestel.

3.1 Profiel van 'n aanleerder

3.1.1 Houding en voorkeure van 'n aanleerder

'n Aanleerderwoordeboek is 'n sinchroniese woordeboek wat daarop gerig is om die gebruiksbehoefte van 'n nie-moedertaalspreker te bevredig. Die bevrediging van die gebruikersbehoefte sluit veral die ontsluiting van inligting en leidinggewing in 'n taalaanleersituasie in. Die Engelse leksikografie het die leiding geneem met dié woordeboektype. Voorbeelde van aanleerderwoordeboeke in Engels is Oxford Advanced Learner's Dictionary deur A.S. Hornby (1948), Longman Dictionary of Contemporary English (1978), COBUILD (1987) en Chambers Universal Learner's Dictionary (1983). Die Oxford Advanced Learner's Dictionary het reeds 'n vyfde uitgawe beleef. Cambridge International Dictionary of English (1995) (CIDE) het baanbrekerswerk op die gebied van aanleerderwoordeboeke gedoen, veral met die implementering van gebruikersvriendelike konvensies.

Volgens Otto (1989 : 405) moet die teikengebruikers duidelik vasgestel wees en die woordeboek moet op hul behoeftes afgestem wees. Die funksie van die woordeboek moet duidelik vasgestel en deurgaans in aanmerking geneem word. Aanleerderwoordeboeke moet voorsiening maak vir aanleerders. Dit vereis 'n totaal ander insig as by woordeboeke vir moedertaalsprekers. Veral die verskaf van geleidsleiding is belangrik om die gebruikers te lei om 'n leksikale item in die regte konteks te gebruik. 'n Aanleerder kan beide dekodeerende en enkoderende funksies van 'n woordeboek gebruik. Een van die grootste probleme is dat die leksikograaf nie seker kan wees oor watter voorkennis 'n aanleerder reeds beskik nie. Volgens Van der Colff (1996 : 37) het 'n aanleerderwoordeboek nie net die doel om die spraakvaardighede van die gebruiker te verbeter nie, maar ook om hulp te verleen by die verstaan van die selfstandige produksie van tekste.

Volgens Zöfgen (1994 : 4) besit aanleerderwoordeboeke 'n "tiperende" fokus op aanleerders. Die uitsoek en vergestaltung van die inligting is spesifiek op aanleerders gerig. Dit is die ideale situasie. Otto (1989 : 55) wys daarop dat aanleerderwoordeboeke spesifiek vir aanleerders opgestel word - dit moet 'n hoë toeganklikheid en 'n lae inligtingsdigtheid hê. So 'n aanleerderwoordeboek moet gebruikersvriendelik wees. Gebruikersvriendelikheid impliseer onder meer dat inligting op so 'n wyse in 'n woordeboek aangebied word dat dit so toeganklik moontlik is en dat leiding oor die praktiese gebruik van die leksikale item verskaf moet word. Die doel van die woordeboek is onder meer om kommunikatiewe probleme vir die gebruiker op te los. Volgens Otto (1989 : 55) moet data op opvoedkundig korrekte wyse, in 'n maklike en verstaanbare vorm aangebied word. Verstaanbaarheid, eenvoud en vindbaarheid van inligting is belangrik. Om laasgenoemde te bereik, moet die gebruikersgroep voldoende gedefinieer word. Hoe beter die gebruikersgroep gedefinieer word (dit wil sê hoe beter die gebruikersnavorsing), hoe meer gebruikersgerig en gebruikersvriendelik kan die woordeboek saamgestel word. Die tipering van 'n aanleerderwoordeboek het ook implikasies vir die houding en voorkeure van 'n gebruiker. Wanneer 'n gebruiker 'n aanleerderwoordeboek gebruik, kan hy voel dat so 'n woordeboek spesifiek aan sy behoeftes sal voldoen en dit juis om daardie rede gebruik en 'n positiewe houding oor die woordeboek koester.

Béjoint (1981 : 211) sê dat aanleerders volledige grammatiese en sintagmatiese inligting benodig. Laasgenoemde uitspraak is problematies, aangesien 'n aanleerderwoordeboek slegs 'n beperkte mate van tekskondensasie moet vertoon. Die leksikograaf moet deeglike gebruikersnavorsing doen en sy woordeboek ooreenkomstig die voorkeure van sy gebruikers, maar ook met metaleksikografiese uitsprake in gedagte, saamstel.

Volgens Van der Colff (1996 : 41) sou dit ideaal wees om 'n aanleerderwoordeboek vir 'n homogene groep aanleerders saam te stel, aangesien daar dan op spesifieke probleme wat tipies deur daardie groep ondervind word, gekonsentreer kan word. Daar bestaan nie 'n homogene, ideale groep aanleerders nie. Aanleerders verskil byvoorbeeld ten opsigte van hul taalvaardigheid, hul voorkennis van Afrikaans, hul houding ten opsigte van die leersituasie en hul naslaanvaardighede. Student A het dalk 'n beter kennis van Afrikaans as student B, maar swakker naslaanvaardighede. Daar moet 'n duidelike onderskeid getref word tussen taal- en naslaanvaardighede. Naslaanvaardighede moet geoefen word en doelbewus aan woordeboekgebruikers geleer word. Vreemdetaalsprekers het min vertroue in hul taalvaardigheid en naslaanvaardigheid en hulle vra dikwels die onderwyser/dosent of die woord korrek is wat hulle opgesoek het. Studente moet geleer word watter soort inligting in woordeboeke voorkom en in watter verskillende vorme. Volgens Van der Colff (1996 : 58) benodig die gebruiker (1) taalkundige vaardigheid (2) meta-leksikografiese vaardigheid (kennis om woordeboeke te gebruik) en (3) linguistiese vaardigheid (voorkennis van linguistiese terminologie en teorie).

Aanleerders is op soek na 'n betroubare naslaanbron wat hul probleme met gesag kan oplos. Met behulp van voldoende woordeboekonderrig in skole kan verseker word dat aanleerders die korrekte woordeboek gebruik, weet hoe om dit te gebruik en sodoende antwoorde op hul vrae kry.

3.1.2 Leksikografiese vaardighede van 'n aanleerder

Heath (1985 : 118), in Zöfgen (1994), beweer dat daar genoeg goeie woordeboeke bestaan, maar te min goeie woordeboekgebruikers. Hy is van mening dat woordeboekgebruikers meer "woordeboekvriendelik" word (Heath, 1985 : 248).

Volgens Herbst en Stein (1987 : 124) sluit die verwerwing van algemene naslaanvaardighede die volgende in: die verstaan van die strukturele rangskikking in die woordeboek, die toepassing van die alfabetiese volgorde en kennis van die funksie en werking van die kruisverwysingstelsel. Gebruikers moet hul kognitiewe vaardighede gebruik om te besluit watter inligting vir hulle gebruik relevant is en dié inligting kan uitsonder uit die hoeveelheid inligting wat in die woordeboekartikel aan hul gebied word.

In 'n kursus wat vir eerstejaaruniversiteitstudente by Bari Universiteit vanaf November 1977 tot April 1978 oor die gebruik van die "Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English" (ALD) aangebied is, is naslaanvaardighede aan die studente geleer. Barone (1979 : 189) wys daarop dat die doel van die kursus was om die aanleerder met die korrekte vaardighede toe te rus om die woordeboek korrek en volledig te kan gebruik. 'n Woordeboek kan slegs 'n suksesvolle instrument wees indien dit korrek gebruik word. Die raadpleeg van 'n woordeboek dien geen doel indien die gebruiker nie die sisteem van simbole kan interpreteer om die korrekte keuse te maak en sodoende die korrekte antwoord te vind nie. Volgens Barone (1979 : 189) kan die persentasie foute in mondelinge en skriftelike werk verminder word indien studente beter opgelei word in die gebruik van woordeboeke. Die woordeboek kan as 'n groot bydraende faktor in die ontwikkeling van die aanleerder se kommunikatiewe vermoë beskou word.

Beattie (1973 : 163) onderskei tussen drie fases van woordeboekgebruik tydens die aanleerproses van 'n vreemde taal, naamlik die voorbereidende fase, die fase van gekontroleerde gebruik en die fase van vrye gebruik.

Tydens die voorbereidende fase (Beattie, 1973 : 163) is woordeboekgebruik onnodig, aangesien dit die onderwyser se doelwit is om 'n beperkte reeks strukture en woordeskat vas te lê wat as basis gaan dien vir verdere studie van die taal. Dikwels gebruik aanleerders in hierdie fase sakwoordeboeke. Dit word deur egter onderwysers ontmoedig, aangesien 'n sakwoordeboek te min inligting vir 'n aanleerder verskaf. Alhoewel aanleerderwoordeboeke oor 'n lae inligtingsdigtheid moet beskik, bied sakwoordeboeke dikwels te min inligting en die besondere kriptiese wyse waarop inligting aangebied word, verwar die aanleerders dikwels. Onvoldoende leiding word ook in sakwoordeboeke verskaf en die gebruiker ontvang nie genoeg leiding om

leksikale items korrek in die doeltaal te gebruik nie. Aanleerders kan in hierdie fase bewus gemaak word van die bestaan van woordeboeke en aangemoedig word om eerder meer omvattende woordeboeke, soos aanleerderwoordeboeke as sakwoordeboeke te gebruik.

Gedurende die fase van gekontroleerde gebruik (Beattie, 1973 : 164) word eentalige woordeboeke vir privaat lees gebruik. Eentalige woordeboeke kan ook gebruik word vir ander duidelik gedefinieerde aktiwiteite, byvoorbeeld vertaling in die doeltaal. In hierdie stadium kan tweetalige woordeboeke vir vertaling aan die aanleerder bekend gestel word.

Die fase van vrye gebruik (Beattie, 1973 : 164) is die fase waarna die onderwyser streef, aangesien die aanleerder homself/haarself dan uit 'n woordeboek kan leer. Indien 'n eentalige woordeboek wyslik in die vroeë stadium van opleiding gebruik is, behoort die aanleerder nie probleme te hê om oor te skakel na die gebruik van 'n tweetalige woordeboek nie.

Beattie maak nie voorsiening vir die gebruik van 'n aanleerderwoordeboek nie, alhoewel dit met groot vrug in die aanleerproses gebruik kan word. Dit kan in die eerste fase onder die toesig van die onderwyser gebruik word. Sodra die gebruiker meer selfvertroue in sy taalvermoë en naslaanvaardighede het, kan daar dan progressief gevorder word na "moeiliker" woordeboeke.

Volgens Béjoint (1987: 208) sal die gaping tussen leksikograwe se verwagtinge en die werklike naslaanvaardighede van gebruikers nie maklik vernou nie, aangesien woordeboeke meer gesofistikeerd raak. Met behulp van die nodige navorsing kan leksikograwe van innoverende tegnieke gebruik maak om woordeboeke meer gebruikersvriendelik te maak. Gebruikers se naslaanvaardighede moet dus verbeter word. Die hele gebruiksituasie kan verbeter word indien gebruikers se naslaanvaardighede verbeter en leksikograwe gebruikers meer ter wille is deur woordeboeke meer gebruikersvriendelik te maak. Die uiteindelijke doelwit met die leer van woordeboekgebruik is om gebruikers te leer om taal onafhanklik van woordeboeke te beheers.

3.1.2.1 Uitslag van 'n naslaanvaardigheidstoets

'n Naslaanvaardigheidstoets met 'n teksgedeelte uit Basiswoordeboek van Afrikaans (voortaan BA) as onderwerp is deur 225 studente van Brakpan Kollege afgelê. Van 225 studente kan 'n kontrolegroep van 48 Afrikaanssprekende studente onderskei word. Die aanleerders vorm 'n heterogene groep wat bestaan uit studente wat nog nooit onderrig in Afrikaans ontvang het nie, tot studente wat Afrikaanse Tweede of Derde Taal in matriek geslaag het. Die toets is as bylae aangeheg aan die einde van die hoofstuk. Die uitslae van die toets is as volg: (die persentasie vrae wat verkeerd beantwoord is deur die onderskeie groepe, word aangedui).

P E R S E N T A S I E F O U T E B Y E L K E V R A G		AFRIKAANS NIE GEDOEN	ST 5	ST 6	ST 7	ST 8	ST 9	ST 10	AFRIKAANS SPREKENDES
	1	0	50	0	0	4	3	6	2
	2a	20	50	33	7	7	4	11	0
	2b	80	100	50	43	43	54	70	31
	3	80	100	66	50	54	44	56	17
	4	60	50	66	21	43	44	56	2
	5	0	100	17	43	21	37	43	6
	6	20	0	17	21	29	24	30	6
	7a	60	0	66	21	25	16	11	2
	7b	40	0	50	21	18	7	7	0
	8	20	50	66	14	25	19	28	4
	9	0	0	17	29	21	22	20	10
	10	100	100	100	100	86	87	92	48
	11	100	100	67	79	64	85	80	17
	12	80	100	100	43	68	51	67	8
	13	60	50	50	36	46	37	44	4
	14	80	100	75	92	68	88	88	29
	15	50	50	33	23	7	71	22	2
	16	50	50	33	15	18	10	13	4

Die volgende vaardighede is by die onderskeie vrae getoets:

- 1 Weergawe van 'n definiens.
- 2a Weergawe van gebruiksinligting soos in verstrekte woordeboekmateriaal verskaf.
- 2b Weergawe van gebruiksinligting soos in verstrekte woordeboekmateriaal verskaf.
- 3 Naslaan van 'n uitdrukking.
- 4 Naslaan van voorbeeldmateriaal.
- 5 Weergawe van 'n definiens.
- 6 Weergawe van gebruiksinligting soos in verstrekte woordeboekmateriaal verskaf.
- 7a Weergawe van grammatikale inligting.
- 7b Weergawe van grammatikale inligting.
- 8 Weergawe van stilistiese inligting.
- 9 Dekodering van inligting - opsoek van onverklaarde lemma.
- 10 Dekodering van inligting - na aanleiding van analogie van onverklaarde lemma.
- 11 Weergawe van definiens.
- 12 Weergawe van sinoniem.
- 13 Kodering van 'n definiens.
- 14 Opsoek van woordsoortlike funksie.
- 15 Enkodering van grammatikale inligting.
- 16 Weergawe van inligting van voorbeeldmateriaal.

Die volgende sewe vrae het die meeste probleme aan die studente besorg (met vraag 10 as die mees problematiese):

vrae 10, 14, 11, 12, 13, 2b, 4

Uit bogenoemde gegewens blyk dit dat die aanleerders nog nie goed genoeg vertrouwd is met die gebruik van 'n aanleerderwoordeboek nie.

3.1.3 Aspekte van die wyse waarop 'n aanleerder taal aanleer

Volgens Strevens (1984 : 11) vind die aanleer van taal plaas wanneer 'n aanleerder blootgestel word aan taalondervindinge uit die buitewêreld en in die klaskamer. Dit is 'n proses waartydens die gebruiker se verstand en verstandelike vermoëns gebruik word. Vir die doel van hierdie studie word 'n aanleerder beskou as 'n nie-moedertaalspreker wat in sy kennisnamefase van 'n nuwe taal is. 'n Spreker is nie

meer 'n aanleerder nie wanneer hy voldoende in 'n taal kan kommunikeer.

Meara (1983 : 33) wys daarop dat daar min inligting beskikbaar is oor die wyse waarop 'n tweedetaalwoordeskat aangeleer word, maar dit kan bo redelike twyfel bewys word dat verwerwingspatrone in die vroeëre stadium van die aanleerdersproses radikaal verskil van wat gebeur wanneer gevorderde, relatief vloeiende sprekers woorde aanleer. Dit is moontlik dat die woordassosiasie van sprekers met basiese tweede taal heeltemal kan verskil van die spreker met die meer "gevorderde" woordeskat. Daar bestaan nog twyfel oor die wyse waarop aanleerders nuwe woorde aanleer en in hul bestaande woordeskat integreer.

Een van die maniere waarop 'n nuwe taal aangeleer word, is deur middel van woordassosiasie. Woordassosiasie (Meara, 1983 : 34) by moedertaalsprekers is relatief stabiel, aangesien hulle telkens dieselfde respons tot stimuluswoorde toon, maar dit verskil by aanleerders. Aanleerders se woordeskat is in flux en nie vas nie. Hulle is geneig om dikwels idiosinkratiese reaksies te toon. Semantiese verbindings in die aanleerder se mentale leksikon is ietwat onsamehangend en dit gee aanleiding daartoe tot die vermoede dat aanleerders se reaksies minder stabiel is as die responspatrone van moedertaalsprekers.

Volgens Meara (1983 : 35) het die meeste aanleerders die ondervinding dat hulle wel 'n woord ken, maar nie weet wat die woord beteken nie. Hierdie ondervinding bewys dat om 'n nuwe woord aan te leer, dit nie noodwendig slegs die afparing van die tweedetaal-stimuli en die eerstetaalbetekenis is wat geleer moet word nie. 'n Soort komplekse absorpsieproses kan moontlik betrokke wees en daarvolgens kan woorde wat teëgekom is hul regmatige plek in die aanleerder se tweedetaal-leksikon inneem. Om 'n nuwe woordeskat aan te leer, is nie 'n kitsproses nie en daar bestaan twyfel oor die stabiliseringsperiode van die woordeskat van die aanleerder. Sien ook Strevens (1984) vir 'n volledige bespreking van die aanleerproses van 'n vreemde taal.

Dit blyk duidelik uit Strevens en Meara se navorsing dat vreemdetaalsprekers hul woordeskat op 'n ander manier bekom as moedertaalsprekers, en hierdie feit moet neerslag vind in die konsep van aanleerderwoordeboeke. Strevens (1984 : 77) wys op die verskil tussen konvensionele eentalige woordeboeke vir moedertaalsprekers en aanleerderwoordeboeke. Aanleerderwoordeboeke verskaf gewoonlik nie aanduidings

van historiese en etimologiese inligting nie, uitspraak word met betrekking tot die internasionale fonetiese alfabet aangedui, belangrike inligting vir gebruikers soos onreëlmatige werkwoordpatrone, trappe van vergelyking van adjektiewe en spesiale grammatikale eienskappe van die lemma word spesiaal geïnkorporeer. Argaiëse en dialektiese vorme kom nie in aanleerderwoordeboeke voor nie en 'n gekontroleerde, beperkte woordeskat word in die definiëring van lemmas gebruik. Belangrik in die aanleerderwoordeboek is 'n gedetailleerde voorwerk wat aan die gebruiker leiding verskaf oor die verskeidenheid leksikale, semantiese, grammatikale en kulturele inligting in die artikels.

3.1.4 Gebruikersnavorsing oor aanleeders

Volgens MacFarquhar en Richards (1983 : 111) word woordeboeke as leerinstrumente afgeskeep deur opvoedkundiges, en leksikograwe en uitgewers word steeds aan hul self oorgelaat om die behoeftes van woordeboekgebruikers na te vors.

Tono (1992 : 232) wys daarop dat ten spyte van die feit dat tweedetaal-leksikografie geweldig ontwikkel het tydens die laaste twee dekades, woordeboeke meer gesofistikeerd geraak het en geen remediërende navorsing gedoen word oor gebruikers met swak naslaanvaardighede nie. Woordeboeke het meer gesofistikeerd geraak en word ontwerp vir gebruikers met goeie naslaanvaardighede. Woordeboeke in baie lande klou steeds aan die outoritêre tradisie en hul waarde en nut word selde bevraagteken. Volgens Tono (1992 : 232) word die woordeboekgebruiker dikwels geïgnoreer en baie min moeite word gedoen om uit te vind wat die woordeboekgebruiker doen en waarom hy op 'n sekere manier optree. Dit moet in gedagte gehou word dat die doel van leksikografie nie net is om woorde sistematies te beskryf nie, maar ook om leksikografiese resultate te produseer wat praktiese gebruikswaarde het. Daarom moet vasgestel word of woordeboeke regtig in gebruikers se behoeftes voorsien en of gebruikers werklik die inligting benut wat leksikograwe nodig ag. Empiriese data oor gebruikers se behoeftes en vaardighede is noodsaaklik sodat ware gebruikersvriendelike woordeboeke ontwikkel kan word. Dit kan baie goed bevorder word met die instel van woordeboekonderrig in skole.

Stevens (1984 : 78) het in gesprekke met onderwysers van taalaanleerders in Brittanje bevind dat aanleerders oor die algemeen die volgende van hul woordeboeke soek:

- * betekenis van woorde en dikwels afkortings van woorde;
- * alternatiewe betekenis en gebruik van woorde;
- * presisie;
- * versekering (dat 'n woord korrek gebruik is) en 'n herinnering (aan woorde wat gedeeltelik geleer is);
- * spelling;
- * uitspraak, veral klemaanduiding.

Uit bogenoemde empiriese navorsing blyk dit dat Stevens (1984 : 77) se kriteria vir aanleerderwoordeboeke weerspreek word, aangesien gebruikers meer gedetailleerde inligting soek as wat hy in 'n aanleerderwoordeboek aanbeveel. Klemaanduiding word byvoorbeeld dikwels nie in aanleerderwoordeboeke verskaf nie.

Volgens Stevens (1984 : 79) gebruik aanleerders dikwels 'n eentalige aanleerderwoordeboek om die betekenis van 'n woord op te soek wat hulle vir die eerste keer teëkom. Minder gebruiklik is die opsoek van 'n woord wat hulle eerste in gesproke vorm gehoor het en waarvan hulle die spelling geraai het ten einde dit in 'n woordeboek op te soek. Dikwels word woorde opgesoek wat gedeeltelik geleer is of wat ietwat bekend is, maar nog nie deel uitmaak van die aanleerder se mentale leksikon nie. 'n Woord waarvan die ortografiese vorm aan die gebruiker bekend is en ook sommige van sy betekenis, maar nou in 'n ander betekenis aan die gebruiker verskyn, kan ook nageslaan word. Aanleerderwoordeboeke verskaf nie slegs inligting oor die betekenis, gebruik en grammatika van 'n leksikale item nie, maar ook oor die "leksikale vorm" van 'n woord. Die abstrakte konsep "leksikale vorm" kan volgens Stevens (1984 : 81) gedefinieer word as die sielkundige werklikheid van die grootte van woorde wat gemanifesteer word in hul geskrewe en gesproke vorm met inagneming van morfofonetiese variasies byvoorbeeld enkelvoud/meervoud, tye en afkortings. Dit is noodsaaklik dat aanleerders leksikale vorme deel van hul mentale leksikon maak en aanleerderwoordeboeke lewer 'n groot bydrae tot die aanleerproses deur inligting oor geskrewe vorme en grammatikale, sintaktiese en uitspraakinligting oor daardie vorme te verskaf.

Stevens (1984 : 82, 83) wys daarop dat aanleerders ten opsigte van ten minste drie vlakke verskil, naamlik

- (i) hul onmiddellike doel wanneer die woordeboek gebruik word,
- (ii) hul taalvaardigheid in die taal wat geleer word en
- (iii) individuele eienskappe.

Taalvaardigheid van 'n aanleerder speel 'n groot rol in die gebruik van die woordeboek as naslaanbron. Die gebruiker se onmiddellike doelwitte word sterk beïnvloed deur hoe ver hy/sy op die kontinuum vanaf 'n absolute beginner tot 'n persoon met 'n gevorderde taalbeheersing gevorder het. 'n Beginner is byvoorbeeld in die basiese grammatikale struktuur geïnteresseerd en kan gehelp word met inligting dat 'n spesifieke naamwoord telbaar of ontelbaar is, terwyl 'n gevorderde gebruiker fyner nuanses of idiomatiese gebruik kan naslaan. 'n Gevorderde aanleerder kan ingewikkelde definisies verstaan, terwyl 'n beginner probleme het met eenvoudige definisies.

Volgens Gouws (1993 : 33) moet die potensiële gebruiker, sy leksikografiese behoeftes en vermoë geïdentifiseer word alvorens 'n woordeboek saamgestel word. Die makrostrukturele seleksie, die mikrostrukturele hantering van lemmas en die adressering behoort deur die gebruikersprofiel bepaal te word. Volgens Hansen (in Gouws, 1993 : 33) moet die ordening van leksikografiese inligting op so 'n wyse wees dat die gebruiker die antwoorde op sy vrae in die kortste tyd moontlik kan vind.

Ten einde maksimum herwinbaarheid (Gouws, 1993 : 33) te bereik, moet 'n aanleerderwoordeboek oor toegangstrukture beskik wat moontlike struikelblokke in die opsoek van 'n spesifieke lemma kan oorkom.

Gouws (1993 : 33) definieer die potensiële gebruikers van BA as 'n kulturele en linguistiese heterogene gemeenskap. Moedertaalsprekers van Afrikaans kan BA gebruik, asook sprekers van Europese tale, Suid-Afrikaanse Engels en die nege inheemse Afrika-tale. Die leksikograaf kan nie in al hierdie gebruikers se behoeftes op 'n gelyke basis voorsien nie en sy besluite in die beplanning en strukturering van die aanleerderwoordeboek moet deur die sosiolinguistiese profiel van die mees tipiese teikengebruiker bepaal word.

In die voorwoord van BA word gemeld dat die woordeboek veral geskryf is vir sprekers van ander tale wat Afrikaans wil aanleer, maar so saamgestel is dat die moedertaalspreker van Afrikaans dit eweneens as nuttige taalhulpmiddel kan gebruik. Gouws (1993 : 3) wys daarop dat die projektkomitee van BA besluit het dat sprekers wat Afrikaans as derde of vierde taal aanleer die primêre teikengroep van die woordeboek gaan wees. Hy meld ook (1993 : 31) dat BA gerig is op nie-moedertaalsprekers van Afrikaans, maar ook op moedertaalsprekers, veral op skoolvlak. Hierdie inligting word nie in die voorwoord gemeld nie. Dit verskaf onmiddellik 'n probleem, aangesien die woordeboek probeer om vir 'n te breë spektrum gebruikers voorsiening te maak, naamlik vanaf moedertaalsprekers van Afrikaans tot aanleerders van Afrikaans as derde of vierde taal. Die leksikograaf kan onmoontlik nie aan al dié gebruikers se behoeftes voldoen nie en die stelling in die voorwoord blyk te ambisieus te wees. 'n Moedertaalspreker van 'n taal se behoeftes en naslaanvaardighede verskil radikaal van dié van 'n vierdetaalspreker en daar kan nie vir beide se behoeftes voorsiening gemaak word nie. Primêre gerigtheid impliseer dat moedertaalsprekers die woordeboek kan benut, maar nie 'n volledige behoeftevervulling mag verwag nie.

3.2   Teksuele elemente van 'n aanleerderwoordeboek

3.2.1   Die voorwerk van BA

Die gebruikersvriendelikheid van 'n woordeboek kan in die manier van aanbied van inligting in die toeliggende aantekeninge en die tipe inligting wat verskaf word, reeds duidelik aan die gebruiker geïllustreer word. Die tekste wat deel van die voorwerk van BA uitmaak, sluit onder meer die voorwoord, sleutel vir gebruikers en wenke vir die gebruiker in.

In die toeliggende aantekeninge word die woordeboek se werkswyse en die tipe inligting, asook die struktuur van die woordeboek, aan die gebruiker verduidelik. In die praktyk lees baie min gebruikers egter die voorwerk van 'n woordeboek voordat die woordeboek gebruik word. Die gebruiker neem aan dat dié spesifieke woordeboek alfabeties georden is soos die meeste woordeboeke wat aan die gebruiker bekend is en dan word 'n woord bloot nageslaan. By die naslaan van die spesifieke woord gaan baie gebruikers vir die eerste keer agterkom watter soort inligting dié tipe woordeboek aanbied.

Uit ondervinding in 'n opvoedingsituasie met aanleerders kan gemeld word dat aanleerders nie die toeliggende aantekeninge lees nie en dus kry hulle geen leiding oor die gebruik van die woordeboek nie. Dikwels is aanleerders nie bewus van die feit dat toeliggende aantekeninge in die woordeboek verskaf word nie. Onderwysers of dosente word geraadpleeg wanneer 'n gebruiker iets nie verstaan nie en sodoende word die belangrikheid van die toeliggende aantekeninge geïgnoreer. Aanleerders se kennis van die taal is soms baie beperk en hul verstaan bloot nie die toeliggende aantekeninge nie, aangesien die verduidelikings te ingewikkeld en teoreties is. Baie gebruikers stel nie daarin belang om die toeliggende aantekeninge te lees nie, aangesien hul onder die indruk verkeer dat hulle wel oor die nodige naslaanvaardighede beskik om die woordeboek te gebruik.

3.2.1.1 Die voorwoord van BA

In die voorwoord word die gebruiker georiënteer ten opsigte van wat hy in die woordeboek kan verwag. Eerstens word die woordeboek getipologiseer, naamlik as 'n "verklarende aanleerderwoordeboek". Vir baie gebruikers is die term "aanleerderwoordeboek" onbekend, aangesien BA die eerste voorbeeld van 'n aanleerderwoordeboek in Afrikaans is. Die skrywers verduidelik die term deur daarop te wys dat die woordeboek geskryf is vir sprekers wat Afrikaans wil aanleer en wys ook op die verskil tussen BA en ander verklarende Afrikaanse woordeboeke.

Die teikengebruikers van die woordeboek word verder in die voorwoord geïdentifiseer. Dit blyk dat vreemdetaalsprekers die hoofteikengroep uitmaak, maar die skrywers wys daarop dat moedertaalsprekers van Afrikaans dit ook as 'n nuttige hulpmiddel kan gebruik. Laasgenoemde stelling blyk problematies te wees, aangesien die behoeftes van vreemdetaalsprekers en moedertaalsprekers moeilik versoenbaar is. Dié onversoenbaarheid van behoeftes het juis aanleiding gegee tot die opstel van aanleerderwoordeboeke.

Verder word gemeld dat BA op die kernwoordeskat van Afrikaans konsentreer en dat die skrywers hulle laat lei het deur 'n bestaande frekwensietelling van die gebruiklikste Afrikaanse woorde. Die gebruik van 'n kernwoordeskat vir aanleerderwoordeboeke is algemeen aanvaarbaar en die gebruiker weet dus dat gebruiksfrekwensie as maatstaf

vir die opname van lemmas gebruik is. Daar is ook, volgens die skrywers, gelet op die voorkoms van woorde in die alledaagse skryf- en spreektaal. Die skrywers meld egter nie wat die kriteria vir die opname van lemmas in dié geval was nie.

Die res van die voorwoord getuig van die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek. Daar word gemeld dat volsinne gebruik word met die doel om betekenisoordrag so duidelik moontlik te maak en dat voorbeelde van Gebruiksafrikaans verskaf word deur sinne in gewone natuurlike gesprekstaal te gee. Gebruiksleiding word verskaf deur te meld dat die woordeboek alle tipes leksikale items, te wete subwoordelike leksikale items, leksikale items en meerwoordige leksikale items in bestek het. Dit is 'n belangrike teoretiese standpunt wat deur BA ingeneem word wat verreikende gevolge vir die Afrikaanse leksikografie kan inhou. In die verlede is Afrikaanse woordeboeke gekritiseer vir hul "woordgesentreerdheid" deur nie altyd volledige leksikografiese status aan subwoordelike leksikale items en veral meerwoordige leksikale items toe te ken nie. BA stel in hierdie geval 'n navolgenswaardige voorbeeld vir ander Afrikaanse verklarende woordeboeke.

3.2.1.2 Sleutel vir gebruikers

Hulp met die ontsluiting van inligting word in die sleutel vir gebruikers verskaf. Op die twee bladsye word inligting op 'n visueel-aantreklike wyse aan die gebruiker verskaf. Gebruikersinligting en -leiding word verskaf en dan word dit geïllustreer met voorbeelde uit die teks.

Tipografiese konvensies, byvoorbeeld die vetdruk van 'n lemma, die kursiefdruk van voorbeeldsinne, idiome wat ná die merker **UITDRUKKING** volg, die aandui van grammatiese inligting tussen hakies, kruisverwysings wat met die woord "teenoor" gemerk word, bykomende inligting in 'n teksboks, ensovoorts word vir die gebruiker aangedui en telkens word die voorbeeld in die leksikografiese teks gemerk.

Ongelukkig word daar nie uitgebrei oor die soort inligting wat in die ingevoegde tekste aangebied word nie, behalwe dat dit bykomend is. Die ingevoegde tekste vervul 'n belangrike funksie in die woordeboek en die gebruik daarvan kan vir die gebruiker tot groot voordeel strek.

Weer eens gebruik die redaksie die korrekte leksikografiese terme, byvoorbeeld "lemma", "betekeniswaardes" en dien in hierdie opsig as 'n voorbeeld vir ander Afrikaanse woordeboeke waarin daar dikwels terminologieverwarring voorkom. Dit kan egter probleme vir die gebruiker verskaf indien hy/sy nie op hoogte van die terme is nie. Indien woordeboekonderrig wel in skole plaasvind, kan die gebruikers die terme ken. Daar word ook korrek onderskei tussen homonieme, verskillende betekeniswaardes en verskillende woordsoortlike funksies. Die ordeningsbeginsels wat toegepas is, is egter nie verduidelik nie.

Ten spyte van die visuele aanbieding van die leksikografiese inligting bestaan daar twyfel of die tipiese aanleerder die leksikografiese terminologie gaan verstaan. Ook die gebruik van sekere woorde kan problematies wees, byvoorbeeld "superskrif", "gewone syfers", "'n sinskonstruksie wat nie in orde is nie." Indien 'n aanleerder nie definitiewe leiding van 'n onderwyser of 'n moedertaalspreker ontvang nie, gaan die sleutel tot die leksikografiese inligting in die woordeboek moeilik verstaanbaar wees.

3.2.1.3 Wenke vir die gebruiker

Die wenke vir die gebruiker van BA is definitief te moeilik verstaanbaar vir die aanleerder en is gerig op die moedertaalspreker wat die woordeboek gaan gebruik. In dié teksgedeelte verduidelik die samestellers die stelsel wat in die woordeboek gevolg is. Dit is goeie leksikografiese praktyk en is dit noodsaaklik vir die woordeboek, maar soos reeds genoem, is dit te betwyfel of dit van enige nut vir die vreemdetaalspreker gaan wees. Tydens 'n klein steekproef onder vreemdetaalsprekers is gevind dat die meeste sprekers nie die wenke verstaan nie. Hulle verstaan nie die taalgebruik nie en veral nie die gebruik van taalkundige terme soos "woordsoortbenoemings", "grammatiese inligting", "verboë en onverboë optrede" en "afwesigheid van trappe".

Weer eens word die korrekte leksikografiese terminologie gebruik, byvoorbeeld "lemma" en "artikel". Dit word ook in leketaal aan die gebruiker verduidelik en sodoende word die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek verhoog. Taalkundige terme wat in die woordeboekteks gebruik word, word ook verklaar om te verseker dat die gebruiker nie met vreemde terme in die teks gekonfronteer word nie.

Die woordsoortbenoemings wat in die woordeboek gebruik word, word gelys, asook die afkortings daarvoor. Dit is ook goeie inligting vir die gebruiker aangesien dit verseker dat hy/sy sal weet waarvoor 'n spesifieke afkorting staan wanneer hy dit in die teks teëkom.

Aandag word ook aan die verskaf van grammatiese inligting in die teks gegee, asook die gepaardgaande konvensies. Veral inligting ten opsigte van naamwoorde, adjektiewe en werkwoorde word verskaf. Dit is belangrike inligting vir die gebruiker ten einde te verseker dat korrekte inligtingsoordrag plaasvind en dit bewys ook dat die woordeboek die gebruiker ter wille is. Indien die gebruiker al die wenke lees en verstaan, sal dit 'n groot bydrae lewer tot die korrekte en effektiewe gebruik van die woordeboek.

3.2.1.4 Toegangstrukture van BA (interne en eksterne)

Volgens Hausmann en Wiegand (1989) moet die woordeboekgebruiker die inligting vind wat hy/sy nodig en die struktuur van die woordeboek moet hom help om daardie inligting te vind. Hierdie komponent van die woordeboek staan as die toegangstruktuur van die woordeboek bekend. Die toegangstruktuur kan ook as seekroete vir die gebruiker beskou word. Volgens Gouws (1996 : 20) kan die gebruikersvriendelikheid van 'n woordeboek verhoog word deur die toegangstruktuur so te verbeter dat die seekroete tot 'n kitsherwinning van inligting kan lei. By 'n aanleerderwoordeboek moet die klem nie op kitsherwinning van inligting val nie, maar wel op die hoë vindbaarheid van inligting. "Kitsherwinning van inligting" verwys na meganismes wat geïmplementeer word om 'n gebruiker in staat te stel om inligting so vinnig as moontlik te vind, byvoorbeeld die plasing van struktuurmerkers om die gebruiker te help om tussen seekgebiede te onderskei. Die "hoë vindbaarheid van inligting" verwys na meganismes wat geïmplementeer word om 'n gebruiker te help om inligting so maklik as moontlik te vind, byvoorbeeld die verskaf van volledige meervoudsvorme by selfstandige naamwoorde en nie net die blote verskaf van meervoudsuitgange nie.

Soos reeds genoem, lei die eksterne seekroete die gebruiker tot by die lemma. 'n Seekroete begin reeds op buiteblad wanneer die leser aan die toegangstruktuur blootgestel word. In die voorwerk van BA word gemeld dat dit 'n alfabetiese

woordeboek is waarin elke lemma op sy alfabetiese plek in 'n eie artikel behandel word. Die gebruiker weet dus dat leksikale items volgens alfabetiese volgorde in die woordeboek voorkom en kan dit daarvolgens naslaan. Die eerste en laaste lemmas op 'n bladsy word onderskeidelik aan die linker- en regterkant van die bladsy aan die bokant verskaf en dit vergemaklik die soekroete vir die gebruiker. Hierdie leksikale items word soekwoorde genoem. Die lemma wat die gebruiker naslaan, word ook in vet gedrukte letters verskaf sodat die gebruiker dit maklik kan uitken. 'n Innovasie wat in Oxford Advanced Learner's Dictionary voorkom wat BA kan navolg om die soekroete meer toeganklik vir die gebruiker te maak, is die plaas van die letter in die alfabetiese gedeelte in die kantlyn van elke bladsy. Dit dien as 'n soort duimindeks en vergemaklik die gebruiker se soektog. So 'n duimindeks en ook die gebruik van soekwoorde help die gebruiker met die herwinning van kitsinligting en is sodoende deel van die kitstoegangstruktuur. In hierdie geval vorm die eksterne soekroete deel van die kitstoegangstruktuur. BA kan as 'n monotoeganklike woordeboek beskou word, aangesien daar slegs een soekroete bestaan. Die eksterne soekroete van BA word nie aan die gebruiker verduidelik nie.

Die interne soekroete help die gebruiker om 'n spesifieke inligtingstipe binne die artikel te vind. Veral in 'n aanleerderwoordeboek waar die gebruiker nie bekend is met die taal nie, is dit nodig dat 'n woordeboek gebruikersvriendelik is deur oor 'n eenvoudige toegangstruktuur te beskik.

'n Verskeidenheid tegnieke word in BA geïmplementeer om die interne soekroete vir die gebruiker meer toeganklik te maak en kitsherwinning van inligting te verseker. By selfstandige naamwoorde word meervoude en verkleinwoorde onmiddellik na die lemma in vetdruk verskaf. Die woorde is uitgeskryf en daar word nie van afkortings gebruik gemaak nie. Dit is maklik om op te spoor. Sodoende word daar nie 'n beroep op die gebruiker se intuïsie gedoen nie, word inligting vinnig en korrek herwin en die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek verhoog. By byvoeglike naamwoorde word die trappe van verlyking en by werkwoorde die verledetydsvorme direk na die lemma in vetdruk verskaf. Dit word volledig en sonder grammatikale kodes verskaf. Wanneer 'n lemma in die definisie herhaal word, word dit weer in vetdruk verskaf ter beklemtoning vir die gebruiker. Verskeie woordsoortlike funksies word ook vir die gebruiker gemerk.

Daar word van tipografiese struktuurmerkers, byvoorbeeld vetdruk, kursief en hoofletter-vetdruk gebruik gemaak om soekgebiede te identifiseer en af te baken vir die gebruiker. Die gebruik van tipografiese struktuurmerkers dui op die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek. Alle woordsoortaanduidings word in *skuins* gedruk. Afkortings word gebruik, wat in die voorwerk van die woordeboek korrek aan die gebruiker verduidelik is. Polisemiese onderskeidings van 'n lemma is genommer en die nommer is omring. Die feit dat die nommers omring is, beklemtoon dit meer vir die gebruiker. Semantiese opposisie is in **vetdruk** verskaf en voorbeeldmateriaal in *skuinsdruk*. Die kursiefdruk dui dus vir die gebruiker aan dat voorbeeldmateriaal volg. Idiome word pertinent gemerk deurdat dit in 'n ander hoofletter lettertipe gedruk is en volg na die woord "uitdruk".

Subwoordelike leksikale items word gemerk deur hulle as streeplemmas op te neem en homonieme word as aparte, genommerde lemmas met superskrif verskaf. In die voorwerk word die konvensies ten opsigte van homonieme verduidelik, maar nie ten opsigte van streeplemmas nie. Dit is inligting rakende die seekroete wat aan die gebruiker weergegee moet word. Onverklaarde lemmas vorm ook deel van die eksterne toegangstruktuur en hulle word van die interne toegangstruktuur onderskei met behulp van vetgedrukte letters. Dit word in die sleutel vir gebruikers genoem. By onverklaarde lemmas vind nuladressering plaas, aangesien geen inligting oor die lemma (vorm) aangebied word nie. Geen vormkommentaar word dus verskaf nie.

The Oxford Advanced Learner's Dictionary se interne seekroete word onder meer verbeter deur baie algemene frases in voorbeeldmateriaal te "highlight" en simbole word gebruik om verskillende dele van 'n artikel aan te dui. Dié innoverings kan ook met vrug deur BA gebruik word om die seekroete te verbeter.

Ten slotte kan opgemerk word dat BA se interne en eksterne seekroete gebruikersvriendelik is en as voorbeeld vir ander eentalige verklarende woordeboeke in Afrikaans gebruik kan word. Die struktuur van die woordeboek getuig van weldeurdagtheid van die leksikografe en dat aanleerderwoordeboeke in ander tale ook geraadpleeg is met die saamstel van die woordeboek.

'n Belangrike doel van 'n aanleerderwoordeboek is om inligting op 'n duidelike en ondubbelsinnige wyse aan die woordeboekgebruiker oor te dra. Een van die

hulpmiddels wat 'n leksikograaf kan gebruik ten einde dié doel te bereik, is om 'n gebruikersvriendelike toegangstruktuur daar te stel. 'n Woordeboek beskik oor 'n interne en eksterne toegangstruktuur. Reeds met die lees van die buiteblad word die leser aan die toegangstruktuur blootgestel.

Volgens Gouws (1993 : 36) moet 'n aanleerderwoordeboek se toegangstruktuur so eenvoudig moontlik wees ten einde ondubbelsinnige betekenisoordrag te verseker. Tipografiese konvensies wat gebruik word, moet so eenvoudig moontlik wees sodat dit deur gebruikers verstaan kan word. Die verskaf van volledige vorme byvoorbeeld die uitskryf van woordklasse, meervoude en verledetydsvorme maak ook die toegangstruktuur toeganklik. Die gebruik van grammatikale kodes verhoog die inligtingsdigtheid van 'n leksikografiese artikel en moenie in aanleerderwoordeboeke gebruik word nie. Die LDCE maak van grammatikale kodes gebruik. So verwys die kodeletter T dat 'n lemma 'n oorganklike werkwoord is met een onderwerp en T1 dui aan dat 'n oorganklike werkwoord deur een of meer soortname of voornaamwoorde gevolg kan word. Alhoewel hierdie kodes help met die herwinning van inligting, word dit op 'n implisiete wyse gedoen, aangesien die inligting wat deur die kodeletter geïdentifiseer word, nie eksplisiet in die artikel verskaf word nie. BA maak nie van grammatikale kodes gebruik nie, aangesien dit inligtingsoordrag bemoeilik deurdat die gebruiker die kodes moet dekodeer vir inligtingshulp.

Die gebruik van ingevoegde tekste in BA as deel van die interne toegangstruktuur is hoogs funksioneel. Wiegand (1995) maak in sy analise van leksikografiese teksinligting voorsiening vir die insluiting van ingevoegde binnetekste as deel van die artikel en hy beskou dit as baie toepaslik vir gebruik in aanleerderwoordeboeke. Die ingevoegde binnetekste kan maklik van die res van die artikel onderskei word, aangesien dit in teksboksvorm weergegee word. Die gebruiker se aandag word maklik getrek deur die vorm daarvan en so 'n ingevoegde binneteks kan maklik in die interne soekroete geïdentifiseer word. In die ingevoegde binnetekste word semantiese leiding en gebruikersleiding ten opsigte van 'n spesifieke leksikale item verskaf. Die ingevoegde binnetekste word duidelik onderskei van die ander leksikografiese inligting in die woordeboek en die gebruiker se aandag word direk daarop gevestig. Problematiese gevalle vir die gebruiker, wat die aanleerder van 'n taal nie intuïtief besef nie, word in die ingevoegde binnetekste behandel en goeie gebruikersleiding word sodoende verskaf. Die inligting in hierdie ingevoegde binnetekste is in die meeste

gevalle pragmaties van aard.

Voorbeelde van ingevoegde binnetekste waar goeie gebruikersleiding gegee is, verskyn in die volgende artikels: agtergrond, neuk en nommer.

'n Mens sê op die agtergrond en nie in die agtergrond nie.

Bogenoemde ingevoegde binneteks waarsku teen die direkte vertaling van "in the background".

Neuk is 'n plat woord wat beslis nie in formele of deftige taal tuis hoort nie, maar net in omgangstaal gebruik word.

Dit is goeie gebruikersleiding, want dit vorm nie deel van 'n gebruiker se voorkennis van die taal nie. Die gebruiker kon al die woord êrens gehoor het en dit dan verkeerdelik gebruik.

Nommer moenie in plaas van **syfer** gebruik word nie. **Syfer** is die teken vir die spesifieke getal. Hy is nie goed met syfers nie; In ons getalstelsel bestaan die syfers 0 tot 9. Maar: Die syfer 13 is vir heelwat mense 'n gelukkige nommer.

Bogenoemde ingevoegde binneteks verwys na die feit dat die Engelse "number" met "syfer" of "nommer" vertaal kan word en dat die direkte vertaling "nommer" nie sonder meer in alle kontekste korrek gaan wees nie.

Veral in 'n aanleerderwoordeboek, waar daar nie 'n beroep op die gebruiker se intuïtiewe taalaanvoeling gedoen kan word nie, is die verskaffing van sulke gebruikshulp vir die gebruiker baie waardevol en word die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek verhoog.

As deel van die artikel vreet word daar van 'n ingevoegde binneteks gebruik gemaak waarin gebruiksinligting ten opsigte van vreet verskaf word. Dit is goeie leksikografiese praktyk, aangesien die gebruiker wat vreet opsoek, se aandag op die ingevoegde binneteks gevestig word. Die ingevoegde binneteks is so opvallend dat die gebruiker

se aandag getrek word. In hierdie geval kan dus van gebruikersgerigte adressering melding gemaak word.

Wanneer **vreet** in verband met mense gebruik word, is dit baie plat, en dit hoort net in die omgangstaal. Saam met diere word **vreet** neutraal gebruik.

Dit is belangrik dat die gebruiksleiding wat in ingevoegde binnetekste verskaf word, in die voorwerk van die woordeboek gemeld word sodat die gebruiker se aandag spesifiek daarop gevestig word. Die enigste verwysing na ingevoegde binnetekste wat in BA se toeliggende aantekeninge voorkom, is dat "bykomende inligting in teksbokse verskaf word." Dit is ongelukkig nie voldoende nie, aangesien daar nie spesifiek na die soort inligting verwys word nie.

Volgens die kriteria vir gebruiksleiding wat deur Otto (1989 : 411) daar gestel is, voldoen BA wel aan die vereistes vir 'n goeie aanleerderwoordeboek. Gebruiksleiding moet naamlik as 'n afsonderlike mikrostruktuurelement aangebied word. Gebruiksleiding moet gebaseer wees op die objektiewe waarneming van werklike gebruik en dit moet die gebruiker 'n aanduiding gee van die konteks en styl waarin elke woord of frase gepas is. Ander voorbeelde van gebruiksleiding is voorbeeldmateriaal en etikette.

3.2.1.5 Visuele aanbieding van inligtingstipes

Aangesien die teikengroepgebruikers van 'n aanleerderwoordeboek aanleerders van 'n vreemde taal is, is dit baie belangrik dat 'n aanleerderwoordeboek op korrekte opvoedkundige beginsels berus. Een van die maniere om 'n woordeboek meer interessant en aantreklik vir gebruikers te maak, is om dit visueel aantreklik saam te stel. Visuele aantreklikheid verhoog die opvoedkundige waarde van 'n woordeboek deur dit meer leersaam vir die gebruiker te maak.

Dikwels word die gebruik van visuele inligtingstipes (byvoorbeeld illustrasies, tabelle, prente en diagramme) as 'n nie-essensiële element in woordeboeke beskou aangesien dit deel sou uitmaak van ensiklopediese inligting. Die waarde van visuele inligting in Afrikaanse woordeboeke (en ook in BA) word onderskat, in soverre dit 'n gebruiker kan help om 'n definiesie beter te verstaan. Sekere inligting kan nie in 'n verbale definiesie oorgedra word nie of word te omslagtig daarin verduidelik en dan kan 'n

ondubbelsinnige skets duidelike betekenisoordrag verseker.

Volgens Ilson (1985 : 193) is visuele inligting een van die vyf basiese verduidelikende tegnieke wat in woordeboeke gebruik kan word - die ander is voorbeeldmateriaal, bespreking, definiëring en vertaling. Alle vorme van nie-lineêre weergawes wat ikonies gebruik word, kan as visuele inligting beskou word. Daar kan geredeneer word dat woordeboekillustrasies onomasologies is (inligting word met behulp van illustrasies oorgedra), terwyl die ander vier tegnieke semasologies is (inligting word met behulp van die semantiese inhoud van leksikale items oorgedra). Volgens Ilson kan woordeboekillustrasies ook as semasologies beskou word, aangesien die leksikale item wat geïllustreer is, opgesoek word. Saamgestelde illustrasies kan ook as semasologies beskou word, aangesien gebruikers wat 'n spesifieke leksikale item nageslaan het, ook die name van ander leksikale items in die illustrasie kan leer.

Al-Kasimi (1977 : 96) wys daarop dat geometriese syfers, strukturele chemiese formules, lyne, grafieke en tydtabelle deel uitmaak van visuele inligting. Wanneer visuele inligting in 'n woordeboek aangebied word, moet dit van so 'n aard wees dat dit 'n woordelike frase, byvoorbeeld 'n opskrif insluit sodat die gebruiker presies kan weet waaroor die illustrasie gaan. Al-Kasimi (1977 : 97) erken dat die insluit van visuele inligting bydra tot die grootte en onkoste van woordeboeke en dat baie redakteurs aan die waarde van visuele inligting vir die gebruiker twyfel. Die waarde van visuele inligting lê daarin dat dit die gebruiker help om die gepaardgaande inhoud van die definieus beter te verstaan en te onthou. Met behulp van visuele inligting word die betekenis van 'n leksikale item versterk. Indien 'n gebruiker 'n bekende konsep of voorwerp teëkom, speel sy vorige ondervinding van die konsep 'n belangrike rol in die persepsie van die konsep en hy sal dus die leksikale item wat met die konsep gepaard gaan, beter onthou. Wanneer 'n nuwe of onbekende konsep aan die gebruiker geïllustreer word, dien die prent as stimulus vir konsepvorming deur die gebruiker. Leksikograwe moet slegs van visuele illustrasies gebruik maak wanneer dit 'n bepaalde konsep beter kan toelig as wanneer woorde gebruik word om dit te definieer. Visuele inligting kan ook as 'n bygevoegde element by 'n woordeboekdefinieus gebruik word om die gebruiker 'n beter begrip van 'n konsep te verskaf.

3.2.1.5.1 Visuele inligting in BA

Geen visuele inligting word in BA gebruik nie en sodoende is die woordeboek visueel onaantreklik vir gebruikers. Baie kan gedoen word om die visuele aantreklikheid van die woordeboek te verhoog, bv. die gebruik van illustrasies, prente, diagramme en tabelle. Dit verhoog onmiddellik die gebruikersvriendelikheid van 'n woordeboek.

Verder kan rekenaartegnologie gebruik word om die mikrostruktuur van die woordeboek visueel aantreklik te maak. Tans word daar slegs van verskillende lettertipes gebruik gemaak om visuele afwisseling te bewerkstellig. Dit is 'n goeie metode om verskillende soekgebiede binne die toegangstruktuur te identifiseer. Verskillende inligtingstipes kan met behulp van verskillende rekenaarsimbole van mekaar geskei word. Dit gaan beter inligtingsoordrag bewerkstellig en die woordeboek visueel meer aantreklik maak. 'n Visuele benadering is funksioneel, aangesien gebruikers sodoende aangemoedig kan word om 'n woordeboek te gebruik.

'n Spesifieke simbool kan byvoorbeeld gebruik word om 'n gebruiker daarop te wys dat hy/sy met 'n moontlike problematiese kwessie te doen het, byvoorbeeld die verskil tussen erken en herken. Verskillende simbole kan byvoorbeeld gebruik word om passiewe vorme van die werkwoord aan te dui, oorganklike gebruik van die werkwoord, direkte voorwerpe en predikatiewe gebruik van 'n byvoeglike naamwoord. Dit gaan die gebruiker help om verskillende inligtingstipes beter te identifiseer en die woordeboek sodoende meer toeganklik maak.

Van die volgende simbole kan byvoorbeeld in die teks gebruik word: ✓, ✗, en ✎. Hulle kan byvoorbeeld gebruik word om aan te dui dat 'n werkwoord oorganklik gebruik word, dat die gebruiker teen 'n moontlike fout gewaarsku word en dat woorde wisselvorme is (en dus op twee maniere gespeel kan word).

Tans word die leksikale item tennis as volg in BA gedefinieer:

tennis (-) nw. Tennis is 'n spel wat met rakette en 'n tennisbal op 'n tennisbaan gespeel word. *Speel jy tennis? In tennis beteken "stroop "nul", soos in "vyftien - stroop."*

Indien 'n illustrasie, wat dieselfde oppervlak as die definisie in beslag neem, gebruik is, kon die gebruiker baie beter betekenisoordrag ontvang en nog addisionele woorde soos tennisnet, tennisspeler, tennisspeelster, skeidsregter, tennishemp, tennisbroek, tennisrok, tennisskoene en tennissokkies leer.

Behalwe die oordrag van betekenisinligting kan die verruiming van die gebruiker se kulturele verwysingsraamwerk ook plaasvind, aangesien sommige gebruikers nie bekend is met die spel "tennis" nie en die inligting word sodoende maklik en ondubbelsinnig visueel aan die gebruiker oorgedra.

3.3 Gebruikersgerigte inligtingsoordrag in BA

3.3.1 Gebruikersvriendelike definiëring in 'n aanleerderwoordeboek

Drie definiëringsbeginsels wat in aanleerderwoordeboeke neerslag vind, is die volgende:

- i) 'n Beperkte kernwoordeskat vanaf 1500 tot 2000 woorde kan gebruik word om al die woorde in die woordeboek te definieer.
- (ii) 'n Definitiewe poging word aangewend om in duidelike en ondubbelsinnige taal te definieer sonder 'n beperkende kernwoordeskat.
- (iii) Volsinne word gebruik om leksikale items te definieer.

Mac Farquhar en Richards (1983 : 114) wys daarop dat LDCE van die eersgenoemde definiëringsmetode gebruik maak. Die kernwoordeskat is volgens 'n frekwensietelling saamgestel en sodoende word aan een van die mees basiese leksikografiese beginsels, naamlik dat 'n definisie altyd in eenvoudiger taal saamgestel word as die leksikale item wat beskryf word, voldoen. Gevare aan dié definiëringsmetode verbonde, is dat algemene woorde soms met nie-algemene woorde gedefinieer word of dat definisies oorvereenvoudig word. In die geheel beskou, het LDCE hierdie definiëringsmetode suksesvol geïmplementeer.

OALD (Mac Farquhar en Richards, 1983 : 115) maak van die tweede definiëringsbeginsel gebruik deur definisies so eenvoudig as moontlik te maak. Die beginsel dat algemene leksikale items met ander algemene leksikale items gedefinieer word en minder algemene items met behulp van 'n wyer woordeskat, word toegepas.

'n Geheel ander benadering (Hausmann, 1989 : 1382) word deur COBUILD gevolg. Dit is een van die revolusionêre eienskappe van die woordeboek dat definisies uit volledige sinne bestaan en sodoende die situasies skets van 'n persoon wat die betekenis van 'n woord aan 'n vreemdetalspreker verduidelik. Alhoewel hierdie benadering baie oortuigend klink, het dit ook nadele tot gevolg. Soms word die definisies te lank, of te veel herhaling kom voor. Die voordele van hierdie definieringsmetode is dat dit 'n uitstekende geleentheid bied om kollokasionele inligting aan die gebruiker te verskaf, mits die gebruiker bewus is van die feit dat die inligting ingesluit is. Die drie definieringsmetodes is nie onderling uitsluitend nie. Daar kan met vrug van al drie gebruik gemaak word. Die kernwoordeskat kan byvoorbeeld tot 2500 vergroot word, daar word in duidelike en ondubbelsinnige taal gedefinieer en volsinne word vir definisies gebruik.

3.3.1.1 Definiëring in BA

BA gebruik, soos COBUILD, volsinne in die definiens van die meeste leksikale items. Volgens Feinauer (1992 : 75) kan BA vir sowel dekodering as enkodering van 'n teks gebruik word en daarom kan die meeste definisies in BA as tweeledig beskou word: die eerste deel dui gebruik aan, terwyl die tweede deel die betekenis verduidelik. Sodoende word daar geen beroep op die taalkundige intuïsie van die gebruiker gedoen nie. Volgens Feinauer (1992 : 76) is die eerste deel van die definiens in BA dit wat die meeste van dié in die gewone algemene standaardwoordeboek verskil. Die definiendum word in sy mees tipiese sintaktiese optrede en plasing aangetref sodat as die tweede deel van die definiens nie helder genoeg is nie, die eerste deel moet help om van die betekenis uit te bring. Feinauer (1992 : 77) bespreek die lemma valskerm ter illustrasie.

valskerm 'n Valskerm is 'n toestel waarmee 'n mens uit 'n vliegtuig kan spring en dan veilig op die grond kan land

Met die aanwesigheid van 'n lidwoord kan die gebruiker volgens Feinauer (1992 : 77) byvoorbeeld aflei dat hy met 'n tipiese soortnaamwoord te doen het. Feinauer (1992 : 74) se aanname dat daar geensins 'n beroep op die taalintuïsie van die gebruiker gedoen word nie, is debatteerbaar, aangesien aanleerders dikwels so verstrengel raak in hul pogings om betekenis te verstaan, dat hulle glad nie op byvoorbeeld die aan- of

afwesigheid van 'n lidwoord sal let en die afleiding maak waarop die leksikograaf hoop nie.

BA maak dikwels van genus-differentia-definisies gebruik om selfstandige naamwoorde te definieer waar 'n leksikale item binne 'n semantiese gebied geplaas word en dan verder met behulp van diagnostiese kenmerke onderskei word. Dit is goeie leksikografie. Die herhaling van die lemma in die artikel getuig van gebruikersvriendelikheid. Die volgende is voorbeelde van sulke definisies:

ouetehuis 'n Ouetehuis is 'n plek waar oumense woon en waar hulle versorg word.

oujaar Oujaar is die laaste dag van die jaar.

hyskraan 'n Hyskraan is 'n werktuig met 'n lang bewegende arm wat gebruik word om vragte deur die lug op te hys en te laat sak.

Feinauer (1992 : 78) wys daarop dat daar uit die definiëring van werkwoorde agtergekom kan word of hulle oorganklik, onoorganklik of as albei gebruik kan word. Daar kan ook afgelei word of die voorwerp menslik of nie-menslik is. BA kan die gebruiker meer ter wille wees deur die inligting eksplisiet aan te dui en nie bloot as 'n afleiding wat gemaak behoort te word nie. 'n Aanleerder moet voldoende woordeboekonderrig en leiding deur 'n onderwyser ontvang om sulke afleidings uit definiënsie te kan maak. Sy/haar aandag moet pertinent daarop gewys word. Die volgende werkwoorde word byvoorbeeld as volg in BA gedefinieer:

vertrou Wanneer 'n mens iemand vertrou, kan jy in hom glo en op hom reken.

Wanneer 'n mens op iemand of iets vertrou, kan jy op hom of daarop reken of staatmaak, of in hom of daarin glo.

lieg Om te lieg, is om 'n leuen te vertel; jok.

gun Wanneer jy iets vir iemand gun, is dit vir jou lekker dat so iemand iets het of kry.

By die definiëring van funksiewoorde (voegwoorde, neweskikkings, lidwoorde en voorsetsels) in BA gaan dit volgens Feinauer (1992 : 80) om funksionele definisies. Nie

die betekenis nie, maar wel die gebruik van die funksiewoorde word in die definiese beklemtoon. Dit is egter nie altyd die geval nie, soos blyk uit die volgende voorbeelde waar betekenisse beklemtoon word.

nadat Wanneer iets gebeur 'n tydjie nadat iets anders gebeur het, gebeur dit in die tyd wat volg of in die tyd na die eerste gebeure; na 3.

op II Op word gebruik om die posisie van 'n mens of ding te beskryf wanneer dit aan die bokant van iets raak (artikel verkort).

voor 'n Mens of iets wat voor is, is naby of aan die voorkant daarvan met niks wat hulle skei nie.

maar 'n Sin of 'n sinsdeel met **maar** druk teenstelling uit.

In die meeste gevalle word daar van funksionele definisies gebruik gemaak. Dit is leksikografies 'n goeie praktyk, maar indien die gebruiker sentraal gestel word, kan die vraag gevra word of 'n taalaanleerder so 'n definies volledig sal kan begryp. Vergelyk die definies van en in hierdie verband:

en Die woord **en** word gebruik om woorde, woorddele, woordgroepe of sinne op so 'n manier aan mekaar te skakel dat die dele gelyke waarde binne die konstruksie het.

Tydens definiëring moet die leksikograaf voortdurend 'n doelbewuste poging aanwend om die definies so toeganklik moontlik vir die gebruiker te maak ten einde volledige inligtingsoordrag te verseker.

Wanneer 'n woordeboek saamgestel word op grond van 'n kernwoordeskat, is dit belangrik dat alle leksikale items wat in die definies van lemmas gebruik word, in die woordeboek verduidelik word. Daar kan nie van die gebruiker verwag word om die betekenis van die woord te ken indien dit nie in die woordeboek voorkom nie. In BA kom daar leksikale items in sekere definiese voor wat nie elders in die woordeboek gedefinieer is nie en wat die gebruiker moontlik nie gaan verstaan nie. Voorbeelde hiervan is as volg:

knipmes (knipmesse; knipmessie) nw. 'n Knipmes is 'n sakmes waarvan die lem of lemme oop- en toeknip.

Die lemma knipmes word met behulp van 'n genus-differentia-definisie gedefinieer, maar die genuswoord sakmes word nie elders in die woordeboek gedefinieer nie en die gebruiker ontvang geen hulp in die opsporing van die betekenis daarvan nie.

In die voorbeeldsin wat in die artikel van die lemma wang voorkom, word die leksikale item kuiltjies gebruik, maar dit word ook nie elders in die woordeboek verklaar nie. Dit is belangrike betekenisinligting wat vir die gebruiker verlore gaan.

wang (wange; wangetjie) nw. Die ronde sykant van 'n mens se gesig word jou wang genoem. Dit is 'n gesonde kind wat sulke mooi rooi wange het. Sy het die fraaiste kuiltjies in haar wange.

toertjie (toertjies) nw. 'n Toertjie is iets behendigs wat gedoen word. Die doelwagter voer allerhande toertjies met die bal uit voor hy hom inskop.

Die leksikale item behendigs kan vir die gebruiker problematies wees aangesien dit nie elders in die woordeboek verklaar word nie.

In die artikel klem word benadruk as sinoniem gebruik, maar word ook nie elders in die woordeboek verduidelik nie.

klem (-) nw. As 'n mens klem lê op 'n stelling of iets met klem sê, benadruk jy dit.

3.3.1.2 Hantering van semantiese betrekkings in BA

Naas die definiëeringsfunksie in woordeboeke is die aandui van semantiese betrekkings in 'n woordeboek baie belangrik, aangesien die leksikale item in 'n semantiese konteks geplaas word deur verwysing na die posisie in die netwerk van leksikale items.

Binne die leksikon word 'n netwerk van semantiese betrekkings tussen leksikale items onderskei. Dit is die taak van die leksikograaf om die betrekkings aan die woordeboekgebruiker oor te dra, ten einde 'n redelik volledige beeld van die leksikon van 'n taal weer te gee. In 'n aanleerderwoordeboek is die verskaf van semantiese betrekkings tussen leksikale items baie belangrik, aangesien 'n aanleerder nog nie 'n volledige beeld van die leksikon het nie. Dit is dus noodsaaklik dat BA deeglik rekenskap gee van en leiding verskaf oor semantiese betrekkings tussen leksikale items. In woordeboeke met 'n alfabetiese ordening blyk semantiese velde nie duidelik nie en die woordeboekgebruiker is ook nie bewus van die betrekkings wat daar tussen leksikale items bestaan nie. Betrekkings tussen leksikale items help om 'n geheelbeeld van die leksikon te verskaf. 'n Volledige beeld van die leksikon help ook om die buitetalige werklikheid in perspektief te bring. Drie tipes semantiese betrekkings kan onderskei word, te wete semantiese insluiting, semantiese aansluiting en semantiese opposisie.

Hiponimie en sinonimie kan as semantiese insluiting beskou word. Hiponimie word gewoonlik deur middel van 'n genus-differentia-definisie of 'n voorbeelddefinisie vergestalt. Sinonimie kan met behulp van 'n sinoniemdefinisie aangedui word, of as 'n bykomende inskrywing in die artikel.

Hiponimie word meestal deur die gebruik van genus-differentia-definisies geïmpliseer. Deur die hiponimiese verhouding word die leksikale item binne sy semantiese veld geplaas. Wanneer lemoen byvoorbeeld as sitrusvrug gedefinieer word, word dit binne 'n breë semantiese veld geplaas. Die leksikograaf onderskei lemoen dan verder van ander sitrusvrugte deur te spesifiseer dat dit soet sap en 'n oranje skil het. 'n Voorbeeld van die genus-differentia-definisie uit BA is:

lemoen (lemoene, lemoentjie) nw. 'n Lemoen is 'n ronde sitrusvrug met soet sap. Dit het 'n dik oranje skil en is aan die binnekant in huisies verdeel. (artikel verkort)

'n Kategorie word geskep en daarna 'n hiërargie binne die kategorie. Die meeste inligting oor hiponimiese betrekkings word per implikasie verskaf en dit is die woordeboekgebruiker se taak om die implisiete inligting te interpreteer. Aangesien die meeste gebruikers van BA taalaanleeders is, ontstaan die vraag in watter mate hulle

in staat is om hierdie implisiete inligting te interpreteer en of hulle sodoende bewus raak van die hiponimiese betrekking. Die vraag kan slegs met behulp van empiriese navorsing beantwoord word.

Sinonieme kan met behulp van 'n sinoniemdefinisie of as 'n bykomende inskrywing in die artikel aangedui word. Voorbeelde van 'n sinoniemdefiniens uit BA is regmaak en nogal:

regmaak (maak reg, wil regmaak, het reggemaak, om reg te maak)

ww. 1. Herstel, regkry (artikel verkort)

nogal bw. 1. Taamlik (artikel verkort)

'n Sinoniem kan ook addisioneel by die leksikale definiens verskaf word en dan moet die leksikale definiens voldoende betekenisleiding verskaf sonder die sinoniem. Wanneer die sinoniem verskaf word, word die lemma binne die veld van semantiesverwante leksikale items geplaas en sodoende word die betekenisbetrekkinge duidelik. Die sinoniem word van die definiens geskei met behulp van 'n kommapunt (dit is 'n leksikografiese konvensie wat ook in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik moet word). Vergelyk die hantering van netnou. In die artikel word 'n leksikale definiens, asook 'n sinoniem, nou-nou verskaf.

netnou bw. 1. Netnou dui 'n tydstip 'n kort rukkie voor of na die tyd waarvan die spreker praat, wat gewoonlik nou is; nou-nou (artikel verkort)

In die artikel van net-net word 'n leksikale definiens, sowel as 'n sinoniem, naelskraap verskaf.

net-net bw. Wanneer iets net-net gebeur, het dit byna nie gebeur nie; naelskraap (artikel verkort)

Die leksikale item verdriet word met behulp van 'n sinoniemdefinisie gedefinieer, naamlik "hartseer, smart", maar die leksikale item smart is ongelukkig nie in die woordeboek opgeneem nie. Dieselfde geld die artikel hartseer. Weer eens is smart as sinoniem verskaf, maar nie in die woordeboek opgeneem nie. Die leksikale item

bedroef kom ook nie in die woordeboek voor nie, maar is as sinoniem by hartseer genoem.

verdriet (-) nw. Hartseer, smart. Sy het al baie verdriet in haar lewe ervaar, want haar man is eers oorlede, en nou het sy haar jongste kind in 'n motorongeluk verloor. Sy lyk so verdrietig, want haar kat is gister doodgery.

hartseer I (-) Hartseer is 'n gevoel van baie groot ongelukkigheid; verdriet, smart. (artikel verkort) **II (-; hartseerder, die hartseerste)** adj. Iemand wat hartseer is, is baie diep ongelukkig; verdrietig, bedroef (artikel verkort)

Die hantering van die lemma skyfies is ook leksikografies onbevredigend. In die artikel verskyn kruisverwysings na aartappelskyfies (wat wel as lemma opgeneem is) en tjips (wat nie as lemma opgeneem is nie). Dit is 'n onbevredigende situasie, aangesien tjips of chips eintlik die woorde is wat die beste aan die vreemdetaalspreker bekend is.

skyfie (skyfies) nw. 1. Skyfies is lang, dun repies aartappel wat in olie gebak word of dun aartappelvlokies wat gedroog word; aartappelskyfies, ~~tjips~~. Ons het vis en skyfies vir aandete. Onthou om sout op die skyfies te gooi. 2. Verkleinwoord van **skyf**.

chips Sien TJIPS

Die artikel chips is van 'n pertinente kruisverwysing na tjips voorsien, wat die saak vererger en die gebruiker in die duister laat.

Die lemmas vuurwarm en yskoud is albei goed gedefinieer, maar ongelukkig bestaan daar geen kruisverwysings na mekaar om aan te dui dat dié twee leksikale items 'n betrekking van semantiese opposisie met mekaar het nie.

vuurwarm (-) adj. Wanneer iets vuurwarm is, is dit baie warm. (artikel verkort)

yskoud (yskoue) adj. Iets wat yskoud is, is baie koud. (artikel verkort)

Die hantering van permanent is leksikografies meer bevredigend, alhoewel die

betrekking van semantiese opposisie nie so duidelik gestel word nie, maar wel in die voorbeeldsin geïllustreer word.

permanent (permanente) adj. As iets as permanent beskryf word, is dit blywend en nie net tydelik nie. *Hulle het besluit om permanent in die Kaap te bly. Aanvanklik het sy net 'n tydelike pos gehad, maar nou het sy 'n permanente aanstelling.*

Die leksikale item pastorie word as 'n "ampswoning vir 'n predikant" gedefinieer, wat te moeilike taalgebruik vir 'n aanleerder is. Kruisverwysings is ook nie die gebruiker tot hulp nie, aangesien ampswoning as 'n onverklaarde lemma in die artikel van amp verskaf word en woning as onverklaarde lemma in die artikel van woon verskaf word.

Gouws (1985a : 40) wys daarop dat die verskillende opposisiebetrekkinge soos antonimie, komplementariteit en omgekeerdheid selde in verklarende woordeboeke onderskei word. Opposisie as 'n teenstellingsbetrekking word wel in woordeboeke aangetref. Indien opposisiebetrekkinge in 'n woordeboek aangedui word, word die leksikale item dadelik in 'n semantiese veld geplaas. Dit verskil net paradigmatisies van ander leksikale items en sodoende word die betekenisbetrekkinge vir die woordeboekgebruiker al duideliker. Die verskaf van opposisiebetrekkinge in 'n aanleerderwoordeboek is 'n noodsaaklike hulpmiddel ten einde sy gebruikers se taalvermoë te verbeter. Dit is 'n inligtingsaanbod wat die gebruiker van 'n gebruikersgerigte aanleerderwoordeboek kan verwag. BA dui dan ook op 'n konsekwente wyse opposisiebetrekkinge aan. Opposisiebetrekkinge word na voorbeeldmateriaal verskaf. Dit word gewoonlik met 'n leksikografiese merker, teenoor aangedui en die leksikale item word verder gemerk deurdat dit in **vetdruk** verskyn. Vergelyk byvoorbeeld die hantering van suster, suur en nêrens in BA:

suster (susters) nw. 1. 'n Mens se suster is 'n vrou of 'n dogter wat dieselfde ouers as jy het. Ek het twee susters en een broer. *Hy en sy suster is 'n tweeling.* Teenoor: **broer** (artikel verkort)

suur (-, sure; suurder, die suurste) adj. 1. As iets suur is, het dit 'n skerp smaak of reuk wat herinner aan dié van asyn. *Die appelkoos smaak so suur omdat hy nog nie ryp*

is nie. Dit is die suurste lekkergoed wat ek nog geëet het. Teenoor: **bitter, soet, sout** (artikel verkort)

nêrens   bw. 'n Mens gebruik **nêrens** om aan te dui dat die plek waarna verwys word nie bestaan, of dat daar nie 'n geskikte plek is nie. *Ek kon nêrens biltong koop nie, want dit nie nou jagseisoen nie.* Teenoor: **êrens** (artikel verkort)

Die hantering van suur is goed, aangesien die leksikograaf voorsiening maak vir die verskillende teenoorgestelde vorme, naamlik bitter, soet en sout. Dit is goeie semantiese leiding wat aan die gebruiker verskaf word.

Dit is belangrik dat die leksikograaf alle semantiese betrekkings aandui, aangesien dit die betekeniswaarde van die definieërs verhoog en sodoende die gebruiker meer ter wille is deur middel van beter betekenisoordrag.

3.3.2 Die uitskakel van tipiese gebruikersfoute

Otto (1989 : 62) wys daarop dat kontrastiewe analise en foute-analise met groot vrug deur die leksikograaf gebruik kan word om tipiese gebruikersfoute uit te skakel. Kontrastiewe analise het onder meer ten doel om insigte in ooreenkomste en verskille tussen tale te voorspel. Dit kan lei tot die verklaring en voorspelling van probleme in die L2-leerproses en die verbetering van die kursusmateriaal vir taalonderrig. Die verskille tussen tale gee egter nie noodwendig aanleiding tot probleme by die aanleer van L2 nie, alhoewel sommige L2-probleme wel verklaar kan word op grond van linguistiese verskille tussen L1 en L2.

Foute-analise sluit volgens Otto (1989 : 62) die volgende in:

identifikasie van foute, beskrywing van foute, verklaring van foute, evaluering en die voorkoming/verbetering van foute. Dié analise is onderhewig aan beperkings. Dit maak byvoorbeeld nie onderskeid tussen intra- en interlinguale foute nie en dit maak ook nie voorsiening vir alle tipes foute nie (bv. waarom aanleerders sekere strukture vermy nie.)

Maingay en Rundell (1987 : 129) wys daarop dat aanleerders 'n woordeboek gebruik om 'n gedetailleerde prentjie van die betekenis en gebruik van 'n leksikale item op te bou. Dit verg baie van die leksikograaf om 'n bevredigende definisie te skryf ten einde die gebruiker in staat te stel om laasgenoemde te bereik.

Die volgende is voorbeelde van foute wat deur aanleerders van Afrikaans gemaak is:

- * Hulle het my versmoor *in plaas van* Hulle het my vasgegryp. (direkte vertaling van choke met versmoor).
- * Ek het hulle geken *in plaas van* Ek was gewoond aan hulle. (direkte vertaling van know met ken).
- * Ek was geskok vir die ruimtewese. (direkte vertaling van was shocked met was geskok).
- * Ek was geslaap. (direkte vertaling van was asleep met was geslaap).
- * Hulle het groot kop. (weglating van lidwoord - moontlike taalversteuring, aangesien die lidwoord nie in die idiomatiese uitdrukking in die Afrika-tale gebruik word nie).
- * Ons is nou vier jaar in die verhouding. (direkte vertaling van in a relationship met in die verhouding).

Kenmerkend van bogenoemde foute is dat hulle nie growwe foute is nie, maar dat die gebruiker telkens in die korrekte gebied is met 'n effense afwyking wat dit dan 'n fout vir die moedertaalspreker van Afrikaans maak. Wanneer gevorderde aanleerders sulke foute begaan, is dit omdat hulle slegs 'n een- of tweedimensionele voorstelling van die taal in hulle brein het en nie 'n driedimensionele voorstelling van die betekenis en gebruik van 'n leksikale item soos 'n moedertaalspreker het nie.

Volgens Maingay en Rundell (1987 : 131) kan aanleerderwoordeboeke met behulp van verskillende tegnieke aanleerderfoute probeer voorkom, naamlik met behulp van registeretikette, sintaktiese kodes om oorganklike en onoorganklike werkwoorde aan te dui, voorbeeldmateriaal waarin kenmerkende eienskappe van leksikale items beklemtoon word, asook die definies van 'n leksikale item waar die leksikograaf die gevraagde inligting verskaf. Vir laasgenoemde stelling is gebruikersnavorsing nodig sodat die leksikograaf kan weet watter soort inligting die gebruiker benodig. Foute-analise van aanleerders se taalgebruik moet die leksikografiese werk voorafgaan.

Mainingay en Rundell (1987 : 132) wys daarop dat 'n probleemgeval geïdentifiseer kan word en dat die leksikograaf die definies só moet saamstel dat die gebruiker verhoed word om 'n fout te maak. 'n Analise van die leksikale item se semantiese, stilistiese, sintaktiese en kollokasionale eienskappe moet gemaak word ten einde 'n effektiewe weergawe van die relevante informasie in die definies te kan gee.

3.3.2.1 Tipiese probleemgevalle in Afrikaans

Enkele voorbeelde van tipiese gebruikersfoute wat in Afrikaans voorkom, kan uitgesonder word. Eerstens is die onderskeid tussen manlike en vroulike persoonlike voornaamwoorde vir veral sprekers van die Afrika-tale 'n groot probleem. Wanneer daar na 'n manlike persoon verwys word, word die persoonlike voornaamwoord sy gebruik en wanneer daar na 'n vroulike persoon verwys word, word daar van die persoonlike voornaamwoord hy gebruik gemaak. Die definiering van hy deur BA is in orde, maar die definiering van sy kan verwarring skep vir die aanleerder en vra om 'n meer spesifieke en eksplisiete definies.

hy vnw. **(1) Hy** is die onderwerpsvorm, en word gebruik om te verwys na iets manliks wat alreeds genoem of bekend is. Die voorwerpsvorm van **hy** is **hom**. (artikel verkort)

(2) sy pers vnw. As persoonlike voornaamwoord is **sy** die vroulike vorm van **hy**. (artikel verkort)

Werkwoorde se gebruik verskaf vir aanleerders groot probleme, te wete die onderskeid tussen oorganklike en onoorganklike werkwoorde, skeibare en onskeibare werkwoorde en die gebruik van aktiewe en passiewe vorme. BA hanteer die onderskeid tussen oorganklike en onoorganklike werkwoorde (dikwels word inligting in ingevoegde tekste verskaf) oor die algemeen goed en voldoende gebruiksinligting word verskaf. Die onderskeid tussen aktiewe en passiewe vorme en skeibare en onskeibare werkwoorde kort aandag en pertinent gemerkte voorbeelde wat deurgans in voorbeeldmateriaal voorkom, kan in die woordeboek gebruik word. Sodoende kan die gebruiker op 'n gereelde basis daarmee gekonfronteer word. Dit is belangrik dat die woordeboek werkwoordpatrone vir die gebruiker aandui.

Die volgende kan as voorbeelde dien om as inligting in ingevoegde tekste te verskyn:

Die tuinier sny die gras. (aktiewe vorm)

Die gras word deur die tuinier gesny. (passiewe vorm)

Studente doen hul studie-opdragte. (aktiewe vorm)

Studie-opdragte word deur die studente gedoen. (passiewe vorm)

Hy het sy ouerhuis verlaat. (onskeibare werkwoord)

Hulle het na Stellenbosch verhuis. (onskeibare werkwoord)

Die binnehuisversierder het die meubels herrangskik. (onskeibare werkwoord)

Die pasiënt het twee uur na die operasie bygekom. (deeltjiewerkwoord)

Twee susters het in 'n motorongeluk omgekom. (deeltjiewerkwoord)

Bogenoemde inligting kan as ingevoegde tekste in alfabetiese volgorde by die onderskeie lemmas geplaas word. Die lemmas ter sprake is: sny, doen, verlaat, verhuis, herrangskik, bykom, en omkom. Sulke gebruikersgerigte adressering is gebruikersvriendelik en verhoog die gebruikersgerigte inligtingsoordrag van die woordeboek. Kodes om byvoorbeeld werkwoordpatrone soos die volgende (w + o vir oorganklike werkwoorde) aan te dui, moet liefers nie gebruik word nie, aangesien dit die naslaanproses meer kompleks maak en die gebruiker mag verwar. 'n Leksikografiese merker, byvoorbeeld OORG. (oorganklik) kan eerder gebruik word om 'n oorganklike werkwoord aan te dui.

Gebruikers ondervind ook dikwels probleme met meervoudsvorme, verkleiningsvorme en trappe van vergelyking by naamwoorde. In hierdie geval verskaf BA goeie gebruiksinligting, aangesien dié grammatiese inligting direk na die betrokke lemma verskaf word. Daar word nie van grammatikale kodes gebruik gemaak wat inligtingsoordrag aan die gebruiker kan bemoeilik nie, maar die inligting word pertinent en eksplisiet aan die gebruiker verskaf.

Die hoofdoel van 'n aanleerderwoordeboek is om inligting op 'n ondubbelsinnige wyse aan die gebruiker te voorsien ten einde tipiese aanleedersfoute uit te skakel en BA doen dit met 'n wisselende mate van sukses.

3.4 'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike aanleerderwoordeboek

Die daarstel van 'n gebruikersvriendelike toegangstruktuur is belangrik vir 'n gebruikersgerigte aanleerderwoordeboek. Die plaas van 'n letter in die alfabetiese gedeelte in die kantlyn van elke bladsy kan byvoorbeeld die eksterne toegangstruktuur vir die gebruiker vergemaklik. Dit dien as 'n duimindeks en vergemaklik die soektog vir die gebruiker.

Meer aandag kan aan die waarde van visuele inligting verskaf word en die leksikograaf kan met vrug daarvan gebruik maak ter verheldering van 'n definies. Die navorser is bewus van die spanning wat daar tussen teorie en praktyk bestaan en dat uitgewers byvoorbeeld sekere vereistes aan leksikograwe stel, maar die aanbod van visuele inligting in aanleerderwoordeboeke kan die gebruikersvriendelikheid daarvan verhoog. Die gebruik van illustrasies, prente, diagramme en tabelle kan die gebruiker help om 'n bekende konsep te herken en dalk die "nuwe woord" wat dit benoem, beter onthou.

Die gebruik van ingevoegde tekste in BA kan verder uitgebrei word deur byvoorbeeld meer geleidsleiding aan die gebruiker te verskaf. Daar kan byvoorbeeld meer aandag geskenk word aan tipiese aanleedersfoute wat gebruikers in Afrikaans begaan en dit probeer verhoed deur die gebruiker genoegsaam daarteen te waarsku.

NASLAANVAARDIGHEIDSTOETS

Naam: _____ Standaard geslaag: _____
 Huistaal: _____ Afrikaans geslaag: _____

1. Wat is 'n fonds? (2)
2. Onderstreep telkens die korrekte woord:
  - a) Hulle het nie genoeg (vondse, fondse) om 'n skool te bou nie. (4)
  - b) Die ontdekker was baie bly oor die (vonds, fonds) wat hy gemaak het. (4)
3. Wat beteken die uitdrukking: "Fonteintjie, ek sal nooit weer uit jou drink nie"? (2)
4. Maak 'n sin met fonteintjie. (4)
5. Hoekom gee 'n mens vir iemand 'n fooitjie? (3)
6. Betaal 'n mens (doktersfooie, doktersgeld)? _____ (2)
7. Wat is die:
  - a) meervoud van foon? _____ (2)
  - b) verkleinwoord van foon? _____ (2)
8. Is foon formeel of informeel? _____ (2)
9. Waar sal 'n mens 'n telefoonnommer vind? _____ (4)
10. Wat noem 'n mens 'n tafel waarop 'n foon staan? _____ (4)
11. Wat beteken dit om iemand te fop? (2)
12. Gee 'n sinoniem vir fop. _____ (2)
13. Wie suig aan 'n fopspeen? _____ (2)
14. Watter woordsoort is fopspeen? _____ (2)
15. Verander die sin na die verlede tyd:

Hy fop haar oor die materiaal. (4)
16. Hoekom sê sommige mense babas se tande word skeef gedruk? (3)

[50]

HOOFSTUK 4

'n GEBRUIKERSVRIENDELIKE VERTALENDE WOORDEBOEK

Vertalende woordeboeke se eienskappe en funksies word belig na aanleiding van 'n tipologiese klassifikasie. Die gebruikersperspektief in vertalende leksikografie word ondersoek en 'n moontlike groep teikengebruikers vir Reader's Digest Afrikaans-Engelse Woordeboek/English-Afrikaans Dictionary word vasgestel.

RD word vanuit 'n gebruikersperspektief geëvalueer op grond van die waarde van die tekstuele elemente vir die gebruiker en die wyse waarop inligtingsoordrag aan die gebruiker plaasvind. Gebruikersleiding wat deur die woordeboek verskaf word, word veral ondersoek op grond van hulp wat deur middel van die toegangstrukture, mediostruktuur en struktuurmerkers en tipografiese konvensies verleen word. 'n Model vir 'n gebruikersvriendelike vertalende woordeboek word ook voorgestel.

4.1 'n Tipologiese klassifikasie van 'n vertalende woordeboek

Scerba (1940 : 89 - 117) kontrasteer 'n vertalende woordeboek met 'n definiërings- (verklarende) woordeboek in sy woordeboekklassifikasie. Malkiel (1967 : 3 - 24) gebruik die omvang van woordeboeke as tipologiese klassifikasiemiddel. Hy klassifiseer woordeboeke op grond van die getal tale wat in die woordeboek gebruik word, byvoorbeeld een-, twee-, drie- en multitalig.

Bogenoemde twee tipologiese klassifikasies stel telkens die woordeboek sentraal. Die fokus in die moderne leksikografie skuif tans vanaf die woordeboek na die woordeboekgebruiker. Hierdie fokusverskuiwing kan waargeneem word in die ontwikkeling van die tipologiese klassifikasie van tweetalige woordeboeke en die uitsprake wat daarvoor gemaak is.

Vir Zgusta (1971 : 294) is die basiese doel van 'n tweetalige woordeboek om die leksikale eenhede in een taal met dié in 'n ander taal te koördineer. Leksikale eenhede van twee tale wat ekwivalente in hul leksikale betekenisse is, word met mekaar gekoördineer. Die eerste taal, dit is die taal van die makrostruktuur, word die brontaal genoem. Die volgorde waarin lemmatekens in die sentrale alfabetiese teks verskyn, word deur die brontaal bepaal. Die ander taal waarvan die leksikale eenhede met dié van die brontaal gekoördineer word, word die doeltaal genoem. 'n Woordeboekgebruiker figureer in Zgusta se klassifikasie wanneer

hy verklaar (Zgusta, 1971 : 304) dat vertalende woordeboeke 'n gemeenskaplike funksie het om as middel in 'n gebruiksaksie te dien waar die gebruiker 'n vertaling doen vanaf 'n vreemde taal na sy/haar moedertaal of van sy/haar moedertaal na 'n vreemde taal.

'n Duidelike klemverskuiwing word deur Al-Kasimi (1977 : 19) gemaak deur dié uitspraak waarin die gebruiker sentraal geplaas word: woordeboeke moet ontwerp word met 'n spesifieke groep gebruikers in gedagte en vir hul spesifieke behoeftes. Hy onderskei dan ook tussen sprekers van die brontaal en sprekers van die doeltaal.

Volgens Kromann et al (1991 : 2713) moet daar vir die gebruikersaspek, die linguistiese aspek en die empiriese aspek voorsiening gemaak word in die moderne tweetalige leksikografie. Die gebruikersaspek voorveronderstel die vasstel van 'n teikengroep deur die leksikograaf, asook navorsing oor hul spesifieke behoeftes en naslaanvaardighede. Tipes gebruikersituasies wat kan voorkom, moet ook nagevors word. Die linguistiese aspek voorveronderstel dat die leksikograaf voorsiening maak vir sowel ekwivalentbetrekkinge tussen velde van leksikale eenhede in die taalpaar as die ander paradigmatische en sintagmatiese betrekkinge van die velde. Die empiriese aspek sluit die vasstelling van relevante tekskorpus en die ekserpering van leksikale eenhede in.

Baldinger (1971) is van mening dat 'n volledige semantiese analise van beide tale wat in 'n tweetalige woordeboek voorkom, gemaak moet word om die ekwivalentbetrekkinge tussen die individuele betekenis van die twee tale se leksikale eenhede vas te stel. Kromann et al (1991 : 2716) wys daarop dat 'n studie gemaak moet word om vas te stel of die ekwivalentbetrekkinge tussen 'n lemma en sy vertaalekwivalente is of tussen die individuele betekenisonderskeidinge van die lemma en die spesifieke betekenis van die ekwivalent. Wanneer daar 'n ekwivalentbetrekking tussen die subonderskeidinge van die lemma en die ooreenstemmende subonderskeidinge van die ekwivalent is, bestaan daar 'n volledige ekwivalensie.

Zöfgen (1994 : 16) sluit by Kromann aan en stel 'n leksikografies-pragmatiese benadering voor waar daar vir die gebruiker, die gebruiksituasie waarin die woordeboek gebruik sal word en die aard en omvang van die inligting wat in die woordeboek hanteer sal word, voorsiening gemaak word. Sodoende word die gebruikersperspektief in die moderne leksikografie weer eens beklemtoon. Volgens Zöfgen (1994 : 245) voldoen woordeboeke dikwels nie aan die gebruiker se behoeftes nie, nieteenstaande die bewerings wat deur uitgewers en leksikograwe gemaak word dat húl woordeboeke aan die gebruiker se behoeftes voldoen.

Dit is belangrik dat 'n tipologiese verdeling wel voorsiening maak vir die woordeboekgebruiker se behoeftes. Die gebruikersaspek, soos deur Kromann et al (1991 : 2713) gedefinieer, moet pertinent in so 'n verdeling figureer. Woordeboeke moet, indien koste-effektief, by die gebruiker se behoeftes aangepas word. Verder kan talle handeling in die woordeboek uitgevoer word om die woordeboek meer gebruikersvriendelik te maak. In 'n gebruikersgerigte tipologie moet daar vir sulke gebruikersgerigte handeling voorsiening gemaak word deur hulle te beskryf. In leksikografiese navorsing het die klem pertinent na die gebruiker verskuif en hierdie klemverskuiwing moet neerslag vind in die tipologiese klassifikasie van woordeboeke.

Die bespreking van 'n tweetalige woordeboek word op die Reader's Digest English-Afrikaans Dictionary/Afrikaans-Engelse Woordeboek (voortaan RD) gefokus. RD is gebaseer op Tweetalige Woordeboek se agste hersiene uitgawe. Die makrostruktuur is as sentrale alfabetiese lys oorgeneem (daar mag geen veranderings daaraan gemaak word nie) en addisionele materiaal is deur "The Reader's Digest Association South Africa" opgeneem.

4.2 Die gebruikersfunksie van RD

Alhoewel die teikengebruiker nie in RD gespesifiseer word nie, kan RD as 'n multifunksionele tweetalige woordeboek geklassifiseer word. Die term "multifunksioneel" verwys na die verskeidenheid gebruikers van die woordeboek. Binne een taalgemeenskap kan 'n multifunksionele woordeboek op verskillende gebruikers gerig wees.

Die twee tale wat in RD leksikografies bewerk word, is Afrikaans en Engels. Afrikaanssprekendes kan byvoorbeeld 'n Engelse vertaalekwivalent vir 'n Afrikaanse leksikale item en 'n vertaalekwivalent vir Engels in Afrikaans opsoek. RD is 'n tweerigting vertalende woordeboek waarin albei tale optree as doel- en brontaalinskrywings in die onderskeie afdelings.

In die multitalige Suid-Afrika is die primêre taalgebruikers egter nie die enigste gebruikers van die RD nie. Sprekers van byvoorbeeld 'n ander taal kan vertaalekwivalente in die behandelde tale opsoek. Op grond van onder meer die verskeidenheid funksies waaraan RD kan voldoen, kan RD dus as 'n multifunksionele woordeboek beskou word.

4.2.1 'n Moontlike groep teikengebruikers van RD

Die vasstelling van 'n woordeboek se potensiele teikengebruikers, hul behoeftes en hul naslaanvaardighede is noodsaaklik vir die opstel van 'n suksesvolle woordeboek. Daar kan nie aan gebruikersbehoefte voldoen word alvorens 'n bepaalde teikengebruiker nie vasgestel is nie. Vir so 'n vasstelling is empiriese navorsing deur die leksikograaf en die uitgewer nodig.

In RD word daar nie van 'n bepaalde teikengebruiker melding gemaak nie. 'n Eerste groep gebruikers van RD kan persone wees wat van die horisontale funksie van die woordeboek gebruik maak. So 'n groep gebruikers sluit sprekers van Afrikaans (brontaal) wat vertaalekwivalente in Engels (doeltaal) of Afrikaanse vorme vir Engelse ekwivalente naslaan, asook sprekers van Engels (brontaal) wat vertaalekwivalente in Afrikaans (doeltaal) en Engelse vertaalekwivalente vir Afrikaanse vorme naslaan. By nadere ondersoek van RD kan die stelling gemaak word dat die teikengebruiker van die woordeboek oor 'n aansienlike mate van tweetaligheid moet beskik aangesien RD hoë vereistes aan die gebruiker se woordeboekvaardighede en taalintuisie stel.

In wese word doeltaalnaslaanwerk deur taalaanleerders gedoen. Enige tweedetaalspreker kan in 'n mindere of meerdere mate as 'n taalaanleerder beskou word. Sprekers kan wel 'n tweede taal goed bemeester het, maar daar bestaan min gebruikers wat volkome tweetalig is. Die graad van tweetaligheid van gebruikers van RD moet hoog wees ten einde die woordeboek suksesvol te kan gebruik. Gebruikers van RD is byvoorbeeld kinders, studente, onderwysers, vertalers, vakkundiges, taalpraktisyne en gesinne. Dié persone kan dit vir onder meer die volgende aktiwiteite gebruik: lees, skryf, aanleer van taal, vertaling, betekenis, spelling, uitspraak, grammatikale besonderhede en taalspeletjies.

Gouws (1996b : 14) wys op die belangrikheid van 'n tweetalige woordeboek in 'n multitalige samelewing. Die gebruik van 'n tweetalige woordeboek vorm deel van die daaglikse kommunikasieproses. In so 'n multitalige samelewing beskik die meerderheid gebruikers oor 'n tweetalige woordeboek. Hulle gebruik tweetalige woordeboeke nie net as enkoderende en dekoderende hulpmiddels tydens vertaling nie, maar die woordeboek dien dikwels as die enigste bron van semantiese inligting oor die moedertaal en die vreemde taal in die woordeboek. 'n Goed tweetalige spreker kan volgens Gouws 'n tweetalige woordeboek met sukses gebruik om semantiese inligting oor sy moedertaal te vind. Vir 'n goed tweetalige spreker met goeie naslaanvaardighede is dit maklik om die lys van vertaalekwivalente te gebruik vir kits semantiese inligting. Dit is volgens Gouws slegs moontlik indien die

gebruiker oor goeie naslaanvaardighede beskik.

Kring (1986, in Hartmann, 1989 : 185) beskou 'n tweetalige woordeboek as 'n belangrike, maar nie-eksklusiewe instrument om vertaalekwivalente op te spoor. Wanneer die gevorderde taalaanleerder (en dit is nog meer die geval by professionele vertalers) ekwivalente leksikale items en konstruksies soek, kom die meerderheid probleme (omtrent twee derdes) by woordeboeknaslaanwerk voor. Baie keer word hierdie probleme (volgens Kring) opgelos deur intertalige parafrases in die bron- of doeltaal en nie deur direkte intratalige ekwivalente nie. Indien tesourusvaardighede aangeleer word en daar dalk 'n nuwe tipe "parallele tesourus" ontwerp word, kan die probleem om vertaalekwivalente tussen verskillende teks-diskoerspatrone in die taalpare te vind, moontlik opgelos word. In RD word hierdie probleem suksesvol aangespreek met die gebruik van ingevoegde tekste en 'n sekondêre toegangstruktuur waar inligting met 'n definitiewe pluswaarde aan die gebruiker verskaf word. In die meeste gevalle werk hierdie bykomende inligting as verhelderend vir die gebruiker.

Hatherall (1984 : 189) is van mening dat suksesvolle dekodering kan plaasvind wanneer 'n tweetalige woordeboek soveel moontlik inskrywings bevat. Vir die vertaler wat na sy/haar moedertaal vertaal, kan so 'n woordeboek ook 'n doeltreffende hulpmiddel vir enkodering wees, aangesien daar genoeg inligting beskikbaar is vir 'n wye verskeidenheid van byvoorbeeld kollokasionele moontlikhede. Aan die ander kant, indien die gebruiker na die vreemde taal (doeltaal) vertaal, moet die woordeboek hom van kitsklaar doeltaalkontekste voorsien of leiding verskaf om toepaslike kontekste te vorm na analogie van die gegewe kontekste.

'n Tweede groep gebruikers, 'n sekondêre groep, kan van die woordeboek gebruik maak. Hulle is sprekers van ander tale (dit wil sê nie Afrikaans of Engels nie) en is aanleerders van óf Afrikaans óf Engels. Min of geen navorsing is nog oor die komponent gebruikers van RD gedoen en daar is nog glad nie vasgestel wat hulle spesifieke behoeftes, probleme, naslaanvaardighede en hul gebruiksfrekwensie van die woordeboek is nie. Dit kan wel met sekerheid aangeneem word dat so 'n groep divers is. Die gebrek aan woordeboekonderrig in Suid-Afrikaanse skole kan ook by die gebruik van RD 'n rol speel. Indien onderwysers op hoogte van woordeboeke is en woordeboeke as 'n integrale deel van taalonderrig in die klas gebruik word, kan die gebruik van RD onder die potensiele groep gebruikers aangemoedig word.

In die multitalige Suid-Afrika is daar 'n toename in aanleerders van veral Engels en ook Afrikaans. Soos meer opvoedkundige instellings vir studente en leerlinge toeganklik raak en daar 'n groter bewustheid van die noodsaaklikheid van geletterdheid ontstaan, is daar 'n toename in die sekondêre gebruikersgroep wat RD kan gebruik. Met die identifisering van so 'n gebruikersgroep word nuwe eise nou aan RD gestel, althowel dit nie opgestel is met die groep as teikengroep in gedagte nie. RD kan 'n belangrike rol in die multitalige Suid-Afrika speel. Cowie (1981 : 206) wys daarop dat daar 'n gevaar bestaan dat die gaping tussen die gesofistikeerdheid van sekere kenmerke van woordeboeke en die gebruiker se dikwels onontwikkelde vaardighede groter kan word. Dit kan moontlik met die gebruik van RD gebeur en daarom is dit noodsaaklik dat deeglike gebruikersnavorsing onderneem word. Óf 'n volledige herbewerking van RD óf die publikasie van 'n nuwe vertalende woordeboek mag nodig wees.

Hartmann (1989 : 182) wys daarop dat meer inligting nie net in 'n woordeboek opgeneem moet word nie, maar dat die naslaanbehoefte en -vaardighede van die teikengebruikers vooraf bepaal moet word. Sulke vaardighede moet volgens die nuutste denke in taalonderrigmetodes gedefinieer word in terme van 'n oop-einde kommunikatiewe proses en strategie. Tans is dit baie moeilik om empiriese navorsing in hierdie verband in Suid-Afrika te doen. Die ouderdom waarop kinders vir die eerste keer skool toe gaan, wissel en die basiese woordeskat waaroor leerlinge beskik, verskil byvoorbeeld geweldig baie. Aangesien die Suid-Afrikaanse opvoedingstelsel in 'n oorgangsfase is, is daar ook 'n groot verskil in die standaard van onderrig by verskeie skole en opleidingsinstansies.

Dit is moeilik (bykans onmoontlik) om vir sulke uiteenlopende teikengroepe soos wat hier bespreek is, in een woordeboek optimale gebruikersleiding en -inligting te gee aangesien daar so 'n groot gaping is in die taalvaardigheid van die verskillende groepe. 'n Meer bevredigende oplossing sou wees indien die woordeboek 'n spesifieke teikengroep uitsonder en inligting daarvolgens verskaf en hanteer. 'n Suiwer definisie van die teikengebruiker waarop die woordeboek gemik is, word benodig. Sosiologiese navorsing oor potensiële gebruikersgroepe, hul taalvermoë en -behoefte, asook hul naslaanvaardighede moet deur die woordeboekmakers uitgevoer word.

4.3 Gebruikersperspektief in die vertalende leksikografie

Smolik (1969) (in Kromann et al, 1991 : 2715)) onderskei tussen 'n aktiewe en passiewe woordeboek. 'n Aktiewe woordeboek verskaf vir die gebruiker 'n vertaling van die moedertaal na die vreemde taal en 'n passiewe woordeboek verskaf 'n vertaling van die

vreemde taal na die moedertaal. Volgens Kromann et al(1991 : 2719) het die tradisionele onderskeid tussen bron- en doeltaal nie voorsiening gemaak vir die vaardighede en behoeftes van die gebruiker nie. Dit is belangrik om 'n onderskeid tussen die moedertaal en die vreemde taal te maak. Scerba (1940) in Kromann et al(1991 : 2715) beklemtoon dat 'n woordeboekgebruiker oor moedertaalvaardigheid beskik en dat vertaling in twee verskillende rigtings in terme van sy taalvaardigheid plaasvind. Die idee vir 'n aktiewe en 'n passiewe woordeboek, bestaande uit vier woordeboeke per taalpaar, het vanuit bogenoemde standpunt ontwikkel.

Kromann et al(1991 : 2719) wys daarop dat daar op die basis van die onderskeid tussen die moedertaal en die vreemde taal 'n tipologie vir tweetalige woordeboeke met verreikende gevolge geformuleer kan word. Die eerste kriterium berus daarop dat die gebruiker van vertalende woordeboeke die betekenis en gebruik van leksikale items in sy moedertaal ken. Die ander kriteria maak voorsiening daarvoor dat vertaling in twee rigtings, dit wil sê vanaf die moedertaal na die vreemde taal of vanaf die vreemde taal na die moedertaal kan plaasvind.

Volgens Kromann et al (1991 : 2720) verseker hierdie onderskeid tussen aktiewe en passiewe woordeboekgebruik dat die leksikografiese inligting gekies word en aangebied word op 'n wyse wat vir die gebruiker die meeste voordeel gaan inhou. In die aktiewe woordeboek is die leksikografiese inligting primêr gerig op die verskaffing vertaalekwivalente wat deur die gebruiker gebruik kan word om vreemde taaltekste te produseer. In die passiewe woordeboek is die leksikografiese inligting gerig op die leksikale elemente van die vreemde taal wat in vreemde taaltekste voorkom wat die gebruiker wil verstaan en gebruik in sy moedertaal.

Kromann et al (1991 : 2720) wys op die voordele van 'n aktiewe-passiewe woordeboek. Meer onverklaarde lemmas kan opgeneem word, 'n gebruikersgerigte grammatikale beskrywing kan vir elkeen van die tale in elkeen van die twee stelle woordeboeke verskaf word en die kommentaar wat deur die gebruiker benodig word, kan in sy moedertaal verskaf word.

Wiegand (1996a) bied 'n verreikende voorstel in hierdie verband. Hy wys daarop dat vier woordeboekdele nie met die praktiese werklikheid rekening hou nie. Die leksikografiese teorie moenie die praktyk van die werklikheid isoleer nie. Sy voorstel is midde-in die praktyk werkbaar. Wiegand stel semi-geïntegreerde makrostrukture voor wat multifunksioneel is. So 'n woordeboek is veeldoelig met al vier funksies en het 'n dubbele waarde, aangesien dit

enkoderend en dekoderend gebruik kan word. Dit is dan 'n aktiewe en passiewe woordeboek in een.

4.3.1 RD as 'n aktiewe-passiewe woordeboek

Die Reader's Digest English-Afrikaans Dictionary/Afrikaans-Engelse Woordeboek is gebaseer op Tweetalige Woordeboek se agste hersiene uitgawe. Die makrostruktuur is oorgeneem as die sentrale woordelys en alle addisionele materiaal is deur "The Reader's Digest Association South Africa" bygevoeg. Van hierdie addisionele inligting sluit 'n aanvullende makrostruktuur met 'n eie bewerking en verskeie ingevoegde tekste ("Woorde in aksie", "Words in action") in.

Die konsep van aktiewe-passiewe woordeboeke (Kromann et al, 1991 : 2720) voorveronderstel dat vier woordeboekdele vir 'n tweetalige woordeboek opgestel word, aangesien twee pare aktiewe-passiewe woordeboekdele vir elke taalpaar opgestel word. Kritiek wat op hierdie stelsel gelewer kan word, is dat dit baie woordeboekplek gaan neem en nie ekonomies haalbaar is nie.

RD is 'n voorbeeld van 'n goeie oplossing vir bogenoemde probleem. Met behulp van die aanvullende makrostruktuur en ingevoegde tekste vervul die woordeboek 'n enkoderende en dekoderende funksie en kan dit as 'n aktiewe-passiewe woordeboek gebruik word. 'n Afrikaanssprekende gebruiker kan byvoorbeeld RD as aktiewe woordeboek gebruik om 'n Engelse vertaalekwivalent vir 'n Afrikaanse woord op te soek wanneer hy/sy 'n Engelse teks produseer. Dieselfde gebruiker kan die woordeboek ook as 'n passiewe woordeboek gebruik deur 'n Afrikaanse vertaalekwivalent vir 'n Engelse woord op te soek en in Afrikaans te vertaal. Laasgenoemde aktiwiteit kan uitgevoer word deur in die sekondêre sentrale teks van RD na te slaan. In die aanvullende teks word 'n terugvertaling gedoen. Dit help die gebruiker om die korrekte keuse van vertaalekwivalente te maak. Addisionele vertalings word soms ook in die aanvullende teks verskaf. Die probleem wat ontstaan, is die arbitrêre keuse van items in die supplementêre teks.

Die terugvertaling word nie vir elke lemma in die sentrale woordelys verskaf nie, aangesien 'n seleksie uit die makrostruktuur gemaak is. So 'n seleksie kan die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek verhoog, maar dit kan ook tot nadeel van die gebruiker strek wanneer die gebruiker addisionele inligting verlang wat nie in die aanvullende teks verskaf is nie. Die verskaffing van 'n aanvullende teks maak die woordeboek egter meer gebruikersvriendelik en bewys dat bepaalde gebruikersbehoefte wel in ag geneem is.

4.4 Tekstuele segmente van RD

Woordeboeke in gedrukte vorm word deur Hausmann en Wiegand (1989: 330) as tekste beskou en deur middel van tekstuele segmentasie word die teks in funksionele komponente verdeel. 'n Woordeboek kan dus beskou word as 'n tekssoortdraer wat verskillende tekste en verskillende tipes tekste (kan) bevat. Volgens Hausmann en Wiegand (1989 : 331) is die funksionele komponente self 'n tekstipe, byvoorbeeld die voorwoord; ander is funksionele komponente, maar nie tekste nie, byvoorbeeld titels en ander tekstuele elemente van woordeboekartikels. Alle funksionele teksdele voor die sentrale woordelys word die voorwerk van die woordeboek genoem en alle funksionele teksdele na die woordelys maak deel van die agterwerk uit. Die term "woordelys" of "sentrale woordelys" is problematies vanweë die woordgerigtheid van die term. 'n Woordeboek neem nie net woorde van die leksikon as deel van die makrostruktuur op nie, maar het wel die hele leksikon in bestek, insluitende subwoordelike en meerwoordige leksikale eenhede. 'n Meer toepaslike term sou "sentrale alfabetiese teks" wees, al beperk dit die makrostrukturele ordening. Die sentrale alfabetiese teks is 'n verpligte komponent in 'n woordeboek. Vir 'n gebruikersvriendelike woordeboek moet die sentrale alfabetiese teks geselekteer word op grond van onder meer gebruikersgerigtheid. Wanneer die leksikograaf 'n seleksie uit die leksikon maak vir die sentrale alfabetiese teks, moet dit vanuit 'n teikengebruiker se behoeftes gemotiveer kan word.

4.4.1 'n Primêre en sekondêre voorwerk

Gouws (1996 : 153) onderskei tussen 'n primêre en sekondêre voorwerk in die RD. Soos reeds genoem, is die tekstuele elemente wat voor in die sentrale alfabetiese teks verskyn, die voorwerk van 'n woordeboek. Volgens Gouws (1996 : 154) is die primêre voorwerk van die woordeboek gerig op die woordeboek as geheel. Die primêre voorwerk van die RD sluit in: die titelblad, inhoudsopgawe en die bladsy "'n Nuwe soort tweetalige woordeboek" (waar die belangrikste vernuwings in die woordeboek bespreek word).

Die twee hoof tekstuele komponente naamlik die Afrikaans-Engels en Engels-Afrikaans gedeeltes word voorafgegaan deur 'n gedeelte wat die gebruik van dié alfabetiese gedeeltes verduidelik. Gouws (1996 : 152) beskou dit as die sekondêre voorwerk, aangesien dit nie op die hele woordeboek nie, maar slegs op een gedeelte van die woordeboek gerig is. Die bestek van die inligting word dus as motivering vir die onderskeid tussen die primêre en sekondêre voorwerk gebruik.

'n Ander onderskeid kan tussen primêre en sekondêre inligting gemaak word. Die primêre inligting in die voorwerk kan as 'n verpligte tekskomponent beskou word. Volgens Wiegand is 'n woordeboek 'n tekssoortdraer. Daarvolgens is die teks waarin die sentrale alfabetiese lys en sy gebruik verduidelik word én die sentrale alfabetiese teks verpligtend in 'n woordeboek (Hausmann en Wiegand, 1989 : 333). Die agterwerk is opsioneel.

Dit is nie die voorwerk wat 'n verpligte tekstuele element in 'n woordeboek is nie, maar wel die toeligting. Die metateks, waarin die werking van die woordeboek aan die gebruiker verduidelik word, word die toeligting genoem. Dit is baie belangrik vir die gebruiker, aangesien die struktuur van die woordeboek daarin vir die gebruiker uiteengesit word. Die toeligting se toeganklikheid en eksplisiëtheid is baie belangrik vir 'n gebruikersvriendelike woordeboek. Voldoende geleidsleiding moet verskaf word sodat die gebruiker doelgerig en doeltreffend na inligting kan soek.

Die sekondêre inligting in die voorwerk kan as nie-verpligte, maar ook funksionele elemente beskou word. Sulke elemente kan 'n titelblad, reklame-inligting oor die woordeboek, inhoudsopgawe, 'n skematiese voorstelling van 'n woordeboekartikel en dankbetuigings insluit. Alhoewel dié elemente nie verpligtend is in die voorwerk nie, word die graad van gebruikersvriendelikheid van die woordeboek bepaal deur die insluiting van die opsionele tekselemente. Hoe meer van dié funksionele elemente in die voorwerk opgeneem word, hoe meer gebruikersvriendelik is die woordeboek. 'n Skematiese voorstelling van die woordeboekartikel en 'n inhoudsopgawe is belangrike tekselemente wat baie nuttig deur die gebruiker gebruik kan word en dit kan as belangrike hulpmiddels in die ontsluiting van woordeboekinligting beskou word.

4.4.2 Voorwerk van RD

4.4.2.1 Toeligting

In die toeligting van 'n woordeboek behoort die teikengebruiker op wie die woordeboek gerig is, omskryf te word. Dit is noodsaaklike inligting, aangesien die teikengebruiker die doel van die woordeboek behoort te bepaal. Met die identifisering van 'n teikengebruiker word die nodige navorsing oor sy behoeftes en naslaanvaardighede geïmpliseer.

In RD word 'n teikengebruiker nie geïdentifiseer nie. Daar kan met sekerheid gesê word dat RD op Afrikaans- en Engelssprekendes in Suid-Afrika gerig is, maar dat sprekers van ander tale wat 'n woord vanuit Afrikaans of Engels onderskeidelik wil vertaal, ook die woordeboek

kan gebruik. Vergelyk paragraaf 4.2.1 in hierdie verband.

In die toeligting kan die makrostrukturele bestek van die woordeboek verduidelik word, met ander woorde die leksikograaf motiveer die keuse van items uit die leksikon. Dit moet in oorleg met die teikengebruiker se behoeftes gedoen word. In die toeligting kan die volgende aan die gebruiker verduidelik word: die maatstaf vir homonimie en polisemie; die aanduiding van homonimiese vorme, polisemiese onderskeidings en semantiese betrekkings; die aandui van wisselvorme; die verskaffing en verduideliking van fonologiese, grammatiese en morfologiese inligting; die hantering van subwoordelike en meerwoordige leksikale items; die verduideliking en afkortings van etikette en die verduideliking van tipografiese konvensies in die woordeboek.

Die toeligting in RD vorm twee tekste, maar is in wese een aangesien die een 'n vertaling van die ander is. Beide alfabetiese gedeeltes word voorafgegaan deur toeligting wat die gebruik van die woordeboek verduidelik. Beide toeligtingstekste (wat 'n eenheid vorm) van RD begin met 'n verwysing na die bladsy waar die vertaling in die ander taal verskaf is. Dit dui op die volkome tweetalige benadering wat deur RD gevolg word en is 'n bewys van die woordeboek se gebruikersvriendelikheid.

Eerstens word daar in die toeligting 'n onderskeid tussen die hoofteks en aanvullende teks gemaak. Dit is goeie geleiding aangesien die gebruiker met 'n nuwigheid, 'n ekstra, gekonfronteer word wat nog nie vantevore in Afrikaans-Engelse woordeboeke geïmplementeer is nie.

In die hoofteks se verduideliking is die "voorbeelde" en "verduidelikings" in die Afrikaanse toeligting omgeruil. Dit kan die gebruiker verwar.

Die terminologie wat in die toeligting in verband met die hoofteks gebruik word, is nie leksikografies korrek nie. Daar word na die "trefwoord" (in plaas van "lemma"), "woord-inskrywings" (in plaas van "kollokasies") en "frases" (dalk "meerwoordige leksikale items"?) verwys. Dit dui op 'n woordgesentreerdheid van die woordeboek. 'n Woordeboek beskryf nie slegs woorde nie, maar die hele leksikon van 'n taal (insluitende subwoordelike en meerwoordige leksikale items). Die term "frase" word nie gedefinieer nie. Indien dit na "multileksikale items" verwys, moet daar ook verdere onderskeid tussen leenwoordgroepe, vaste uitdrukkings, groepsetsels en onderbroke lemmas (Gouws, 1989 : 97) gemaak word. In die toeligting van RD word daar geen melding gemaak van subleksikale lemmas of die hantering daarvan nie.

In die toeligting word die hantering van afleidings en samestellings verduidelik. Dit is leksikografies korrek, maar sulke inligting is op 'n gesofistikeerde woordeboekgebruiker gerig. Die leksikograaf kan nie hierdie voorkennis van 'n gemiddelde gebruiker verwag nie. 'n Kort verduideliking sou in orde wees om te verseker dat die gebruiker die woordeboek ten volle verstaan en gebruik.

Dit word genoem dat meervoude verskaf word. Meervoude word by selfstandige naamwoorde in die sentrale alfabetiese teks aangedui en voorbeelde word in die toeligting verskaf, naamlik aandenkings, kritikasters, kritici, kritikusse. Die verskaffing van die trappe van vergelyking word in die toeligting korrek verduidelik.

Daar word vir die gebruiker inligting verskaf oor die hantering van homonimiese vorme, maar nie voldoende inligting nie. Dit is belangrik, aangesien homonimie definitiewe implikasies vir die makrostruktuur van die woordeboek het. Daar word nie genoem watter kriteria gebruik is vir die hantering of vasstelling van polisemiese onderskeidings nie. Dit is belangrike inligting vir die gebruiker aangesien dit die taalkundige gesag van die woordeboek raak.

In die toeligting word die voorkoms en gebruik van verskillende tipografiese konvensies in die hoofteks beklemtoon. Dit is goeie gebruikersinligting aangesien die gebruiker tipografiese konvensies moet kan interpreteer om sekere woordeboekinligting te herwin. Alle etikette en afkortings wat in die woordeboek gebruik word, word gelys. Dit is egter nie voldoende leiding vir die gebruiker nie, aangesien die gebruiker byvoorbeeld nou weet dat "geselst." 'n afkorting vir "geselstaal" is, maar hy weet nie wat dit alles in bestek het nie. Die etikette se gebruik moet verduidelik word.

Uitspraakhulp word verskaf en aan die gebruiker verduidelik. In die toeligting word na 'n volledige uiteensetting van uitspraaksimbole en na 'n beknopte weergawe van die uitspraakgids op opvouklappe voor en agter in die woordeboek verwys. Die opvouklappe kan vir kitsherwinning van uitspraakinligting deur die gebruiker gebruik word. Dit maak deel uit van die tekste in die voor- en agterwerk. Die manier waarop klem in die woordeboek aangedui word, word ook aan die gebruiker verduidelik.

Naas toeligting oor die hoofteks (sentrale alfabetiese teks) word inligting oor die aanvullende teks verskaf. Die aanvullende teks kan as 'n aanvullende makrostruktuur tot die sentrale makrostruktuur beskou word, aangesien dit 'n addisionele toegangstruktuur vorm wat die woordeboek poli-toeganklik maak. Die aanvullende teks weerspieël 'n groot mate van gebruikersvriendelikheid, aangesien dit 'n deel van die addisionele inligting is wat die RD-

redaksie tot die teks van Tweetalige Woordeboek gevoeg het. Daar kan verwag word dat hierdie addisionele inligting bygevoeg is op grond van gebruikersnavorsing wat deur die leksikograaf onderneem is, maar ongelukkig word daar nie van sulke navorsing melding gemaak nie. Die blote bestaan van die aanvullende teks in die woordeboek getuig van 'n hoë mate van gebruikersvriendelikheid, aangesien die meeste woordeboeke slegs oor een toegangstruktuur beskik en dus monotoganklik is. Die aanvullende teks is spesifiek op die gebruiker gerig en daar word genoem van watter twee hulpmiddels gebruik gemaak word, naamlik terugvertaling en uitspraakhulp. Met behulp van die terugvertalings word konteksleiding aan die gebruiker verskaf. Dit is goeie gebruiksleiding, aangesien die woordeboekgebruiker dikwels met 'n lys vertaalekwivalente gekonfronteer word en nie leiding ontvang oor die konteks waarin die vertaalekwivalente gebruik kan word nie. Baie woordeboekgebruikers, veral dié wat oor 'n gebrekkige kennis van die doeltaal beskik, sukkel om die korrekte vertaalekwivalent te vind en die verskaffing van konteksleiding is goeie gebruikersgerigte leksikografie. 'n Voorbeeld van 'n bladsy uit RD volg:

opvou – orent

orang-oe'tang 's orang-outing (orang-utan), pongo.
 orang-oe'tankie 's small or little orang-outing.
 Oran'je Orange (dynasty); die Prins van ~ the Prince of Orange; die prinsdom ~ the principality of Orange.
 Oran'jegelind 'e. a. Orange(e)ist. Oran'jegelinde 's, vid. Oran'jeman. Oran'jehuis House of Orange. Oran'jeman 'ne Orange(e)ist. ~ Nass'sau Orange-Nassau. Oran'je-rivier Orange River. Oran'jerivier-Kolonie Orange River Colony. Oran'jerivier-Soewereiniteit Orange River Sovereignty. Oran'je-Vry'staat Orange Free State. Oran'je-Vry'staats 'e Orange Free State.
 oran'je n. & a. orange (colour): ~, blanje, blou (bleu) the orange, white and blue. ~aarbe pineapple strawberry. oran'jeagtig 'e orange-like. ~bitter orange-bit-ters. ~boek orange book (Dutch official publication). ~boom orange-tree (her.). ~geel orange, gamboge. ~kleur orange (colour), mandarin(e). ~kleurig 'e orange-coloured. ~klomp orange creeper. ~lint orange ribbon. oran'jerie 'rieë orangery. ~rooi orange-red, minaceous. ~strik orange favour. ~vrug hes-peridium.
 oran'te 's orant(e).
 ora'sie, ora'gie 's (1) noise, din, row. ora'sie 's (2) ora-tion. ora'tor 'e, 's orator. orato'ries 'e oratorical. ora-to'rium 's, oratoria oratory (chapel); oratorio (mus.). orbikulêr 'e orbicular; ~e blaar orbiculate leaf.
 or'de (1) order; method; discipline; sequence; **orde**, **orde** order, order!; in ~ bring (maak) put in order, put right (straight), straighten out; arrange, fix up; tot ~ bring reduce (bring) to order; buite die ~ verklaar rule out of order; buite die ~ wees be out of order (at a meeting); dit is aan die ~ van die dag it is the order of the day; vir die goeie ~ for the sake (as a matter) of regularity, for the record; ~ handhaaf maintain order (discipline), police; die ~ herstel restore order; ~ hou keep order; hy kan goed ~ hou he is a good disciplinarian; in ~! all right!; in ~ wees be in order; be straight; be all right (satisfactory); be fit (well), be trim, ship-shape; aan die ~ kom come up for discussion; reg en ~ law and order; tot die ~ roep call to order; in 'n verga-dering iets aan die ~ stel (bring) raise a question at a meeting; aan die ~ wees be under discussion; ~ van verrigtings order of proceedings; in verspreide ~ in extended (loose) order. Vid. gevestig. ~houer disciplinarian. ~komitee steering committee. ~lewend 'e orderly, fond of order, tidy; law-abiding. ~lewend-heid orderliness, love of order, tidiness; law-abiding-ness. or'delk 'e, a. orderly, (well) ordered; well-behaved; ~e vordering ordered advance. or'delk adv. in an orderly way (manner, fashion); jou ~ gedra be well-behaved, conduct o.s. with propriety. or'delkheid orderliness, neatness. or'deloos 'lose disorderly. or'deloosheid disorderliness. ~lys order-paper (parl.); agenda. ~masie motion of procedure. ~verstoring disturbance of the peace.

WORDS IN ACTION

bestel, bestelling, order

The usual Afrikaans word for 'to order' (something) is *bestel*, and an order is 'n *bestelling*. According to the *Suid-Afrikaanse Akademie*, the highest authority on Afrikaans, *order* may be used as a noun and a verb meaning 'command' or 'indent' and also as a noun meaning 'bill of exchange'. So although it is unusual, it is acceptable to say *Ek het twee kilo suiker en drie kilo meel by die kruidenier georder en hulle het my order netnou afgelewer* (I ordered two kilos of sugar and three kilos of flour from the grocer's and they have just delivered my order).

orde n. order (ô'di(r)) stelselmatige rangskikking, reëlmaat, goeie gedrag of dissipline, volgorde. (godsdienslike) vereniging met vaste reëls (bv. Orde van die Benediktynse – Order of St. Benedict), enigeen van verskeie klassieke boustyle soos gekenmerk deur die suile (bv. Doriese orde – Doric order), (biol.) groot afdeling van plante of diere; method (met'heid) stelselmatige wyse van doen, metode, reëlmaat, ordelikeheid; discipline (die'sieptien) tug, dissipline; sequence (sie'kwins) volgorde; rank (rëngk) rang; magnitude (mëgh'nietecud) grootte of omvang.

ordeliewend a. orderly (ô'diile) ordelik; fond of order (vünd änw ô'di(r)) gesteld op orde; law-abiding (iô'ibaaidieng) wetgetrou, wetsgehoorsaam.

ordelk a. orderly (ô'diile) ordeliewend; (well)-ordered (wwel'ôdid) met orde en volgens reëls, reëlmatig; well-behaved (wwel'bieh'vud) van goeie gedrag, soet; manierlik.

orden v. put in order (poet ien ô'di(r)) in orde bring of maak; arrange

In die toeligting tot die aanvullende teks word egter nie melding gemaak van die kriteria wat gebruik is in die seleksie van leksikale items in die aanvullende makrostruktuur nie. Dit laat die indruk dat leksikale items na willekeur in die addisionele makrostruktuur opgeneem is. Opname moet volgens 'n leksikografiese patroon geskied. So verskyn hê byvoorbeeld in die addisionele makrostruktuur, maar nie het nie. Die leksikale item opdonder behoort ook te kwalifiseer vir opname in die aanvullende makrostruktuur op grond van pragmatiese inligting wat oor sy gebruik verskaf kan word, maar is ook nie opgeneem nie.

Alhoewel daar nie 'n spesifieke patroon vir opname van leksikale items in die aanvullende makrostruktuur vasgestel kan word nie, kan daar met sekerheid gesê word dat spesifieke soorte inligting herhaalde male in die mikrostruktuur verskaf word. Van die inligtingsoorte wat verskaf word, is uitspraak-inligting, semantiese en pragmatiese inligting asook inligting in verband met die toepas van spelreëls.

Uitspraak-inligting, spesifiek klem aanduiding, word verskaf. Die leksikale items Irak; Iran en oordoen se klem aanduiding word byvoorbeeld bespreek. Goeie leiding word verskaf wanneer die leksikograaf die verskillende klem aanduidings en in hierdie geval ook die verskil in betekenis tussen ko'pie en kopie bespreek. Dit is tersaaklike leiding wat die gebruiker van groot waarde is. Hulp met die uitspraak van Franse woorde wat in Afrikaans gebruik word, word verskaf in die artikel van detail in die aanvullende makrostruktuur.

Semantiese inligting word in verskillende gevalle verskaf. Verwarring oor die letterlike of figuurlike of 'n beperking van die gebruik van sekere leksikale items word opgeklaar. Voorbeelde is ingeworteld(e) / ingekanker(d) / diepgeworteld(e) en onuitspreeklik, onuitspreekbaar. Inligting word verskaf oor wanneer daar verwarring oor die gebruik van 'n leksikale item kan bestaan, byvoorbeeld ingelegde; ingemaakte, intendeel / trouens, intens(e); intensief / intensiewe, meen, beteken, onverstandig, verstandeloos en pes / plaag. Sinonieme word aangedui, byvoorbeeld lekkergoed, lekker(s), meestal / meesal, ontwil / onthalwe en onvolgroeid, onvolwasse. Goeie gebruiksleiding word verskaf wanneer daar onderskei word tussen verskillende grade van formaliteit en gebruik, byvoorbeeld leraar, predikant, dominee, eerwaarde, pastoor en meerderheid; die meeste. Voorsiening word ook gemaak vir die aandui van nuanseverskille tussen leksikale items, byvoorbeeld pens, maag, buik en prys, pronk, praal. Dit is die tipe inligting wat vir die gebruiker van 'n tweetalige woordeboek belangrik is, aangesien hy/sy nie altyd so seker is van die verskille tussen soortgelyke leksikale items in die doeltaal nie.

Die verskaf van pragmatiese inligting is vir 'n gebruiker belangrik, aangesien dit dikwels die pluswaarde inligting bevat wat noodsaaklik is vir byvoorbeeld 'n goeie vertaling. Die gebruiker word teen gebruiksfoute gewaarsku, byvoorbeeld die verskil tussen invul / voltooi, waarneem. Ook word definitiewe uitspraak oor die status van 'n Anglistiese leksikale item al dan nie gemaak. Goeie leiding word sodoende aan die gebruiker verskaf, soos blyk uit die volgende voorbeelde: informasie / inligting; intelligensie, piesang, banana, pienk en perron, platform. Dit is die soort inligting en leiding waarna 'n gebruiker op soek is.

Inligting in verband met die toepassing van spelreëls word verskaf. Voorbeelde van waar spellingprobleme kan ontstaan, word verskaf en die gebruiker ontvang dus leiding om die leksikale items korrek te spel. Die gebruik van 'n deelteken, byvoorbeeld in die gevalle inspekteer / geïnspekteer en installeer / geïnstalleer, word verduidelik. Die gebruik van 'n koppelteken, soos in die geval waar radio- die eerste gedeelte van 'n samestelling vorm, word verduidelik. Daar word ook op gevalle gewys waar daar nie 'n koppelteken gebruik word in die samestellings met radio- as eerste komponent nie. Ook die skryf van woorde as los of vas, soos in die geval van inhegtenisneming / in hegtenis neem word onder die gebruiker se aandag gebring. Dit is voorbeelde van goeie inligtingsoordrag aan die gebruiker, maar die gebruiker kan nie volgens 'n patroonmatige aanbod voorspel watter inligting verwag kan word nie. Dit verminder die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek, aangesien 'n deel van die verantwoordelikheid van 'n leksikograaf teenoor sy gebruiker is om sy woordeboek aan die eis van voorspelbaarheid te laat voldoen.

Die detail bespreking van die hantering van leksikografiese inligting in RD, gerugsteun deur toepaslike voorbeelde uit die sentrale alfabetiese teks verhoog die gebruikswaarde van die toeligting.

4.4.2.2 Ander funksionele elemente van die voorwerk

Sekondêre tekselemente, dit wil sê nie-verpligte, maar tog funksionele elemente wat in die RD se voorwerk voorkom, sluit die titelblad, dankbetuigings, 'n Nuwe soort tweetalige woordeboek, inhoudsopgawe en die oopvouklappe (wat as beknopte uitspraakgids dien) in.

Die titelblad is funksioneel, aangesien dit vir die gebruiker die inligting verskaf dat RD op Tweetalige Woordeboek gegrond is en dat alle bykomende inligting deur "The Reader's Digest Association" bygevoeg is. As deel van die titelblad word sekere dankbetuigings verskaf. Afgesien van die waarde van dankbetuigings dien die dankbetuigings ook as oorredende kommunikasie. Dit handel oor die taalkundige reputasie van die samestellers.

Meer geloofwaardigheid en aansien word aan die woordeboek verleen wanneer die gebruiker lees dat persone wat kenners is op die gebied van Taalkunde en bekende taalinstansies geraadpleeg is met die saamstel van die woordeboek. Die woordeboek verkry dus meer status op grond van die samestellers se leksikografiese reputasie.

In die afdeling "'n Nuwe soort tweetalige woordeboek" word die vernuwings wat by die oorspronklike sentrale alfabetiese lys gevoeg is, aan die gebruiker voorgehou. Van die vernuwings is byvoorbeeld konteksleiding met behulp van terugvertalings, taalwenke in ingevoegde tekste en uitspraakleiding. Dit is belangrike inligting vir die gebruiker aangesien dit spesifiek op die gebruiker gerig is. Hierdie tekselemente beklemtoon die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek en help ook om 'n sekere beeld by die gebruiker te skep. Met woorde soos "'n nuwe soort" en "Nie hierdie woordeboek nie" word die gebruiker daarop gewys dat RD anders is as gewone tweetalige woordeboeke en die gebruiker beslis tot voordeel sal strek. Daar word na probleme in ander woordeboeke verwys (byvoorbeeld gebrek aan konteksleiding en verskaffing van uitspraak-inligting in fonetiese skrif) en die gebruiker word verseker dat hy/sy hulp sal kry in RD. In die slotsin vind die kulminering van die reklame van die woordeboek plaas: "The Reader's Digest se Afrikaans-Engelse woordeboek sal jou groter taalvermoë gee as wat jy ooit voorheen gehad het."

'n Laaste funksionele element van die voorwerk is die inhoudsopgawe. Volgens Hausmann en Wiegand (1989 : 333) is die inhoudsopgawe 'n spesiale soort toegangstruktuur aangesien dit toegang verskaf tot die meeste elemente van die woordeboek. Alhoewel die inhoudsopgawe nie 'n verpligte tekselement van die voorwerk is nie, vervul dit 'n belangrike funksie om die woordeboekteks meer gebruikersvriendelik en toeganklik te maak.

In RD is daar nie 'n voorbeeld van 'n skematiese voorstelling van 'n tipiese woordeboekartikel nie. Dit is nie 'n verpligte tekstuele element nie, maar sou die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek verhoog het.

4.4.3 Agterwerk van RD

Die agterwerk (Hausmann en Wiegand, 1989 : 331) bestaan uit alle funksionele teksdele wat op die sentrale alfabetiese lys volg. Dit funksioneer nie as 'n geheel nie, maar bestaan uit 'n aantal tekstuele elemente. Die agterwerk is nie 'n verpligte tekskomponent in 'n woordeboek nie.

Die agterwerk van RD bestaan uit 'n groot hoeveelheid teksdele. Daar kan tussen 'n primêre en sekondêre agterwerk onderskei word. Die primêre agterwerk sluit "Die skryf van briewe", "Briewe", "Aanspreekvorme", "Plekname", "Persoonsname", "Sien en sê", "Getalle en hoe laat is dit?" in. Die agterwerk weerspieël weer eens die gebruikersgerigtheid van die RD aangesien dit volkome tweetalig aangebied word en 'n groot hoeveelheid inligting verskaf word. Die sekondêre agterwerk bestaan uit afkortings van die onderskeie brontale van die voorafgaande gedeeltes van die sentrale alfabetiese lys.

In die agterwerk verskyn ook wenke vir die skryf van briewe, voorbeeld van sakebriewe en vriendskaplike briewe (hoewel daar weliswaar vormfoute in die briewe voorkom - die onderwerpsin is op 'n foutiewe plek voor die aanhef en die vorm van die brief aan die pers is verouderd), aanspreekvorme, plekname, persoonsname, getalle en tydsaanduiding. 'n Ander funksionele element van die agterwerk van RD is die "sien en sê"-gedeelte. Daar is van illustrasies gebruik gemaak, asook 'n tweetalige woordelys om verskillende temas te belig. Verskillende temas soos die menslike liggaam, die werksplek, woonplek, vleissnitte, motors, sport en die wêreld word behandel en die gebruiker word met woorde toegerus om die temas te beskryf.

Bogenoemde elemente is nie-verpligtend nie, maar baie funksioneel. Dit is 'n definitiewe pluswaarde vir die gebruiker en dit kan van groot nut vir die gebruiker wees. Gouws (1996b: 3) wys daarop dat die agterwerk die funksionele waarde van RD as 'n omvattende inligtingsbron wat 'n wye verskeidenheid behoeftes van gebruikers kan bevredig, illustreer. Die woordeboek is volgens Gouws (1996b : 4) op die hele gesin se behoeftes gerig en kan met vrug deur die gewone taalgebruiker gebruik word, aangesien dit op die bevrediging van hul behoeftes fokus.

4.5 Gebruikersleiding in RD

4.5.1 Toegangstruktuur van RD

Hausmann en Wiegand (1989) onderskei drie hoof strukturele komponente in eentalige woordeboeke, naamlik die makrostruktuur, mikrostruktuur en toegangstruktuur. Die makrostruktuur bestaan uit die sentrale alfabetiese lys en die mikrostruktuur uit alle inligting wat op die lemma volg. Die woordeboekgebruiker moet die inligting vind wat hy/sy benodig en die struktuur van die woordeboek moet hom help om daardie inligting te vind. Hierdie komponent van die woordeboek staan as die toegangstruktuur bekend. Hausmann en Wiegand (1989 : 338) onderskei tussen die eksterne en interne soekroete. Die eksterne

soekroete lei die gebruiker tot by die lemma, terwyl die interne toegangstruktuur die gebruiker help om die spesifieke inligtingstipe binne die artikel te vind. Die toegangstruktuur kan ook as die soekroete vir die gebruiker beskou word. Hierdie teoretiese beginsels geld ook tweetalige woordeboeke.

Volgens Gouws (1996 : 20) kan die gebruikersvriendelikheid van 'n woordeboek verhoog word deur die toegangstruktuur so te verbeter dat die soekroete tot kitsherwinning van inligting kan lei. Hy onderskei 'n derde komponent in die toegangstruktuur, naamlik die kommunikatiewe toegangstruktuur. Dit maak voorsiening vir 'n soekroete vanaf die doelwit van die interne toegangstruktuur na die kommunikatiewe teks waarin die leksikale item gebruik gaan word. Die kommunikatiewe toegangstruktuur gaan veral vir gebruikers van die sekondêre tale wat van RD se diagonale funksie gebruik maak, nuttig wees en goeie leiding verskaf.

'n Woordeboek met een toegangstruktuur word monotoeganklik genoem (Hausmann en Wiegand, 1989 : 338). RD kan as 'n politoeganklike woordeboek beskou word, aangesien dit oor meer as een eksterne toegangstruktuur beskik. Met die byvoeging van eksterne toegangstrukture by die oorspronklike teks van TW word RD 'n baie meer gebruikersvriendelike woordeboek en word die kommunikatiewe waarde daarvan verhoog.

4.5.1.1 Sekondêre toegangstruktuur van RD

Die aanvullende teks van RD, wat langs die sentrale alfabetiese lys aan weerskante verskaf word, bestaan uit twee tipes inskrywings wat duidelik van mekaar te onderskei is. Die twee tekstuele komponente is 'n addisionele toegangstruktuur wat 'n tweede, gereduseerde makrostruktuur vorm en ingevoegde tekste.

Die sekondêre makrostruktuur bevat lemmas wat op dieselfde bladsy in die sentrale alfabetiese lys leksikografiese bewerking ondergaan. Hierdie gebruik weerspieël ook gebruikersvriendelikheid, aangesien dit vir die gebruiker moeiliker sou wees om 'n terugvertaling of fonetiese inligting op 'n ander bladsy te gaan soek. Alle konteks-inligting word dus op dieselfde bladsy, min of meer langs die betrokke vertaalekwivalent(e) verskaf. Die gebruiker wat dus nie weet watter vertaalekwivalent om te kies vir 'n spesifieke konteks nie, ontvang hulp in die supplementêre teks (mits die lemma daar behandel word).

In die voorwerk van RD word melding gemaak van die sekondêre makrostruktuur en die gebruiker is dus bewus van die soekroete van die eksterne toegangstruktuur. Indien 'n

ingeligte gebruiker 'n vertaalekwivalent van 'n spesifieke lemma naslaan, sal hy die primêre soekroete tot by die hoofteks volg, maar indien nie voldoende konteksleiding verskaf word nie, kan die gebruiker na die aanvullende makrostruktuur gaan. Nie alle lemmas word in die aanvullende teks behandel nie, maar van die problematiese gevalle is wel in die struktuur opgeneem. Dit word nie verduidelik op grond waarvan sekere lemmas in die aanvullende makrostruktuur opgeneem word en ander nie. Die gebruiker is dus nie seker van die seleksievoorwaardes wat toegepas word nie. Dit verlaag die kwaliteit van die woordeboek.

Indien 'n gebruiker die lemma verrot in die primêre makrostruktuur naslaan, word vertaalekwivalente sonder enige konteksleiding aangebied.

verrot ~ decay, putrefy, decompose (artikel verkort).

Voldoende konteksleiding word nie verskaf nie en die gebruiker kan van die addisionele toegangstruktuur gebruik maak om uitspraakhulp en 'n terugvertaling te kry om hom sodoende beter leiding te verskaf.

verrot v. **rotten** () vrot, (fig) korrup; **bad** () sleg; **corrupt** () korrup; **decayed** () vrot, sleg, bedorwe; **perished** () deurgelê, vergaan, gaar; **putrid** () en **putrefied** () vrot en stinkend. (Die () word gebruik om die posisie van die uitspraakinligting voor te stel.)

Met behulp van die terugvertalings in die supplementêre teks vervul RD 'n kommunikatiewe funksie wat vir die gebruiker van hulp is en wat met groot vrug deur hom gebruik kan word. Met die instelling van so 'n teks maak RD op 'n innoverende wyse 'n groot bydrae tot die Suid-Afrikaanse vertalende leksikografie.

'n Tweede kontekstuele komponent in die supplementêre teks is ingevoegde tekste genaamd "Woorde in aksie". Leksikale items wat in die primêre makrostruktuur voorkom, word herhaal in die ingevoegde tekste en dan word addisionele semantiese, pragmatiese, grammatikale inligting daarvoor verskaf. Ook die verskynsel van die ingevoegde tekste word deurgaans in beide Afrikaans-Engelse en Engels-Afrikaanse komponente deurgevoer en is weer eens bewys van RD se tweetaligheid. 'n Blou agtergrond word in die ingevoegde tekste "Words in action" in die Afrikaans-Engelse komponent (waar die inligting in Engels verskaf, die Afrikaanse makrostruktuur as teikengroep het) gebruik en 'n pienk agtergrond vir die ingevoegde tekste "Woorde in aksie" in die Engels-Afrikaanse komponent (waar die inligting in Afrikaans verskaf, die Engelse makrostruktuur as teikengroep het). Die kleure maak die

ingevoegde tekste maklik uitkenbaar vir die gebruiker en sodoende is die interne toegangstruktuur identifiseerbaar as 'n spesifieke makrostrukturele element. Dit kan as tipografiese struktuurmerkers beskou word.

Die gebruik van ingevoegde tekste in RD is spesifiek op die gebruiker se behoeftes gerig. Met behulp van gebruiksnotas, korrekte woordkeuse en addisionele semantiese inligting word probleemgevalle vir die gebruiker in ingevoegde tekste bespreek.

In die ingevoegde tekste word goeie en nuttige gebruikersinligting ondubbelsinnig aan die gebruiker verskaf. Vergelyk byvoorbeeld die onderskeid tussen bykomend en bykomstig.

WORDS IN ACTION

bykomend/bykomstig

These two words have very different meanings. You cannot speak of 'n *bykomstige persoon* when you mean "an additional person" - it must always be 'n *bykomende persoon*. Nobody would like to be called a *bykomstige* person, since this would mean the person is merely incidental or accidental or any of the other similar meanings given in our main text.

Goeie gebruikersleiding word ook by aanmerking/opmerking gegee. Die skuinsstreep dui telkens aan dat die gebruik van die een vorm die ander uitsluit.

WORDS IN ACTION

aanmerking/opmerking

Aanmerking, when used in the sense of "remark", is always disparaging, whereas *opmerking* is not always so. It is correct to say either *sy maak gedurig aanmerkings oor mense* or *sy maak gedurig opmerkings oor mense* (both meaning: she's always saying unkind things about people). But you would not use *aanmerking* in a positive sense.

'n Nie-moedertaalspreker het baie dikwels probleme met deeltjiewerkwoorde en saamgestelde werkwoorde. Die vormprobleme en verskil in betekenis word voldoende aan die gebruiker verduidelik in 'n ingevoegde teks, soos die voorbeeld van aanhulp getuig.

WORDS IN ACTION

aanhel

The two parts of this word can sometimes be used on their own, and sometimes not. It is correct to say *ek sal Pieter sy baadjie aanhel* (I shall help Peter on with his jacket) but incorrect to say *kom hel my aan met my baadjie* (come help me on with my jacket). The correct Afrikaans version is *kom hel my met my baadjie*. On the other hand it is perfectly in order to say either *hel jy hom solank aan* (you help him so long to get a move on) or *sal jy hom gou aanhel?* (could you help him to get going?)

By die hantering van film and rolprent kan die gebruik van "and" die gebruiker verwar. Indien aangeneem word dat die skuinsstreep woorde aandui wat mekaar uitsluit (dit word nie in die toeliggende aantekeninge verklaar nie en die aanname is slegs gegrond op die algemene gebruik van die skuinsstreep), kommas sinonieme en kommapunte polisemiese onderskeidinge aandui, is die funksie van "and" onduidelik. In die ingevoegde teks kan fliel ook as onderwerp opgeneem word, aangesien daaroor ook kommentaar verskyn. Die leksikograaf se uitspraak dat fliel "not generally used in adult society" is verdag en blyk nie op empiriese navorsing gefundeer te wees nie. (Daar word ook nie bewys gelewer van moontlike gebruikersnavorsing nie.) Myns insiens word fliel wel algemeen deur die Afrikaanse taalgemeenskap gebruik.

WORDS IN ACTION

film and rolprent

There is one English "film" which is always a *film* in Afrikaans and that is the film used in a camera (to take photographs with). Whether film can be used for the film we watch in a cinema (or bioscope) is still a matter of debate. Some experts say yes, others say no. *Rolprent* is more commonly used in this sense, so you could be quite safe in saying *daar wys 'n mooi rolprent in die bioskoop vanaand* (there's a good film showing in the cinema tonight). Incidentally, *fliel* is often heard amongst students and schoolchildren, but is not generally used in adult society. It is Australian slang ("flick") for a film show.

Ingevoegde tekste bevat ook nuttige inligting oor kollokasies vir die gebruiker. Dit is inligting wat nie altyd in die hoofteks van RD aangebied word nie en ingevoegde tekste word gebruik om die inligting weer te gee. Vergelyk neem, vat.

WORDS IN ACTION

neem, vat

Neem en vat both mean "take". *Neem* can be considered the more polite and *vat* the ordinary, everyday word regarded by some people as coarse. Examples are '*n huurmotor neem/vat* (to take a taxi), '*n draai neem/vat* (to take a bend) and *pille neem/vat* (to take pills). But in the following cases only *neem* can be used: *ter hand neem* (to take in hand), *iemand iets kwalik neem* (hold something against someone), *ter harte neem* (to take heart), *kennis neem van iets* (to take note of something), *deelneem aan* (to take part in) and *gevang neem* (to take prisoner; to arrest).

Soos in die voorwerk genoem, sluit van die vernuwing wat aan RD aangebring is, die verskaffing van uitspraakinligting in. Naas die verskaffing van die fonetiese alfabet word goeie leiding oor uitspraak verskaf. Vergelyk die gebruikersgerigte leiding wat oor die uitspraak van detail verskaf word. Daar word nie net inligting oor uitspraak van detail verskaf nie, maar ook algemene riglyne oor die uitspraak van Franse woorde in Afrikaans wat die gebruiker in staat stel om 'n patroon te herken en dus sy kommunikatiewe vermoë te verbeter.

WORDS IN ACTION

detail

It is a good thing to remember that French words used in Afrikaans are usually pronounced in the French way. *Detail*, which means "a particular", commonly of a technical, artistic or architectural nature, is not pronounced di'tail. Although ditayl' is heard in the best of company, the original French pronunciation, dity' is the most acceptable. The verb *detaillêr* (to give details) is, accordingly pronounced dityleer', with dityeer' as an acceptable alternative.

Volgens Ponelis (1996 : WAT-konferensie) toon Afrikaanse vertalende woordeboeke dikwels 'n oorpuristiese neiging ten opsigte van Engelse leenwoorde en Anglisismes. Die kommentaar wat in die ingevoegde tekste van aangesien en desersie gelewer word, vertoon 'n teenstrydigheid in RD. Die woordeboek is nie oorpuristies nie, maar 'n sterk stelling soos "horrid anglicism" is nie nodig nie. Die benadering wat ten opsigte van desersie gevolg word, is meer korrek aangesien dit nie so preskriptief is nie. Alhoewel die kommentaar nie preskriptief is nie, word goeie gebruiksliding verskaf.

WORDS IN ACTION

aangesien

"Seeing that" is often translated into Afrikaans as *siende dat*. This is a horrid anglicism. The correct Afrikaans for this English expression is *aangesien*.

WORDS IN ACTION

desersie

Because Afrikaans and English have to live so close together, there is a natural fear of anglicisms amongst those interested in good Afrikaans. This is a justifiable fear, for it helps keep the language free of words and phrases borrowed unnecessarily from English by people who are too lazy to look for the right Afrikaans word. But that does not mean that anything that looks like English is an *anglisisme*. The word *desersie*, for instance, is correct Afrikaans, being the more formal version of *deserteer* (to desert), although in all but the most formal documents (such as a court-martial charge sheet) we would use *dros*: *Die soldaat het uit die kamp gedros* (The soldier deserted from camp).

Die volgende ingevoegde tekste, alhoewel dit dieselfde leksikale item as onderwerp het, kom nie naby mekaar in die makrostruktuur van die woordeboek voor nie. Die ingevoegde teks wat gewoon; gewoonlik; gewoond as onderwerp het, kom naas gewoon in die aanvullende teks voor, terwyl die ingevoegde teks wat gewoon; alledaags; ordinêr as onderwerp het, naas ordinêr voorkom. Dit kan die gebruiker verwar, aangesien dit kan voorkom asof ingevoegde tekste lukraak geplaas word. Daar is nie voldoende verwysings en integrasie tussen die sentrale lys en die supplementêre teks nie.

Louw en Gouws (1996 : 98) wys daarop dat die doel van die taalwenk is om die verwarring wat by gebruikers omtrent die keuse tussen die twee woorde in 'n spesifieke konteks ontstaan, te bekamp. Die doel word egter nie altyd bereik nie, veral in die gevalle waar 'n prosedure van verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering voorkom. Dit geskied wanneer daar na leksikale items in die ingevoegde tekste verwys word wat ook afsonderlike optrede as primêre tekslemma het. Om die inligting van die ingevoegde teks by die betrokke primêre tekslemma uit te bring, is artikeleksterne lemmatiese adressering volgens Louw en Gouws (1996 : 98) nodig. Die gebruiker gaan min moeite ondervind om 'n primêre tekslemma op te spoor wat alfabetiese nabyheid van die ingevoegde teks het, maar wanneer daar alfabetiese verwyderheid tussen die primêre tekslemma en die ingevoegde teks is, is dit nie so maklik opspoorbaar nie. Dit is 'n groot tekortkoming in die werkswyse van RD, aangesien daar nie genoeg gebruikersgerigte inligting verskaf word om die gebruiker te help

om die korrekte inligting te vind vanaf die primêre tekslemma, as verwyderde adres, na die ingevoegde teks nie. RD is in dié gevalle nie gebruikersvriendelik nie. 'n Voorbeeld waar verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering plaasvind, is by rot, vrot, verrot. Die bewerking in die enkele artikel in die ingevoegde teks is op rot, vrot, en verrot gerig. Een artikel bevat drie lemmas en 'n artikelinterne adresseringstruktuur wat op meer as een lemma betrekking het, funksioneer hier. Dié drie lemmas is saam die topiek van die artikel en om die mikrostrukturele inligting by die makrostrukturele elemente uit te bring, word daar van 'n dubbele lemmatiese adresseringsprosedure gebruik gemaak. Die drie leksikale items wat as lemmas van die ingevoegde teks optree, het ook afsonderlike optredes as primêre tekslemmas. Om die inligting van die ingevoegde teks by die betrokke primêre tekslemma uit te bring, is 'n artikeleksterne lemmatiese adressering nodig. Die gebruiker sal min moeite ondervind om die primêre tekslemma rot se adres op te spoor danksy die alfabetiese nabyheid van die ingevoegde teks aan die lemma. Wanneer die primêre tekslemma rot se artikel gelees word, kom die gebruiker agter dat die hantering van rot as lemma by die ingevoegde teks en die goeie toeligting wat verskaf is, weliswaar baie nodig is. Goeie gebruikersleiding word verskaf.

WORDS IN ACTION

rot, vrot, verrot

The adjective *rot* (*rotten*) appears only in the fixed expression *vroeg ryp, vroeg rot* (soon ripe, soon rotten). Otherwise we use the common adjective *vrot* or the more formal adjective *verrot* (rotten). For instance: *Die pruime wat onder die bome lê, is vrot / verrot.* (The plums under the tree are rotten). The verb *rot* (to rot) is an archaism. We commonly use the verb *vrot*, or its socially more elevated synonym *verrot*. For instance: *Die pruime het gevrot / het verrot.* (The plums rotted).

Die primêre tekslemmas vrot en verrot is moeiliker opspoorbaar vir die gebruiker as gevolg van hul alfabetiese verwyderheid van die ingevoegde teks. Alhoewel die inligting van die ingevoegde teks steeds per lemmatiese adressering by die primêre tekslemmas vrot en verrot uitkom, is dit deur middel van verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering. Die primêre tekslemmas vrot en verrot bevat geen verwysings na die taalwenk in die supplementêre teks by rot nie. Dit lei daartoe dat die gebruiker wat vrot of verrot naslaan, nie die inligting onder die taalwenk gaan naslaan nie. Gegewe die feit dat vrot en verrot meer algemeen as die argaïese vorm rot gebruik word en dus meer frekvent nageslaan gaan word, sal die inligting onder die taalwenk vir baie gebruikers verlore wees. Dit is 'n onbevredigende toedrag van sake.

Verdere voorbeelde waar verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering plaasvind, is oorkant, anderkant, offer, aanbod, bod / bot, moeilik, hard, styf, swaar, lyn; reël, maai, peetjie, maag, buik, pens en bevind / gevind. Die probleem van verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering is 'n mediostrukturele probleem. Tans is daar nie voldoende integrasie tussen die sentrale lys van RD en die supplementêre teks nie. Dit wil voorkom asof die kwessie van verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering nie weldeurdaag is nie en die woordeboek doen sodoende afbreuk aan sy gebruikersvriendelike kwaliteit. Tans word die gebruiker in die duister gelaat oor sekere mediostrukturele verhoudinge tussen leksikale items as gevolg van verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering en 'n stelsel van eenrigtingverwysing. Die probleem kan opgelos word met die invoer van mediostrukturele verwysings tussen die lemmas wat in die taalwenke figureer en die primêre tekslemmas.

Die leksikale lemmas wat in die taalwenke figureer, kan reeds as implisiete kruisverwysings na die primêre tekslemmas beskou word, aangesien hul deel uitmaak van die supplementêre teks. Daar kan aangeneem word dat 'n gebruiker eerstens 'n primêre tekslemma gaan naslaan en indien hy verdere inligting verlang, na 'n taalwenk in die supplementêre teks soek. Die leksikograaf kan die gebruiker meer ter wille wees deur elke primêre tekslemma wat as lemma in 'n taalwenk herhaal word, van 'n mediostrukturele verwysing na die taalwenk te voorsien. So 'n mediostrukturele verwysing kan as terugverwysing geklassifiseer word, aangesien daar terugverwys word na die taalwenk. Sodoende kan die probleem wat vir die gebruiker deur verwyderde adressering geskep word, opgelos word. Voorbeelde hiervan word byvoorbeeld in die Japanees-Engels/Engels-Japanees Kenkyusha Lighthouse Dictionary gevind. Die teken “” dien as 'n merker om die gebruiker se aandag daarop te vestig. Hier volg 'n voorbeeld uit dié woordeboek:

take /téik/ (TAKKE) 取る (takes /-s/; 取る
took /túk/; 満分 tak-en /téikan/; tak-
ing) ㊦

基本的には「(物を手に)取る。つかまえる」の意。	
① 持って(連れて)いく; 取っていく	1; 2
② 取る; 運びとる; 受け取る	3; 10, 15
③ (時間・費用を)必要とする。	
取る	4
④ 乗っていく; 利用する	5; 9
⑤ (動作・名詞とともに) ...する	6
⑥ 占める; 引き受ける	7
⑦ (が真実)とる	8
⑧ 食べる, 飲む	11
⑨ ...と受け取る; 足する	12; 13
⑩ (手にとって)調べる	14

1 (手に取って物を...)持っていく; (人・動物を...)連れていく (㊦ bring 1 初めの返答 (1) および補説); (乗り物・道などが人を...)運んで行く。到達させる: I'll take you there. <V+O+副> ご案内しましょう / I'll take your suitcase to your room, sir. <V+O+to+名・代> スーツケースを右側までお持ちしましょう (ホテルのボーイが本に) / You should take an umbrella with you. <V+O+with+名・代> 傘を持っていったほうがいいですよ / Can you take us (me) to the British Museum? 大英博物館まで行ってくださいますか (タクシーで) / I'll take you home in my car. <V+O+副> 私の車であなたを家に送ります / He took Bill swimming (sightseeing). 彼はビルを泳がせ(見物に

'n Tweede probleem is die tipografiese konvensies wat deur RD gevolg word. Dit word nie in die toeligting aan die gebruiker verduidelik wat die funksie van kommas en kommapunte is nie. Tradisioneel word kommas en kommapunte in vertalende woordeboeke gebruik om 'n aanduiding te gee van bepaalde semantiese betrekkings. Volgens konvensie word kommas gebruik om doeltaalsinonieme van mekaar te skei terwyl kommapunte vertaalekwivalente skei wat doeltaalvorme is van verskillende polisemiese onderskeidings van die brontaalvorm. In die supplementêre teks word daar nie op 'n konsekwente wyse van kommas en kommapunte gebruik gemaak nie en dit lei tot verwarring by die woordeboekgebruiker. Die leksikale items Irak en Iran in die ingevoegde teks van Irak; Iran word byvoorbeeld met 'n kommapunt geskei, terwyl hulle nie vertaalekwivalente van verskillende polisemiese onderskeidings is nie. Dieselfde onbevredigende hantering van doeltaalsinonieme vind plaas. Dikwels word hulle nie met behulp van kommas van mekaar onderskei nie, maar met behulp van 'n skuinsstreep. Vergelyk in hierdie verband: trampolien / wipmat / bonsmat, informatie / inligting, invul / voltooi; waarneem, intendeel / trouens. Die leksikograaf moet kommas en kommapunte op 'n konstante wyse in die primêre teks sowel as die supplementêre teks hanteer ten einde korrekte inligtingsoordrag aan sy gebruiker te verseker.

WORDS IN ACTION

gewoon; gewoonlik; gewoond

The word *gewoon* has two meanings. One is the past tense of *woon* (to stay), the other an adjective meaning "ordinary" or "common". *Die gewone mens* (the ordinary person); *verkoues is gewoon* (colds are common). From *gewoon* is derived *gewoonlik* (ordinarily, usually, habitually). A "habit" is called a *gewoonte*. The related expression *gewoond aan* means "accustomed to" or "used to": *Ek is gewoond aan min ruimte* (I am used to having little space).

Die adresseringsprosedure (Hausmann en Wiegand, 1989 : 328) behels die bymekaarbring van 'n vorm en relevante inligting oor daardie vorm. Elke data-item word aan 'n vorm, die adres, gekoppel. Die lemma is die mees tipiese leksikografiese adres en is altyd die teken van lemmatiese adressering. Inligting kan ook op ander komponente van die artikel gerig wees en dit word 'n nie-lemmatiese adresseringsprosedure genoem. Volgens Gouws (1996b: 25) moet leksikograwe van vertalende woordeboeke baie meer aandag aan nie-lemmatiese adresseringsprosedures skenk, aangesien dit die kommunikatiewe ekwivalensie van die woordeboek versterk.

Gouws (1996 : 156) onderskei verder tussen 'n lemmatiese adresseringsprosedure en 'n dubbele lemmatiese adresseringsprosedure in RD. 'n Dubbele lemmatiese adresseringsprosedure is wanneer twee leksikale items wat in die primêre makrostruktuur voorkom, die onderwerp van die ingevoegde teks is. Aangesien beide leksikale items tot die makrostruktuur van die primêre woordeboek behoort, kan dié soort adresseringsprosedure 'n primêre dubbele lemmatiese adressering genoem word. Voorbeelde van primêre dubbele lemmatiese adressering sluit in: sorg en sôre, sober en nugter, lyn en reël, maag, buik en pens.

Indien die onderwerp in die ingevoegde teks as lemmas in die primêre en sekondêre makrostruktuur voorkom, word dit 'n primêre en sekondêre dubbele lemmatiese adresseringsprosedure (Gouws, 1996 : 156) genoem.

Wanneer die ingevoegde teks wat op die leksikale items gewoon; gewoonlik; gewoond betrekking het, geanaliseer word, kan daar tot die gevolgtrekking gekom word dat primêre en sekondêre dubbele lemmatiese adressering plaasvind, aangesien die leksikale item gewoon as lemma in die primêre teks voorkom en ook as onderwerp in die ingevoegde tekste figureer. Naas dié adresseringsprosedure vind daar ook nie-lemmatiese adressering plaas, aangesien die leksikale item gewoon ook die onderwerp van 'n ander ingevoegde teks is. Volledige (lemmatiese en nie-lemmatiese) adressering vind dus in hierdie geval plaas.

Mediostruktureel word die betrekking tussen primêre en sekondêre teks onbevredigend hanteer, aangesien verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering plaasvind en daar nie voldoende kruisverwysings gebruik word om leiding aan die gebruiker te verskaf nie. Die ingevoegde teks waarvan gewoon, alledaags en ordinêr die lemmas uitmaak, verskyn naby die tekslemma ordinêr. 'n Gebruiker wat dus die primêre tekslemma ordinêr naslaan, gaan die taalwenk moontlik sien, maar die gebruiker wat gewoon en alledaags in die primêre teks naslaan, gaan nie bewus wees van die hantering van dié lemmas ook as deel van die supplementêre teks nie en dus waardevolle inligting nie ontvang nie. Voldoende kruis- en terugverwysings tussen die primêre en sekondêre teks is noodsaaklik, veral in die gevalle van verwyderde lemmatiese adressering. Die leksikograaf moet sekere mediostrukturele aanpassings maak ten einde die woordeboek se mediostruktuur te verfyn en korrekte inligtingsoordrag aan die gebruiker te verseker.

gevestig

- mediostrukturele verwysing in vetdruk

Die sentrale teks se interne toegangstruktuur begin by die lemmateken (verwysingsadres), wat in vetdruk verskaf word. In die geval van selfstandige naamwoorde word meervoudsuitgange voorafgegaan deur die plekhoudersimbool die =, meervoudsvorme word in kursiefdruk verskaf. In die geval van werkwoorde word die verlede tydsvorm gedeeltelik verskaf, byvoorbeeld *oorge=* in *oorkook*. By adjektiewe word attributiewe uitgange verskaf.

Na die woordsoortgleuf volg die lys van vertaalekwivalente. Indien daar semantiese kwalifiseerders is, word hulle ook in kursiefdruk en tussen hakies verskaf. Kollokasies volg en indien die lemma in die kollokasie herhaal word, word daar van die plekhoudersimbool ~ gebruik gemaak om die herhaling aan te dui. Die kern van die kollokasie word in vetdruk verskaf en die res van die kollokasie in kursiefdruk. 'n Vertaalekwivalent vir die kollokasie word ook aangebied. Mediostrukturele verwysings word met behulp van *vid.* aangedui.

In die sekondêre teks begin die interne toegangstruktuur met die lemma in vetgedruk. Woordsoortaanduiding volg. Die soekgebied tussen die lemma en woordsoortaanduiding word byvoorbeeld nie met behulp van tipografiese konvensies van mekaar onderskei nie. Vertaalekwivalente word in vetdruk verskaf en uitspraak-inligting word tussen hakies verskaf. Sodoende word onderskeid tussen die soekgebiede getref en word die naslaanproses vir die gebruiker vergemaklik.

Die ingevoegde tekste word gemerk met pienk of blou en die opskrifte "Words in action", "Woorde in aksie". Leksikale items wat as adres optree, word vetgedruk soos lemmas en word ook in kursief gedruk. Dit maak hulle maklik opspoorbaar vir die gebruiker binne die ingevoegde teks. Wanneer dié leksikale items binne die ingevoegde teks herhaal word, asook enige verwante leksikale items wat verskaf word, word hulle in kursief gedruk.

Die interne toegangstruktuur van RD is wel toeganklik vir die gebruiker, aangesien soekgebiede met behulp van tipografiese konvensies en struktuurmerkers geskei word. Die geoefende gebruiker behoort inligting suksesvol te kan ontsluit. Nie al die konvensies wat gevolg word en die struktuurmerkers wat voorkom, word egter in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik nie en dit is 'n leemte in die woordeboek. Daar word verwag dat sulke inligting volledig aan die gebruiker uiteengesit word, aangesien die toegangstruktuur 'n wesenlike komponent van die woordeboekstruktuur is en die interne toegangstruktuur deel van die artikelstruktuur is.

4.5.2 Mediostruktuur in woordeboeke

Volgens Wiegand (1996a : 11) is woordeboeke 'n tradisionele vorm van kennisoordrag. Die interne mediostruktuur van 'n woordeboek verbind die verskillende elemente wat in verskillende afdelings van die woordeboek op verskillende vlakke van leksikografiese beskrywing weergegee word om 'n netwerk te vorm.

'n Leksikograaf verwys 'n potensiële gebruiker vanuit 'n verwysingspunt deur die verwysingsitem of 'n ander verwysing wat leksikale items na die verwysingsadres oordra. Met behulp van die verwysing word toegang tot relevante leksikografiese data aan die gebruiker verskaf ten einde die bereiking van die gebruiker se doelwit te verseker. 'n Verwysingsbetrekking word dus tussen die verwysingsitem of ander verwysings en 'n verwysingsadres bewerkstellig. Verwysings is 'n metodologiese leksikografiese aksie wat implisiet of eksplisiet gelei word deur die verwysingsomstandighede wat op die woordeboekonderwerp of -vorm betrekking het. Verwysings word gebruik sodat 'n gebruiker sy gebruiksdoelwit kan bereik.

Mediostrukture (verwysingstrukture) bestaan volgens Wiegand (1996a : 11) uit woordeboek interne en intertekstuele mediostrukture. Intertekstuele mediostrukture verwys na mediostrukture wat 'n netwerk binne die woordeboek skep, bronverwante mediostrukture en literatuurverwante mediostrukture. Wiegand (1996a : 36) onderskei verder tussen verpligte en nie-verpligte verwysings.

Die verwysingsadres moet in die verwysingsposisie verteenwoordig word as die verwysing op 'n verwysingsadres volg. Verwysing by adressering word 'n "geadresseerde verwysing" genoem. Dit word dan van 'n ongeadresseerde verwysing onderskei. Voorbeelde van ongeadresseerde verwysings is "sien bo" of "sien onder".

Verskillende soorte verwysingsadresse kan onderskei word. Die oorsprong van die verwysingsadres is belangrik. Dit kan naamlik in die eksterne toegangstruktuur geleë wees en word dan 'n buite-verwysingsadres genoem, byvoorbeeld waar wisselvorme van 'n lemma verskaf word. Die oorsprong van die verwysingsadres kan ook intern in 'n artikel wees wat deel van die interne toegangstruktuur vorm en word dan 'n binne-verwysingsadres genoem, byvoorbeeld waar daar na 'n ander lid van 'n sinoniempaar verwys word.

4.5.2.1 Mediostruktuur van RD

Volgens Wiegand (mondelinge mededeling) is tekskondensasie omgekeerd eweredig aan die gebruikersvriendelikheid daarvan. Hoe digter die teks dus, hoe minder gebruikersvriendelik sal dit wees. Vir 'n gebruikersgerigte woordeboek is 'n goeie mediostruktuur wat konsekwent in woordeboekinskrywings voorkom, baie waardevol. Die mediostruktuur moenie 'n teks te veel verdig nie, maar wel goeie en konsekwente geleiding verskaf wat die gebruiker kan help om sy gestelde doelwitte te bereik. Voldoende inligtingsoordrag moet plaasvind.

Die meeste verwysings wat in RD gebruik word, is geadresseerde verwysings. In die meeste gevalle word daar van die afkorting "vid." gebruik gemaak om te verwys. Die voordeel van die konsekwente gebruik daarvan is dat die gebruiker ondubbelsinnig weet dat dit as kruisverwysing funksioneer.

Aandui van wisselvorme word op twee maniere deur RD hanteer. Dit word van 'n binne- of buite-verwysingsadres voorsien. In die geval van ketchup, catchup en catsup word van 'n buite-verwysingsadres gebruik gemaak aangesien die wisselvorme deel van die eksterne toegangstruktuur uitmaak. Waar catchup en catsup op hul alfabetiese plek in die makrostruktuur voorkom, het hul korrek kruisverwysings na ketchup wat van vertaalekwivalente voorsien is. Die werkswyse word nie in die toeliggende aantekeninge verduidelik nie en nie genoeg leiding word aan die gebruiker verskaf om byvoorbeeld tot die gevolgtrekking te kom dat ketchup die mees gebruikte wisselvorm is aangesien dit van die vertaalekwivalente voorsien is nie. Sulke leidingloosheid strek die leksikograaf tot oneer en raak die taalkundige gesag van die woordeboek. Die gebruiker is geregtig op geleiding en dit is dan ook een van die redes waarom 'n woordeboek geraadpleeg word.

ketchup (**catchup**, **catsup**) ketjap; tamatiesous (Am.)

catchup vid. **ketchup**

catsup vid. **ketchup**

In die geval van nôl word na nooi verwys. Dit is problematies, aangesien die verwysing nie spesifiek is nie. Dit is nie korrek om na die werkwoord en die selfstandige naamwoord soos in hierdie geval te verwys nie. In die kruisverwysing na nooi van nôl moet egter aangedui word dat daar na die selfstandige naamwoord verwys word. Tans het die kruisverwysing nooi as 'n werkwoord en as 'n selfstandige naamwoord in bestek.

nôi vid. **nooi**

nooi ge=invite; ask (over) (artikel verkort)

nooi =ens sweetheart, (best) girl, girl-friend. lady-love, young lady; girl, maiden; mistress, missus (missis) (artikel verkort)

Die mediostruktuur van 'n woordeboek moet 'n omvattende netwerk in 'n woordeboek vorm wat goeie gebruikersleiding verskaf.

By die lemma cattie word korrek na die wisselvorm se tweede homonimiese vorm verwys en by catty word na catapult verwys. Dit sou beter leksikografiese praktyk wees om by die twee wisselvorme cattie en catty slegs verwysings na catapult te hê en by catapult die lys vertaalekwivalente te hê, tesame met terugverwysings na cattie en catty. Sodoende kan 'n hele kruisverwysingsnetwerk in die woordeboek bewerkstellig word.

cattie vid. **catty**(2)

catty n. (2) (sl.) rek, "kettie"; vid. **catapult**

catapult n. katapult, rek(ke), skiet, voëlrek; katapult (mil.) **catapult** v. met 'n rek of katapult skiet; opskiet, wegsiet ~**vrug** skietvrug

Die hantering van die wisselvorme kla en klae is leksikografies onbevredigend aangesien die minder gebruiklike vorm klae van die vertaalekwivalente voorsien is. In die eksterne toegangstruktuur word daar ook voorsiening gemaak vir die wisselvorm kla terwyl dit reeds elders as lemma opgeneem is.

kla ge=, vid. **kla(e)**

kla(e) ge=, complain, grouse, grumble, gripe, "moan"; lament, wail (artikel verkort)

In die geval van sinonieme of naby-sinonieme speel mediostrukturele verwysings 'n belangrike rol, aangesien hul semantiese betrekkings tussen leksikale items weergee. Die ideaal is dat alle sinonimiese vertaalekwivalente gelys word ten einde die gebruiker 'n geheelbeeld van die semantiese betrekkings te verskaf.

Met die hantering van het, heef, en hê vind onbevredigende betekenisoordrag plaas en inligting word verskaf wat die gebruiker kan verwar. Die lemma het het 'n verwysingsadres

en sodoende ontstaan 'n leksikografiese probleem vir die gebruiker. Die leksikale item hê word slegs in die besittlike sin gebruik (bv. Hy wil die speelgoed hê.) en word nie as 'n hulpwerkwoord (bv. Hy het die gras gesny.) gebruik nie. Volgens die inligting wat in RD verskaf word, kan hê wel as hulpwerkwoord optree en sou 'n gebruiker 'n sin soos *Hy hê die gras gesny* kon vorm. Swak leiding word dus aan die gebruiker verskaf en dit lei tot verkeerde inligtingsoordrag. 'n Oplossing kon wees om aan te dui dat het en hê slegs in sommige gevalle sinonieme kan wees en die ander betekenis van het as hulpwerkwoord aan te dui.

heef (obs.) vid. **het**
het vid. **hê**

hê het gehad (sometimes: had) have, possess (artikel verkort)

Die leksikale item oordelaar kan ook van kruisverwysings na regter en beoordelaar voorsien word. Sodoende sou die gebruiker baie beter leiding ontvang het oor die netwerk van semantiese betrekkings wat tussen die betrokke leksikale items bestaan.

oordelaar judge

Ten einde eenduidige betekenisoorlog te verseker, moet die aandui van kruisverwysings spesifiek wees. Die adres moet dus spesifiek wees om te verseker dat die gebruiker die 0 korrekte inligting ontvang. By die lemma ooreen is daar 'n verwysing na compounds, dit wil sê 'n verwysing na samestellings waar ooreen- lid van die samestellingspaar is. Dit is swak leksikografie, aangesien geen leiding aan die gebruiker verskaf word nie. Die adres is uiters vaag. Daar is ook nie eers 'n direkte verwysing na ooreen- nie. Die gebruiker word op 'n indirekte manier na nege artikels verwys waarin ooreen- as lid van 'n samestellingspaar optree. Die verwysing is nie spesifiek nie, maar sluit dus 'n hele aantal lemmas in. Sodoende word die gebruiker se behoeftes glad nie in ag geneem nie, want daar word na die leksikale lemmas as geheel verwys en nie na spesifieke komponente, byvoorbeeld semantiese inhoud, verwys nie.

ooreen vid. *compounds*

Om onderskeid tussen verwysings na die bron- en doeltaal te tref, sal 'n gebruikersvriendelike praktyk wees en die gebruiker help om makliker sy naslaandoelwit te bereik. Die feit dat die kruisverwysing in skuinsgedrukte letters en nie in vetgedrukte letters

gedruk is nie, kan as onderskeid dien, maar hierdie praktyk moet dan aan die gebruiker in die toeliggende aantekeninge verduidelik word.

By die aandui van kruisverwysings is dit belangrik vir 'n eenduidige betekenisoordrag om spesifiek te wees. Indien daar byvoorbeeld meer as een polisemiese onderskeiding of homonimiese vorm in die verwysing se bestek kan wees, moet die korrekte onderskeiding of vorm met behulp van die kruisverwysing aangedui word. Daar is na die korrekte tersaaklike homonimiese vorm van week by wekelange verwys.

wekelange	vid. week n. (1)
week	weke, n. (1) week; semmigh...
wekelange	lasting for weeks. Vid. weeks =
weeks =	: ~ aand weekday evening ~ dag vid. weekdag . weeks workday (clothes)

Tradisioneel word homonimiese vorme van mekaar onderskei met behulp van 'n superskrif, aangesien hul op mekaar volg in die makrostruktuur. RD maak van nommers gebruik om homonimie van mekaar te onderskei. Dit word korrek in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik. In die geval van mag (Eng. may) en mag (Eng. power) word daar nie onderskeid getref met behulp van nommers nie en die twee lemmas volg op mekaar in die makrostruktuur. Daar is dus nie onderskeid gemaak tussen die twee vorme nie. Behalwe dat dit die taalkundige gesag van die woordeboek raak, veroorsaak dit verder swak kruisverwysings. By mening is daar 'n verwysing na mag. Daar is egter nie onderskei tussen die homonimiese vorme nie en die gebruiker word in die duister gelaat oor na watter lemma in die makrostruktuur verwys word.

Die hantering van raderdiertjie en wieldiertjie getuig van 'n goeie kruisverwysingstelsel, aangesien daar verwysings by beide lemmas is na beide leksikale items.

radar =:	~ boot paddle-boat ~ diertjie rotifer; vid. wieldiertjie ~ stoomboot paddle-steamer
~ werk	wheels, machinery
wiel	=e wheel...
~ diertjie	rotifer, wheel-animal (cule); vid. radardiartjie

Met die hantering van plumbisme is die leksikograaf minder suksesvol. By plumbisme is daar 'n kruisverwysing na loodvergiftiging. Indien die lemma loodvergiftiging nageslaan word,

word gevind dat dit deel vorm van die mikrostrukturele bewerking van lood. In laasgenoemde word verwys na saturnism, wat as sublemma in die woordeboek opgeneem is. Daar word swak leiding aan die gebruiker verskaf oor die semantiese betrekkings tussen die leksikale items. Kan hulle as sinonieme beskou word? Is die ordening wat in die artikel van loodvergiftiging verskaf word, een van gebruiksfrekwensie? Dit is vrae wat deur die gebruiker gevra kan word, aangesien onvoldoende leksikografiese leiding verskaf word.

plumbisme	plumbism; <i>vid.</i> loodvergiftiging
lood... ~vergiftiging	lead-poisoning, plumbism, saturnism

Goeie leksikografiese inligtingsoordrag vind plaas wanneer die leksikograaf na semantiese velde verwys. M.b.v. die kruisverwysings by koper na koop en na koopvaardy by koop word semantiese velde vir die gebruiker geaktiveer.

koper	=s (1), purchaser, customer <i>vid.</i> koop (artikel verkort)
koop	kope, n. purchase, buy, <i>vid.</i> koopvaardy (artikel verkort)
koopvaardy	merchant service, mercantile marine, merchant shipping, commercial navigation (artikel verkort)

RD kan beter gebruikersleiding voorsien deur 'n mediostruktuur daar te stel wat verwysings vanaf die primêre teks na die sekondêre teks moontlik maak. Sodoende word die tekste beter aanmekaar geskakel en dit kan die gebruiker tot voordeel strek. Ongelukkig kan dit nie gebeur nie, aangesien die primêre teks nie gewysig kan word nie. Die gebruiker mag nie dié belemmering ervaar nie en daar behoort vir sulke kruisverwysings voorsiening gemaak te word.

Leksikografiese inskrywings in die primêre makrostruktuur word op so 'n wyse met inskrywings in die sekondêre makrostruktuur verbind. In die sekondêre makrostruktuur word ekstra gebruikersleiding aangebied met behulp van terugvertalings. Dit verhoed ook dat die gebruiker dink dat inskrywings in die sekondêre makrostruktuur lukraak gemaak is. Veral in die gevalle waar verwyderde artikeleksterne lemmatiese adressering voorkom, moet mediostrukturele verwysings tussen primêre en sekondêre teks gebruik word. Verwysings na die sekondêre makrostruktuur kan as aanvullende verwysadresse beskou word.

Wanneer mediostrukturele verwysings gemaak word, is dit belangrik dat dit spesifiek en korrek is. In die geval van RD, waar 'n sekondêre makrostruktuur teenwoordig is, moet die woordeboek gebruikersvriendelik wees en die gebruiker dus ook na die sekondêre

makrostruktuur verwys indien die lemma daar ook voorkom, aangesien goeie gebruikersleiding met behulp van die terugvertalings in die sekondêre makrostruktuur plaasvind. In die geval van kroos is daar 'n verwysing na kinderoppasser. Die samestelling kinderoppasser verskyn as samestelling en die subleksikale lemma kinder= en word van 'n vertaalekwivalent voorsien. Indien die verwysing spesifiek na kinderoppasster was, het dit die gebruiker na kinderoppasster in sowel die primêre as die sekondêre makrostruktuur verwys, wat baie goeie gebruikersleiding sou wees. Wanneer 'n aanvullende verwysadres gebruik word, kan die leksikograaf dit van ander verwysadresse op 'n tipografiese wyse onderskei.

kroos n. (2) issue, offspring, progeny ~**trooster** babysitter, vid. **kinderoppasser**
kinder= ~**oppasser** babysitter. ~**oppasster** (fem.) nanny, nurse, nursemaid; babysitter

kinderoppasster n. **nurse** (nis) en **nursemaid** (nismyd) en (inf.) **nanny** (nenie) dame wat voltyds 'n ander se kinders versorg, kindermisie; **governess** (ghawinies) onderwyseres in diens van 'n gesin om hulle kinders te onderrig; **babysitter** (bybiesieti(r)) persoon wat saans kinders versorg wanneer die ouers uitgaan, kinderbewaker.

'n Mediostruktuur wat goeie gebruikersleiding op 'n konsekwente en spesifieke wyse aan die woordeboekgebruiker verskaf, verhoog die gebruikersvriendelikheid en gebruikswaarde van die woordeboek deurdat die gebruiker gehelp word om sy naslaandoelwitte te bereik.

4.5.3 Struktuurmerkers en tipografiese konvensies in RD

Volgens Gouws (1996 : 23) moet 'n groot verskeidenheid inligtingskategorieë in die mikrostruktuur van woordeboeke verskaf word. 'n Mikrostruktuur vertoon 'n liniêre geordende stel van inligtingskategorieë en die seekroete van die interne toegangstruktuur lei die gebruiker van die bokant na die onderkant van die artikel. Een van die baie probleme wat woordeboekgebruikers ondervind, is die onduidelike skeiding tussen inligtingskategorieë. Veral in 'n woordeboek met 'n hoë inligtingsdigtheid vat dit lank om 'n spesifieke mikrostrukturele kategorie te identifiseer voordat die nodige inligting ontsluit kan word.

Volgens Hausmann en Wiegand (1989 : 338) sluit die interne toegangstruktuur ten minste een lemma, struktuurmerkers en seekgebiede in. Seekgebiede is gedeeltes van die artikel wat deur 'n struktuurmerker aangedui is. 'n Struktuurmerker skei die een seekgebied van 'n ander. Daar kan tussen tipografiese en nie-tipografiese struktuurmerkers onderskei word.

Wiegand (1990 : 33) wys daarop dat die potensiele gebruiker slegs meer van die woordeboekvorm leer deur middel van nie-tipografiese struktuurmerkers. Struktuurmerkers beskik oor 'n vorm en 'n definitiewe doel gekoppel aan hulle. Struktuurmerkers ondersteun die potensiele gebruiker se persepsie deur hom in staat te stel om inligting oor die teks te rekonstrueer. Hierdie gerekonstrueerde inligting kan hom/haar help om items makliker te identifiseer, sistematies tussen items te differensieer en hulle dus vinniger te vind. Volgens Wiegand (1990 : 34) kan nie-tipografiese struktuurmerkers elemente wees van die domein van die interne toegangstruktuur, wat as 'n "uitbreiding" van die eksterne toegangstruktuur dien. Nie-tipografiese struktuurmerkers kan ook deel uitmaak van die kitstoegangstruktuur. Laasgenoemde geld die "~" plekhoudersimbool in RD, wat die herhaling van die lemma in geledede woorde en woordgroepe binne 'n artikel aandui. Die meerderheid struktuurmerkers kan slegs tot hul reg kom indien die gebruiker van hul regte doel bewus is.

Dit is belangrik dat struktuurmerkers en tipografiese konvensies aan die woordeboekgebruiker in die woordeboek se toeliggende aantekeninge verduidelik word. Dit verseker vinnige en eenduidige herwinning van inligting deur die gebruiker.

Die struktuurmerker "~" word byvoorbeeld in die toeliggende aantekeninge van RD aan die gebruiker verduidelik. Dit dui daarop dat die lemma in die artikel herhaal word, as deel van 'n woordgroep of geledede woord. So dui die merker byvoorbeeld aan dat 'n woordgroep soos "able seaman" in die volgende voorbeeld onder die lemma "able" val. Die feit dat "~" vetgedruk is, verseker kitsherwinning van die inligting.

able bekwaam, knap, bevoeg; be~ in staat wees, vermag, kan, in die geleentheid verkeer; he is ~ to do it hy is in staat om dit te doen; ~ **seaman** vol matroos, bevare seeman of matroos ~bodied sterk (gebou(d)), fris (gebou(d)), gesond, liggaamlik geskik, weerbaar; ~ **seaman** vol matroos, bevare seeman of matroos. **ably** knap, behendig, op bekwame wyse.

Die belangrikste tipografiese konvensie in 'n tweetalige woordeboek, naamlik die onderskeid tussen die bestek van kommas en kommapunte in die opnoem van vertaalekwivalente, word nie aan die gebruiker verduidelik nie en dit getuig van swak gebruikersleiding. Dit word nie aan die gebruiker verduidelik dat 'n komma sinonieme vertaalekwivalente en 'n kommapunt vertaalekwivalente van verskillende polisemiese waardes van die lemma skei nie.

In die artikel besoeker word kommas gebruik om aan te dui dat visitor en caller sinonieme vertaalekwivalente is, maar visitant 'n nuwe polisemiese onderskeiding van die lemma verteenwoordig (met behulp van 'n kommapunt aangedui). Die gebruiker wat nie bewus is

van hierdie leksikografiese konvensie nie, kan egter visitant ook as 'n sinonimiese vertaalekwivalent van caller en visitor beskou. Definitiewe gebruikersleiding moet deur die woordeboek in die toeliggende aantekeninge verskaf word:

besoeker visitor, caller; visitant (artikel verkort)

caller roeper oproeper, aanroeper; aanvraer; besoeker (artikel verkort)

visitant besoeker; trekvoël (artikel verkort)

Die kommapunt funksioneer verder as struktuurmerker deurdat dit ook die opnoem van vertaalekwivalente skei van 'n nuwe soekgebied naamlik dié van frases waarin die lemma voorkom. Die gebruik van die kommapunt tussen vertaalekwivalente word nie aan die gebruiker in die toeliggende aantekeninge verduidelik nie. Dit is swak leksikografie en sulke leiding moet in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verskaf word.

'n Struktuurmerker se gebruik wat nie aan die gebruiker verduidelik word nie, is dié van □. Dit word in die teks met afkortings gebruik. Die □ word by afkortings in die agterwerkteks oor afkortings gebruik om die soekgebied van die afkorting te skei van bron- en doeltaalkomponente. Die gebruik van so 'n struktuurmerker is nuttig vir die gebruiker, aangesien dit maklik naslaanbaar is. 'n Voorbeeld van die werkswyse is:

c., ca. circa about □circa ongeveer **c., ca.**

'n Gebruikersgerigte woordeboek moet sy gebruikers bemagtig deur artikels so te struktureer en tipografiese konvensies en struktuurmerkers te verduidelik sodat vinnige en eenduidige herwinning van inligting kan plaasvind, voorafgegaan deur 'n suksesvolle identifikasie van die toepaslike mikrostrukturele kategorie. Dit beteken dat die gebruiker met die interne struktuur van die woordeboek en die verskillende artikels se posisies bekend moet wees.

4.6 'n Moontlike model vir 'n gebruikersgerigte tweetalige woordeboek

Vanweë die feit dat daar nie aan die sentrale teks verander mag word nie, het RD van 'n supplementêre teks en ingevoegde tekste gebruik gemaak ten einde beter in gebruikersbehoefte te voorsien. Terselfdertyd kan die twee tekste die gebruiker verwar, aangesien daar nie voldoende skakeling tussen die twee tekste bestaan nie en die gebruiker nie 'n definitiewe patroon kan agterkom waarvolgens die tweede teks funksioneer nie. RD se toegangstrukture kan verbeter ten einde optimale gebruikersvriendelikheid te verseker.

'n Oplossing sou wees dat RD sy eie sentrale teks verskaf en nie meer dié van Bosman en Van der Merwe gebruik nie. Baie van die inligting wat tans in die supplementêre teks voorkom, kan met sukses as deel van die sentrale teks geïntegreer word. Dit kan daartoe lei dat die toegangstrukture minder ingewikkeld vir die gebruiker gaan wees, aangesien daar dan slegs een sentrale teks gaan wees. RD kan steeds van die gebruikersgerigte tegnieke soos ingevoegde tekste en die verskaf van terugvertalings gebruik maak, aangesien dit die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek verhoog. Die gebruik van ingevoegde tekste verskaf die geleentheid aan die leksikograaf om pragmatiese inligting te verskaf, maar dan moet die gebruik van ingevoegde tekste volgens 'n definitiewe stelsel plaasvind en ook aan die gebruiker verduidelik word.

Volgende leiding moet in die toeliggende aantekeninge oor die ontsluit van inligting aan die gebruiker verskaf word. Dit sluit die verduideliking van die werking van die toegangstrukture van die woordeboek in.

RD se funksie in 'n multitalige Suid-Afrika moet ook onder die loep kom en navorsing oor teikengebruikers moet onderneem word. Hulle behoeftes moet op 'n empiriese basis vasgestel word en RD kan vind dat die potensiële teikengebruiker van die woordeboek verander het. Daar moet voorsiening gemaak word vir die rol wat RD in 'n multitalige land kan speel en dit voorveronderstel die verskaffing van baie meer konteksleiding aan die gebruiker. Die samestellers van RD moet besin oor die funksie en rol van die woordeboek en sal in die proses dalk besluit om die woordeboek van 'n eie sentrale teks te voorsien.

HOOFSTUK 5

'n GEBRUIKERSVRIENDELIKE OMVATTENDE VERKLARENDE WOORDEBOEK VIR AFRIKAANS

Omvattende woordeboeke word getipologiseer en ondersoek word ingestel na hulle eienskappe en funksies. Moontlike teikengebruikers, asook hul behoeftes en naslaanvaardighede word geïdentifiseer.

Die tekstuele elemente van Woordeboek van die Afrikaanse Taal word onderskei en ondersoek word ingestel na die waarde wat hulle vir die gebruiker het. Die manier waarop inligtingsoordrag aan die gebruiker plaasvind word ondersoek met verwysing na die ontsluiting van verskillende inligtingstipes. Aandag word geskenk aan veral die verskaf (of nie-verskaffing) van historiese inligting deur WAT. Die oordra van semantiese, ensiklopediese en uitspraak-inligting word ook nagevors.

Gebruikersleiding deur WAT verskaf word geëvalueer op grond van die toegangstruktuur van die woordeboek. Die kitsontsluiting van inligting deur die gebruiker word ook nagevors, aangesien dit 'n belangrike gebruikersvriendelike hulpmiddel vir die gebruiker kan wees. 'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike omvattende woordeboek word voorgestel.

5.1 'n Tradisionele tipologiese klassifikasie van 'n omvattende verklarende woordeboek

Zgusta (1971 : 198) onderskei tussen 'n ensiklopediese woordeboek en 'n taalkundige woordeboek. 'n Taalkundige woordeboek fokus op die leksikale eenhede van taal en al die linguistiese eienskappe daarvan terwyl 'n ensiklopediese woordeboek inligting oor die buitetalige werklikheid verskaf deur na die denotata van die leksikale eenhede te verwys. Zgusta (1971 : 199) wys egter daarop dat die klassifikasie van 'n woordeboek as taalkundige woordeboek nie die funksie van ensiklopedisiteit uitsluit

nie. 'n Taalkundige woordeboek kan weliswaar 'n ensiklopediese karakter vertoon. Indien die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (voortaan WAT) tipologies onderskei moet word, kan dit as 'n eentalige taalkundige woordeboek met ensiklopediese elemente geklassifiseer word.

Verder onderskei Zgusta (1971 : 200) tussen diachroniese en sinchroniese woordeboeke. Diachroniese woordeboeke beskryf die geskiedenis van die ontwikkeling van leksikale items ten opsigte van hul vorm en betekenis, terwyl sinchroniese woordeboeke die leksikon van 'n taal op 'n gegewe stadium van ontwikkeling hanteer. 'n Omvattende woordeboek soos die WAT moet dus deeglik rekenskap van die ontwikkeling van die Afrikaanse taal gee. Volgens Zgusta (1971 : 210) sal so 'n woordeboek die ongewone toepassing van woorde deur individuele skrywers, argaïsmes, dialektiese vorme en tegniese terme (vir die leek) weergee. 'n Omvattende woordeboek sal voorsiening maak vir die verduideliking van al woorde wat 'n spreker in 'n verskeidenheid tekste mag hoor en lees. Daar sal dus meer ensiklopediese elemente in die voorbeeldmateriaal voorkom. (Ensiklopediese inligting in die voorbeeldmateriaal is aanvaarbaar, maar nie as 'n groot gedeelte van die definies nie.) Die woordeboek behoort nie 'n normatiewe karakter te toon nie, aangesien die woordeboek nie primêr op die toekomstige gebruik van die leksikon gerig is nie, maar wel op die beskrywing van die volledige leksikon soos ten tye van die samestelling van die woordeboek.

Die WAT funksioneer as diachroniese sowel as sinchroniese omvattende woordeboek. Enersyds het WAT 'n diachroniese funksie, aangesien dit moet rekenskap gee van die ontwikkeling van Afrikaanse leksikale items se vorm en betekenis. Tans is daar nie 'n historiese woordeboek in Afrikaans beskikbaar nie en WAT moet gevolglik hierdie funksie vervul. "Omvattend" impliseer ook die insluiting van diachroniese inligting. WAT doen dit nie op 'n sistematiese manier nie en van sy diachroniese opdrag kom daar min tereg.

Andersyds het die WAT ook 'n sinchroniese funksie, aangesien dit 'n beskrywing van die Afrikaanse leksikon se ontwikkeling soos dit op 'n gegewe tydstip daar uitsien,

verskaf. Die klem val nie op die dinamiese veranderende karakter van die taal nie, maar wel op 'n beskrywing van Afrikaans tydens 'n spesifieke stadium van ontwikkeling. Die gebruiker van 'n omvattende woordeboek kan 'n deskriptiewe perspektief van so 'n woordeboek verwag, aangesien dit op die taal in sy wydste omvang gerig is. Bogenoemde inligting in ag geneem, is die ideaal dat WAT as 'n deskriptiewe, omvattende woordeboek met 'n diachroniese en sinchroniese funksie funksioneer (waar die terme "diachronies" en "sinchronies" mekaar nie uitsluit nie, maar eerder mekaar komplementeer).

In 'n omvattende woordeboek kan 'n verskeidenheid inligtingstipes aangebied word. Die inligtingsdigtheid in 'n omvattende woordeboek kan hoog wees en voorsiening vir die volgende inligtingstipes kan gemaak word: fonetiese, etimologiese, historiese, morfologiese, woordsoortlike, sintaktiese en semantiese inligting.

Vervolgens 'n bespreking met spesifieke verwysing na die sesde deel van die WAT (WAT⁶) asook die negende deel (WAT⁹). Die keuse van die onderskeie dele kan gemotiveer word op grond van die feit dat twee verskillende redakteurs vir die verskillende dele verantwoordelik was en daar gevolglik twee verskillende redaksionele benaderings gevolg is.

5.1.1 Moontlike teikengebruiker

Die moontlike teikengebruiker van WAT is 'n gesofistikeerde moedertaalspreker wat belang stel in die Afrikaanse taal. Hy/sy stel in gehalte-inligting belang en soek meer inligting as wat in 'n handwoordeboek beskikbaar is. Dit gaan nie soseer oor normatiewe inligting nie, maar wel om 'n allesomvattende inligtingsoordrag wat die hele spektrum van die Afrikaanse taal dek. Die gebruiker stel in dialektiese vorme, alle moontlike polisemiese onderskeidings van 'n leksikale item, asook voorbeelde van die nie-tipesiese gebruik van 'n onderskeiding belang.

Ook opgeleide taalkundiges gebruik WAT. Dikwels word WAT gebruik om die

opgetekende taalgebruik deur bronne na te slaan om sodoende die historiese ontwikkeling van Afrikaans na te vors. Die WAT bied 'n rykdom sitate wat met groot vrug deur die gebruiker nageslaan kan word. In WAT verskyn 'n groot verskeidenheid opgetekende voorbeelde van streektaal, groeptaal en algemene omgangstaal.

In die voorwerk van WAT⁹ word 'n aantal moontlike teikengebruikers uitgesonder, naamlik digters, skrywers, taalpraktisyns, uitgewers en vertalers, Afrikaansstudente, professionele mense soos onderwysers, prokureurs en advokate, geneeshere en predikante, maar ook dié Afrikaanssprekendes met 'n sterk Afrikaanssentiment wat veral waardering het vir die uitgebreide opname van streektaal, uitdrukkings en sitate van bekende skrywers. Dié duidelike vasstelling van WAT se teikengebruiker is leksikografies bevredigend. Daar word egter geen bewyse gelewer dat navorsing wel onderneem is om die teikengebruikers vas te stel nie. Indien 'n woordeboek sy teikengebruiker bepaal het, is dit ook makliker om aan sy besondere leksikografiese behoeftes aandag te skenk. Met die identifisering van sy teikengebruikers neem die woordeboek 'n belangrike stap om meer gebruikersgerig op te tree en hier tree WAT as navolgenswaardige voorbeeld vir ander Afrikaanse woordeboeke op.

Die belangstelling van die gebruiker van die WAT in Afrikaans word geïllustreer deur die publiek se entoesiastiese deelname aan "die skryf van die woordeboek". Volgens die redakteurs van die WAT word kaartjies met opgetekende voorbeelde van taalgebruik van regoor Suid-Afrika ontvang. In die voorwerk van die WAT word verskeie persone bedank wat meer as 50 kaartjies ingestuur het. Volgens "Die Vaderland" (12.10.81) is meer as drie miljoen kaartjies tot 1981 deur die Buro van die WAT ontvang. Dit illustreer die wye belangstelling van die gebruiker in die opstel van die WAT.

5.1.2 Gebruikersbehoefte

In die voorwerk van WAT⁹ word daar melding gemaak van moontlike teikengebruikers van die woordeboek, maar geen bewyse word gelewer van navorsing wat oor gebruikersbehoefte onderneem is nie. Die vasstelling van teikengebruikers deur die

leksikograaf veronderstel ook navorsing oor hulle behoeftes en naslaanvaardighede. In die voorwerk van 'n omvattende woordeboek moet duidelik gemeld word dat gebruikersnavorsing deur die leksikograaf onderneem is. Daar kan nie bevredigend aan die gebruikersbehoefte voldoen word indien daar nie toereikende navorsing oor die onderwerp onderneem is nie.

Dr. P C Schoonees ("Die Oosterlig", 9.7.82) het WAT gesien as 'n praktiese naslaanbron waarin vakman sowel as leek antwoorde op hul vrae oor sake moet kan vind en dr. F J Snijman het met dié beleid voortgegaan. Toepassing van dié sienswyses het meesal gelei tot die gee van 'n veelvuldigheid van saakkenmerke in definisies, wat hulle dikwels aansienlik laat uitbrei en 'n ensiklopediese karakter gegee het. Na die besondere kritiese opmerkings van resensente van WAT⁶ op dié punt, het die redaksie in 1979 en 1980 samesprekings gehou met 'n aantal leksikografies geïnteresseerdes oor die ensiklopediese aspek, die produksietempo en alfabetiese vordering. Volgens mnr. Hauptfleisch ("Die Oosterlig", 9.7.82) het die redaksie die openhartigheid wat die samesprekings gekenmerk het, as besonder bevorderlik vir die toekomstige wedersydse begrip tussen redaksie en gebruiker beskou. Mnr. Hauptfleisch het gesê die redaksie van WAT wil graag voortdurend kontak maak met die menings en behoeftes van die gebruikers van WAT. Bogenoemde is die enigste bewys van moontlike gebruikersnavorsing wat deur WAT onderneem is.

'n Gebruiker van 'n omvattende woordeboek is op soek na meer inligting as wat 'n handwoordeboek bied. Hier kan 'n omvattende woordeboek meer na 'n naslaanwerk met 'n mate van ensiklopediese inligting neig. As omvattende woordeboek verwag die gebruiker dat die hele leksikon van die taal weergegee word en dat aandag aan al die inligtingstipes gegee word.

Die omvattendheid van WAT voorveronderstel die insluiting van historiese inligting. Aangesien die WAT sitate uit ou bronne verskaf wat die gebruik van sekere woorde in Afrikaans illustreer, verwag die gebruiker ook inligting oor die historiese ontwikkeling van Afrikaans. Die Buro van die WAT beskik oor die omvattendste taalkorpus van Afrikaans en dit kan met vrug in die woordeboek gebruik word. Ongelukkig verrig die

WAT in aansluiting by sy allesomvattende funksie nie ook 'n historiese funksie deur die ontwikkeling van Afrikaans te beskryf nie.

Die sate uit ou bronne is nie genoegsame historiese inligting nie. Geen poging word in die WAT aangewend om “die ontwikkeling van Afrikaans” te beskryf nie. Die karige behandeling van historiese inligting moet as 'n groot leemte in die WAT se opdrag as omvattende houer van taalkundige inligting gesien word. Gouws en Ponelis (1992: 86) wys daarop dat die historiese funksie van die woordeboek tweeledig is: woordeboeke is 'n bron van historiese inligting en 'n draer van linguistiese verandering. Aanvanklik was die idee dat die WAT 'n woordeboek soortgelyk aan die Nederlandse Van Dale sou wees - 'n standaard-deskriptiewe woordeboek, wat binne drie jaar voltooi sou wees. Daar was 'n onderbreking in die werk (Gouws en Ponelis, 1992: 89) en toe het die leksikograwe besluit om WAT as deskriptiewe woordeboek uit te gee. Op grond van hul aard en omvattendheid volg omvattende-deskriptiewe woordeboeke dikwels 'n historiese benadering, maar dit is nie die geval by die WAT nie (Gouws en Ponelis, 1992: 91).

5.1.3 Gebruiker se naslaanvaardighede

Die teikengebruikersgroep van WAT is 'n meer gesofistikeerde gebruiker wat in 'n hele aantal taalkundige inligtingstipes belangstel en die hele Afrikaanse leksikon is vir die groep belangrik. Daar behoort 'n korrelasie tussen die gesofistikeerdheid van die gebruiker en sy naslaanvaardighede te wees. Hoe gesofistikeerder die gebruiker, oor hoe beter naslaanvaardighede behoort hy te beskik.

In die voorwerk word gemeld dat digters, skrywers, taalpraktisyns, uitgewers en vertalers en Afrikaansstudente teikengebruikers van WAT is. Die aanname kan gemaak word dat hierdie groep teikengebruikers oor goeie naslaanvaardighede beskik, aangesien hul vanweë die aard van hul werk baie met woordeboeke moet omgaan. Daar kan met sekerheid gesê word dat 'n sterk woordeboekkultuur onder dié groep bestaan en dat hulle deeglik bewus is van die maniere waarop inligting uit 'n

woordeboek ontsluit kan word.

Die res van die geïdentifiseerde teikengroep, naamlik onderwysers, prokureurs en advokate, geneeshere en predikante is 'n taamlik heterogene groep en nie persone wat voortdurend met taalkundige werk besig is nie. Dit is dus moeiliker om 'n uitspraak oor hul naslaanvaardighede en frekwensie van woordeboekgebruik te maak. Die groep kan oor wisselende naslaanvaardighede beskik en dit is slegs met empiriese navorsing dat 'n uitspraak oor hul naslaanvaardighede en woordeboekgebruik gemaak kan word.

'n Gebruiker moet kennis dra van die werking van die eksterne en interne toegangstrukture ten einde inligting suksesvol te ontsluit. Die teikengebruiker van WAT is bewus van die feit dat die woordeboek in verskillende volumes opgedeel is en dat elke volume sekere letters van die alfabet verteenwoordig. Gebruikers het nie probleme met die toegangstruktuur wanneer dit alfabeties georden is nie.

Die meeste gebruikers ken die leksikografiese konvensies met betrekking tot die onderskeid tussen homonimie en polisemie. Hulle weet dat polisemie hiërargies binne die mikrostruktuur aangedui word en homonieme hiërargies binne die makrostruktuur. Dié inligting moet egter ook in die woordeboek se voorwerk verskaf word, aangesien woordeboeke verskillende maatstawwe vir homonimie en polisemie asook die ordening daarvan gebruik.

Sodra die gebruiker 'n lemma naslaan, moet hy/sy ook die werking van die interne toegangstruktuur ken, ten einde soekgebiede suksesvol te kan identifiseer. Inligting in verband met die interne toegangstruktuur se werking moet in dieselfde volgorde waarin dit in die artikel voorkom, aan die gebruiker in die toeliggende aantekeninge verskaf word.

'n Probleem kan vir die gebruiker ontstaan by die woordeboek se hantering van meerwoordige leksikale items. In die meeste gevalle word daar nie van alfabetiese ordening gebruik gemaak nie, maar 'n "hoofwoord" word uit die meerwoordige leksikale item gehaal en as lemma gebruik. Uitdrukings en idiome word byvoorbeeld dikwels

meerwoordige leksikale itemstatus ontsê, aangesien hulle nie as multileksikale lemmas opgeneem word nie. Die hantering van meerwoordige leksikale items is nie voorkennis van die gebruiker nie en die toeligting waarin die werkswyse van die woordeboek verduidelik word, moet geraadpleeg word.

Vir die gemiddelde gebruiker is die vind van inligtingstipes binne die mikrostruktuur nie problematies nie. Indien die woordeboek egter van struktuurmerkers gebruik maak om die inligtingstipes aan te dui, moet dit aan die gebruiker verduidelik word aangesien dit nie voorkennis is nie. By die saamstel van woordeboeke moet gepoog word om toegangstrukture, struktuurmerkers en soekroetes so eenvoudig moontlik te hou ten einde dit meer gebruikersvriendelik te maak. Indien 'n woordeboek van bv. struktuurmerkers gebruik maak, is dit reeds meer gebruikersvriendelik as één wat dit nie besit nie, aangesien dit gebruik kan word om 'n spesifieke soekgebied aan te dui..

5.2. Tekstuele segmente van WAT

Vir Herberg (1989 :749) is die doel van die voorwerk om die woordeboekmateriaal aan die gebruiker te verduidelik en te verseker dat die gebruiker doelgerig na inligting in die woordeboek kan soek. In die voorwerk word die spesifieke doelwitte en oogmerke van die woordeboek ook uiteengesit. Herberg (1989 : 751) kritiseer woordeboeke deur daarop te wys dat dit 'n algemene probleem is dat hulle presiese funksie nie sorgvuldig gedefinieer en omskryf word in die voorwerk nie.

5.2.1 Voorwerk van WAT

Hier volg 'n tabel om die verskil in voorwerke van WAT⁶ en WAT⁹ aan te dui. Die inligting is in dieselfde volgorde as wat dit in die woordeboekdele voorkom.

WAT ⁶	WAT ⁹
Titel	Titel
Lys van redaksie	Inhoud
Inleiding - Algemene opmerkings - Redaksie - Raad van Beheer - Vakkundige adviseurs - Medewerkers - Afbeeldings	Inleiding - Algemeen - Personeel - Beheerraad - Vakkundige medewerkers - Inligting, materiaalbydraes en kommentaar - Bestellings
Toeligting by die gebruik van die Woordeboek	Toeligting by die gebruik van die Woordeboek - skematiese voorstelling
Redaksionele afkortings	Redaksionele afkortings

Vervolgens word elemente van die voorwerk uitvoerig bespreek.

5.2.1.1 Titel

Die titel van die woordeboek vertoon 'n hibriediese karakter en dit is 'n saak wat reggestel moet word. In die vorige dele (voor WAT⁹) het die woordeboek onder 'n dubbele titel bekend gestaan. Die titel Woordeboek van die Afrikaanse Taal verskyn op die titelblad en Die Afrikaanse Woordeboek op die boekband. Daar word in die voorwerk van WAT⁹ genoem dat daar nie amptelik van die titel afstand gedoen word nie, maar dat "die diskrepansie reggestel word". Op die titelblad en boekband word die titel Woordeboek van die Afrikaanse Taal gebruik en op die rugband Die Afrikaanse Woordeboek.

Hierdie tweeslagtigheid moet reggestel word aangesien dit verwarring by die gebruiker

kan skep. Dit handel alles oor die bestek van die woordeboek wat in die titel aangedui behoort te word. Indien die twee titels ontleed word, word daar tot die gevolgtrekking gekom dat Woordeboek van die Afrikaanse Taal bo Die Afrikaanse Woordeboek verkies kan word. Woordeboek van die Afrikaanse Taal dui op die omvangrykheid van die leksikonbeskrywing van die woordeboek, terwyl Die Afrikaanse Woordeboek na enige woordeboek wat Afrikaanse leksikale items opgeneem het, kan verwys. Die Beheerraad van die WAT en die redaksie moet 'n besluit in hierdie verband neem en sodoende die saak regstel.

5.2.2 Inhoudsopgawe

Dit is 'n vernuwing by WAT⁹ om 'n inhoudsopgawe aan te dui (dit word slegs "inhoud" genoem). Die idee is goed en maak die woordeboek meer gebruikersvriendelik aangesien die gebruiker sekere inligting makliker kan bekom. 'n Inhoudsopgawe is 'n toegangstruktuur wat deur die gebruiker gebruik kan word om toegang tot die inhoud van die woordeboek te verkry.

5.2.3 Inleiding

Reeds in die inleiding (Gouws, 1997: 22) is dit duidelik dat die negende deel 'n meer gebruikersvriendelike woordeboek is met talle vernuwings. Die inleiding word onder meer vir reklamedoeleindes deur die WAT gebruik. Daarin word vertel van vernuwings wat aangebring is, die elektroniese databasis, koöperatiewe leksikografie en die feit dat WAT⁹ in minder as drie jaar voltooi is. Ook leksikografies relevante inligting word verskaf. Gouws (1997: 22) wys daarop dat die redaksie veranderinge aangebring het gemotiveer deur ontwikkeling op taalkundige en leksikografiese gebied. Hierdie veranderinge moet beskou word as 'n verklaring van die redaksie se bereidwilligheid om kennis te neem van die ontwikkelinge en dit te laat neerslag vind in die woordeboek. Volgens Gouws (1997: 22) is daar 'n sterker taalkundige invloed reeds in die inleiding te bespeur as in die vorige dele en daar bestaan 'n aktiewe wisselwerking tussen die voorwerk en die sentrale alfabetiese teks.

In die afdeling oor makrostrukturele keuse word voorbeelde van verskillende tipes leksikale elemente wat as lemmas opgeneem is, verskaf en hul leksikografiese bewerking word bespreek. Die opname en bewerking van meerwoordige leksikale items en items kleiner as woorde, byvoorbeeld prefikse en suffikse, dien as bewys dat die redaksie die hele bestek van die Afrikaanse leksikon reflekteer. Die opnamebeleid en die redaksionele stelsel ten opsigte van fonologie, sinoniemfrekwensie en uitdrukkings word verduidelik aangesien dit verskil van die stelsel wat in vorige volumes gevolg is. Dit is belangrike stelselveranderinge wat aangekondig moet word. Ook tipografie word verduidelik. Dit is goed, aangesien dit soekroetes en struktuurmerkers verteenwoordig wat die gebruiker gaan nodig kry. Die feit dat WAT⁹ meer op die gebruiker se behoeftes ingestel is en die gebruiker meer ter wille is, word weerspieël deur die slotsin onder die redaksionele stelsel: "Al hierdie tipografiese wysigings is ingevoer ten einde die teks leesbaarder en die inligting vindbaarder te maak." Die woordeboek beklemtoon dus die feit dat dit meer gebruikersgerig is.

5.2.4 Toeliggende aantekeninge

Die metateks (en ook verpligte teks) in die voorwerk word gevind onder "Toeligting by die gebruik van die Woordeboek". 'n Woordeboek kan nie sonder toeliggende aantekeninge nie, aangesien dit as belangrike hulpmiddel vir die gebruiker dien.

Die toeligting in WAT⁹ is 'n groot verbetering op dié in WAT⁶. Volgens Gouws (1997: 22) is dit in die toeliggende aantekeninge waar die vernuwing op taalkundige en metaleksikografiese gebied die beste blyk. Die toeliggende aantekeninge is duidelik op die gebruiker gerig. Daar is 'n terminologieverklaring waarin die leksikograaf 'n duidelike teoretiese standpunt stel. Die term "leksikale item" word onder meer verklaar. Vir 'n Afrikaanse woordeboek is dit 'n stap in die regte rigting om te erken dat leksikale items in 'n woordeboek opgeneem word. Leksikale items sluit onder andere subwoordelike en meerwoordige leksikale items in. Deur te noem dat leksikale items tot lemma-status verhef word, word daar weggedoen van die woordgesentreerde benadering in die Afrikaanse leksikografie. Dit impliseer dat subwoordelike en

meerwoordige leksikale items se leksikale item-status nie misken sal word nie. So 'n terminologieverklaring is direk op die gebruiker gerig en dit lewer 'n direkte bydrae tot die uitbreiding van leksikografiekennis. Die gebruiker word sentraal gestel en die woordeboek verrig 'n pedagogiese taak in hierdie verband, aangesien die uitbreiding van leksikografiese kennis kan lei tot beter naslaanvaardighede en woordeboekbenutting.

Een van die grootste verbeteringe van WAT⁹ op WAT⁶ is die "Skematiese voorstelling van inskrywings". 'n Hele aantal artikels word weergegee en die verskillende inligtingstipes wat verskaf word, word aangedui. Daar is ook verwysings by die verskillende inligtingstipes na die afdeling in die toeliggende aantekeninge waar die spesifieke inligtingstipe se bewerking verduidelik word. Dit getuig van goeie leksikografie en gebruikersvriendelikheid aangesien die gebruiker presies kan vasstel hoe inligting ontsluit moet word. Met behulp van die skematiese voorstelling van inskrywings kry die gebruiker met die eerste oogopslag 'n geheelbeeld van die werking van die woordeboek. Indien 'n gebruiker nie die toeliggende aantekeninge lees nie, kan hy/sy met gemak inligting herwin op grond van sy bestudering van die skematiese voorstelling. Die volledige bewerking van verskillende soorte lemmas word geïllustreer. Daar is voorbeelde van die hantering van lemmas, uitdrukkings en subwoordelike lemmas (baie gebruikersvriendelik word "streeplemmas" "koppeltekenlemmas" genoem vir die gebruiker wat nie op hoogte van die leksikografiese terme is nie). Met behulp van die skematiese voorstelling kan die gebruiker eksterne en interne soekroetes identifiseer. 'n Eksterne soekroete kan die soektog na 'n lemma, homonimiese vorm, streeplemma en 'n onverklaarde samestelling en afleiding vergemaklik. 'n Interne soekroete kan seekgebiede vir 'n betekenisnommer, funksienommer, uitspraak, woordsoortlike inligting, morfologiese inligting, definiens, antoniem, sinoniem, kollokasie, aanhaling, aanloopvoorbeeld, etimologiese inligting, etiket, voorbeeldmateriaal en uitdrukking identifiseer. Die visuele voorstelling verhoog die toeganklikheid van die woordeboek en help om die naslaanvaardighede van die gebruiker te verbeter.

5.2.5 Agterwerk van WAT

Hausmann en Wiegand (1989: 331) beskou alle funksionele tekssegmente wat na die woordelys in die woordeboek verskyn, as die agterwerk. In die geval van die WAT bestaan beide volumes se agterwerk uit bronne wat in die woordeboek aangehaal is en verbeterings op die vorige volume van die woordeboek (onderskeidelik dele V en VIII). Die verbeterings vorm deel van die agterwerk.

Die aandui van aangehaalde bronne in die agterwerk dien 'n tweeledige doel. Eerstens dien dit as verwysing na die reële taalwerklikheid (dit dien as bewys) en sodoende word die woordeboek se gesagsposisie as bron van taalkennis van Afrikaans versterk. 'n Wye reeks uiteenlopende tekste is gebruik as voorbeeldmateriaal. Daar is byvoorbeeld na letterkundige tekste (byvoorbeeld Enkelvlug van H.Aucamp) en nie-fiksie (Atletiekreëls vir mans en vroue, Die Afrikaanse Brei-ensiklopedie, Annale van die Geologiese Opname en Rekeningkunde st.10) verwys. Ook talle tydskrifte en koerante is gebruik, onder meer "Die/Di Afrikaanse Patriot", "Agrekon" en "Archimedes". In hierdie bronne kom 'n verskeidenheid soorte taalgebruik voor en die keuse is taamlik verteenwoordigend. Die gebruiker weet dus dat die gebruikte voorbeelde wel in die geskrewe werke voorkom. Tweedens is dit 'n gebruikersvriendelike gebaar wat die gebruiker help om bv. die ou teks waarin die historiese vorm voorkom of die wyer konteks van sonderlinge gebruik van 'n leksikale item op te spoor.

5.3 Ontsluiting van inligtingstipes

5.3.1 Gebruikersgerigte kriteria vir lemma-opname

Met die saamstel van 'n woordeboek moet die leksikograaf hom vergewis van hoe die teikengebruikersprofiel daar uitsien. Teen hierdie agtergrond kan kriteria vir lemma-opname vasgestel word. Dit word met spesifieke gebruikers se spesifieke behoeftes

in gedagte opgestel.

Soos reeds genoem, is die WAT-gebruiker 'n meer gesofistikeerde woordeboekgebruiker op soek na meer taalkundige inligting. Dié gebruiker stel belang in die opname en leksikografiese bewerking van 'n groot deel van die leksikon van Afrikaans.

5.3.1.1 Opname van streeksvariante

Streekstaal of geografiese taalvariëteite is van die inligting waarna die gebruiker van die WAT op soek is. Aangesien daar nie 'n streekstaalwoordeboek in Afrikaans bestaan nie, is die WAT, met sy omvangryke databasis, die belangrikste bron van streekstaalinligting in Afrikaans. Streeksverskille word wel in handboeke van Afrikaans en taalatlasse beskryf, maar die WAT bly in hierdie geval die gesaghebbendste bron van taalkundige inligting. In die inleiding word daar melding gemaak dat die teikengebruiker inligting verlang oor streekstaal en die woordeboek moet dus op 'n gebruikersvriendelike wyse aan hierdie behoefte voldoen.

Streekstaal moet in die woordeboek neerslag vind. In die inleiding van WAT⁹ word prominensie aan streektaal verleen en dit word genoem dat die Buro oor die mees omvattende versameling van streekstaalvoorbeelde in die land beskik. Besondere moeite word gedoen om voorbeelde van variantvorme in te win; alle bronne oor streekstaal is deur die Buro aangeskaf; akademiese verhandelinge van universiteite oor streekstaal en streekskoerante is bestudeer. Wanneer 'n woordeboek oor 'n groot korpus beskik, soos die WAT, kan die leksikograaf met vrug verslag lewer van die dialektiese verskeidenheid van die taal. Vanweë die tipologiese aard van die omvattende woordeboek kan daar ook van die leksikograaf verwag word om uitvoerig verslag te lewer van die dialektiese verskeidenheid van Afrikaans.

Alhoewel streekstaal in die woordeboek opgeneem is, laat die leksikografiese hantering daarvan veel te wense oor. Gebruikersleiding ten opsigte van streekstaal word nie aan die gebruiker verskaf met behulp van genoeg leksikografiese etikette nie.

Aangesien streekstaal 'n belangrike deel van die woordeboek uitmaak, kan die gebruiker verwag dat dit met 'n leksikografiese etiket (streekst.) gemerk sal wees. Dit is egter nie konsekwent die geval nie en dit raak vir die gebruiker moeilik om 'n streekstaalvariant uit te ken. In die toeliggende aantekeninge word gemeld dat streektaal onder meer met 'n etiket gemerk word.

Dié variasievorme moet duidelik vir die gebruiker gemerk word om aan te dui dat dit 'n leksikale item of 'n gebruik van 'n leksikale item is wat nie onder die hele taalgemeenskap voorkom nie, maar tot 'n spesifieke geografiese gebied beperk is. Etikette soos (streektaal), (ongewoon), (dialekties) of (gewestelik) kan in hierdie gevalle gebruik word om hul beperkte optrede vir die gebruiker te merk. Hierdie inligting kan ook per ingevoegde binneteks aan die gebruiker verskaf word. 'n Ingevoegde teks vul 'n prominente plek in 'n woordeboek en daar kan geredeneer word dat die oordra van inligting in verband met streekstaal 'n belangrike funksie van die WAT is. Vanweë sy omvattendheid, die groot korpus waaroor die Buro beskik en die verwagtinge van sy gebruikers (soos in die inleiding vermeld) moet 'n woordeboek soos die WAT uitvoerig verslag lewer van die dialektiese verskeidenheid van Afrikaans.

Gouws (1989: 204) wys daarop dat die gebruik van 'n geografiese etiket in 'n woordeboekartikel deur ander mikrostruktuurelemente in dieselfde artikel ondersteun moet word. Waar die etiket op 'n bepaalde lemma gerig is, moet daar byvoorbeeld 'n aanduiding gegee word van dié leksikale item se plek van optekening.

In WAT⁶ is die feit dat 'n lemma 'n streekstaalvariant is, in baie gevalle in die definieërs geïnkorporeer. Vergelyk die volgende verkorte artikels:

kleinafrikaner   1.   In die streek Riversdal-George, benaming vir die koningaandblom (*Gladiolus edulis*)...

kleinbessie   Benaming in die Laeveld vir die bessievrug van die klein bessiebos, die rosyntjiebessie...

kleinbergkapokbossie Volksnaam in die S. W. Vrystaat vir die bergkapokbossie of boegoekapok...

Geen leksikografiese etiket word gebruik nie en die gebruiker moet die definiesie deurlees voordat dit blyk dat die besondere lemma 'n voorbeeld van streekstaal is. In die artikel word die geografiese gebied waar die leksikale item voorkom gemeld, maar geen etiket word ter ondersteuning aangebied nie. Die gebruiker se behoeftes word nie voldoende in ag geneem nie, aangesien 'n etiket die dialektiese optrede van 'n leksikale item duidelik merk en onder die gebruiker se aandag bring.

In WAT⁹ het 'n verbetering ingetree, maar 'n volkome gebruikersvriendelike stelsel word steeds nie gevolg nie. Etikette word wel gebruik, maar in stede daarvan om die gebruiker te help, kan dit in sommige gevalle tot verwarring lei. Vergelyk die volgende voorbeelde uit WAT⁹:

Die lemma laagtes en laagaf is van 'n etiket (streektaal) voorsien. By beide artikels word genoem dat dit opgeteken is in Namakwaland en by laasgenoemde artikel word 'n bron en voorbeeldsin verskaf. Die geografiese etiket by die lemma word dus deur ander mikrostruktuurelemente in die artikel ondersteun. Dit getuig van goeie leksikografie.

By die lemma laries maak die leksikograaf van drie etikette, naamlik (geselstaal), (verouderd) en (ongewoon) gebruik. Die etiket (ongewoon) word in die toeliggende aantekeninge verduidelik "as nie-verteenvoording van 'n bepaalde plek of streek". Vergelyk in hierdie geval ook die lemmas lekoog en lekkerbeentjie wat beide van die etikette (ongewoon) voorsien is en 'n streeksaanduiding het. Dit impliseer in hierdie gevalle dat die voorkoms van die leksikale items ongewoon is.

lekoog (ongewoon) Traanoog. (Klein-Karoo, Mooresburg, Graaff-Reinet) (verkort)

lekkerbeentjie (ongewoon) Elmboogbeentjie. (Opgeteken in Lichtenburg, Leeupoort,

Sterkstroom en Utrecht). (verkort)

By die multileksikale lemma die loopslag ken word twee leksikografiese etikette gebruik. Die etikette (streektaal) en (ongewoon) is gebruik, met 'n verwysing na waar die uitdrukking opgeteken is. Ongelukkig word die etiket (streektaal) nie in die toeliggende aantekeninge verduidelik nie en die etiket (ongewoon) dui (volgens die toeliggende aantekeninge) aan dat die lemma sporadies voorkom, maar nie aan 'n bepaalde plek of streek van optekening gebonde is nie. Die gesamentlike gebruik van die twee etikette by die loopslag ken skep verwarring by die gebruiker en lei nie tot eenduidige betekenisoordrag nie.

Die betekenisonderskeiding "loodreg" by die lemmas lynreg is van die etiket (ongewoon) voorsien, maar daar word nie 'n geografiese verwysing verskaf nie. Die etiket word dus nie ondersteun met behulp van geografiese verwysings na die voorkoms van die item nie. Slegs 'n bron word in die geval verskaf. Dieselfde geld "lyntekening" by lyntekene. Dit is in orde, aangesien die etiket nie 'n noodwendig streeksverwysing voorveronderstel nie.

Die hantering van die betekenisonderskeiding "afmerk" by die lemma lynstaan getuig van goeie leksikografie, aangesien daar van die etiket (streektaal) gebruik gemaak is. 'n Geografiese ligging word ook verskaf, naamlik Knysna, maar daar word verder gespesifiseer dat die lemma spesifiek deur die Boswerkers gebruik word. Nie net 'n gebied nie, maar ook 'n groep sprekers word dus geïdentifiseer.

Die leksikografiese hantering van lekka kan bevraagteken word. Dit is met behulp van twee etikette, naamlik (geselstaal) en (ongewoon) gemerk, maar die vraag ontstaan of dit nie eerder 'n voorbeeld van streekstaal is nie en met behulp van die etiket (streektaal) gemerk moet word nie. Indien die leksikograaf dit as voorbeeld van streektaal hanteer, kan 'n geografiese ligging, naamlik die Wes-Kaap en 'n groep sprekers, naamlik veral mense van Moeslemafkoms geïdentifiseer word en as deel van die definieus aangebied word.

Deur beter leiding en gebruik van etikette kan WAT meer gebruikersvriendelik wees. Streektaalinligting vorm 'n belangrike deel van die woordeboek se inligtingsverskaffing en dit moet op die korrekte manier hanteer word.

5.3.1.2 Opname van historiese vorme

In die toeligtende aantekeninge van WAT⁹ verklaar die leksikograaf dat die WAT 'n sinchroniese verklarende woordeboek is. Alhoewel ouer woorde ook opgeneem is, is die WAT hoofsaaklik gerig op hedendaagse taalgebruik en word betekenisonderskeidinge nie in historiese volgorde verskaf nie. Sitate word ook nie in 'n chronologiese volgorde aangegee nie.

Soos reeds genoem, word WAT nie volgens die tradisionele tipologiese klassifikasie geëvalueer nie, maar wel volgens die gebruiker se behoeftes. Die gebruiker van WAT stel wel in historiese vorme en historiese inligting belang. Ook vanuit 'n tipologiese perspektief is omvattendheid 'n vereiste eienskap van WAT. Omvattendheid behoort ook die databasis te betrek en voorsiening vir historiese inligting te maak. As die enigste Afrikaanse woordeboek van sy soort moet WAT uitvoerige leiding gee met betrekking tot historiese aspekte. Gouws en Ponelis (1992 : 99) noem bv. dat veral taalkundiges WAT raadpleeg om aanhalings uit ou bronne op te soek. Die Buro beskik oor 'n rykdom van historiese inligting oor Afrikaans en hierdie inligting is belangrik vir die gebruiker.

Gouws (1989 : 63) wys daarop dat 'n historiese woordeboek nie net ou woorde of gebruike moet weergee nie, maar dat die ordening van die mikrostruktuur volgens historiese beginsels moet geskied. Die rangskikking van betekenisonderskeidinge is dan chronologies en die oudste betekenisonderskeiding word eerste verskaf. Sodoende verskaf die ordening 'n aanduiding van die ontwikkeling van die verskillende onderskeidinge. Daarnaas moet daar 'n aanduiding wees van wanneer die bepaalde onderskeiding of gebruik die eerste keer opgeteken is. Vanuit die perspektief van 'n omvattende woordeboek moet alle betekenisonderskeidinge verskaf word.

Voorbeeldsinne (Gouws, 1989 : 231) het ook 'n funksie ter aanduiding van die gebruik van 'n lemma in die ontwikkeling van 'n taal. Gedagtekende voorbeeldsinne word gebruik sodat die gebruiker 'n duidelike beeld kan kry van die optrede van 'n woord in die geskiedenis van die taal. Die voorbeeldsinne moet dan ook in 'n chronologiese volgorde verskaf word.

Nieteenstaande WAT se ontkenning dat dit 'n historiese woordeboek is, word historiese vorme, gedateerde voorbeelde uit ou geskrifte verskaf. Die gebruiker van die WAT is gewoond aan historiese vorme (alhoewel nie genoeg nie) wat verskaf is in vorige volumes en verwag dus dat die woordeboek sal aanhou om dit te verskaf. Dit is 'n omvattende woordeboek wat 'n beskrywing van die hele bestek van Afrikaans bied, insluitende die ontwikkeling daarvan. Die gebruiker kan dus met reg verwag dat die woordeboek meer gebruikersvriendelik sal raak deur betekenisonderskeidings, homonimiese vorme en voorbeeldsinne chronologies te orden.

WAT as omvattende verklarende woordeboek se funksie sluit die verskaf van historiese inligting in. Al beskou die WAT-redaksie WAT as sinchroniese woordeboek, moet daar ook voorsiening gemaak word vir die hantering van historiese inligting op grond van sy omvattend-deskriptiewe natuur. Dié feit mag nie langer deur WAT geïgnoreer word nie en vra vir 'n veranderde siening van die woordeboek se tipologiese kenmerke. Hierdie veranderde benadering moet voorsiening maak vir die WAT se sinchroniese én diachroniese funksie. Alhoewel WAT die Afrikaanse leksikon op 'n gegewe stadium van ontwikkeling beskryf, moet dit ook deeglik rekenskap gee van die ontwikkeling van Afrikaans. Die Buro beskik oor die mees volledige korpus van Afrikaans en op die oomblik is dié inligting ontoeganklik vir die meerderheid gebruikers, aangesien WAT nie historiese inligting op 'n bevredigende leksikografiese basis verskaf nie.

5.3.1.2.1 Etikettering van historiese vorme

Ten einde historiese vorme te onderskei, moet 'n goed uitgewerkte etiketstelsel gebruik word om dié vorme vir die gebruiker te merk. Die leksikograaf kan van

temporele etikette gebruik maak om die tyd- en tydperkgebondenheid van 'n lemma te merk. In die toeliggende aantekeninge moet die leksikograaf die gebruik van elke etiket verklaar, asook 'n aanduiding verskaf van die verskillende tydperke wat die gebruik van die verskillende etikette bepaal.

WAT⁶ maak van 'n etiketteringstelsel gebruik, maar wel op 'n baie onbevredigende en nie-gebruikersvriendelike wyse. Etikette soos "verouderend", "veroud." en "hist." word gebruik. Geen verduideliking word in die toeliggende aantekeninge verskaf nie en die gebruiker is aan homself/haarself oorgelaat om die nodig afleidings te maak oor die bestek van die etikette. Wat is die verskil tussen "verouderend", "verouderd" en "histories"? So word bv. klagtelik, klapmuts, klapper, klaps, kleerkamer, as "verouderend" en klamaai, klapperdop, klasse, kleerluis, kleermaker, kleermakerskryt en kleerskeur as "verouderd" aangedui.

In WAT⁹ word bogenoemde fout reggestel deur die gebruik van die etikette "histories", "verouderend" en "verouderd" aan die gebruiker te verduidelik. Dit is goeie leksikografie en getuig van 'n gebruikersvriendelike benadering.

Die etiket "histories" dui byvoorbeeld aan dat die leksikale item of betekenisonderskeiding en die saak in onbruik verval het en dat dit nog net in periodegeskifte gebruik word. Lemmas soos lynkaptein, lynman, lynoliepap en lynseil is byvoorbeeld van die etiket "histories" voorsien.

Wanneer die etiket "verouderd" gebruik word, dui dit aan dat die leksikale item of betekenisonderskeiding in onbruik geraak het, maar nie die saak waarna verwys word nie. Dit is die geval by leksikale items soos looppad, loopreg en lynmeel.

Die etiket "verouderend" dui die kwynende gebruik van 'n leksikale item aan. Dit is byvoorbeeld gebruik by laafmiddel, loopjonge, lynwaad en in die lys van sy (die) tyd.

Die korrekte gebruik van etikette is essensieel vir goeie leksikografiese oordrag en is 'n pluspunt vir die nuutste uitgawe van die WAT.

Tans vertoon WAT 'n hibridiese karakter. Alhoewel die WAT slegs as 'n omvattende verklarende woordeboek beskou word, bevat dit tog 'n groot aantal sitate uit ou bronne en word daar voortdurend van temporele etikette gebruik gemaak om leksikale items binne 'n spesifieke tydvak van die ontwikkeling van Afrikaans te plaas. Met behulp van die etikette (histories), (verouderd) en (verouderend) gee die leksikograaf rekenskap van enkele aspekte van die ontwikkeling van Afrikaans en dit is in essensie een van die funksies van 'n historiese woordeboek.

Ten spyte van die ontkenning deur WAT dat die woordeboek 'n historiese funksie vervul, is die teendeel reeds bewys en moet die woordeboek voortgaan om hierdie belangrike funksie te vervul en uit te brei. Wanneer WAT met ander omvattende woordeboeke soos die WNT en OED vergelyk word, blyk dit duidelik dat WAT ver te kort skiet betreffende sy historiese funksie. Die WNT bevat 'n groot hoeveelheid historiese inligting en dialektiese data en die OED verskaf historiese inligting op 'n konsekwente basis. Daar bestaan nie tans 'n historiese woordeboek in Afrikaans nie en dikwels is die enigste bron wat die Afrikaanse gebruiker kan gebruik die Dictionary of South African English (voortaan DSAE), waarin daar ironies genoeg beter inligting oor die ontwikkeling van die Afrikaanse leksikon voorkom as in die WAT. Sien ook afdeling 5.3.1.5.3 in hierdie verband.

5.3.1.3 Ordening van voorbeeldmateriaal en betekenisonderskeidings

In die inleiding van WAT⁹ word genoem dat dit die redaksie se strewe is om Afrikaanse voorbeeldmateriaal in 'n geordende en oorsigtelike vorm vir die navorser beskikbaar te stel. Dit word egter nie prakties uitgevoer nie. Die korrekte manier vir 'n historiese woordeboek om voorbeeldmateriaal te orden, is om dit in chronologiese volgorde te doen. Aangesien die WAT se funksie wel is om verslag te lewer van historiese vorme, is dit nodig dat voorbeeldmateriaal in chronologiese volgorde aangebied word. Dit is nie die geval by bv. lakense waarin voorbeelde gedateer uit die volgende jare in dié volgorde voorkom: 1918, 1940, 1966, 1950, 1969; ¹loop bet. e: 1975, 1956, 1965; loopjonge: 1980, 1966, 1932; lynman: 1969, 1951 en in die lys van sy (die) tyd: 1935,

1924. Die ordening van voorbeeldmateriaal moet op 'n beter manier hanteer word om die gebruiker meer ter wille te wees.

Aanhalings uit ouer Afrikaanse geskifte word met die struktuurmerker ■ gemerk. So 'n struktuurmerker is 'n voorbeeld van eksplisiete markering van datatipes wat baie waardevol vir die gebruiker is. Dit getuig van goeie leksikografie aangesien die gebruiker se aandag daarop gevestig word. Die struktuurmerker se gebruik word ook in die toeliggende aantekeninge verduidelik. Saam met die struktuurmerker wat die ouer aanhalings merk, word ook 'n datum aan die einde van die aanhaling verskaf. Sodoende weet die gebruiker watter jaartal ter sprake is en hoe oud die aanhaling is. Voorbeeldmateriaal moet egter konsekwent in chronologiese orde in 'n omvattende woordeboek voorkom.

Naas die chronologiese ordening van voorbeeldmateriaal, voorveronderstel die gebruiker van 'n omvattende woordeboek die chronologiese ordening van betekenisonderskeidinge van 'n polisemiese lemmateken. 'n Omvattende woordeboek wat die historiese ontwikkeling van 'n taal wil weerspieël, moet die oudste betekenisonderskeiding eerste verskaf en dan die jonger betekenisonderskeidinge, in chronologiese volgorde. Volgens Gouws (1989: 133) is een van die opvallendste kenmerke van 'n historiese woordeboek sy chronologiese ordening van betekenisonderskeidinge, soos in die OED byvoorbeeld. Aangesien so 'n woordeboek verslag moet doen van die vorm- en betekenisveranderinge van 'n bepaalde leksikale item oor 'n gegewe tydperk, word die verskillende polisemiese waardes chronologies gerangskik en die eerste opgetekende voorkoms van elke polisemiese waarde gedagteken. Vir sover gedagtekende geskrewe taaldata beskikbaar is, is die historiese rangskikkingsmetode baie objektief en betroubaar. Aangesien die gebruiker deur die historiese betekenisveranderinge moet werk om by die jongste stand van sake uit te kom, is 'n historiese woordeboek 'n besonder moeilike woordeboek om te gebruik en is gerig dit op 'n meer gesofistikeerde gebruiker wat die verlangde inligting uit die artikel kan verkry. Met behulp van historiese ordening van betekenisonderskeidinge kan die WAT verslag lewer van die ontwikkeling van elemente van die Afrikaanse woordeskat. Tans word daar nie van historiese ordening in WAT gebruik gemaak nie;

trouens, die ordeningsmetode vir betekenisonderskeidinge word nie in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik nie en dit is tans nie duidelik watter ordeningsmetode, indien enige, deur die redaksie gebruik word nie. Indien die voorbeeld van laaf nagegaan word, word 'n bron uit 1925 by die eerste betekenisonderskeiding aangetref en by die tweede onderskeiding 'n bron uit 1946, maar dit is nie duidelik uit die voorbeeldmateriaal of die oudste bron van die betekenisonderskeidinge wel opgeneem is nie.

laaf 1a Verkwik of versterk veral met water deur die les van dors; ook, verkwik deur koelte, 'n koeler omgewing of klimaat

b Geestelik verkwik, versterk of vertroos

2 Uit 'n floute of duielsing probeer by-of regkry met water, vlugsout of iets dergeliks (artikel verkort)

In die geval van loonvrag is daar by die eerste betekenisonderskeiding 'n bron uit 1961, by die tweede 'n bron uit 1958 en by die derde 'n bron uit 1968 in die voorbeeldmateriaal.

loonvrag 1 Winsgewende of maksimum vrag wat 'n vragdraer benewens sy eie massa kan vervoer

2 Springlading i.d.plofkop van 'n missiel

3 Instrumente, toerusting en bemande kapsule van 'n vuurpyl (artikel verkort)

Die gebruiker van WAT ontvang geen leiding oor die ontwikkeling van die elemente van die Afrikaanse leksikon nie. Dit is 'n situasie wat beslis aandag verg en reggestel moet word.

5.3.1.4 WAT se hantering van meerwoordige leksikale items

Afrikaanse verklarende woordeboeke is in die verlede gekritiseer oor die miskenning van leksikale item-status van meerwoordige leksikale items deurdat hul nie as

multileksikale lemmas opgeneem word nie. Vergelyk in dié verband Gouws (1989a, 1990) en Ponelis (1989). Volgens Botha (1991 : 21) tree 'n multileksikale leksikale item (meerwoordige leksikale item) as 'n eenheid op en die betekenis daarvan weerspieël nie noodwendig die gesamentlike betekenis van sy individuele komponente nie. Deur die opname van multileksikale lemmas (Gouws, 1989a : 97) gee die leksikograaf daaraan erkenning dat sy teikengebied die versameling leksikale items is waaruit die woordeskat van 'n taal bestaan en nie net die versameling woorde nie. Volgens Gouws (1989a : 97) gee Afrikaanse woordeboeke reeds erkenning aan die status van multileksikale lemmas, maar hierdie pogings word telkens nog deur 'n te sterk woordgerigtheid gekortwiek. Gouws (1989b : 97) onderskei veral vier tipes multileksikale items wat vir die Afrikaanse leksikograaf van belang is, nl. leenwoordgroepe, uitdrukkings, groepsetsels en onderbroke lemmas.

In die vorige volumes van die WAT is meerwoordige leksikale items nie gelemmatiseer nie, soos in die geval van ander Afrikaanse verklarende woordeboeke ook. Die WAT⁹ het egter 'n nuwe opnamebeleid en hantering van 'n spesifieke groep multileksikale items, nl. uitdrukkings gevolg wat wel dié groep se leksikale item-status erken deur hul te lemmatiseer. WAT⁹ onderskei tussen twee groepe uitdrukkings, nl. idiomaties en gespesialiseerd. Ongelukkig word die onderskeid nie in die toeliggende aantekeninge van die woordeboek verduidelik nie en word die gebruiker hieroor in die duister gelaat. Botha (1991 : 22) verduidelik gespesialiseerde uitdrukkings as woordgroepevakterme en woordgroepe wat in 'n mindere mate as eersgenoemde 'n vakkundige betekenis het. Voorbeelde van woordgroepevakterme is Antarktiese kring en figuratiewe kuns en voorbeelde van woordgroepe met minder vakkundige betekenis is kunsmatige asemhaling en die feite van die lewe.

Die WAT maak 'n uiters vae voorstelling van wat "gespesialiseerd" is en dit kan tot verwarring onder die gebruiker lei. Indien figuratiewe kuns byvoorbeeld as 'n gespesialiseerde uitdrukking beskou word, kan die gebruiker homself/haarself die vraag afvra watter soort uitdrukkings die volgende is: abstrakte kuns, moderne kuns, eksperimentele kuns, grafiese kuns en beeldende kuns. Is dit voorbeelde van woordgroepevakterme of voorbeelde van woordgroepe met minder vakkundige

betekenis? Die onderskeid tussen die terme is baie vaag en berus uitsluitlik op 'n arbitrêre beslissing deur die leksikograaf. Dit is leksikografies onbevredigend en voldoen nie aan die gebruiker se behoeftes nie.

Die WAT⁹ se toeliggende aantekeninge bevat 'n duidelike, gebruikersvriendelike uiteensetting van die hantering van uitdrukkings in die woordeboek. Daar word van 'n uitdrukkingsrubriek gebruik gemaak en die uitdrukking word onder 'n hofie UITDR. verskaf. Dan word daar tussen gespesialiseerde en idiomatiese uitdrukkings onderskei. Die rubriek UITDR. kom aan die einde van die artikel, of as 'n lemma meer as een woordsoortkategorie het, aan die einde van die betrokke woordsoortkategorie. Sodoende word uitdrukkings binne 'n woordeboekartikel gemerk. Alhoewel die uitdrukkings gemerk word en makliker vindbaar is vir die gebruiker, is dié gebruik steeds leksikografies onbevredigend. Die leksikale item-status van uitdrukkings word steeds nie voldoende erken nie, aangesien dit as deel van 'n artikel van 'n ander lemma aangebied word.

Buiten die opname van 'n uitdrukking binne die artikel van 'n ander lemma, is die keuse van die lemma en die soekwoord ook onbevredigend. Uitdrukkings word onder kernkomponente geplaas en dié reëling is nie leksikografies bevredigend nie, aangesien kernkomponente op grond van woordsoortlikheid gekies word. 'n Kernkomponent is telkens 'n selfstandige naamwoord, byvoeglike naamwoord of 'n werkwoord. Die lemma waaronder 'n uitdrukking opgeneem word, is die basiese vorm van die eerste kernkomponent. Die tweede kernkomponent in 'n uitdrukking tree as soekwoord op. Die soekwoord word gevolg deur 'n dubbelpunt en die uitdrukking. In hierdie geval merk die dubbelpunt dus die soekwoordstatus van die alfabetiese inskrywing. Die keuse van lemma en soekwoord kan vir die gebruiker verwarrend wees. Vergelyk die twee gespesialiseerde uitdrukkings soos dit in WAT⁹ opgeneem is: na die lewe (dit is nie klinkkaas dat hierdie wel gespesialiseerde uitdrukkings is nie) en lewe voel. In albei gevalle is lewe die eerste kernkomponent en die uitdrukking word dus onder die artikel lewe hanteer, maar die soekwoorde verskil. In die eerste geval is die soekwoord dieselfde as die kernwoord, terwyl die soekwoord in die tweede geval voel is.

Vir die taalkundige leek kan dit voorkom asof die soekwoord selfstandig optree en die leksikale item-status van die uitdrukking ontken word. Die soekwoord alleen tree egter nie as lemma op nie, maar ook die uitdrukking en dit word in die toeligting aan die gebruiker verklaar.

Dit sal leksikografies meer korrek en bevredigend wees indien die WAT meerwoordige leksikale items as multileksikale lemmas opneem en nie as deel van 'n artikel van 'n ander lemma nie. Die WAT kan 'n spesiale gebruikersgerigte meganisme implementeer om die gebruiker se aandag op multileksikale lemmas te vestig en sodoende die soekroete vir die gebruiker te vergemaklik. 'n Spesifieke bewerking, naamlik die verskaf van meerwoordige leksikale items per ingevoegde teks kan uitgevoer word. Dit verseker dat die meerwoordige leksikale items nie as deel van 'n artikel van 'n ander lemma opgeneem word nie en ook hoë vindbaarheid, aangesien die ingevoegde teks ook as deel van die eksterne toegangstruktuur figureer. Daar kan steeds van soekwoorde gebruik gemaak word volgens die bestaande WAT-stelsel en die ingevoegde teks moet op die korrekte alfabetiese plek in die woordeboek geplaas word na aanleiding van die soekwoord wat gekies word. Hierdie werkswyse moet in die toeligting aan die gebruiker verduidelik word. So 'n ingevoegde teks vir meerwoordige leksikale items kan as 'n "multileksikale lemma-ingevoegde teks" bekend staan. Die voordeel van hierdie stelsel is dat die leksikale item-status van meerwoordige leksikale items erken word, aangesien hulle as deel van die makrostruktuur van die woordeboek opgeneem word. Dit is ook 'n gebruikersvriendelike stelsel, aangesien die gebruiker wat die toeligting bestudeer het, 'n spesifieke uitdrukking met gemak sal kan vind.

Ten spyte van kritiek op die stelsel deur WAT gevolg, is dit die eerste verklarende woordeboek in Afrikaans wat 'n radikale verandering aangebring het aan hul hantering van uitdrukkinge. Die stelsel word aan die gebruiker in die toeliggende aantekeninge verduidelik en goeie gebruikersleiding word verskaf. Leiding word ook gegee in verband met wisseling binne uitdrukkinge. Met die implementering van die WAT⁹ se stelsel word meer erkenning (alhoewel nie voldoende) gegee aan uitdrukkinge se leksikale item-status en die woordeboek dien in hierdie opsig as voorbeeld vir

Afrikaanse verklarende leksikografie.

5.3.1.5 'n Gebruikersgerigte inligtingsoordrag

Wanneer 'n omvattende woordeboek opgestel word, het die leksikograaf 'n spesifieke teikenmark in gedagte. Die leksikograaf moet deeglike navorsing doen oor die gebruikers en verseker dat die woordeboek die gebruiker se behoeftes bevredig. 'n Gebruiker van 'n omvattende woordeboek kan onder meer op soek wees na die volgende inligtingstipes: uitspraak-inligting, semantiese inligting, historiese inligting, grammatiese inligting en ensiklopediese inligting.

5.3.1.5.1 Uitspraak-inligting

Gouws (1989 : 268) wys daarop dat die gewenste toestand in woordeboeke vra om 'n ideale leksikografiese hantering van uitspraak-inligting. Dit vereis dat elke woordeboekartikel 'n fonetiese transkripsie van die lemma bevat en dat die transkripsie gemerk moet wees vir hoofklem en sillabegrense. Waar daar wisseling in hoofklem is, moet die wisseling duidelik aangetoon word.

Die WAT se verskaffing van uitspraak-inligting het met die jare verbeter en meer gebruikersvriendelik geraak. In WAT⁶ word hoofklem aangedui, asook die wisseling daarvan. Slegs in 'n paar gevalle word uitspraak met behulp van fonetiese tekens aangedui.

WAT⁹ toon 'n groot verbetering op die verskaffing van uitspraak-inligting, aangesien uitspraak met behulp van fonetiese tekens deurgaans by hooflemmas aangedui word. In die voorwerk word daar nie melding gemaak van enige navorsing wat gedoen is om te bepaal of gebruikers wel uitspraak-inligting met behulp van fonetiese tekens aangedui, verlang en of dit met alfabetiese letters (soos in die HAT) aangedui moet word nie. Aangesien die WAT-gebruiker 'n gesofistikeerde gebruiker is, kan die aanname gemaak word dat die verskaf van uitspraak-inligting met behulp van fonetiese tekens verkies sal word. Hoofklem en die wisseling van hoofklem word ook verskaf.

Feinauer (1997: 28) wys egter daarop dat hoofklem nie by subleksikale lemmas verskaf word nie en dit kan tot uitspraakverwarring onder die gebruikers lei. Onverklaarde samestellings en afleidings word nie getranskribeer nie, behalwe as daar 'n fonetiese afwyking van die lemmavorm voorkom.

Aangesien die WAT 'n omvattende woordeboek is en ook verslag lewer van streekstaal, kan die gebruiker verwag dat streeksvariasie in uitspraak aangedui word. Daar word immers verslag gelewer van ál die variante in die Afrikaanse taal. Dit is iets wat die woordeboek op 'n konstante wyse doen. Vergelyk byvoorbeeld die volgende variasies in uitspraak wat verskaf word:

lekkerbekkigheid [ləkərbɛ'kəxɛit/ləkərbɛ'kəxhɛit]

leksikografie [ləksikuxrafi'/ləksikoxrafi]

leksikologie [ləksikulo:xi/ləksikolo:xi']

lynfunksie [ləin'fæŋsi/ləin'fæŋksi]

Bogenoemde getuig van goeie leksikografie. By 'n lemma soos loop is daar ongelukkig net een uitspraakvariant, naamlik [lo:p] verskaf en is daar nie voorsiening gemaak vir die variant [lup] wat dikwels in die Boland gebruik word nie. Dit is 'n uitspraakvariant waarvan die leksikograaf ook rekenskap moet gee.

In die toeliggende aantekeninge word die wyse waarop uitspraakinligting in die alfabetiese gedeelte hanteer word, verduidelik. Die twee komponente oor uitspraak vul mekaar aan en dien as goeie inligtingsbron vir die gebruiker. 'n Uitspraaksleutel word verskaf en daar kan die gebruiker wat nie op hoogte van fonetiese skrif is nie, hom vergewis van die betekenis van die fonetiese alfabet. Dit is goeie gebruiksleiding en sodoende kan verseker word dat korrekte inligtingsoordrag plaasvind. Met genoeg gebruikersnavorsing kan WAT in sy gebruikers se uitspraakbehoefte voorsien.

5.3.1.5.2 Semantiese inligting

Semantiese inligting is van die mees tipiese inligting wat 'n gebruiker in 'n verklarende woordeboek soek. Dit sluit die verskaffing van 'n leksikografiese definisie, semantiese betrekkings en inligting oor homonimiese vorme en polisemiese onderskeidings in. Die manier waarop hierdie inligting in die woordeboek verskaf word, moet in die woordeboek se toeliggende aantekeninge verduidelik word. Weer eens is die WAT⁹ 'n groot verbetering op WAT⁶.

Die WAT is dikwels in die verlede gekritiseer oor lang, ensiklopediese en onverstaanbare definisies. In WAT⁹ vind beter betekenisoordrag plaas deurdat definisies duideliker en makliker verstaanbaar is. Vergelyk die definisie by die lemma lynvis (In WAT-tradisie van lang, onverstaanbare definisie is die eenvoudigste leksikale item (vergelyk bv. koek in WAT⁶) gewoonlik in 'n lang, ingewikkelde definisie verduidelik).

lynvis   Vis wat met 'n lyn gevang word; ook, vars vis, gew. met 'n lyn in die see gevang (artikel verkort)

Die teikengebruiker van 'n omvattende woordeboek verwag weliswaar 'n volledige definisie wat na al die betekenis-komponente van 'n leksikale item verwys, maar die inligtingsoordrag aan die gebruiker moet terselfdertyd duidelik en verstaanbaar wees. Woordeboekresensente het in die verlede die WAT skerp gekritiseer oor die ensiklopediese benadering wat in die verlede gevolg is. Die vraag kan gevra word of die kritici se uitsprake gebruikersgerig is en of die kritici die reg het om die WAT se ensiklopediese benadering te kritiseer. Tot op hede is daar nie voldoende gebruikersgerigte navorsing onderneem om byvoorbeeld die behoeftes van gebruikers van omvattende woordeboeke vas te stel nie. Daar kan 'n saak uitgemaak word dat die tipiese gebruiker van 'n omvattende woordeboek juis op soek is na dié ekstra inligting, want anders kon hy 'n verklarende handwoordeboek geraadpleeg het. Vir die

gebruiker wat die WAT as naslaanbron gebruik, is 'n mate van ensiklopediese inligting wel belangrik en mag dit in die woordeboek voorkom. Die WAT as omvattende verklarende woordeboek kan dan aan sy leksikografiese behoeftes voldoen.

Ook by die aanbied van vakterme is WAT⁹ meer gebruikersvriendelik. In die toeliggende aantekeninge word gemeld dat slegs dié terme wat deel van die omgangstaal uitmaak, in die woordeboek opgeneem word. Hierdie betekenis word ook in verstaanbare definiese aan die gebruiker oorgedra. Vergelyk die definiering van laag se verskillende betekenisonderskeidings.

laaga. (geologie) Stratum. b. (geomorfologie) Konsentriese, min of meer ewewydige massas van die aardbol, tot duisende km dik. c. (argeologie) Vlak waarin die argeologiese materiaal by uitgrawings aangetref word (artikel verkort).

In die geval van die eerste vakterminologiese onderskeiding het die gebruiker 'n probleem, aangesien 'n sinoniemdefiniens gebruik is wat eers in 'n latere uitgawe van die WAT verklar sal word. Aangesien die WAT 'n omvattende verklarende woordeboek is, hoef die woordeboek nie verslag te lewer van 'n sinoniemparadigma se gebruiksfrekwensie nie. In so 'n geval moet die woordeboek eerder die gebruiker ter wille wees en duidelike betekenisinligting verskaf. 'n Deskriptiewe definiese eerder as 'n sinoniemdefiniens kan gebruik word. Die ander vakterminologiese betekenisonderskeidings is op 'n eenvoudige en verstaanbare wyse aan die leek (op 'n spesifieke vakgebied) verduidelik.

Daar word in die meeste gevalle van deskriptiewe definiese, veral genus-differentia-definisies gebruik gemaak. Met behulp van genus-differentia-definisies word die leksikale item in 'n breër semantiese klas geplaas en dan verder met behulp van diagnostiese kenmerke onderskei. Sodoende word die semantiese betrekkings van 'n leksikale item aangedui. Voorbeelde van leksikale items wat met behulp van genus-differentia-definisies gedefinieer word, is leke-onderwyser, leke-organisasie, lekepers, lekeprediker, loontrekker, loonvrag. Goeie inligtingsoordrag vind plaas. Dit is 'n gebruikersvriendelike definisiesoort om te gebruik, aangesien dit die gebruiker tot

voordeel strek. Leksikale items word in wye semantiese velde geplaas en die gebruiker raak bewus van sekere semantiese betrekkings tussen leksikale items. }

WAT maak ook met vrag van sinoniemdefiniense gebruik. Met behulp van sinoniemdefiniense word die semantiese betrekkings van 'n leksikale item verskaf. Voorbeelde van leksikale items wat met behulp van sinoniemdefiniense gedefinieer word, is loonwerk, loonvaspenning, leksikografieteorie, leksikon, lekoog, leksikograaf. Soos reeds genoem, ondervind die gebruiker probleme wanneer 'n sinoniemdefiniens gebruik word wat eers in 'n latere volume beskryf gaan word. In die geval van leksikograaf word dit met woordeboekmaker gedefinieer, wat eers in 'n latere volume aan bod sal kom. Die gesofistikeerde gebruiker van die WAT behoort egter nie 'n betekenisprobleem in hierdie geval te ondervind nie, maar dit bly 'n leksikografies onbevredigende situasie.

Sirkeldefinisies word in 'n mindere mate gebruik, maar dit kom ook voor in die definiëring van leksikale items. Voorbeelde wat voorkom, is lekolie, lekkerlag, lekplek, leksout. 'n Sirkeldefinisie is 'n definisiesoort wat liefers deur die leksikograaf vermy behoort te word, aangesien dit nie die gebruiker ter wille is nie. Geen betekenisbeskrywing of oordrag van semantiese betrekkings tussen leksikale items vind byvoorbeeld plaas nie en die leksikale items word nie in semantiese velde geplaas nie.

In die volgende gevalle is daar van funksionele definisies gebruik gemaak waar die funksie van die leksikale item en nie soseer die betekenis nie, beskryf word:

lekkerlees- Aanvangskomponent van selfst. komposita waarin *lekkerlees* aandui dat dit wat deur die slotkomponent benoem word, lekker lees.

lekkerluister- Aanvangskomponent van selfst. komposita waarin *lekkerluister* aandui dat dit wat deur die slotkomponent benoem word, lekker is om na te luister.

Die leksikale items lekkerruik- en lekkersing- word op soortgelyke wyse gedefinieer.

Met behulp van 'n mediostrukturele verwysings word semantiese betrekkings tussen leksikale items weergegee. Naas 'n definies verskyn 'n mediostrukturele verwysing ook by sommige leksikale items om hul semantiese betrekkings te verhelder. Betrekkings van teenoorgesteldheid, asook van sinonimie word verskaf. In die volgende gevalle word van mediostrukturele verwysings gebruik gemaak om betrekkings van teenoorgesteldheid weer te gee:

lynfunksie Funksies waardeur die basiese doelstelling van 'n instelling bereik word; teenoor *staffunksie*.

lynspektrum Spektrum, uitgestraal deur die opgewekte atome van stowwe in gas- of dampvorm, waarvan die lyne duidelik van mekaar geskei is; teenoor *kontinue spektrum*.

laagdrukstelsel Laagdrukstelsel; teenoor *hoogdruk*. Ook die leksikale items laagaf en laagbesoldig is van mediostrukturele verwysings na teenoorgesteltes voorsien.

By die volgende leksikale items kom mediostrukturele verwysings na sinonieme naas die definisies ook voor:

lekseltjie Klein bietjie, gew. van 'n vloeistof of halfvaste stof; sin. *lekkie*.

lyngravure Gravure waarvan die beeld hfs. uit lynwerd bestaan; sin. *lyngraving*.

lynreg Presies, volkome of direk; sin. *diametraal*.

lynsaadoliekoekmeel Gemaalde lynkoek as proteïenbron in veevoer gebruik; sin. *lynsaadmeel*.

In die gevalle van lynolie, lynskuit, lyntekene en lynvangs word daar ook van mediostrukturele verwysings na sinonieme gebruik gemaak.

5.3.1.5.3 Historiese inligting

Die WAT is 'n draer van die Afrikaanse taal en kultuur en die verskeidenheid van die Afrikaanse taalgemeenskap moet duidelik in die woordeboek weerspieël word. Dit kan alleen plaasvind indien die WAT verslag lewer van die ontwikkeling van Afrikaans as 'n kultuurtaal. Daar moet duidelik verslag gelewer word van die historiese ontwikkeling van Afrikaans.

Om verslag te lewer van die ontwikkeling van Afrikaans, moet etimologiese inligting, dagtekening van die eerste woorde in Afrikaans en datums by voorbeeldsinne verskaf word. Die verskaf van historiese inligting het ook implikasies vir die ordeningsmetode van die woordeboek. Betreffende makrostrukturele ordening moet homonimiese vorme in chronologiese volgorde verskyn. Betreffende mikrostrukturele ordening moet polisemiese onderskeidings en voorbeeldsinne chronologies georden word. Die Webster's Collegiate verskaf byvoorbeeld die datum by voorbeeldsinne en orden dit chronologies.

WAT⁹ is 'n verbetering op WAT⁶ betreffende die verskaffing van historiese inligting, maar dit is nodig dat verdere verbeterings plaasvind in belang van die gebruiker. Aandag moet aan die chronologiese ordening van die mikro- en makrostruktuur gegee word, spesifiek die polisemiese onderskeidings, voorbeeldsinne en homonimiese vorme. Dit sal die woordeboek meer gebruikersvriendelik maak en verseker dat die gebruiker gebruikersgerigte inligting ontvang.

Wat die verskaf van etimologieë betref, kan groot verbeterings aan die WAT aangebring word. Volgens Botha (1996: 159) word die WAT-redaksie in die metaleksikografie beskuldig van die afskeep van etimologiese inligting en dus ook die afskeep van die historiese leksikografie in Afrikaans. Van Schalkwyk (1994: 1) wys egter daarop dat die WAT 'n omvattende sinchroniese woordeboek is wat hoofsaaklik op hedendaagse taalgebruik gerig is. Volgens Botha (1996: 160) was die situasie rondom etimologiese inligting nog nooit staties nie. Dit het gewissel van 'n gestelde

ideaal van bondige etimologieë by elke lemma na geen etimologieë nie ; daarna na die selektiewe aangawe van etimologieë, en laastens na die insluiting van beperkte etimologiese inligting op 'n selektiewe basis.

Daar is uiteindelik besluit op 'n oorwegend sinchroniese WAT. Hauptfleisch (1989: 12) wys daarop dat etimologieë, hoe interessant ook al, nie noodsaaklik is vir betekenisbeskrywing in 'n sinchroniese woordeboek in Afrikaans nie. Dit is egter nie veronderstel om betekenisbeskrywing ter wille te wees nie. In 1946 (Botha, 1996: 161) is daar afgesien van die opname van etimologiese inligting, alhoewel die herkomstaal en leenwoordgroepe in dele i tot v verskaf is. In dele vi tot viii is daar wel etimologiese aanduidings by Afrikaanse woorde verskaf wat inheems ontstaan het, aangesien dit nie geredelik in ander bronne beskikbaar is nie. Dit is egter nie by Afrikaanse woorde van direkte Nederlandse afkoms verskaf nie. Raidt (1993) kritiseer die wegstroom van etimologieë en die afwesigheid van historiese beginsels as 'n tekortkoming in deel viii. Sy kritiseer die hibriediese opset van die WAT wat slegs nou en dan etimologies en slegs nou en dan histories te werk gaan. Hartevelt (in Botha, 1996: 164) se verweer was dat die bestaande etimologiese navorsing ontoereikend is, dat die WAT nie oor die personeel, tyd en geld beskik om etimologiese navorsing te onderneem nie, dat historiese inligting in die WAT as 'n bonus beskou moet word en dat die tydgenootlike beskrywing van woordbetekenisse in die WAT die belangrikste is.

In deel ix word etimologieë op 'n selektiewe en beperkte skaal verskaf. In die toeliggende aantekeninge word verduidelik in watter gevalle etimologiese inligting verskaf word. Botha (1996: 166) wys tereg op 'n hinderlike aspek van die hantering van etimologiese inligting in deel ix: by leenwoorde waarvan die skrifbeeld minimaal van die herkomstaal verskil (byvoorbeeld lasaret, Italiaans: lazaretto) word geen etimologiese inligting verskaf nie. So gaan 'n aansienlike hoeveelheid beskikbare etimologiese inligting verlore. 'n Radikale oplossing sou wees om etimologiese inligting by elke lemma te oorweeg. Dit is volgens Botha (1996: 167) haalbaar indien slegs gebruik gemaak word van alle beskikbare bronne en geen oorspronklike etimologiese navorsing gedoen word nie. Die WAT mag nie sy funksie ten opsigte van die historiese leksikografie in Afrikaans ignoreer nie. Etimologie is slegs een van die

inligtingstipes wat in 'n historiese woordeboek verskaf word.

Die WAT werk met 'n te eng siening van historiese inligting en dit is tot nadeel van sy gebruikers. Tans is WAT 'n hibried tussen 'n historiese en verklarende woordeboek. Daar word nie voldoende rekenskap gegee van die betekenisveranderinge wat die Afrikaanse leksikon ondergaan (het) nie. 'n Waninterpretasie van die ontwikkeling van Afrikaans word tans deur WAT verskaf.

Historiese leksikografie kan twee fokuspunte hê, naamlik om verslag te lewer van 'n gegewe tydperk in taalontwikkeling en om 'n historiese ordening van betekenisonderskeidings van leksikale items te verskaf. Voorbeeldmateriaal, ook in historiese ordening, moet ter ondersteuning van die betekenisonderskeidings aangebied word.

Volgens die WAT-redaksie word die WAT as 'n sinchroniese omvattende woordeboek beskou. 'n Omvattende woordeboek se makro- en mikrostrukturele bewerking moet wel voorsiening maak vir die verskaf van historiese inligting. Dit is tans nie die geval met die WAT nie. Ander omvattende woordeboeke soos OED en WNT, wat tipologies met WAT vergelykbaar is, verskaf wel 'n historiese ordening. Die WNT het byvoorbeeld op 'n afsnydatum vir die opteken van ou vorme besluit, naamlik vanaf die agtiende eeu tot 1921. Met behulp van die vasstel van 'n afsnydatum vir die opteken van historiese vorme is 'n historiese woordeboek uniek en word daar aan die gebruiker op 'n sistematiese wyse toegang verleen tot die ontwikkeling van die taal.

Daar bestaan tans nie 'n historiese woordeboek in Afrikaans nie en dit is die WAT se taak om dié leemte te vul, ter wille van die gebruiker wat op soek is na inligting oor die ontwikkeling van die Afrikaanse leksikon. Tans is dit vir die gebruiker wat inligting oor die historiese ontwikkeling van 'n leksikale item in Afrikaans soek, beter om eerder die DSAE as die WAT te raadpleeg. Historiese inligting word oor leksikale items verskaf, onder andere deur middel van die historiese ordening van betekenisonderskeidings (die oudste word eerste genoem) en ondersteunende, gedateerde voorbeeldmateriaal. Die leksikale items boer, laager en looper is byvoorbeeld op 'n beter historiese

grondslag in DSAE hanteer as in WAT en die gebruiker kan suksesvol die ontwikkeling van die Afrikaanse vorm naslaan.

5.3.1.5.4 Grammatiese inligting

Grammatiese inligting is 'n inligtingstipe waaraan die gemiddelde woordeboekgebruiker 'n besliste behoefte het. Tomaszcyk (1979) en Béjoint (1981) wys daarop dat selfs gevorderde sprekers van 'n taal 'n behoefte aan grammatikale inligting in woordeboeke het. Tomaszcyk (1979: 112) dui byvoorbeeld aan dat 70% van sy informante ook grammatiese oplossings in woordeboeke soek. Die aanbod van grammatiese inligting, asook die keuse daarvan, moet so gedoen word dat die tipiese taalkundige behoeftes van die teikengebruiker van die WAT bevredig word. Daar is reeds melding gemaak van die gesofistikeerdheid van die gebruiker. Die gebruiker se behoeftes is dus 'n bepalende faktor vir die aard en omvang van die inligting wat verstrekkend moet word. In die geval van die WAT moet daar op 'n omvattende wyse verslag gedoen word van grammatiese inligting.

In die toeliggende aantekeninge moet leiding aan die gebruiker gegee word oor die gebruik van die woordeboek en hoe die grammatiese inligting ontsluit moet word. Daar bestaan nie 'n groot verskil in die aanbod van grammatiese inligting in WAT⁶ en WAT⁹ nie. Die inligting word goed aan die gebruiker verduidelik in die toeliggende aantekeninge en die ontsluiting van die inligting behoort nie problematies vir die gebruiker te wees nie.

Grammatiese inligting word as mikrostruktuurelemente in die woordeboekartikel aangebied as deel van die leksikografiese bewerking van die lemma. Die grammatiese komponent verwys na sintaktiese en morfologiese onderafdelings. Vir die doel van die bespreking word op woordsoortlike inligting (sintakties) en morfologiese inligting gefokus. Die grammatiese inligting word dus as deel van die vormkommentaar op die lemma aangebied. Daar bestaan spesifieke gleuwe vir woordsoortaanduiding en vir

die verskaf van morfologiese inligting. Die morfologiese gleuf volg op die woordsoortlike gleuf en maak ook deel van die vormkommentaar van die lemma uit. Hausmann en Wiegand (1989: 341) wys daarop dat vormkommentaar 'n voorbeeld van sinchroniese identifiserende inligting is, aangesien die inligting help om die vorm van die lemmateken en sy morfologiese paradigma te identifiseer. In WAT⁶ word alle woordsoorte aangedui, behalwe in die geval van selfstandige naamwoorde. WAT⁹ is 'n verbetering in dié geval aangesien alle woordsoorte na die lemma aangedui word. Deelwoorde en meervoude, verkleiningsvorme word deur beide woordeboeke aangedui. 'n Nuutjie in WAT⁹ is dat verboë vorme en trappe van vergelyking van byvoeglike naamwoorde verskaf word. Dit is 'n verbetering op WAT⁶ en dui daarop dat die woordeboek beter in die gebruiker se behoeftes voorsien. Dié inligting by byvoeglike naamwoorde word op 'n gebruikersvriendelike wyse aangebied, aangesien die volledige verboë vorme en die trappe van vergelyking verskaf word en nie net die bepaalde uitgang, soos dikwels die praktyk by verklarende woordeboeke is nie. Gegewe die gesofistikeerdheid van die gebruiker, is die woordeboek oorgebruikersvriendelik in hierdie gevalle, aangesien so 'n gebruiker nie probleme behoort te hê met die interpretasie van slegs verskaafte uitgang nie. By die byvoeglike naamwoord lekker word die trappe van vergelyking byvoorbeeld aangedui:

lekker 1 b.nw. lekkerder, lekkerste. Selde ook, i.d. geselstaal *lekka* (artikel verkort)

In dié artikel word na 'n wisselvorm, lekka verwys. In dié betrokke artikel waarin lekka hanteer word, word daar nie trappe van vergelyking verskaf nie, aangesien hulle nie so in die taal voorkom nie. Die leksikograaf moet in die toeliggende aantekeninge dit duidelik aan die gebruiker stel dat indien daar nie trappe van vergelyking by 'n byvoeglike naamwoord verskaf word nie, dit is omdat die betrokke leksikale item nie daarvoor beskik nie.

By die byvoeglike naamwoord laag word beide die verboë vorm lae en die trappe van vergelyking, naamlik laer en laagste verskaf. Daar is ook 'n verwysing na die verouderde vorm lager, wat op goeie geleidelike aan die gebruiker dui. Sodoende word die gebruiker ook bewus gemaak van die ontwikkeling van die trappe van

vergelyking van dié byvoeglike naamwoord. Die WAT vervul dus ook sy funksie as historiese woordeboek om verslag te lewer van die ontwikkeling van Afrikaans. Dít is die soort inligting waarna die tipiese WAT-gebruiker op soek is.

laag 1 b.nw., lae *of*, *verouderd*, lage; laer *of*, *verouderd*, lager, laagste *of* as bw., slegs voor enkele b.nw., ook laags (s.d.) (artikel verkort)

Woordsoortaanduiding word met reëlmaat deur WAT verskaf, maar meervouds- en verkleiningsvorme word slegs by simplekse substantiewiese lemma verskaf. Die verboë vorm van die simpleks- of afgeleide vorm van byvoeglike naamwoorde, asook trappe van vergelyking waar dit algemeen voorkom, word verskaf. Gegewe die funksie van vormkommentaar, naamlik die identifisering van die vorm van die lemma en sy morfologiese paradigma, is dié huidige situasie nie wenslik nie, aangesien daar te veel gevalle is waar volledige vormkommentaar nie verskaf word nie. Ter wille van die gebruiker moet vormkommentaar op 'n deurlopende basis verskaf word.

5.3.1.5.5 Ensiklopediese inligting

Gouws (1989 : 185) wys daarop dat veral omvattende woordeboeke 'n sekere hoeveelheid buite-taalkundige inligting bevat. Hier word veral na ensiklopediese inligting in woordeboeke verwys. Vir die gebruiker van WAT gaan dit hoofsaaklik om die verkryging van semantiese inligting, maar wanneer WAT as naslaanbron gebruik word, vermag die gebruiker wel ensiklopediese inligting. Dit is wel toelaatbaar om ensiklopediese inligting in 'n omvattende woordeboek te verskaf, maar die leksikograaf moet daarteen waak om nie saakbeskrywing met betekenisbeskrywing te verwar nie. Gouws (1989 : 189) stel voor dat die leksikograaf van komponentontleding gebruik maak om 'n leksikale item se betekenis vas te stel. Indien te veel ensiklopediese inligting in 'n woordeboek verskaf word, kom die woordeboek se taalkundige gesag in gedrang. Ensiklopediese inligting kan as 'n bykomende inskrywing, byvoorbeeld as 'n opmerking aangebied word. Die definiens in 'n omvattende woordeboek sal onvermydelik ook ensiklopediese inligting bevat.

Veral WAT⁶ het onder kritiek oor sy ensiklopedisiteit deurgeloop. Vergelyk in hierdie verband veral Eksteen (1976), Combrink (1979), Odendal (1979). In reaksie op dié kritiek toon WAT⁹ 'n groot verbetering. Daar word nog van uitvoerige definiese gebruik gemaak, aangesien 'n definies in 'n omvattende verklarende woordeboek breedvoeriger is as dié in 'n verklarende handwoordeboek.

Die volgende definisies van klapperoliekoek en klappermelkbos verskyn in WAT⁶. Dit is die soort definisies wat tekenend van WAT⁶ se verskaf van buite-talige inligting is. In beide definiese word die ensiklopediese inligting onderstreep.

klapperoliekoek Wit of effens rooibruin, saamgeperste koek wat oorbly nadat die grootste gedeelte v/d olie uit gemaalde kopra gepers is, gebruik in veevoer as bron van vet en proteïene, gew. i/d vorm van klapperoliekoekmeel, veral vir melkkoeie ter verhoging v/d vetgehalte v/d melk, en vir varke ter verkryging van harder spek (artikel verkort)

klappermelkbos (nie alg.) Volksnaam vir 'n plant, gew. langs waterlope aangetref, met lang, groen spruite, langwerpige blare en opgeblaasde, ovaalvormige, stekelrige vrugte wat 'n klapgeluid maak as dit stukkend gedruk word en gevul is met saadjies voorsien van lang sydrade- waarsk. die melkbos *Asclepias fruticosa*; riviermelkbos (artikel verkort)

'n Voorbeeld van korrekte gebruik van ensiklopediese inligting is byvoorbeeld waar die term uitgesteef het en die denotata nodig is om dit aan die gebruiker te verduidelik. Vergelyk die definies van lynraadpapp in hierdie geval. In vergelyking met die voorafgaande definiese van klapperoliekoek en klappermelkbos is dié definies bondiger en makliker verstaanbaar vir die gebruiker.

lynraadpapp (geneeskunde, veral volksgeneeskunde; histories) Papp aangemaak met o.a. lynraadoliekoekmeel en kookwater en gew. teen inflammasie gebruik (artikel verkort).

In die hedendaagse samelewing word lynraadpap nie meer gebruik nie en daarom was dit vir die leksikograaf nodig om van die bestanddele (lynraadpap en kookwater) en die gebruik daarvan (teen inflammasie) aan die gebruiker te verduidelik. Die gebruik van ensiklopediese inligting in die definies is dus funksioneel.

Verdere voorbeelde van ensiklopediese inligting wat volgens Gouws (1989 : 186) in 'n woordeboek kan voorkom, is tabelle wat aanduiding van mate en gewigte gee, metriese oorskakelingstabelle en illustrasiemateriaal. Dit is inligting wat deel van die agterwerk uitmaak. WAT⁶ het ryklik gebruik gemaak van illustrasies as deel van die mikrostruktuur en kleurblaaie met illustrasies wat as aparte blaaie bygevoeg is. Voorbeelde van waar illustrasies funksionele waarde het en bydra tot die verheldering van die definies, sluit illustrasies by klawerbrug, knipsluiting en koeëlvorm in. Dit is begrippe wat moeilik verduidelik word en 'n illustrasie is van groot nut om die abstrakte begrip reël aan die gebruiker voor te stel. WAT⁶ se gebruik van illustratiewe materiaal verhoog beslis die waarde van die woordeboek as naslaanbron. Ongelukkig het WAT⁹ nie van illustratiewe materiaal gebruik gemaak nie en dit strek die woordeboek tot nadeel. Leksikale items wat wel van illustrasies ter verheldering voorsien kon word, sluit in: loopleisel, lyngrafiek, lyngravure en lynskrif.

Volgens Al-Kasimi (1977: 98) lê die waarde van visuele inligting daarin dat dit die gebruiker help om die gepaardgaande inhoud van die definies beter te verstaan en te onthou. Met behulp van visuele inligting word die betekenis van 'n leksikale item versterk. Leksikograwe moet slegs van visuele illustrasies gebruik maak wanneer dit 'n bepaalde konsep beter kan toelig as wanneer woorde gebruik word om dit te definieer. Visuele illustrasies kan ook as 'n bygevoegde element by 'n woordeboekdefinisie gebruik word om die gebruiker 'n beter begrip van die konsep te verskaf.

5.4. Gebruikersleiding deur WAT verskaf

In 'n woordeboek word taalkundige inligting oor 'n taal se leksikale elemente verskaf. Inligtingsoordrag kan op 'n eksplisiete of implisiete wyse verskaf word. Die

aanbiedingswyse van die inligting moet volledig aan die gebruiker verduidelik word ten einde die gebruiker in staat te stel om die woordeboek maksimaal te benut. Hierdie inligting word in die woordeboek se toeliggende aantekeninge verskaf.

5.4.1 Toegangstruktuur en soekroete

Toegangstrukture moet breedvoerig aan die woordeboekgebruiker in die toeliggende aantekeninge verduidelik word. Volgens Hausmann en Wiegand (1989: 333) is inhoudsopgawes in woordeboek spesiale vorme van toegangstrukture, aangesien dit toegang verskaf tot die meeste tekstuele elemente in die woordeboek. Waar WAT⁶ nie 'n inhoudsopgawe bevat nie, bevat WAT⁹ dit wel en die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek is dus verhoog.

In baie algemene eentalige woordeboeke Hausmann en (Wiegand, 1989) val die makrostruktuur en die enigste eksterne toegangstruktuur saam. So 'n woordeboek met slegs een toegangstruktuur word monotoganklik genoem. Eksplisiete toegangs-inligting in die makrostruktuur van WAT⁹ is byvoorbeeld die lemmateken wat vet gedruk is. Lemmas word alfabeties rangskik en die gebruiker ondervind nie probleme om dit na te slaan nie. In die geval van uitdrukkings, wat nie streng alfabeties verskaf word nie, word inligting om dit na te slaan aan die gebruiker in die toeliggende aantekeninge verskaf. Implisiete toegangstruktuurinligting kan tipografies van aard wees, byvoorbeeld die verskaffing van 'n homoniemnommer of 'n poliseemnommer. 'n Ander voorbeeld van implisiete toegangstruktuurinligting is die ordening van homonimiese vorme en polisemiese onderskeidinge. In die toeliggende aantekeninge van WAT⁹ word vermeld dat betekenisonderskeidinge van die mees gebruiklike tot die mins gebruiklike, d.w.s. op grond van gebruiksfrekwensie, gerangskik word. Daar word geen melding gemaak van die ordeningsmetode van homonime vorme nie.

Daar is dan ook net een soekroete in 'n monotoganklike woordeboek. Volgens Hausmann en Wiegand (1989: 338) bestaan 'n volledige soekroete uit twee dele: in woordeboeke wat een volume beslaan, loop die soekroete van bo na onder, maar in

woordeboeke wat meer as een volume beslaan, begin die seekroete met die inligting op die rugkant van die woordeboek. Sodra die lemma gevind word, is daar 'n verandering van rigting. Die interne seekroete begin by die lemma en lei deur die woordeboekartikel. Indien die gebruiker die interne toegangstruktuur ken, kan die soektog sistematies plaasvind.

Aangesien WAT uit verskeie volumes bestaan, begin die seekroete vir die gebruiker met die inligting op die rugkant. Inligting oor die interne seekroete wat deur die woordeboekartikel lei, word in WAT⁹ aan die gebruiker verskaf m.b.v. die skematiese voorstelling van inskrywings en rangskikking van woordeboek- en artikelinskrywings. Dit is goeie leksikografie aangesien die gebruiker bekend raak met die seekroete. Die voorsiening van die skematiese voorstelling word die eerste keer in WAT⁹ gebruik en is 'n definitiewe verbetering op die vorige volumes. 'n Pluspunt by die skematiese voorstelling is die feit dat die gebruiker met behulp van nommers tussen hakies by die verskillende inligtingstipes, byvoorbeeld geografiese herkoms (4.1.7) verwys word na die paragraaf in die toeliggende aantekeninge waar die bewerking van die inligtingstipe aan die gebruiker verduidelik word.

Die interne seekroete vir 'n artikel loopsnelheid in WAT⁹ lei die volgende inligtingskategorieë :

1- Arabiese syfer wat homonieme onderskei

loopsnelheid- lemmateken wat op die ortografiese vorm dui

[lo:p'snəlɦeɪt]- uitspraak-inligting wat transkripsie en klemaanduiding insluit

s.nw.-woordsoortaanduiding

Bogenoemde maak alles deel van die vormkommentaar op die lemma uit.

1- Arabiese syfer wat polisemiese onderskeidinge onderskei

Snelheid waarteen iem. of iets loop- definiens

1 LOOP 1 3 a i, 3 b en 4 b - kruisverwysing

; - nie-tipografiese merker om einde van soekgebied aan te dui

sin. *loopspoed*- sinoniemdefiniens wat met behulp van die merker sin. aangedui word

-sinoniemdefiniens wat met behulp van kursiefdruk gemerk word

: - nie-tipografiese merker om die einde van soekgebied aan te dui

Met hul eienaardige loopgang...haal die gevlekte hiëna 'n gemiddelde loopspoed van sowat 15 km/h-

voorbeeldmateriaal wat in kursiefdruk aangedui word

(Custos, Nov.1978, 43) - bron van voorbeeldmateriaal wat tussen hakies verskaf word

1 loopsnelheid [lo:p'snelheit] s.nw.

1 Snelheid waarteen iem. of iets loop (1 LOOP 1 1 a); sin. *loopspoed*: *Met hul eienaardige loopgang haal die gevlekte hiëna 'n gemiddelde loopsnelheid van sowat 15 km/h* (Custos, Nov.1978, 43). *Die loopsnelheid van voëls kan nie met vliegsnelheid vergelyk word nie.* (Ens. v.d. Wêreld 6, 1974, 681)

2 Snelheid waarteen iets loop (1 LOOP1 3 a i, 3 b en 4 b); sin.*loopspoed*: *Die loopsnelheid van sy (die S.A.Spoorweë se) treine het met 1,8 persent gestyg.* (Die Panorama, Apr.1983, 3) *Die dorsmeganisme se spoed is...onafhanklik van die masjien se loopsnelheid.* (Landbw., 23 Jul.1970, 51).

In die artikel ² loopsnelheid word 'n etiket (minder gebruiklik) gebruik wat vir die gebruiker aandui dat die homoniemvorm se betekenis oor die hele taalgebied voorkom, maar nie so goed bekend is nie.

Wanneer 'n ontleding van die interne seekroete van 'n WAT-artikel gedoen word, kan 'n onderskeid tussen vorm- en semantiese kommentaar gemaak word. Vormkommentaar verwys na die vormlike veranderinge wat die lemma kan ondergaan. Hausmann en Wiegand (1989: 353) beskou fonetiese items, spellingitems, sillabeverdelingsitems en infleksionele items as vormkommentaar. Dié inligting identifiseer die lemmateken en die lemma se morfologiese paradigma. Semantiese kommentaar sluit items in wat na 'n aparte betekenis verwys (byvoorbeeld semantiese parafrases), items wat na leksikale betekenis verwys (byvoorbeeld polisemiese items waar die nommers op verskillende onderskeidings dui) en items wat beide op 'n ander betekenis en vorm dui (byvoorbeeld voorbeeldmateriaal).

Morfologiese inligting word by ¹ lekker verskaf, aangesien die trappe van vergelyking

aangedui word. By selfstandige naamwoorde word meervouds- en verkleiningsvorme verskaf en by werkwoorde verledetydsvorme. Vormkommentaar word op 'n gebruikersvriendelike wyse aangebied, aangesien die WAT⁹ nie slegs die uitgange verskaf nie, maar die volledige verbuigings- en vervoegingsvorme.

¹ **lekker** 1.b.nw. lekkerder, lekkerste. (artikel verkort)

Daar moet gepoog word om die verskillende soekgebiede pertinent van mekaar te onderskei, aangesien dit die soekroete vir die gebruiker vergemaklik. In die artikel van loop kom daar byvoorbeeld die volgende numering voor: I, 1a - 8. In die numering tussen 1a en 8 word daar ook voorsiening gemaak vir nommers soos 3ai en 6bii. Die numering maak deel van die interne toegangstruktuur van die woordeboek uit en moet in die toeligting verduidelik word.

Interne mediostruktuurelemente soos kruisverwysings na ander lemmas is gespesifiseer met behulp van homoniemnommers, betekenisonderskeidingsnommers en subnommers, soos in die geval by loopsnelheid: (1 LOOP1 3 a i, 3 b en 4 b). Eksterne mediostruktuurelemente soos bronverwysings word ook in artikels aangedui. In die artikel van loontrekkend is daar byvoorbeeld 'n verwysing na R. Antonissen se "Die Afrikaanse Letterkunde van Aanvang tot Hede."

'n Bron van irritasie en kritiek op WAT is die onbevredigende resultaat van 'n soekroete waar daar byvoorbeeld in 'n artikel na 'n bepaalde leksikale item verwys word wat nog nie in die woordeboek verskyn het nie. Wanneer daar na leksikale items wat met letters laer as M in die alfabet begin verwys word, kan hulle nie gevind word nie omdat dié volumes van die woordeboek nog nie voltooi is nie.

In die soekroete van 'n woordeboek kan daar nie-tipografiese struktuurmerkers teenwoordig wees. So is vgl. en ook byvoorbeeld verwysingsmerkers; sin. is 'n sinoniemmerker en etikette is merkers van bepaalde afwykings van die standaardvariëteit. Nie-tipografiese struktuurmerkers in WAT⁹ se toegangstruktuur binne woordeboekartikels sluit in: kommapunte na definies om 'n sinoniem aan te dui

en na 'n soekwoord om aan te dui dat 'n uitdrukking volg; asook struktuurmerkers soos $\approx$ en ■. Die verskaf van lemmas, idioome en uitdrukkings en onverklaarde samestellings word tipografies gemerk deur hulle in vetdruk te verskaf. Wisselvormaanduidings, woordsoorte, etikette en voorbeeldmateriaal word in kursiefdruk verskaf. Die struktuurmerkers word duidelik in die woordeboek se toeliggende aantekeninge uiteengesit en dui op die gebruikersvriendelikheid van die woordeboek. Die hantering van die toegangstruktuur van WAT⁹ in die toeliggende aantekeninge getuig van 'n goeie leksikografiese standaard en is 'n verbetering op die vorige volumes.

5.4.2 Kitsontsluiting van inligting

Hausmann en Wiegand (1989 : 338) wys daarop dat baie woordeboeke ook 'n korter weergawe van die eksterne soekroete besit, naamlik wegwysers. Hierdie wegwysers is byvoorbeeld deurlopende kolomopskrifte wat die eerste en laaste lemma op 'n bladsy aandui. Sulke wegwysers word in WAT⁶ en WAT⁹ gebruik. Die korter weergawe begin by die wegwysers wat bo elke kolom of bo-aan elke bladsy van die woordeboek voorkom. In die geval van die WAT is daar twee wegwysers op elke bladsy, een aan die linker- en die ander aan die regterkant van die bladsy. In die toeliggende aantekeninge van WAT⁹ word hul "sleutelwoorde" genoem en hul gebruik word aan die gebruiker verduidelik. "Bo-aan die linker- en regterkant van elke bladsy word die eerste en laaste lemma wat daarop voorkom, as sleutelwoorde in vet hoofletters aangegee. Wanneer 'n artikel die hele bladsy vul, word die bepaalde lemma links en regs boaan gegee, met vermelding van die nommerverwysing na die toepaslike woordsoortlike artikelafdeling(s) of betekenisonderskeidings." Die wegwysers vorm die eksterne kitstoegangstruktuur van die woordeboek.

Hausmann en Wiegand (1989: 338) onderskei ook 'n lineêre interne kitstoegangstruktuur. So 'n toegangstruktuur sluit ten minste een lemma, een struktuurmerker in die artikel en twee soekgebiede in. 'n Verdere hulpmiddel (Hausmann en Wiegand, 1989: 338) vir die kitsontsluiting van inligting is die gebruik van struktuurmerkers. Soekgebiede is stelle artikelposisies wat deur 'n struktuurmerker

aangedui word. Indien 'n gebruiker bekend is met die funksie van die struktuurmerkers, kan baie tyd bespaar word met die naslaan van inligting. Die goedingeligte gebruiker van die WAT sal, sodra hy by die lemma uitgekóm het, nie deur die hele interne seekroete gaan nie, maar dadelik tot by die skeidingsteken gaan om by 'n volgende seekgebied uit te kom. Sodoende word die seekroete verkort.

WAT⁹ gebruik dubbelpunte, kommas, $\approx$ en ■ byvoorbeeld as struktuurmerkers. Indien 'n gebruiker byvoorbeeld op soek is na 'n idioom, slaan hy 'n soekwoord na en weet dan dat die uitdrukking na die dubbelpunt volg. Die UITDR. is ook 'n struktuurmerker. Indien hy ook weet dat uitdrukings aan die einde van 'n artikel verskaf word, word aansienlike naslaantyd gespaar. Struktuurmerkers en hul funksie behoort duidelik in die toeliggende aantekeninge van 'n woordeboek uiteengesit te word, soos die geval is by WAT⁹. Die kitsontsluiting van inligting is 'n belangrike kenmerk van 'n gebruikersvriendelike woordeboek, aangesien dit die gebruiker van groot hulp is.

5.4.3 Evaluering van gebruikersleiding deur WAT⁹ verskaf

WAT⁹ verskaf baie beter gebruikersleiding aan die gebruiker as WAT⁶. Die gebruikersleiding word goed uiteengesit in die toeliggende aantekeninge en getuig van 'n hoë leksikografiese standaard.

Kitsherwinning van inligting kan ook bewerkstellig word deur die gebruik van 'n duimindeks. Die eerste drie letters van die eerste lemma van die betrokke bladsy kan op die duimindeks geplaas word. Duimindekse wat reëlmatig deur die woordeboek versprei is, kan van groot hulp wees vir die gebruiker.

Die manier waarop gebruikersleiding in WAT⁹ verskaf word en in die woordeboek se toeliggende aantekeninge verduidelik word, dien as 'n navolgenswaardige voorbeeld vir ander Afrikaanse verklarende woordeboeke.

5.5 'n Moontlike model vir 'n gebruikersgerigte omvattende woordeboek

Die gebruikersgerigtheid van die WAT het verhoog wanneer dele 6 en 9 met mekaar vergelyk word en dit kan bevind word dat die gebruiker meer sentraal geplaas word in die latere dele van die WAT. Daar bestaan punte van kritiek waarvan die gebrek aan die verskaf van historiese inligting die vernaamste is, wat aandag kan geniet en kan verseker dat die woordeboek die gebruiker meer ter wille is. Wanneer in ag geneem word dat die WAT 'n omvattende woordeboek is en oor die grootste korpus betreffende die ontwikkeling van die Afrikaanse taal beskik, mag sy historiese funksie nie langer geïgnoreer word nie. Die WAT moet op 'n konsekwente wyse met onder meer die ordening van polisemiese onderskeidings en voorbeeldmateriaal volgens historiese grondslag en die verskaf van etimologieë en voorbeeldmateriaal verslag lewer van die ontwikkeling van die Afrikaanse leksikon.

Toeligting aan die gebruiker kan verbeter word deur dit in 'n sistematiese volgorde te verskaf soos dit in die toegangstrukture voorkom. Die toegangstrukture moet so goed moontlik geïdentifiseer word en die werking moet aan die gebruiker verduidelik word. Tans word 'n visuele sleutel as deel van die toeligting gebruik en dit is 'n gebruikersvriendelike meganisme om inligtingsoordrag te verseker.

Tans word daar kruisverwysings na sinonimiese vorme verskaf wat nie in dieselfde volume verklaar word nie. Dit skep 'n probleem vir die gebruiker en so 'n werkswyse is nie gebruikersvriendelik nie. Die probleem kan opgelos word deur wel 'n betekenisverklaring te verskaf, met 'n etiket daarby om aan te toon dat dit nie die frekwentste lid van die sinoniempaar/-groep is nie, maar dat dit slegs gedoen word om die gebruiker meer ter wille te wees.

Die WAT kan nie langer die funksie om rekenskap van die ontwikkeling van die

Afrikaanse leksikon weer te gee, ignoreer nie. Afrikaanse gebruikers se behoeftes moet in ag geneem word en die woordeboek kan die gebruiker meer ter wille wees deur 'n volledige bewerking van historiese inligting te verskaf. 'n Volledige verslag van die ontwikkeling van 'n bepaalde leksikale item, ondersteun met voorbeeldmateriaal, kan verskaf word.

HOOFSTUK 6

'N GEBRUIKERSVRIENDELIKE TESOURUS IN AFRIKAANS

'n Profiel van 'n tesourusgebruiker word saamgestel op grond van sekere uitprake wat in die media gemaak is oor gebruikers. Die funksie van 'n tesourus word omskryf op grond van sekere uitsprake in die literatuur en in die media. Gebruiksleiding in Groot Tesourus word ondersoek na aanleiding van tekstuele segmentasie wat gedoen word. Ten slotte word gebruikersgerigte inligtingsoordrag na aanleiding van die tesourus se toegangstrukture en kontekstuele leiding wat verskaf word, geëvalueer. 'n Moontlike model vir 'n gebruikersvriendelike tesourus word voorgestel.

6.1 Profiel van 'n tesourusgebruiker

6.1.1 Moontlike teikengebruikers

In die literatuur verskyn daar baie voorbeelde van wie as gebruikers van 'n tesourus gereken word en met watter doel voor oë dit gebruik word.

Hambidge ("Beeld", 1.12.1994) noem dat skrywers baie van tesouri gebruik maak: "Laat ek dit vandag onomwonde bely: geen resensie/rubriek/gedig kan geskryf word sonder die hulp van ons taalkundiges nie." Spaarwater ("Die Burger", 20.9.1995) sluit by haar aan deur te sê: "Dis geweldig nuttig vir mense wat skryf, van briewe tot hoë literatuur. So kry jy woorde en uitdrukkings wat presies sê wat die skrywer in gedagte het. Dit help joernaliste om 'n lompe herhaling van woorde te vermy, en dit gaan blokkiesraaisel-verslaafdes se sterte laat swaai."

Volgens Van Jaarsveld ("Die Volksblad", 9.1.1995) is dit "vir die taalkundige fassinerend om die ingewikkelde netwerk van semantiese verhoudings soos sinonimie, antonimie, hiponimie en meronimie wat deur die tesouris (J.v.J) blootgelê word, na te gaan. Die taalgebruiker wat nie daarin geïnteresseerd is nie, kan die boek gewoon gebruik as wonderlike hulpmiddel om woorde op te soek wat te make het met 'n bepaalde domein of konseptuele veld."

Roget (Mc Arthur, 1986 : 118) het sy tesourus met die volgende teikengebruikers in gedagte, opgestel: wetenskaplikes oor die algemeen, taalkundiges, vertalers, leksikograwe, geskiedskrywers, skrywers, sprekers en alle denkende persone.

Van Schalkwyk (1996 : 285) wys daarop dat 'n beperkte rondvraag onder taalbedrywige akademici die persepsie bevestig dat tesourusse slegs by rare uitsondering en dan enkel deur taalkundige fynproewers en taalliefhebbers geraadpleeg word. Die behoefte aan en die gebruik van 'n tesourus voorveronderstel 'n gesofistikeerde moedertaalkennis van die semantiese struktuur van die betrokke taal. Die gebruiksfrekwensie onder die lekepubliek sal dus om dié rede na alle waarskynlikheid baie laag wees. 'n Rondvraag onder boekhandelaars het aan die lig gebring dat, benewens instansies soos biblioteke, tesourusse gekoop word deur 'n opvallend groot aantal persone wat nie taalgeleerdes of taalpraktisyne is nie, maar gewoonweg taal- en blokraaiselliefhebbers is of persone wat hulle om 'n verskeidenheid redes ter wille van die verstrooiing met taalkwessies doenig hou.

De Stadler sonder nie 'n spesifieke teikengebruiker in die voorwerk van Groot Tesourus van Afrikaans (voortaan GT) uit nie, maar uit die voorafgaande blyk dit duidelik dat 'n tesourusgebruiker 'n gesofistikeerde moedertaalspreker is met 'n goeie kennis van die taal. So 'n persoon sal 'n positiewe houding ten opsigte van 'n tesourus hê en die tesourus gebruik met die verwagting om die regte woord vir die regte konteks te vind. Dit kan verwag word dat aangesien so 'n persoon 'n gesofistikeerde gebruiker is wat wel bewus is van die bestaan van 'n tesourus, die persoon oor goeie naslaanvaardighede sal beskik.

'n Persoon wat 'n tesourus gebruik, het 'n definitiewe behoefte daaraan om die korrekte woord in 'n bepaalde taalsituasie te vind, anders sou hy/sy 'n alfabetiese woordeboek gebruik het. Talle gebruikers is nie van die bestaan van 'n tesourus bewus nie en verstaan nie die werking daarvan nie. Wanneer 'n persoon dus 'n tesourus gebruik, is dit om 'n spesifieke behoefte (naamlik die vind van 'n woord in 'n semantiese veld) te vervul.

6.1.2 Die funksie van 'n tesourus

Die woord tesourus is afgelei van die Griekse thēsauros, wat “skat” of “versameling” beteken (Douglas, 1976: 149). Dit was algemeen in die Westerse, Arabiese en Chinese leksikografie (Marello, 1989: 1083) om versamelings van leksikale items en verwante inligtingstitels te verskaf. Die woord tesourus verskyn in titels van alfabeties en nie-alfabeties geordende Renaissance woordeboeke, maar dit is sedert die verskyning van Roget's Thesaurus of English Words and Phrases (1852) dat die term die beperkte betekenis aangeneem het van 'n woordeboek wat leksikale items volgens hul betekenisbetrekkinge van verwysingsvelde rangskik. Marello (1989: 1083) onderskei drie soorte tesouri, naamlik: kumulatiewe tesouri wat verwante leksikale items onder 'n lemma lys sonder om hul te definieer; verklarende tesouri wat al die leksikale items onder 'n spesifieke onderwerp verklaar en vertalende tesouri vir reisigers.

Tesouri, wat enige gebied van die leksikon of spesiale velde kan dek, is gewoonlik sinchronies. Zgusta (1971: 217) wys daarop dat 'n tesourus probeer om omvattend te wees en dus verslag lewer van alle leksikale items wat in tekste voorkom en ook al die betekenis waar hulle gebruik word. Gouws (1989: 68) wys daarop dat 'n tesourus as 'n beperkte sinchroniese woordeboek beskou kan word, aangesien hulle veral gerig is op 'n baie spesifieke en beperkte weergawe van leksikale betekenis.

Marello (1989: 1083) beskou die hoof funksie van die tesourus om die regte woord vir die bepaalde konsep wat die gebruiker in gedagte het, te suggereer. 'n Tesourus help om die semantiese netwerk wat tussen leksikale items bestaan, weer te gee (in teenstelling met 'n alfabeties-gerangskikte woordeboek). Volgens Marello (1989: 1083) beklemtoon samestellers van moderne tesouri die praktiese doel van tesouri, naamlik om met woordspeletjies en blokraaisels te help, om herhaling te voorkom en om woordeskat uit te brei. Samestellers van ouer tesouri was meer ambisieus en wou ensiklopediese inligting versprei en gebruikers leer om logies te dink. Kühn (1885: 1874) wys daarop dat die deeglikste georganiseerde tesourusse soms hul gebruikers

se behoeftes ignoreer deur woorde te veel in velde op te deel en te orden.

'n Tweeledige funksie (Marello, 1989 : 1084) van die tesourus kan onderskei word: om 'n skrywer te herinner aan 'n woord wat hy/sy reeds ken, maar vir die oomblik vergeet het of om 'n nuwe woord wat meer verstaanbaar is of meer presies of stilisties meer verfyn is, te suggereer. Douglas (1976 : 149) is weer van mening dat die gebruiker 'n meer toepaslike term soek as waaroor hy reeds beskik. Hy is op soek na 'n beter woord as wat hy reeds ken, maar wat ook verwant is daaraan.

Van Jaarsveld (Die Volksblad, 9.1.1995) wys daarop dat 'n tesourus die gebruiker kan help om 'n brief, verslag of opstel te skryf wanneer hy/sy nie seker is van al die terme nie. 'n Tesourus verskaf honderde woorde wat in verskillende kontekste die regte woord is. Otto (Die Burger, 24.8.1994) wys ook op die nuttigheid van die tesourus wanneer 'n brief, verslag of opstel geskryf word of wanneer 'n blokraaisel ingevul word. Eksteen (Beeld, 15.8.1994) beklemtoon die feit dat 'n tesourus die regte en presiese woord kan verskaf wanneer 'n artikel, brief, of memorandum geskryf word. Hy wys ook op die feit dat indien die gebruiker 'n algemene idee het van die gebied waarop hy 'n woord soek, hy dit in die tesourus kan vind.

Die opsteller van GT maak die funksie van die tesourus in die voorwerk en op die agterblad baie duidelik. Volgens die skrywer is die belangrikste funksie van 'n tesourus om die regte woord vir die regte konteks te suggereer. Hy wys daarop dat nie net skrywers soms na die regte woord in 'n bepaalde konteks soek nie, maar ook persone wat 'n brief, verslag, uiteensetting of 'n vraestel moet skryf. Die gebruiker kan dan hulp ontvang deur die konsep waaroor dit gaan of 'n min of meer geskikte woord na te slaan. 'n Tesourus help nie net 'n gebruiker om daardie woord wat hy dalk reeds ken weer in herinnering te roep nie, maar vestig ook die aandag op 'n ander woord of uitdrukking wat dalk net 'n graad of twee beter verstaan sal word, wat 'n bepaalde gedagte net 'n bietjie beter raakvat, of wat stilisties net daardie ietsie beter is.

De Stadler wys ook op ander funksies wat 'n tesourus kan vervul. Die gebruiker se woordeskat kan uitgebrei word en sodoende kan verhoed word dat die stilisties lastige

herhaling van 'n woord plaasvind. Aangesien GT tematies gerangskik is, word totale terminologieë vir bepaalde onderwerpe verskaf. Dit kan veral van hulp wees met die skryf van opstelle. Laastens kan die tesourus ook 'n belangrike hulpmiddel by die invul van blokkiesraaisels wees.

Die funksie van 'n tesourus word so goed in GT beskryf dat die gebruiker beslis daarvan sal kennis neem wanneer die tesourus aangekoop word. Aangesien daar ook baie klem gelê word op die tematiese ordening wat in GT gebruik is, sal die gebruiker gou beseef dat dit nie 'n "gewone" alfabeties-geordende woordeboek is nie.

6.2 Gebruiksleiding in GT

Aangesien GT nie alfabeties georden en soos die meeste ander woordeboeke is wat die gebruiker ken nie, is dit baie belangrik dat voldoende gebruiksleiding verskaf word. Al beseef die gesofistikeerde tesourusgebruiker dat die tesourus tematies georden is, is dit noodsaaklik dat die gebruik van die tesourus breedvoerig aan die gebruiker verduidelik word. Aangesien gesofistikeerde moedertaalsprekers in die meeste gevalle die teikengebruikers van die tesourus is, kan daar verwag word dat hulle wel die gebruiksleiding sal lees. Die gesofistikeerde gebruiker is bewus daarvan dat sulke inligting verskaf word en sal dit juis daarom lees. Vanweë die "andersheid" van die tesourus verlang die gebruiker duidelike en ondubbelsinnige gebruiksleiding.

6.2.1 Die voorwerk van GT

Tekstuele segmentasie kan ook op tesouri van toepassing gemaak word. Daarvolgens kan die tematies-gerangskikte gedeelte as die een verpligte gedeelte van die tesourus beskou word. Dit is die essensie van die tesourus en kan nie weggelaat word nie.

Alles wat voor dié teks verskyn, kan as die voorwerk geklassifiseer word en alles wat daarna verskyn, as die agterwerk. Die voor- en agterwerk as funksionele elemente is opsioneel (alhoewel hulle 'n verskeidenheid funksionele tekste en teksdele kan bevat) en die aanwesigheid van hierdie gedeeltes bepaal in welke mate die tesourus sy

gebruiker ter wille is, aangesien daar geleiding in die gedeeltes voorkom. Hoe meer gebruikersleiding, hoe meer gebruikersvriendelik is die betrokke tesourus. Die toeliggings teks waarin die geleiding oor die werking van die tesourus verskaf word, is wel 'n verpligte komponent van die voorwerk.

Die voorwerk van GT het die volgende funksionele elemente as deel van die woordeboek teks: die titel, flap teks, gebruikersgids, titelblad, voorwoord, inhoudsopgawe, klassifikasieplan en die inleiding. Vervolgens gaan elke element afsonderlik bestudeer word om vas te stel in watter mate GT gebruikersvriendelik is.

Die titel van GT is funksioneel en verpligtend. Dit dui op die omvangrykheid van die tesourus en suggereer dat die hele Afrikaanse leksikon in die tesourus opgeneem is. Die titel wys ook die gebruiker daarop dat dit nie 'n tradisionele woordeboek is waarmee hy te make het nie, maar 'n tesourus.

Die flap teks is 'n relatief nuwe hulpmiddel wat deur Afrikaanse woordeboeke gebruik word. In die flap teks word aan die gebruiker verduidelik wat 'n tesourus is en wat die funksie daarvan is. Dit dien dus as inligtingsbron vir die gebruiker. Verder word die flap teks gebruik om reklame te maak vir GT, aangesien die gebruiker daarop gewys word dat dit die enigste tesourus in Afrikaans is en dat dit nagenoeg 150 000 inskrywings bevat wat in 855 konsepkategorieë ingedeel is. Geleiding word reeds in die flap teks verskaf en dit gee die gebruiker 'n aanduiding van hoe gebruikersvriendelik die tesourus is. Die werking van die tesourus, asook die teenwoordigheid van 'n indeks word kortliks aan die gebruiker verduidelik. Met die eerste oogopslag, met die lees van die flap teks, word die gebruiker reeds bewus gemaak van die gebruikersvriendelikheid van die tesourus en die volledigheid van die gebruikersleiding.

'n Gebruikersgids word op die eerste blad van GT gegee en dit verseker dat indien 'n gebruiker nie die geleiding in die inleiding gaan lees nie, hy/sy bewus gemaak word van die fisiese voorkoms van 'n tesourusartikel. Die plasing van die gebruikersgids op die eerste binneblad is effens ongewoon en deur middel van

empiriese gebruikersnavorsing kan vasgestel word of gebruikers inligting lees wat op die eerste binneblad van boek voorkom. So 'n studie raak die ergonomie (waaronder teksontwerp val) van die tesourus.

Drie tesourusartikels word aan die gebruiker geïllustreer en kommentaar (met verduidelikende pyltjies) word gelewer oor onder meer die toegangstruktuur, tipografiese konvensies, etikette en kruisverwysings. So 'n gebruikersgids bied nuttige inligting aan die gebruiker deurdat 'n tesourusartikel prakties geïllustreer word en met behulp van byskrifte verduidelik word. Dit is goeie gebruikersleiding en verhoog die gebruikersvriendelike aanbod van die tesourus. 'n Gebruikersgids is 'n verpligte tekselement in 'n tesourus.

Die titelblad en voorwoord bevat nie geleidsleiding vir die gebruiker nie, maar is wel funksionele elemente van die voorwerk. Dit gee die skrywer 'n geleentheid om persone wat 'n bydrae tot die tesourus gelewer het, te bedank.

'n Volgende element in die voorwerk is die inhoudsopgawe. Dit verwys na die klassifikasieplan, inleiding (jammer daar word nie genoem dat die geleidsleiding eintlik in die inleiding voorkom nie), die verskillende afdelings van die klassifikasieplan in die tesourusgedeelte en die indeks. Die grootste hulpmiddel in die inhoudsopgawe is die beknopte weergawe van die klassifikasieplan. Dit kan die gebruiker help met kitsherwinning van inligting deurdat hy vinnig 'n onderafdeling kan naslaan met behulp van die bladsynommers wat verskaf word. Ook word die nommers van die verskillende kategorieë verskaf, wat tot groot hulp van die gebruiker kan wees. Die inhoudsopgawe is 'n spesiale vorm van toegangstruktuur, aangesien dit toegang verleen tot die meeste tekselemente van die tesourus. 'n Belangrike tekselement wat moeilik weglaatbaar in die voorwerk van 'n tesourus is, is die klassifikasieplan aangesien verskillende tesouri oor verskillende klassifikasieplanne beskik. Elke tesourusopsteller besin oor 'n klassifikasieplan en daarvolgens word die tesourusgedeelte in hoofkonsepte gekategoriseer. Die klassifikasieplan vorm dus die essensie van die tesourusgedeelte en dit is daarom noodsaaklik dat die gebruiker deeglik daarvan bewus moet wees. Vir 'n tesourus kan die verklaring hiervan in die voorwerk ook as 'n verpligte komponent

beskou word. Bladsynommers word nie by die verskillende kategorieë verskaf nie (slegs die kategorienommers) en die gebruiker kan nie eintlik die klassifikasieplan as hulpmiddel gebruik om kategorieë na te slaan nie. Daar bestaan 'n samespel tussen die klassifikasieplan en die inhoudsopgawe, aangesien die klassifikasieplan die gebruiker via die inhoudsopgawe na sommige bladsynommers lei. Volledige bladsyverwysings sou 'n kitstoegang kon bewerkstellig. Alle afdelings en subafdelings wat in die sentrale teks voorkom, word in die klassifikasieplan genoem.

Met behulp van die klassifikasieplan word die leksikon in verskillende afdelings geklassifiseer. Wanneer die klassifikasieplan as toegangstruktuur geëvalueer word, moet nagegaan word in watter mate die klassifikasieplan verteenwoordigend van die leksikon is. Onderzoek moet ingestel word om vas te stel of die klassifikasieplan wyd of smal genoeg is ten einde die gebruiker in staat te stel om 'n onderwerp maklik genoeg te onttrek.

Wanneer die klassifikasieplan van GT met dié van Roget in Roget's Thesaurus en McArthur in Longman Lexicon of Contemporary English vergelyk word, word sekere raakpunte opgemerk. Hier volg die onderskeie taksonomië uit die tesouri. (Die punt van ooreenkoms word met 'n asterisk gemerk).

GT

1. Algemene betrekkinge
2. Die stoflike wêreld
3. Die verstand
4. Die wil
5. Handeling
6. Ekonomiese lewe
7. Gevoelens
8. Gemeenskap
9. Moraal
10. Godsdienst

Roget's Thesaurus

1. abstract relations
2. space
- *3. the material world
- *4. intellect
- *5. volition
- *6. sentient and moral powers

Longman Lexicon of Contemporary English

A Life and living things

B The body; its functions and welfare

*C People and the family

D Buildings, houses, the home, clothes, belongings and personal care

E Food, drink and farming

*F Feelings, emotions, attitudes and sensations

G Thought and communication, language and grammar

H Substances, materials, objects and equipment

I Arts and crafts, science and technology, industry and education

*J Numbers, measurement, money and commerce

K Entertainment, sports and games

L Space and time

M Movement, location, travel and transport

N General and abstract terms

Uit bogenoemde blyk dit dat GT se klassifikasieplan en dié van Roget sekere ooreenkomste toon. Die klassifikasieplan van McArthur is meer spesifiek en op die oog af meer gebruikersvriendelik, aangesien die kategorieë beter gespesifiseer word. Die kategorieë in GT is meer abstrak en die gebruiker moet seker maak van die subkategorieë ten einde alles te verstaan waarna onder 'n algemene kategorie verwys word. Die klassifikasieplan van GT stem grootliks ooreen met dié van Brouwers se Het juiste woord. Die subafdelings van die klassifikasieplanne is ook identies, alhoewel die fyner verdelings van die afdelings verskil. GT het 855 kategorieë en Het juiste woord

1000.

Het juiste woord

- *i Algemeenheden
- *ii De stoffelijke wereld
- *iii Het verstand
- *iv De wil
- *v De handeling
- *vi Eigendom
- *vii Gevoel
- *viii Maatshappij
- *ix Moraal
- *x Godsdienst

In die toeligting word gemeld dat GT oor 855 konseptuele kategorieë beskik, terwyl Brouwers en Roget beide oor 'n 1000 beskik. Die feit dat die getal kategorieë verminder is, tel nie noodwendig in die gebruiker se guns nie, aangesien 'n groter getal afgebakende velde tot meer toegangsroetes vir die gebruiker lei en dus tot 'n gebruikersvriendeliker tesourus.

Wanneer die veldverdeling van die klassifikasieplan bestudeer word, kan sekere leemtes uitgewys word. Soms is daar nie voldoende voorsiening gemaak vir sekere onderwerpe nie. Onder die kategorie vermaak is daar byvoorbeeld geen verwysing na tydverdrywe of stokperdjies nie. Onder die kategorie kossoorte is daar nie voorsiening gemaak vir 'n afdeling wat tradisionele kos insluit nie. Indien 'n gebruiker sekere drafterme wil naslaan, word hy gekonfronteer met die feit dat daar nie 'n aparteafdeling vir drafterme geskep is nie, maar dat dit deel vorm van die kategorie atletiek. Dieselfde geld die semantiese veld ruimtevaart. Tans word dit as deel van die kategorie vlieg aangebied. Die probleme kan opgelos word deur voorsiening te maak vir die onderskeie afdelings onder die kategorieë waaronder hulle tans val en sodoende nuwe afdelings te skep. Die huidige werkswyse lei nie tot 'n gebruikersvriendelike inligtingsaanbod nie.

Soms word afdelings op 'n onlogiese plek in die klassifikasieplan geplaas, byvoorbeeld die afdeling rook wat onder die kategorie voedsel val. Die afdeling rook kan liefste onder c. nie-lewende dinge en dan onder 'n afdeling tabak ingedeel word. Uit bogenoemde blyk dit dat die veldverdeling van GT nie onproblematies is nie en dat die gebruiker soms daardeur benadeel word. Die veldverdeling is nie altyd gebruikersgerig nie.

Wanneer sekere toetsonderwerpe in die tematiesgeordende toegangstruktuur nageslaan word, word gevind dat die gebruiker in die meeste gevalle bedroë daarvan afkom en eerder van die alfabetiese toegangstruktuur gebruik moet maak om suksesvol na te slaan. Vervolgens gaan sekere onderwerpe wat nageslaan is, asook die soekroete daarvan bespreek word. Die onderwerp beursterme is suksesvol nageslaan. Die soekroete het as volg daar uitgesien:

6. Ekonomiese lewe, B. Gebruik, 702 Beurs

Met die volgende onderwerpe was die gebruiker minder suksesvol en moes telkemale van die alfabetiese toegangstruktuur gebruik maak om by die betrokke semantiese veld uit te kom. Die onderwerp ballet is nageslaan en die volgende soekroete is gevolg:

7. Gevoelens, D. Skoonheid, 747 Kunssmaak

Laasgenoemde roete was onsuksesvol en met behulp van die alfabetiese toegangstruktuur is vasgestel dat die soekroete as volg daar moes uitsien:

7. Gevoelens, C. Vermaak, 724 Vermaak, 742 Dans.

Met die naslaan van die onderwerp leksikografie het die gebruiker ook bedroë daarvan afgekom en met behulp van die alfabetiese toegangstruktuur is die naslaanproses suksesvol afgehandel. Die soekroete wat gevolg is, was as volg:

3. Die verstand, B. Geestesarbeid, 515 Wetenskap

Die korrekte soekroete sien as volg daar uit:

3. Die verstand, C. Uitdrukking van gedagte, 555 Vra, 570 Taalwetenskap of 577

Betekenis.

Die naslaanproses van groetvorme is ook nie suksesvol voltooi met behulp van die tematiesgeordende toegangstruktuur nie. Die soekroete wat gevolg is, het as volg daar uitgesien:

3. Die verstand, C. Uitdrukking van gedagte, 548 Praat, 554 Aanspreek.

Na raadpleging van die alfabetiese toegangstruktuur blyk die korrekte soekroete as volg te wees:

3. Die verstand, C. Uitdrukking van gedagte, 555 Vra, 576 Sinsbou (met slegs 'n verwysing na groetvorme en nie 'n lysing van vorme nie).

Uit bogenoemde blyk dit dat die gebruiker beter daaraan toe is om die alfabetiese toegangstruktuur dan die tematiesgeordende toegangstruktuur te gebruik vir die naslaanproses, aangesien laasgenoemde die gebruiker meer ter wille is en die gebruiker gevolglik meer sukses behaal. As toegangstruktuur is die tematiesgeordende klassifikasieplan nie so gebruikersvriendelik nie en moet die gebruiker oor baie gesofistikeerde naslaanvermoëns beskik ten einde die struktuur suksesvol te gebruik.

As onderskrif tot die Inleiding word "die aard en die gebruik van 'n tesourus" gebruik en dit is die eerste aanduiding vir die gebruiker dat toeliggende aantekeninge oor die gebruik van die tesourus gaan volg. 'n Bladsy wat Gebruiksleiding bevat, word genoem, maar die bladsynommer is foutief. Dit verwar die gebruiker en kan hom negatief teenoor die gebruik van die tesourus beïnvloed. Hy word verplig om na paragraaf 4 op bladsy XXX te soek en dit is tydrowend. Aangesien die gebruiksleiding as deel van die inleiding verskaf word, is dit nie so 'n element wat pertinent beklemtoon word en dus die gebruiker se aandag trek nie. Dit moet meer prominent wees om die gebruiker se aandag daarop te vestig.

Die Gebruiksleiding is baie volledig en goeie leiding word vir die gebruiker verskaf. Dit

kan op grond van sy volledigheid as 'n goeie voorbeeld vir ander woordeboeke dien. Weer eens word die werking van 'n tesourus verduidelik na aanleiding van die verskillende dele en daar word pertinent melding gemaak dat GT 'n kumulatiewe tesourus is. 'n Tipiese tesourusartikel word as 'n voorbeeld gebruik en die werking van die tesourus word aan die hand daarvan verduidelik. Die organisasie van die artikel en die aandui van die woordsoortlikheid word aan die gebruiker verduidelik. Tipografiese konvensies, die gebruik van etikette en die kruisverwysingstelsel word verduidelik. 'n Gebruikersvriendelike innovering wat die gebruikswaarde verhoog, is die aandui van leestekenkonvensies saam met die verduideliking van die afkortings wat in die tesourus gebruik word. Dit is goeie geleiding.

By wyse van vergelyking word daar ook aandag gegee aan die voorwerk en struktuur van Louw en Nida se Greek-English Lexicon of the New Testament based on semantic domains (voortaan Lexicon). Die Lexicon se voorwerk bestaan uit 'n inhoudsopgawe, voorwoord, inleiding, bibliografie en lys van semantiese velde. Die struktuur van Lexicon bestaan uit die voorwerk, sentrale teks en 'n agterwerk wat afkortings en kaarte insluit. In die voorwoord maak die leksikograaf die doel daarvan duidelik deur te meld dat die voorwoord gebruikers moet help om die tesourus op die mees effektiewe wyse te gebruik en om die beginsels wat in die leksikon gebruik is, te verstaan. Die voorwoord is nie 'n baie gebruikersvriendelike teks nie, want dit beslaan etlike bladsye en daar is nie van byvoorbeeld opskrifte gebruik gemaak om variasie in die teks te bring nie. Dit is een lang dokument wat die gebruiker moet deurwerk.

Die voorwoord is in vier verskillende dele verdeel: die verduideliking van die eienskappe van die leksikon, redes vir die nuwe soort Griekse leksikon, hoe om die leksikon te gebruik en die basiese beginsels wat toegepas is in die voorbereiding van die leksikon. Gebruikersleiding word veral in die derde afdeling (hoe om die leksikon te gebruik) verskaf. Daar word presies verduidelik watter benaderings tot die gebruik van die tesourus bestaan. Die opsoek van 'n leksikale item word breedvoerig aan die gebruiker verduidelik. So 'n werkswyse is baie volledig, maar dit is 'n hele klomp inligting wat 'n gebruiker moet deurwerk. Dit kan 'n tydrowende proses wees. Met 'n visuele voorstelling soos die Gebruikersgids wat in GT gebruik word, kan die gebruiker

'n geheelbeeld van 'n artikel kry en gebruiksinligting word op 'n vinniger en eenvoudiger wyse aan die gebruiker oorgedra. Die Gebruikersgids van GT is 'n definitiewe pluspunt in die oordra van gebruikersinligting wat ook met vrug in Lexicon gebruik kon word.

Ook die indeks, wat deel van GT se agterwerk vorm, se werking word verduidelik. Daar word pertinent genoem dat nie alle woorde wat in die tesourusgedeelte voorkom, wel in die indeks voorkom nie. Dit is goed dat die gebruiker daarvan bewus is, aangesien dit tot 'n bron van frustrasie kan lei. Nie alle afleidings en samestellings is in die indeks opgeneem nie, maar die skrywer verskaf nie 'n rede daarvoor nie. Die gesofistikeerde gebruiker wat in taalsake belangstel, sal sekerlik 'n antwoord op bogenoemde stelling verwag. Dit is egter goed dat die werking van die indeks aan die gebruiker verduidelik word en dit bewys weer eens GT se goeie gebruiksleiding.

6.2.2 Die agterwerk van GT

Na die tesourusgedeelte van die woordeboek volg die agterwerk. Die agterwerk bestaan onderskeidelik uit 'n verduideliking van die werking van die indeks, die indeks, 'n gebruikersgids, flaptekste en die agterblad.

Die aanwesigheid van 'n indeks in die agterwerk is baie insiggewend en van groot belang wanneer die gebruikersvriendelikheid van die tesourus nagevors word. 'n Indeks in 'n tesourus kan as 'n verpligte komponent in 'n gebruikersgerigte tesourus beskou word. 'n Gebruikersindeks is 'n innovering wat die gebruiker meer ter wille is, gesien in die lig van die probleme wat die gebruiker met die tematiesgeordende toegangstruktuur kan ondervind. Met behulp van 'n indeks word 'n soekroete vir die gebruiker geskep deurdat leksikale items gealfabetiseer is en die gebruiker het makliker toegang tot die tesourus. Die woord wat nageslaan word, word vet gedruk en dit is dus maklik vir die gebruiker om dit raak te sien. Hierdie woord of uitdrukking word gevolg deur 'n syfer wat verwys na die tesourusartikel waarin die betrokke item voorkom. Saam met die syfer verskyn die lemma van die artikel en die gebruiker word dus direk gelei na die verlangde artikel. Die sleutelwoorde verskaf 'n kriptiese leidraad van die

betekenis van die betrokke leksikale item en die opsteller van GT wys daarop dat die indeks dan as 'n kriptiese verklarende woordeboek beskou kan word. Dié stelling is aanvegbaar, aangesien die indeks nie oor die tekstuele elemente beskik wat gewoonlik in 'n verklarende woordeboek voorkom nie.

'n Tipiese "inskrywing" sien as volg daar uit:

aandlug- lemmateken wat op ortografiese vorm dui

289 Klimaat- syfer wat na die tesourusartikel verwys waarin die betrokke item voorkom

- polisemiese waarde

466 Koud

Indien bogenoemde inskrywing ontleed word, kan tot die gevolgtrekking gekom word dat aandlug as lemma dien en klimaat, koud as polisemiese waardes. Dié leksikale items is tematies verwant. Bogenoemde soort inskrywing kan nie as tipies van 'n verklarende woordeboek gesien word nie, vanweë die afwesigheid van die tradisionele tekstuele elemente van 'n verklarende woordeboek. Die enigste vormkommentaar wat aangebied word, is dié van lemmateken wat op die leksikale item se ortografiese vorm dui. Geen verdere vormkommentaar, soos uitspraak-inligting, woordsoortaanduiding of morfologiese inligting word verskaf nie. Geen diachroniese identifikasie, definiens, sintagmatiese inligting, ander semantiese inligting, of notas word verskaf nie. Die enigste verduidelikende inligting wat verskaf word, is die polisemiese waarde. Paradigmatiese inligting, in besonder sinonimie, word in sommige gevalle weergegee.

Daar word ook geen onderskeid gemaak tussen polisemiese onderskeidings of homonimiese vorme, soos in die geval van 'n verklarende woordeboek nie en suksesvolle oordrag van betekenisinligting kan dus nie plaasvind nie. Vergelyk in hierdie geval die inskrywing graaf:

graaf

101 Gereedskap

176 Uithaal

355 Landbougereedskap

630 Werktuig

797 Adelstand

Wanneer die inskrywing ontleed word, word tot die gevolgtrekking gekom dat die items gereedskap, uithaal, landbougereedskap en werktuig betrekking het op een leksikale item, naamlik graaf en dat adelstand op 'n ander homonimiese vorm graaf betrekking het.

Die stelling dat die indeks van GT as 'n kriptiese verklarende woordeboek beskou kan word, maak nie voorsiening vir 'n gebruikersgerigte en korrekte inligtingsoordrag nie.

Volgens Botha ("Die Burger", 28.7.98) is die ideale indeks een wat die behoeftes van die meeste gebruikers met die minste moeite bevredig. Daar is sekere beginsels waaraan 'n indeks moet beantwoord voor dit as goed gereken kan word. Botha wys daarop dat 'n indeks in die Britse Standaard van 1976 as "n sistematiese gids tot die opsporing van woorde, konsepte of ander items in boeke, tydskrifte of ander publikasies" omskryf kan word. 'n Indeks bestaan uit "'n reeks inskrywings van onderwerpe wat in 'n orde anders as in die publikasie self, byvoorbeeld alfabeties, verskyn, so gekies dat dit die gebruiker daarvan in staat stel om hulle gou te vind, met aanduiding van waar elke item geleë is." 'n Goeie indeks ontleed konsepte in die boek, en maak daarvan 'n reeks hoofde/inskrywings wat op die terminologie van die boek gebaseer is. 'n Goeie indeks dui ook die verhoudinge tussen konsepte aan deur middel van kruisverwysings en deur inligting wat in die dokument op verskillende plekke voorkom, in verband met mekaar te bring. Inskrywings in 'n indeks word meesal in 'n sistematiese en bruikbare volgorde gerangskik; soms ook volgens 'n bepaalde rubrisering.

Voor die indeks verskyn 'n bladsy waarin die volledige werking van die indeks weer eens aan die gebruiker verduidelik word (daar verskyn ook 'n verduideliking in die voorwerk). Dit is funksioneel en baie gebruikersvriendelik, aangesien dit leiding verskaf aan die gebruiker wat nie die voorwerk gelees het nie en direk 'n leksikale item in die

indeks wil naslaan.

Dieselfde gebruikersgids wat in die voorwerk voorkom, is ook deel van die agterwerk en weer eens dui dit op die hoë premie wat die tesourus op gebruikersvriendelikheid plaas. Indien die gebruiker nie die voorwerk wil raadpleeg nie, kan hy/sy vinnig die gebruikersgids raadpleeg om leiding te kry in die naslaanproses. In die gebruikersgids word die gebruiker spesifiek na die inleiding verwys om meer inligting te bekom.

In die flapteks word meer inligting oor die outeur van GT verskaf. Daar word na sy ondervinding in die linguistiek verwys, asook na vorige publikasies. Dit help om 'n geloofwaardige beeld van GT op te bou, aangesien die skrywer as 'n kenner op sy gebied beskou word. Die gebruiker kan GT met vertroue gebruik en weet dat die korrekte inligting verskaf gaan word. Die foutiewe plasing van 'n kleinletter "d" in plaas van 'n hoofletter wanneer daar na "prof. de Stadler" verwys word, is 'n growwe fout en kan die gebruiker laat twyfel oor die korrektheid daarvan al dan nie. Dit stel die skrywer en die tesourus in 'n swak lig.

Die agterblad van GT vorm 'n baie belangrike komponent van die agterwerk, aangesien dit die reklame vir die tesourus doen. Daar word na die nagenoeg 150 000 inskrywings en 855 konsepkategorieë verwys en die gebruiker word van die tesourus se omvattendheid oortuig. Verder word die gebruiker bewus gemaak van die tipe inligting wat in die tesourus verskaf word en die doel waarvoor dit gebruik kan word. Met die maroen omslag en die inskrywings op die agterblad in geel word die gebruiker se aandag dadelik getrek en kan hy/sy nie die tesourus misluk nie.

Ten slotte kan genoem word dat die voor- en agterwerk van GT baie omvattend en volledig is. Dit is baie gebruikersvriendelik en groot klem word op hulp aan die gebruiker geplaas. Indien die gebruiker van die hulpmiddels gebruik maak, behoort hy maklik die inligting wat hy soek, te vind.

6.3 Gebruikersgerigte inligtingsoordrag

6.3.1 GT se toegangstrukture

GT kan as 'n politoeganklike woordeboek beskou word, aangesien dit oor meer as een toegangstruktuur en soekroete beskik. (Vergelyk Hausmann en Wiegand, 1989 in hierdie verband). Verskillende tipes toegangstrukture bestaan en dit word deur die aard van 'n woordeboek bepaal. Vanweë die aard van 'n tesourus gaan die woordeboek dus in die eerste plek oor 'n tematies-geordende toegangstruktuur beskik. In die geval van GT bestaan daar drie tematies-geordende toegangstrukture, te wete die inhoudsopgawe, die sentrale teks en die klassifikasieplan.

Die inhoudsopgawe lys die verskillende konsepkategorieë waarin die tesourus verdeel is, asook die tien hoofkategorieë. Naas die hoofkategorieë word die konsepnommers verskaf en by die konsepkategorieë word die spesifieke konsepnommer, asook die bladsynommer verskaf. Alhoewel die inhoudsopgawe as deel van die toegangstruktuur beskou moet word, gaan die gebruiker dit nie as 'n soekroete vir die herwinning van kitsinligting gebruik nie, tensy die gebruiker al die lemmas onder 'n spesifieke konsepkategorie wil naslaan, aangesien die verskillende lemmas wat in die makrostruktuur voorkom, nie gelys word nie.

Die tweede tematies-geordende toegangstruktuur van GT is die klassifikasieplan. Daarin word die verskillende hoofkategorieë genommer, die konsepkategorieë met hoofletters genommer en die verskillende lemmas genommer. Met behulp van kleinletters genommer, word verdere tematiëse indelings onder die konsepkategorieë gemaak. Die klassifikasieplan dien as 'n uiteensetting van die konseptuele raamwerk van die woordeboek en die gebruiker kry die verskillende konsepkategorieë en onderafdelings wat in die woordeboek voorkom. Hierdie toegangstruktuur kan as 'n soekroete deur die gebruiker gebruik word om 'n artikel na te slaan, aangesien die nommer van die artikel verskaf word. Dit kan egter nie suksesvol dien as 'n soekroete vir herwinning van kitsinligting deur die gebruiker nie, aangesien verskillende betekenisonderskeidings wat as subparagrafe in artikels verskyn, nie aangedui word

nie en ook nie die bladsynommers waarop dit verskyn nie. In 'n alfabeties-geordende woordeboek is die verskaf van bladsynommers nie belangrik om die toegangstruktuur gebruikersvriendelik te maak nie, maar wel in die geval van 'n tesourus. Die nommers van die konsepkategorieë word wel in vetgedruk aan die regterkant van die bladsy van GT verskaf, maar die aanwesigheid van die bladsynommer aan die linkerkant van die bladsy kan verwarring by die gebruiker veroorsaak, aangesien die gebruiker moontlik nie tussen die twee kan onderskei nie. Die grootste struikelblok by die herwinning van kitsinligting met behulp van hierdie toegangstruktuur is die feit dat die inligting tematies georden is.

Die tweede tipe toegangstruktuur van GT is 'n inisiele-alfabetiese een. Aangesien tesouri nie 'n tradisionele alfabetiese toegangstruktuur het wat as 'n maklike soekroete vir inligting dien nie, het GT 'n gebruikersgerigte hulpmiddel, naamlik 'n alfabeties-geordende indeks. Die tematies-geordende toegangstruktuur bemoeilik die naslaan van leksikale items deur die gebruiker, maar die alfabetiese indeks maak GT meer toeganklik vir die gebruiker. In die alfabetiese indeks word die leksikale items alfabeties gerangskik met verwysing na die nommer en die konsepkategorie waarin dit voorkom. Die gebruiker soek dan die nommer van die konsepkategorie op deur na die vetgedrukte nommers aan die regterkant van die bladsy te kyk. Die indeks kan dus as die kitstoegangstruktuur van GT beskou word. Weer eens word geen onderafdelings wat in die artikels voorkom of bladsynommers verskaf nie en die gebruiker word in die duister daaroor gelaat. In die indeks verskyn die eerste leksikale item op die linkerbladsy aan die bokant links van die bladsy en die laaste leksikale item op die regterbladsy aan die bokant regs van die bladsy. Dit dien as gebruikersvriendelike hulpmiddel vir die gebruiker om 'n leksikale item op sy alfabetiese indeks te vind. Die werking van die indeks word volledig aan die gebruiker verduidelik en sodoende word die gebruikersvriendelikheid van GT baie verhoog.

Met behulp van die eksterne toegangstrukture (inhoudsopgawe, klassifikasieplan en indeks) bereik die gebruiker 'n artikel in GT. 'n Nommer van die konsepkategorie en die naam van die konsepkategorie in vetgedruk maak deel van die eksterne toegangstruktuur uit. Volgens Hausmann en Wiegand (1989: 349) is die sentrale

adres van 'n woordeboek die leksikale item wat vorm gee aan die lemmateken en dus die lemma. Die leksikale item wat in die tesourus bewerk word, word dus 'n lemma genoem. Die lemmateken word verder leksikografies bewerk. Die lemma stel die lemmateken in die artikel voor deur dit te benoem. Wanneer die adres die lemma is, word dit lemmatiese adressering genoem. Indien al die leksikale items tot die lemma geadresseer is, is dit volledige lemmatiese adressering. In 'n tesourus is die leksikografiese ontwerp anders as in 'n alfabeties-geordende woordeboek. Leksikale items word volgens semantiese velde ingedeel en tematies georden. In die geval van GT is 'n klassifikasieplan opgestel en leksikale items word daarvolgens ingedeel.

E. TYD

a. TYD IN DIE ALGEMEEN

37. Tydruimte

s.nw. tyd...

tydeenhede (artikel verkort)

In die voorbeeld is tyd 'n afdeling in die klassifikasieplan en tyd in die algemeen 'n subafdeling. Binne die subafdeling kom verdere verdelings voor, byvoorbeeld tydruimte. In hierdie geval is tydruimte 'n sleutelbegrip wat behandel word en dit tree dus as lemma op. Hier is lemmatiese adressering ter sprake, aangesien al die leksikale items wat gelys word, aan die lemma geadresseer is. Binne die mikrostruktuur vind egter topiekwisseling plaas en ander mikrostruktuurelemente, byvoorbeeld tyd en tydeenhede wat sleutel terme in subparagrafe vorm, word die adres van die inligtingsoordrag. Hierdie tipe adresseringsprosedure staan as nielemmatiese adressering bekend (Hausmann en Wiegand, 1989: 349).

Die artikel begin met 'n woordsoortlike aanduiding in vetgedruk en die goedingelike gebruiker kan die soekroete vergemaklik en vinnig by die verlangde woordsoortaanduiding uitkom. Hy verlaat dan die eksterne soekroete en in plaas daarvan om deur die hele interne soekroete te beweeg, beweeg hy direk tot by die bepaalde woordsoortaanduiding en gaan dan die volgende gedeelte van die soekroete binne. Volgens die toeliggende aantekeninge word die volgorde van woordsoortlike

kategorieë deur die leksikale item bepaal; indien dit byvoorbeeld 'n werkwoordelike konsep is, word die werkwoord eerste genoem. Indien die gebruiker homself/haarself nie van die toeliggende aantekeninge vergewis nie, kan dit vir hom voorkom of die volgorde van woordsoortaanduiding na willekeur is.

Binne die artikel vertoon die seekroete 'n bepaalde organisasie wat ook in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik word. Daar kan 'n paar kleiner paragrawe binne die woordsoortartikel wees wat semantiese onderafdelings aantoon. Hierdie subparagrawe word duidelik in die seekroete gemerk deur die eerste leksikale item kursief te druk.

Verskeie tipografiese konvensies kom in die tesourus voor en weer eens is dit goed aan die gebruiker in die toeliggende aantekeninge verduidelik. Indien die gebruiker met GT se tipografiese konvensies bekend is, word die seekroete vir hom baie vergemaklik. 'n Komma skei die leksikale items in 'n artikel. 'n Kommapunt word gebruik om fyner onderskeidings van mekaar te skei en om uitdrukkings van mekaar te onderskei. Inligting tussen hakies kom in die volgende gevalle voor: kursiewe inligting tussen hakies in gebruiksetikette wat die gebruiker waarsku dat 'n bepaalde leksikale item se gebruik beperk is tot bepaalde taalgebruiksituasies of kontekste; betekenis- of gebruikseleiding word aangedui en om spellingvariante aan te dui. Soms word 'n dubbele koppelteken aan die einde van 'n reël gebruik om aan te dui dat die leksikale item nie bloot aan die einde van die reël afgebreek is nie, maar dat dit wel met 'n koppelteken gespel moet word. Kruisverwysings in 'n paragraaf word aangedui in die vorm van die syfer van die paragraaf waarna verwys word en hiermee word aangedui dat 'n bepaalde leksikale item ook in ander paragrawe verskyn. Die lemma waarna verwys word, volg op die syfer. Indien die gebruiker van GT die moeite doen om die toeliggende aantekeninge te lees, kan die seekroetes goed toeganklik vir hom gemaak word. Aangesien die gebruiker van 'n tesourus oor redelik gesofistikeerde naslaanvaardighede beskik, behoort daar nie probleme te wees met die vind van inligting indien hy/sy met die seekroetes bekend is nie. Daar is reeds gewys op die probleme wat ontstaan by die gebruik van die tematiesgeordende toegangstruktuur van GT.

6.3.2 Kontekstuele leiding in GT

Volgens Marello (1989 : 1083) is 'n tesourus 'n woordeboek waarin die leksikale items gerangskik word met inagneming van hulle verhouding tot bepaalde konsepte of konsepkategorieë, maar ook met inagneming van hul onderlinge betekenisbetrekkinge. In 'n tesourus word die struktuur van die woordeskat en die besondere verhoudings wat bestaan tussen die leksikale items in daardie woordeskat op die voorgrond geplaas. 'n Woordeskat vertoon 'n bepaalde struktuur waarbinne die verskillende leksikale items op grond van veral hulle betekenis met mekaar saamhang. Veral vier betrekkinge kan binne hierdie struktuur onderskei word: sinonimie, hiponimie, meronimie en teenoorgesteldheid.

Drie soorte tesouri kan onderskei word, naamlik kumulatiewe, verklarende en vertalende tesouri. GT is 'n kumulatiewe tesourus en leksikale items word onder 'n bepaalde konsep gerangskik sonder om vir hulle betekenisverklarings aan te bied. In die voorwerk van GT word genoem dat dit veral tot sy reg sal kom as die tesourus saam met 'n goeie verklarende woordeboek gebruik word.

Hiponimie is een van die leksikale betrekkinge wat in 'n tesourus aangedui word en in die voorwerk van GT word dit pertinent genoem. In die tesourus word daar egter geen leiding aan die gebruiker verskaf ten opsigte van hiponimiese betrekkinge tussen leksikale items nie. Spesifieke hiponimiese betrekkinge word nie aangedui nie. In die geval van waterdier kan amfibie in die eerste plek as 'n sinoniem beskou word, maar dit kan ook as subordinaat van die superordinaat waterdier dien. Daar word nie duidelike kontekstuele leiding ten opsigte van die hiponimiese betrekking tussen die leksikale items aan die gebruiker verskaf nie. Die volgende subafdelings van die lemma waterdier kan almal as subordinate van die hiponiem waterdier beskou word: manteldier, skulpdier, seekat, seeanemoon, koraal, seewurm, strandluis, vis, varswatervis, seevis en watersoogdiere. Die semantiese betrekkinge tussen die leksikale items gaan dus vir die gebruiker verlore. Dieselfde geld die leksikale items soogdier, reptiel, voël, oerdier, insek, groenteverbouing, vrugteverbouing en hul subordinate. Die leksikograaf kan die probleem oplos deur slegs van 'n tipografiese

konvensie wat in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik word, gebruik te maak om 'n hiponimiese betrekking aan te dui. Hier volg 'n voorbeeld van 'n artikel uit GT:

362 – 363

bokaak, mandibel, mandibula, gelede oog, rostrum, poot, looppoot, roeipoot, roeiertjie, kaakpoot, knyper, kela, buik, buikstreek, abdomen, stert, telson, stertvoet **krap**, varswaterkrap, seekrap, kluisenaarskrap, bruinrotskrap, spookkrap, swemmende krap, kreef, varswaterkreef, rivierkreef, seekreef, scampi, stekelkreef, garnaal, steurgarnaal, krewel, modderkrewel, kap- per, kril, planktonkrefie; seeluis, seepok

363. Waterdier

s.nw. **waterdier**, amfibie

manteldier, ongewerwelde seedier, rooi-aas, palprooi-aas

amfibie, amfibiese dier, paddavis, padda, skurwepadda, brulpadda, reënpadda, groot reënpadda, janblom, donderpadda, blaas- op, salamander, salmander

skulpdier, mollusk, weekdier, ongewer- welde, ongewerwelde dier, slak 361, water- slak, seeslak, wulk, porseleinslak; **naaktslak**; kauri, kouri, kourie, kinkhoring, nautilus, papiernautilusskulp, keëlskulp, **margin- skulp**, ploegskulp, ramshoringskulp, bor- relvlotskulp, gesiggieskulp, kton; alikreuk- kel, tolskulp, tulbandskulp; oester, oesterskulp, katoog, mossel, hardedopmos- sel, **sagtedopmossel**, klipmossel, valsklip- mossel, witmossel, swartmossel, **kam- mossel**, venusmossel, **gapermossel**, pyp- mossel, sleutelgatmossel, pantoffelmossel; perlemoen, perlemoer, klipkous, siffie, neriet

seekat, agarm, oktopus, inkvis, tjokka

seeanemoon, seeroos, seekastaiing, see- komkommer, seester, slangster, veester, bloublasie

koraal, koraaldier, sagte koraal, steenko- raal, horingkoraal; spons, seespons

seewurm, gesegmenteerde wurm, platwurm, bloedwurm, mosselwurm, rifwurm, waaierwurm

strandluis, strandvlooi

vis, **seavis**, pelagiese vis, varswatervis, beenvis, kraakbeenvis, roofvis, eetvis, heng- elvis, lynvis, sportvis; vin, stekelvin, rugvin, eerste rugvin, dorsale vin, tweede rugvin, stert, stertvin, anaalvin, buikvin, borsvin, sylvin, kieu, kief, brangieë (*mv.*), kieudeksel, kiefdeksel, kieu spleet, kieu boog, kieu draad, kieu kammetjie, kieu hark, halfkieu, asem- halingsgat (walvis), spuitgat (walvis), neus-

364 – 365

gat (walvis), skub, grom (ingewande), graat, visbeentjie

varswatervis, baars, stekelbaars, baber, bar- ber, brasem, forel, geelvis, karper, ghelie- mientjie, slymvis, paling, rivierpaling, goudvis, goudvissie

seevis, blaasop, blaasoppie, baardman, bel- man, biskop, witbiskop, mosselkraker, sandbloue, beenbek, poenskop, dassie, kol- stert, glasvis, heilbot, jakopewer, knorhaan, leervis, marlyn, bottervis, pampelmoes, pompelmoes, selakant, panga, dikbekkie, platvis, spiering, seeperdjie, springer, tien- ponder, stompnus, strepie, mooiooi- entjie, tjor-tjor, skol, varkbek, varkie, wildeperd, bontrok; eetvis, ansjovis, mog- gel, baars, brikwabaars, aartappelbaars, elf, galjoen, bandgaljoen, bastergaljoen, kraai- bek, knorder, gespikkelde knorder, spies- knorder, grys knorder, geelbek, Kaapse salm, harder, suidelike harder, haring, haringvis, hottentotsvis, jandorie, geelstert, albakoer, halfkoord, tuna, geelvintuna, langvintuna, streepenstuna, kabeljou, stompnuskabel- jou, snapperkabeljou, kob, daga, kleinka- beljou, nondi, klipkabeljou, katonkel, knorhaan, koningvis, koningklipvis, ko- ningklip, makriel, marsbanker, masbanker, pelser, sardyn, sardien, sardientjie, roman, rooi roman, rooibaardman, rooiharder, salm, baber, seebaber, wit seebaber, silwer- vis, doppie, skelvis, skotsman, slimjannie, snoek, steenbras, witsteenbras, rooiste- enbras, janbruin, blouoog, tambryn, biskop, daeraad, steentjie, stokvis, stompnus, witstompnus, rooistompnus, tarbot, tong, tongvis; roofvis, kabeljou, marlyn, pylstert, pylstertvis, elektriese pylstert, rog, saagvis, swaardvis, seilvis, seeduiwel, monnikvis, barrakuda, kapteinvis, snoek, haai, withaai, widdoodshaai, walvishaai, Zambesishaai, duisterhaai, kortvin-mako, tierhaai, skeur- tandhaai, hamerkophaai, blouvinhaai, vaalhaai, spierhaai, koeihaai, seskiefhaai, sebrahaai, sandhaai, gevlekte sandhaai, sandkruiper, aashaai, seehond, hondshaai, see- engel, engelvis, seepaling, snoekpaling, heuningkoek-bontpaling, sidderaal, lam- prei, prikvis; getypoelvis, klipvis, dikkop, band-dikkop, blennie, kamkopblennie, suigvis, klipsuier, jellievis, kwal, drilvis, ribkwal

watersoogdiere, walvis 366, baleinwalvis,

Teenoorgesteldheid is nog 'n semantiese betrekking waarvoor daar in die tesourus voorsiening gemaak word, maar wat nie pertinent onder die gebruiker se aandag gebring word nie. Indien daar 'n betrekking van teenoorgesteldheid tussen die leksikale items bestaan, volg hul op mekaar in die klassifikasieplan en in die tesourusgedeelte. Alle leksikale items wat op mekaar volg, staan egter nie in 'n betrekking van teenoorgesteldheid ten opsigte van mekaar nie. Die volgende lemmas volg op mekaar en staan in 'n betrekking van teenoorgesteldheid ten opsigte van mekaar: (158) opstyg - (159) neerdaal, (161) bedek - (162) ontbloot, (211) opgaan - (212) afgaan, (249) lewe - (250) dood, (631) nodig - (632) onnodig, (633) nuttig - (634) nutteloos.

Betrekkings van teenoorgesteldheid word regdeur GT aangetref, maar dit word ongelukkig nie pertinent aan die gebruiker gestel nie. Indien die gebruiker byvoorbeeld die klassifikasieplan gaan lees, gaan hy op 'n magdom van teenoorgesteldes afkom wat vindbaar is, aangesien hulle in numeriese volgorde is en langs mekaar in die klassifikasieplan voorkom. Dit is baie nuttige inligting oor die leksikon wat by die onoplettende gebruiker verbygaan, aangesien dit nie pertinent onder sy aandag gebring word nie. Die gebruik van struktuurmerkers kan hier van groot waarde wees, aangesien dit gebruik kan word om betrekkinge van teenoorgesteldheid vir die gebruiker aan te dui.

Die tesourusopsteller kan die probleem oorbrug deur op 'n konsekwente wyse gebruik te maak van kruisverwysings, wat in die toeliggende aantekeninge aan die gebruiker verduidelik is, om die betrekkinge aan te dui. Te wyte aan te min kontekstuele leiding kan die gebruiker tans nie GT tot sy volle potensiaal gebruik nie.

Die leksikale betrekking wat die meeste in 'n tesourus figureer, is dié van sinonimie tussen leksikale items. In elke artikel word egter nie sinonieme of naby-sinonieme van die lemma verskaf nie, vergelyk byvoorbeeld **atletiekbroke** wat 'n subparagraaf onder atletiek vorm. Daar kom atletiekfrokke, atletiekskoen, hardloopskoen, spykerskoen, wegspringblokke, skyf, werpskyf, diskus, gewig, spies, hamer, hoogspringpale, dwarlat, paalspringtoerusting, paal, springpaal, springstok, hekkie, stophorlosie voor. Nie een van die leksikale items is sinonieme van mekaar nie. Leksikale items word

bymekaar gebondel in 'n artikel en geen kontekstuele leiding ten opsigte van hul gebruik of betekenis word aan die gebruiker verskaf nie.

In die artikel 590 bestuur kom die subartikel regeer, wat 'n subparagraaf vorm, voor. Die eerste ag leksikale items wat as inskrywings verskaf word, kan as sinonieme van mekaar beskou word, naamlik: gesag uitoefen, staatsgesag uitoefen, die land bestuur, die bewind voer, heers, heerskappy voer, bevel voer. Dan volg 'n hele aantal leksikale items wat nie sinoniem aan regeer is nie. Geen konteksleiding word verskaf nie en die gebruiker word in die duister gelaat oor hul semantiese betrekking met die lemma regeer en met mekaar. Die volgende leksikale items volg na die kommapunt (wat fyner betekenisonderskeidings aandui): politiek bedryf, verpolitiseer, institusioneeliseer, demokratiseer, nasionaliseer, privatiseer, die gesag sentraliseer, desentraliseer, gesag afwentel, sit (die parlement), in sitting wees, debat voer (parlementêre - -), 'n spreekbeurt neem, eerste lesing van 'n wetsontwerp hou, promulgeer ('n wet-), afkondig ('n wet -), interpelleer, 'n regering saamstel, 'n portefeulje hê, van portefeulje verander.

'n Verdere onderskeid kan tussen die leksikale items getref word met behulp van 'n struktuurmerker. Die simbool $\diamond$ kan byvoorbeeld gebruik word om leksikale items wat semanties nader aan mekaar verwant is, te groepeer. Konteksleiding kan tussen hakies verskaf word. Die res van die artikel kan as volg daar uitsien:

politiek bedryf $\diamond$ verpolitiseer ('n saak) $\diamond$ institusioneeliseer (instel), saamstel (regering), sentraliseer, desentraliseer, (gesag) afwentel $\diamond$ demokratiseer, nasionaliseer, privatiseer $\diamond$ sit (parlement), in sitting wees, (parlementêre) debat voer, spreekbeurt neem, interpelleer, eerste lesing van wetsontwerp hou $\diamond$ (wet) afkondig of promulgeer $\diamond$ 'n portefeulje hê, van portefeulje verander.

Die leksikograaf kan van sekere leksikografiese konvensies gebruik maak om aan te dui dat 'n saak wat genoem word, byvoorbeeld op meer as een leksikale item in die semantiese veld betrekking het en sodoende kan ruimte in die tesourus bespaar word (wat dikwels 'n eis van uitgewers is). Die plekhoudersimbool $\sim$ kan byvoorbeeld in die

laaste reël gebruik word om aan te dui dat portefeulje herhaal word in 'n portefeulje hê en van portefeulje verander. Die gebruik daarvan moet aan die gebruiker verduidelik word.

'n Struktuurmerker (-) word tans gebruik om aan te dui dat die leksikale item in die voorbeeld tussen hakies herhaal word. Dit word nie aan die gebruiker verduidelik nie en die gebruiker ontvang dus nie leiding in hierdie verband nie.

Van die leksikale items wat in die artikel saamgebondel is, kan as teenoorgesteldes van mekaar beskou word en nie as sinonieme of naby-sinonieme nie, vergelyk nasionaliseer en privatiseer, die gesag sentraliseer en desentraliseer. Die leksikograaf maak nie melding van die betekenisbetrekkinge nie en die inligting is verlore vir die gebruiker.

In die geval van onderdanigheid (onder 589 dien) word die volgende leksikale items verskaf: onderdanigheid, onderworpenheid, subordinasie, ondergeskiktheid, gehoorsaamheid, inskiklikheid, geseglikheid, nederigheid, volgsaamheid, gebondenheid, knegskap, slaafsheid, slawerny, juk. Van die fyner nuanseverskille tussen byvoorbeeld inskiklikheid en slaafsheid, volgsaamheid en knegskap, subordinasie en slawerny word daar nie melding gemaak nie. Geen leiding word in hierdie verband aan die gebruiker verskaf nie en die indruk kan geskep word dat daar 'n volledige sinonimiese betrekking tussen die items kan bestaan.

In die artikel maghebber word byvoorbeeld maghebbend en magsbehep gemeld. Hulle word weliswaar met 'n kommapunt geskei en eersgenoemde kom in die begin van die artikel voor en laasgenoemde aan die einde, maar daar word nie met behulp van konteksleiding voorsiening gemaak vir onderskeiding tussen die twee nie. Die gebruiker sal 'n verklarende woordeboek moet raadpleeg vir die inligting.

'n Probleem met die gebrek aan konteksleiding ontstaan wanneer 'n aantal leksikale items slegs met behulp van kommas geskei word en daar nie 'n aanduiding van die betekenisverskille is nie. Vergelyk die gevalle van kok (419 Voedselbereiding) en

predikant in hierdie verband.

kok, koksmaat, sjef, bereider, spysenier, huishoudkundige

Daar bestaan egter byvoorbeeld groot nuanseverskille tussen 'n sjef en 'n koksmaat, 'n bereider en 'n spysenier en 'n huishoudkundige en 'n koksmaat. Die leksikograaf gee nie rekenskap van hierdie verskille nie, alhoewel dit sy plig is om sy gebruiker daarvoor in te lig en dus voldoende gebruiksleiding te verskaf. Deur aan te dui waar die persone werk, byvoorbeeld 'n sjef in 'n hotel en 'n koksmaat op 'n skip, word baie gebruiksleiding verskaf. Daar kan ook na hul professionele opleiding of die gebrek daaraan verwys word.

predikant 852, dominee, herder, sieleherder, prediker 852., hulpprediker, lekeprediker, straatprediker, leraar, lerares, hulpleraar, hulpleres, wyksleraar, wyksleres, kapelaan, weermagkapelaan, polisiekapelaan, evangeliedienaar, eerwaarde, pastoor, pastor, priester, priesteres, vader, monseigneur, pater, deken, aartsdeken, biskop 852, aartsbiskop, kardinaal, pous, rabbi, ghoeroe, imam, chatieb, geestelike, sendeling, sendingwerker, sendingwerkster, straatwerker, apostel, dissipel, ouderling, ouderlingsvrou, diakonie, diaken, diakones, diakensvrou, altaardienaar, koster, kosterin, orrelis, orreliste, kerkorrelis

Daar bestaan nuanseverskille tussen byvoorbeeld 'n sieleherder en 'n prediker, 'n hulpprediker en 'n lekeprediker, 'n straatprediker en 'n leraar, 'n wykslerares en 'n kapelaan, 'n evangeliedienaar en 'n eerwaarde. Dit is van die talle voorbeelde van semanties-verwante woorde wat langs mekaar gegroepeer word en slegs met behulp van kommas van mekaar geskei word. Dit laat die gebruiker onder die indruk dat hulle naby-sinonieme of sinonieme is, terwyl dit nie die geval is nie. 'n Gebrek aan konteksleiding veroorsaak dat gebrekkige inligtingsoordrag plaasvind en dat die gebruiker nie voldoende leiding ontvang nie.

Volgens die toeliggende aantekeninge skei kommas leksikale items in 'n artikel en kommapunte word gebruik om fyner onderskeidings aan te dui. Die gebruik van

kommapunte is dus baie belangrik, aangesien dit gebruik word om verskillende groepe leksikale items te verdeel, aangesien daar 'n betekenisverskil tussen die onderskeie groepe is. Die toeligting in verband met die gebruik van die tipografiese konvensies in hierdie verband is nie voldoende nie, aangesien die gebruiker nie weet of daar 'n sinonimiese betrekking al dan nie tussen die leksikale items bestaan nie. Die gebruiker weet ook nie in watter volgorde, indien enige, die leksikale items verskaf word nie.

Vergelyk die leksikale items in die artikel van natuurlike teken met merk as subparagraaf: kol, vlek, streep, lyn, krap, krapmerk, skraap, afdruksel, indruksel, prent, beeld, vingermerk, vingerafdruk, duimafdruk, spoor, voetspoor, voetstap, hoefspoor, hoefmerk, sleepsel, sleepspoor, spikkelspoor, moet (ong.); daktiloskopies. In hierdie artikel kan kol en vlek, streep en lyn, krapmerk en skraap as sinonieme beskou word, maar geen kontekstuele leiding in hierdie verband word aan die gebruiker verskaf nie. Verder kan duimafdruk as 'n subordinaat van vingerafdruk en voetspoor as 'n subordinaat van spoor beskou word, maar geen leiding word aan die gebruiker verskaf nie.

Alhoewel leksikale items tot dieselfde semantiese veld behoort, word hul bymekaar gebondel in groot en losse groepe en geen leiding word aan die gebruiker verskaf oor hul presiese betekenis en toepassing nie. Daar word nie voldoende tussen die betekenis en die gebruik van die leksikale items gediskrimineer nie. Die volle semantiese prentjie word dus nie aan die gebruiker verskaf nie. Met slegs 'n paar innovasies kan die saak reggestel word en 'n baie beter tesourus kan aan die gebruiker gebied word. Daar kan op 'n deurlopende basis konteksleiding aan die gebruiker verskaf word, veral met die gebruik van etikette of ingevoegde tekste. Konteksleiding waar 'n leksikale item gekwalifiseer word deur verdere semantiese onderskeidings te verskaf, kan ook tussen hakies na die spesifieke leksikale item voorsien word.

6.4 'n Moontlike model vir 'n gebruikersgerigte tesourus

Die samesteller van GT moet homself die vraag afvra of die primêre behoefte van die tesourusgebruiker nie ook is om konteksleiding te ontvang nie. Die manier waarop

leksikale items gelys word, maak dit nie vir die gebruiker moontlik om te onderskei watter leksikale items nie onderling vervangbaar is nie. Dit is as gevolg van 'n gebruikersonvriendelike inligtingsaanbod en die gebruiker ontvang nie 'n duidelike aanduiding van die gebruik van die leksikale items nie.

Die samehang in die leksikon moet vir die gebruiker van GT gekontekstualiseer word. Die byvoeging van konteks vorme sal 'n aanpassing in die mikrostruktuur te weeg bring. Deur middel van kontekstualisering sal 'n verhoging in die inligtingsdigtheid plaasvind, maar beter gebruiksheid sal steeds aan die gebruiker verskaf word en dit behoort die hoofdoel van GT te wees.

Daar kan ook herbesin word oor die konsepkategorieë en die aantal konsepkategorieë wat in GT gebruik is. Die vermeerdering van die kategorieë kan tot beter inligtingsoordrag aan die gebruiker lei, aangesien die toegangsroetes daardeur vermeerder word. Dit sal 'n gebruikersvriendeliker tesourus tot gevolg hê.

SLOT

Die gebruikersperspektief in die Afrikaanse leksikografie is oor 'n breë spektrum nagegaan deurdat daar na verskeie Afrikaanse woordeboeke in die studie verwys is. In hierdie studie gaan dit, vanuit 'n gebruikskundige hoek beskou, om die kwaliteit van die woordeboekteks. Daar is verskillende maniere om tekskwaliteit te toets, waarvan die drie vernaamstes die volgende is: ekspertgerigte metodes, lesergerigte metodes en teksgerigte metodes. In die studie is telkens van eersgenoemde en laasgenoemde metodes gebruik gemaak. Daar is weliswaar nie van lesergerigte toetsing gebruik gemaak nie. Die belangrikheid van lesergerigte toetsing om sommige oordele op 'n empiriese grondslag te bevestig kan nie onderskat word nie en dit vorm deel van verdere navorsing wat deur die navorser onderneem kan word. Die navorser is bewus van die besondere spanning tussen teorie en praktyk, ook wat sommige aanbevelings betref wat gemaak word en dit kan as onderwerp dien vir verdere navorsing. Hierdie proefskrif het 'n verkennende aard en moet gesien word as 'n vertrekpunt vir die gesprek oor die gebruiker in die Afrikaanse leksikografie.

Afrikaanse woordeboeke toon 'n mate van gebruikersvriendelikheid. Woordeboeke soos WAT en HAT het met latere uitgawes verbeter en sekere gebruikersvriendeliker veranderings aangebring. Woordeboeke soos BA, RD en GT is van meet af opgestel met 'n sekere teikengroep in gedagte en daar is aan sekere behoeftes van die teikengroep voldoen. Daar is steeds 'n tekort aan gebruikersgerigte navorsing by Afrikaanse woordeboekeenhede en woordeboekopstellers, met die gevolg dat daar nie volkome gebruikersvriendelike woordeboeke in Afrikaans bestaan nie. Woordeboekeenhede word aangeraai om gebruikersgerigte navorsing en beplanning te onderneem ten einde 'n gebruikersvriendelike produk te verseker. Met inagneming van metaleksikografiese navorsing kan spesifieke gebruikersvriendelike meganismes in woordeboeke geïmplementeer word om die gebruiker meer ter wille te wees. Die toegangstrukture van Afrikaanse woordeboeke kan byvoorbeeld aangepas word ten einde die woordeboeke meer gebruikerstoeganklik en -vriendelik te maak.

Ten tweede moet daar gepoog word om 'n woordeboekkultuur in Suid-Afrika te vestig. Die taalgemeenskap moet leksikografies opgevoed word met behulp van voldoende woordeboekonderrig in skole en opvoedkundige mediadekking. Opleiding kan aan opvoeders en leksikograwe verskaf word ten einde 'n woordeboekkultuur onder leerlinge te skep. Die strewe is om 'n goedingeligte woordeboekgebruiker met ontwikkelde naslaanvaardighede te hê wat sy/haar woordeboekbehoefte onder die aandag van leksikograwe bring ten einde 'n wisselwerking tussen taalgemeenskaplike behoeftes en woordeboekrealiteite te verseker. 'n Taalgemeenskap en 'n woordeboekeenhed behoort teoreties te kan saamwerk aan 'n gebruikersvriendelike woordeboek. Die taalgemeenskap moet dan oor 'n hoë leksikografiese opvoedingspeil beskik om inligting in 'n woordeboek voldoende te ontsluit en die woordeboekeenhed moet die gemeenskap se leksikografiese behoeftes in ag neem tydens die opstel van die woordeboek.

BIBLIOGRAFIE

Woordeboeke

- Allen, R.E. 1990. *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Oxford: Clarendon Press.
- Boshoff, S.P.E. et al. 1986. 1964. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. Kaapstad: Nasou.
- Bosman, D.B. et al. 1984. *Tweetalige Woordeboek/Bilingual Dictionary*. Kaapstad: Tafelberg.
- Branford, W. en J. 1991. *Dictionary of South African English*. Kaapstad: Oxford University Press.
- Brouwers, L. 1928. *Het juiste woord*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij.
- De Villiers, M. et al. 1987. *Nasionale Woordeboek*. Kaapstad: Nasou.
- De Vries, M. et al. (reds.) 1882-. *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Den Haag: M.Nijhoff.
- De Stadler, L.G. en A. de Stadler. 1994. *Groot Tesourus van Afrikaans*. Halfweghuis: Southern Boekuitgewers.
- Gouws, R., I. Feinauer en F. Ponelis. 1994. *Basiswoordeboek van Afrikaans*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Gove, P.B. 1961. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster.
- Grobbelaar, P. (red.) 1987. *Reader's Digest Afrikaans-Engelse Woordeboek/English-Afrikaans Dictionary*. Kaapstad: The Reader's Digest Association.

Hornby, A.S. 1980. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.

Kritzinger, M.S.B. en F.J. Labuschagne. 1980. *Verklarende Afrikaanse Woordeboek*. Pretoria: Van Schaik.

Louw, J.P. en E.Nida. 1988. *Greek-English Lexicon of the New Testament based on Semantic Domains*. New York: United Bible Societies.

Odendal, F.F. 1979. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Doornfontein: Perskor.

Proctor, P. (red.) 1978. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow: Longman.

Schoonees, P.C./Snijman, F.J./Hauptfleisch, D.C./Van Schalkwyk, D.J. (reds.) 1951-1994. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Pretoria: Staatsdrukker.

Sinclair, J.M.(red.) 1987. *Collins Cobuild English Dictionary*. Londen: Sinclair.

Takebayashi, S. and Y. Kojima (red.) 1990. *Kenkyuasha's Lighthouse English-Japanese Dictionary*. Tokio: Kenkyuash.

Van der Merwe, H.J.J.M. en F.A. Ponelis. 1982. *Die Korrekte Woord*. Pretoria: Van Schaik.

Van Schalkwyk, D.J.(red.) 1994. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Deel IX. Stellenbosch: Buro van die WAT.

Ander bronne

Aisenstadt, E. 1979. Collocability restrictions in dictionaries. *ITL* 45-46: 71-74.

Alberts, M. 1990. *'n Bepaling van Afrikaanse vakleksikografiese behoeftes*. Ongepubliseerde D. Litt et Phil-proefskrif, Universiteit van Suid-Afrika.

Alberts, M. 1992. Behoeftebepaling in die leksikografie. *Lexikos* 2: 1-27.

Al-Kasimi, A.M. 1977. Typological classification of Bilingual Dictionaries in Brill, E.J., *Linguistics and Bilingual Dictionaries*. Leiden: E.J. Brill: 12-18.

Al-Kasimi, A.M. 1979. Problems of technology in Arabic lexicography. *ITL* 45-46: 111-118.

Atkins, B.T. 1985. Monolingual and Bilingual Learners' Dictionaries: a comparison, in Ilson (red.) *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press :15-24.

Ayto, J.R.1983. On specifying meaning, in Hartmann, R.R.K. (red.) 1983: 89-98.

Barnhart, C.L. 1962. Problems in editing commercial dictionaries, in Householder, F.W. et al (reds.) *Problems in Lexicography*. Bloomington: 161-181.

Barone, R. 1979. On the use of the Advanced Learner's Dictionary of Current English. *Rassegna italiana di linguistica applicata* II (1979). :187-194.

Baxter, J. 1980. The Dictionary and Vocabulary Behavior: a Single Word or a Handful? *Tesol Quarterly* Vol XIV no 3: 325-336.

Beattie, N. 1973. Teaching Dictionary use. *Journal of the Modern Language Association* vol.iv: 161- 168.

- Béjoint, H. 1979. The use of informants in dictionary-making. *ITL* 45-46: 25-30.
- Béjoint, H. 1980. The Foreign Student's use of Monolingual English Dictionaries: A study of Language Needs and Reference Skills. *Applied Linguistics* 2 (3): 207-222.
- Béjoint, H. 1981. The foreign student's use of monolingual English dictionaries: a study of language needs and reference skills. *Applied Linguistics* 2. 1981: 207- 222.
- Béjoint, H. 1987. The value of the dictionary in vocabulary acquisition, in Cowie, A. (red.) *The dictionary and the Language Learner*. Tübingen: Niemeyer: 97- 104.
- Béjoint, H. 1989-91. The teaching of Dictionary Use: Present State and Future Tasks, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 208-212.
- Béjoint, H. en A. Moulin. 1987. The Place of the Dictionary in an EFL-programme, in Cowie, A.P. (red.). 1987: 97-114.
- Benbow, T. 1986. User Survey Report. Oxford. Waterloo, Ontario.
- Bergenholtz, H. 1985. Vom wissenschaftlichen Wörterbuch zum Lernerwörterbuch. *Lexicographica Series Maior* 3: 225-256.
- Bergenholtz, H. en J. Mugdan. 1989 -91. Formen und Problem der Datenerhebung II: Gegenwartsbezogene synchronische Wörterbücher, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 1611-1622.
- Beyer, H.L. 1995. *Die leksikografiese hantering van morfologiese gemerkte geslagsopposisiepare in Afrikaanse woordeboeke, met spesifieke verwysing na die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Ongepubliseerde M.A. tesis: Universiteit van Stellenbosch.
- Blom, A. 1980. *'n Teoretiese model vir die bestudering van die inligtingsbehoefte van wetenskaplikes*. Ongepubliseerde D.Litt. proefskrif. Randse Afrikaanse Universiteit.

- Bogaards, P. 1994. Leerwoordenboeken in het Taleonderwijs. *Levende Talen* 490: 264- 269.
- Botha, W.F. 1991. Die lemmatisering van uitdrukkings in verklarende Afrikaanse woordeboeke. *Lexikos* 1: 20-36.
- Botha, W.F. 1996. Die WAT en etimologie: Word die kringloop voltooi?, *Lexikos* 6: 159-170.
- Branford, W. 1981. The Lexicographer and Society, in Sinclair, A.J.L. (red.): 17- 32.
- Burnett, L.S. 1979. Lexicographical problems in the treatment of some linguistic terms in a supplement to the OED. *ITL* 45-46: 19-24.
- Carstens, A. 1995. Language teaching and dictionary use: an overview. *Lexikos* 5:105-116.
- Chapman, R.L. 1974. Roget's Thesaurus and Semantic Structure: A proposal for Work. *Language Sciences* 31: 27-31.
- Combrink, J. 1979. Die sesde deel van die WAT. *Standpunte* 140 (32/2): 49-64.
- Copi, I. 1972. *Introduction to Logic*. New York: Macmillan.
- Cowie, A.P. 1979. The treatment of polysemy in the design of a learner's dictionary. *ITL* 45-46: 82-88.
- Cowie, A.P. 1981. Lexicography and its pedagogic applications. *Applied Linguistics* 2 (3): 203- 303.
- Cowie, A.P. 1984. EFL Dictionaries: Past achievements and present needs *Lexicographica Series Maior / Lexeter '83 Proceedings*: 155-164.
- Cowie, A.P. (red.) 1987. *The Dictionary and the Language Learner*. Tübingen: Max Niemeyer.

- Crystal, D. 1986. The ideal dictionary, lexicographer and user, in Ilson (red.): 73-81.
- De Stadler, L.G. 1989. *Afrikaanse Semantiek*. Johannesburg: Southern Boekuitgewers.
- De Villiers, M. 1975. *Die semantiek van Afrikaans*. Kaapstad: HAUM.
- Douglas, G.H. 1976. What's happened to the Thesaurus?, in RQ, Winter 1976: 149-155.
- Eksteen, L.C. 1976. 'n Woordeboek van Afrikaans op historiese grondslag, in De Klerk, W.J. en F.A. Ponelis 1976: 67-75.
- Feinauer, A.E. 1992. Definiëring in 'n aanleerderwoordeboek. *Lexikos* 2: 73-84.
- Feinauer, A.E. 1996. Die negende deel van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal. *Lexikos* 6: 233-271.
- Ferrell, O.C. en W.M. Pride. 1982. *Fundamentals of Marketing*. Boston: Houghton Mifflin.
- Forgue, G.J. 1979. Neologisms in American English since 1945: indicators of cultural change? *ITL* 45-46: 127-134.
- Galisson, R.G. 1983. Image et usage du dictionnaire chez des étudiants (en langue) de niveau avancé. *Etudes de Linguistique Appliquée* no. 49. 1983: 5- 88.
- Geeraerts, D. 1984. Dictionary classification and the foundation of lexicography. *ITL Review* 63: 37-63.
- Geeraerts, D. 1986. *Woordbetekenis: een Overzicht van de Lexicale Semantiek*. Leuven: Acco.
- Geeraerts, D. 1989-91. Principles of Monolingual Lexicography, in Hausmann, F.J. et

al. (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires, An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 287-295.

Gouws, R.H. 1985. Die sewende deel van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. *Standpunte* 178: 13-25.

Gouws, R. H. 1985a. Die omvattende sinchroniese woordeboek as taalkundige handleiding. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 3 (3): 211- 47.

Gouws, R.H. 1988. Die gebruik van etikette as leksikografiese hulpmiddel. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde Geleentheidsuitgawe*: 1-56.

Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Kaapstad: Academica.

Gouws, R.H. 1989a. Setsels as makrostruktuurelemente van Afrikaanse woordeboeke. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 7 (2): 59-67.

Gouws, R.H. 1990. Vaste uitdrukkings as multileksikale lemmas in verklarende Afrikaanse woordeboeke. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 30 (4): 265-283.

Gouws, R.H. 1993. Afrikaans Learner's Dictionaries for a Multilingual South Africa. *Lexikos* 3: 29-48.

Gouws, R.H. 1993a. Normatiewe leiding in woordeboeke: 'n nuwe benadering. *Lexikos* 3: 49-66.

Gouws, R.H. 1996. Resensie-artikel/Review article. Grobbelaar, P. (red.) 1987. *Reader's Digest English-Afrikaans Dictionary/Afrikaans-Engelse Woordeboek*. Cape town: The Reader's Digest Association South Africa (Pty) Ltd. *ITL* (9) (2): 153-161.

Gouws, R.H. 1996a. Leksikografiese behoeftevervulling. *Lexikos* 6: 171-184.

Gouws, R.H. 1996b. Bilingual Dictionaries and Communicative Equivalence for a

Multilingual Society *Lexikos* 6: 14-32.

Gouws, R.H. 1997. Linguistiese Teorie, lexicografiese Praxis und das WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL. *Lexicographica Series Maior, Band 82*: 17-31.

Gouws, R.H. en F.A. Ponelis. 1992. The Development of Afrikaans and the Lexicographical Tradition in Zgusta, L. (red.) 1992. *History, Languages and Lexicographers*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag

Gray, J.C. 1986. Creating the Electronic New Oxford English Dictionary. *Computers and Humanities* (20) no 1: 45-49.

Greenbaum, S., C.F. Meyer en J. Taylor. 1984. The image of the dictionary for American college students. *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 6 (1984): 31-52.

Hanks, P. 1979. To what extent does a dictionary definition define? *ITL* 45-46: 32-38.

Hartmann, R.R.K. 1979. Who needs dictionaries? *ITL* 45-46: 1-8.

Hartmann, R.R.K. (red.) 1979. Dictionaries and their users. *ITL* 45-46

Hartmann, R.R.K. (red.) 1981. Style values: Linguistic Approaches and Lexicographical Practice. *Applied Linguistics Vol.ii no. 3*: 262- 273.

Hartmann, R.R.K. 1983. The Bilingual Learner's Dictionary and its uses. *Multilingua* 1983: 195-201.

Hartmann, R.R.K. (red.) 1984. *Lexicographica Series Maior I*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Hartmann, R.R.K. 1987. Dictionaries of English: The User's Perspective in Bailey (red.): 121-135.

Hartmann, R.R.K. 1987a. Four perspectives on dictionary use: A critical review of research methods, in Cowie, (red.) 11- 28.

Hartmann, R.R.K. 1989a. Sociology of the Dictionary User: Hypotheses and Empirical Studies, in Hausmann, F.J. et al (reds.). 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 102-111.

Hartmann, R.R.K. 1989b. The Dictionary as an Aid to Foreign-Language Teaching, in Hausmann, F.J. et al (reds.). 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 181-189.

Hartmann, R.R.K. 1989-91. Contrastive Linguistics and Bilingual Lexicography, in Hausmann, F.J. et al. (reds.) *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 2854-2858.

Hartmann, R.R.K. 1996. Lexical culture. *Lexikos* 6: 184-199.

Hatherall, G. 1984. Studying Dictionary Use: some findings and proposals. *Lexicographica Series Maior / Lexeter '83 Proceedings*. 183-189.

Hausmann, F.J. 1989. Die gesellschaftlichen Aufgaben der Lexikographie in Geschichte und Gegenwart, in Hausmann, F.J. et al. (reds.) 1989- 91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter.

Hausmann, F.J. en H.E. Wiegand. 1989. Component Parts and Structures of Monolingual Dictionaries, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 328-360.

Hausmann, F.J. , O Reichmann, H.E. Wiegand, L.Zgusta (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter:

Hauptfleisch, R.J. (red.) 1989. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Pretoria: Staatsdrukker.

Hayward, T. en A. Moulin. 1984. False Friends invigorated. *Lexicographica Series Maior / Lexeter '83 Proceedings*: 190-198.

Heath, D. 1985. Grammatische Angaben in Lernerwörterbüchern des Englischen, in Bergenholtz, H. et al. *Lexikographie und Grammatik*. Tübingen: Niemeyer: 332- 345.

Herberg, D. 1989-91. Wörterbüchervorwörter, in Hausmann, F.J. et al. (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlin: De Gruyter: 749-753.

Herbst, T. en G. Stein, 1987. Dictionary using-skills: a plea for a new orientation in language teaching, in Cowie, A.P. (red.) 1987: 115-128.

Herbst, T. 1989-91. Dictionaries for Foreign Language Teaching: English, in Hausmann, F.J. et al (reds.) *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlin: De Gruyter: 1379-1385.

Householder, F.W. en S. Saporta (reds.) 1962. *Problems in Lexicography*. Bloomington: Indiana University.

Hüllen, W. 1986. The paradigm of John Wikins' Thesaurus, in Hartmann, R.R.K. (red.) *The History of Lexicography*. Amsterdam: 115-126.

Ilson, R. 1985. Illustrations in Dictionaries, in Cowie, A.P. (red.) *The Dictionary and the Language Learner*. Tübingen.

Jacobson, H. 1987. *Basic communication skills*. Southdale: Techkon Publications.

Kay, C.J. 1984. The Historical Thesaurus of English. *Lexicographica Series Maior / Lexeter '83 Proceedings*: 87-91.

Kharma, N.N. 1984. Contextualization and the Bilingual Learner's Dictionary. *Lexicographica Series Maior / Lexeter '83 Proceedings*: 199-206.

Kirkpatrick, B. 1985. A lexicographical dilemma: monolingual dictionaries for the native speaker and for the learner, in Ilson (red.): 6-13.

Kirkpatrick, B. 1989-91. User's Guides in Dictionaries, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 754-760.

Krings, H.P. 1986. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Studie zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen: 1986.

Kromann, H.P., T. Riber en P. Rosbach, 1983. Active and Passive Bilingual Dictionaries: the Scerba concept reconsidered. *Lexicographica Lexeter '83*: 207-215.

Kromann, H.P. et al 1989-91. Principles of Bilingual Dictionary, in Hausmann, F.J. (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 2711-2725.

Kühn, P. 1981. Notwendigkeit, Gebrauchswert und Verwendung von Grundwortschatzbüchern. *ZGL* 9: 164-179.

Kühn, P. 1985. Der Deutsche sprachschatz, in Sanders, D. 1985: 1873- 1877.

Kühn, P. 1989-91. Das Grundwortschatzwörterbuch, in Hausmann, F.J. et al (reds.) *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 1353-1364.

Kühn, P. 1989-91a. Typologie der Wörterbücher nach Benutzungsmöglichkeiten, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 111-127.

Lamy, M. 1985. Innovative practices in French monolingual Learners' Dictionaries as compared with their English counterparts, in Ilson (red.) *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamin Press: 25-33.

Lombard, F.J. 1990. *'n Metaleksikografiese fundering van Afrikaanse skoolwoordeboeke*. Ongepubliseerde D. Litt - proefskrif, Universiteit van Stellenbosch.

Lombard, F.J. 1994. Lexicographer, Linguist and Dictionary User: An Uneasy Triangle? *Lexikos* 4: 204-214.

Louw, P.A. en R.H. Gouws, 1996. Lemmatiese en nie-lemmatiese adressering in Afrikaanse vertalende woordeboeke. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde* 4 (3): 92-100.

Lyons, J. 1968. *Introduction to theoretical Linguistics*. Cambridge: CUP.

MacFarquhar, P.D. en J.C.Richards. 1983. On Dictionaries and Definitions. *RELC Journal Vol. 14* no 1: 111-124.

Magay, T. 1979. Problems of indicating pronunciation in bilingual dictionaries with English as the source language. *ITL* 45-46: 98-103.

Maingay, S. en M. Rundell. 1987. Anticipating Learner's Errors- Implications for Dictionary Writers, in Cowie, A.P. (red.) 1987. *The Dictionary and the Language Learner*. Tübingen: Niemeyer: 128- 135.

Mallinson, G. 1979. The dictionary and the lexicon: a happy medium? *ITL* 45-46: 10-18

Malkiel, Y. 1967. A typological classification of dictionaries on the basis of distinctive features, in Householder en Saporta, (reds.) 1967: 3- 24.

Malkiel, Y. 1980. The Lexicographer as a Mediator between Linguistics and Society, in Zgusta, L. (red.) 1980: 43-58.

Mallinson, G. 1979. The dictionary and the lexicon: a happy medium? *ITL* 45-46: 10-18.

Marello, C. 1989-91. The Thesaurus, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 1083-1094.

Martin, W. 1996. Lexicographical Resources in a Multilingual Environment. *Lexikos* 6: 199-215.

Matthews, M.M. 1955. The Freshman and his dictionary, in Allen, H.B. (red.) *Readings in Applied Linguistics*. New York: Appleton- Century- Crofts: 372- 376.

McArthur, T. 1986. *Worlds of Reference*. Cambridge.

McArthur, T. 1986a. Thematic Lexicography, in Hartmann, R.R.K. (red.) *The History of Lexicography*. Amsterdam: 157-166.

Meara, P. 1983. Word Associations in a foreign language. *Nottingham Linguistic Circular* 11(2): 29-38.

Mitchell, E. 1983. Search-do reading: difficulties in using a dictionary. Aberdeen: College of Education, Formative Assessment of Reading. Working Paper 21.

Moulin, A. 1979. Dictionaries-general, technical, specialist, etc. - and how they often leave (foreign) advanced learners in the lurch. *ITL* 45-46: 76-81.

Mostert, N. *Die opeenvolging van betekenisonderskeidings in die leksikale definisie*. Ongepubliseerde M.A.- verhandeling. Randse Afrikaanse Universiteit.

Nagashima, D. 1989-91. Bilingual Lexicography with Japanese, in Hausmann, F.J. et al. (reds.) *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 3113-3119.

Odendal, F.F. 1979. Plus positief en plus negatief. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*

19 (1): 24- 41.

Opitz, K. 1979. Technical dictionaries: testing the requirements of the professional user. *ITL* 45-46: 89-96.

Osselton, N.E. 1979. Some problems of obsolescence in bilingual dictionaries. *ITL* 45-46: 120-126.

Otto, A.N. 1989. *Kriteria vir 'n Afrikaanse aanleerderwoordeboek*. Ongepubliseerde D. Litt - proefskrif. Universiteit van Stellenbosch.

Panman, O. 1982. Homonymy and Polysemy. *Lingua* 58: 105- 136.

Petöfi, J.S. 1974. Some aspects of a multi-purpose thesaurus. *International Classification* vol 1 no 2: 69-76.

Pica, P. 1979. Homography or polysemy: on a computer-aided analysis of non-pronominal neuter verbs in French. *ITL* 45-46: 154-162.

Ponelis, F.A. 1989. Leksikale elemente, in Botha, T.J.R. (red.) 1989a.

Püschel, U. 1989-91. Wörterbücher und Laienbenutzung, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 128-133.

Quirk, R. 1973. The social impact of dictionaries in the UK. *Annals of the New York Academy of Sciences* vol 211: 76-90.

Rademeyer, L. 1992. *Die funksie van verbale voorbeeldmateriaal in eentalige woordeboeke*. Ongepubliseerde M.A. tesis. Universiteit van Stellenbosch.

Rasmussen, J. 1985. Enquête sur l'emploi du dictionnaire danois- français de Blinkenberg. *Copenhagen School of Economics and Business Administration Language Department Publication* no. 7 : 130- 154.

Raidt, E.H. 1993. Die agste deel van die Woordeboek van die Afrikaanse taal. *Lexikos* 3: 215-226.

Raphael, S.J. 1979. The treatment of the terminology of natural history in the Oxford English dictionaries. *ITL* 45-46: 39-46.

Scerba, L.V. 1940. Opyt Obscej Teori Leksikografii. *Leksikograficheskij Sbornik* 3: 89-117.

Scholfield, P.J. 1979. On a non-standard dictionary definition schema. *ITL* 45-46: 54-62.

Scholfield, P. 1982. Using the English Dictionary for Comprehension. *Tesol Quarterly* Uniwersytet IM. Adama 16(2): 185-194.

Sebeok, T.A. 1962. Materials for a typology of dictionaries. *Lingua* 11: 363-374.

Sherman, D. 1979. Retrieving lexicographic citations from a computer archive of language materials. *ITL* 45-46: 136-142.

Sinclair, A.J.L. (red.) 1981. *LVSA-kongresreferate*. Bellville: UWK.

Smit, M. 1996. *Wiegand's Metalexicography as a framework for a multilingual, multicultural, explanatory music education Dictionary for South Africa*. Ongepubliseerde D.Litt. proefskrif. Universiteit van Stellenbosch.

Snell-Hornby, M. 1984. The Bilingual Dictionary-help or hindrance? *Lexicographica Series Maior I Lexeter '83 Proceedings*: 266-273.

Snell-Hornby, M. 1987. Towards a learner's Bilingual Dictionary, in Cowie, A.P. (red.) 1987: *Lexicographica Series Maior* 17. Tübingen: Niemeyer: 159- 170.

Stein, G. 1986. Final recommendations, in Ilson (red.) *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press: 147-152.

Stevens, P. 1984. Elements in the Language Teaching/Learning Process: "Did he learn

or was he taught?" *TESL Canada Journal* vol. 2 no. 1: 11-25.

Strevens, P. 1987. The effectiveness of Learner's Dictionaries, in Burchfield, R. (red.) *Studies in Lexicography*. Oxford: Clarendon Press: 77-93.

Tomaszcyk, J. 1979. Dictionaries: users and uses. *Mickiewicza W. Poznaniu Glottodactica* vol XII: 101-119.

Tomaszcyk, J. 1984. The culture-bound element in bilingual dictionaries. *Lexicographica Series Maior 1 Lexeter '83 Proceedings*: 289-297.

Tono, Y. 1984. *On the dictionary user's reference skills*. Ongepubliseerde B.ED-tesis" Universiteit van Tokio.

Tono, Y. 1992. The effect of Menus on EFL Learners' Look-up Processes. *Lexikos* 2: 231-253.

Trautmann, C. 1992. *Ekwivalensieverhoudinge in Afrikaans vertalende woordeboeke*. Ongepubliseerde M.A. tesis: Universiteit van Stellenbsch.

Urdang, L. 1979. Meaning: denotative, connotative, allusive. *ITL* 45-46: 47-52.

Van der Colff, A. 1996. *Zur Konzeption eines einsprachigen deutschen Lernerwörterbuchs*. Ongepubliseerde D. Litt-proefskrif. Universiteit van Stellenbosch.

Van Schalkwyk, C. 1996. Resensieartikel: Groot Tesaurus. *Lexikos* 6: 283- 293.

Van Schalkwyk, D.J. (red.) 1994. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Stellenbosch Buro van die WAT.

Wallace, M.J. 1979. What is an idiom? An applied linguistic approach. *ITL* 45-46: 63-70.

Whitcut, J. 1986. The training of dictionary users, in Ilson, R (red.) 1986: 111-121.

Wiegand, H.E. 1981. Pragmatische Informationen in neuhochdeutschen

Wörterbüchern: ein Beitrag zur praktischen Lexikologie. *Germanistische Linguistik* 3-4/79: 139-271.

Wiegand, H.E. 1984. On the structure and contents of a general theory of Lexicography in Hartmann, R.R.K. (red.) 1984. *Lexicographica Series Maior I*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag: 12-30.

Wiegand, H.E. 1984a. Prinzipien und Methoden historischer Lexicographie, in W.Besch et al (Hsrg.): *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* 2.1. Berlin: 557-620.

Wiegand, H.E. 1987. Zur handlungstheoretischen Grundlegung der Wörterbuchbenutzungsforschung. *Lexicographica* 3/1987: 178- 227.

Wiegand, H.E. 1985. Eine neue Auffassung der sog. lexikographischen Definition, in K.Hyldgaard-Jensen en A.Zettersten (Reds.): *Symposium on Lexicography II. Lexicographica Series Maior 5*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag: 15-100.

Wiegand, H.E. 1989-91. Der Begriff der Mikrostruktur: Geschichte, Probleme, Perspektiven, in Hausmann, F.J. et al (reds.) *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlin: De Gruyter: 409-462.

Wiegand, H.E. 1990. Printed Dictionaries and Their Parts as Texts. An overview of More Recent Research as an Introduction. *Lexicographica* 6: 1-126.

Wiegand, H.E. 1992. Elements of a Theory towards a So-called Lexicographic Definition. *Lexicographica* 8/1992: 175-289.

Wiegand, H.E. 1995. Lexikographischen Texte in einsprachigen Lernerwörterbüchern in Popp, H. (red.) 1995. *Deutsch als Fremdsprache. An den Quellen eines Faches*: 463- 499.

Wiegand, H.E. 1996. Textual Condensation in Printed Dictionaries. *Lexikos* 6: 133-159.

Wiegand, H.E. 1996a. Über die Mediostrukturen bei gedruckten Wörterbüchern. *Lexicographica Series Maior* 76: 11-43.

Wolfart, H.C. 1979. Diversified access in lexicography. *ITL* 45-46: 143-153.

Zgusta, L. 1971. *Manual of Lexicography*. Den Haag: Mouton.

Zgusta, L. 1983. Translational Equivalence in the Bilingual Dictionary. *Lexicographica Series Maior / Lexeter '83*: 87-95.

Zgusta, L. 1988. *Lexicography Today*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Zgusta, L. 1989-91. The Role of Dictionaries in the Genesis and Development of the Standard in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 70-177.

Zgusta, L. 1989-91a. Probable Future Developments in Lexicography, in Hausmann, F.J. et al (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 3158- 3167.

Zöfgen, E. 1989-91. Bilingual Learner's Dictionaries, in Hausmann, F.J. et al (reds.) *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 2888-2902.

Zöfgen, E. 1991. Bilingual Learner's Dictionaries, in Hausmann, F.J. et al. (reds.) 1989-91. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Berlyn: De Gruyter: 2888-2903.

Zöfgen, E. 1994. *Lernerwörterbücher in Theorie und Praxis*. Tübingen: Max Niemeyer.